

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ

ଆରୁ ବିକାଶର ସଫଳ କୌଶଳ

ଫକୀର ମୋହନ ପାତ୍ର

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ

ଆତ୍ମ-ବିକାଶର ସଫଳ କୌଶଳ

ଡକ୍ଟର ପକାର ମୋହନ ସାହୁ

ପ୍ରଫେସର, ମନୋବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

କଟକ-୨

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ ॥ ଡକ୍ଟର ଫକୀର ମୋହନ ସାହୁ ॥ ପ୍ରକାଶକ : ଅଗ୍ରଦୂତ,
ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ-୨ ॥ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୨୦୦୪ ॥ ମୁଦ୍ରଣ : ପଞ୍ଚସଖା
ଅପ୍ରେସ୍, ସୁତାହାଟ, କଟକ ॥ କମ୍ପ୍ୟୁଟର ଓ ପ୍ରଚ୍ଛଦ ପଟ୍ଟ : ଏସ୍.ବି.ଆଇ. ଷ୍ଟାଫ୍
ଆସୋସିଏସନ କୋ-ଅପରେଟିଭ ଲିମିଟେଡ୍, କଟକ- ୨ ॥

ମୂଲ୍ୟ : ଟ.୭୫/-

BYAKTIWA O NETRUTWA ॥ Written By : Dr. Fakir Mohan
Sahoo ॥ Published by : **Agraduta**, Bankabazar, Cuttack-2 ॥ 1st
Edition : **2004** ॥ Printed by : Panchasakha Offset, Sutahat, Cuttack ॥
Computer & Cover design by: SBI Staff Association Cooperative
Ltd., Cuttack - 2 ॥

Price : Rs. 75/-

Print : 500 (Copies)

ଉତ୍ସର୍ଗତାର ଉଦ୍ଦାମତାରେ
ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱ ସଦା ଚଳଚଞ୍ଚଳ
ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ‘ବସୁନ୍ଧରା’ର ନାଭିକେନ୍ଦ୍ର
ସେଇ ଶୈଳ ଅପା (ଶ୍ରୀମତୀ ଶୈଳ ବେହେରା)ଙ୍କ ହାତରେ

ପ୍ରାରମ୍ଭରେ

ଆତ୍ମ-ବିକାଶର ଆକାଂକ୍ଷା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଜୀବନ୍ତ ଏବଂ କେତେକଙ୍କ ମନରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ମାତ୍ର ଏହାର ସଫଳ ରୂପାୟନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ କୌଶଳର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁଭବ ଖୁବ୍ କମ୍‌ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ।

ଏହି ଜ୍ଞାନକୌଶଳର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱର ସମୃଦ୍ଧିକରଣ ପାଇଁ ପୁସ୍ତକଟି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟ ସବୁକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବୋଧଗମ୍ୟ ଭାଷାରେ ମାର୍ଗଦର୍ଶନର ଭୂମିକା ଏହି ପୁସ୍ତକ ମୌଳିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କେତୋଟି ଲେଖା ଦୈନିକ “ସମ୍ବାଦ”ର “ମନ ପରିଭାଷା” ସ୍ତମ୍ଭରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ବହୁ ପାଠକପାଠିକାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଚିନ୍ତନର ତଥ୍ୟନିଷ୍ଠତା ଏବଂ ଭାବପ୍ରକାଶର କ୍ରମବୃଦ୍ଧତାକୁ ବିଚାର କରାଯାଇ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । କିଛିପରିମାଣରେ ମନନଶୀଳତା ସହ ସେ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ପାଠକଲେ ପାଠକପାଠିକା ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଠିକ୍‌ଭାବରେ ବୁଝିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ-ଅସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରିବେ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ଅଧିକତ୍ରୁ ଆକାଂକ୍ଷିତ ପରିବର୍ତ୍ତନର ରୂପାୟନ ଦିଗରେ ପୁସ୍ତକଟିର ସହାୟତା ଅଧିକ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ହେବ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାମୁହିକ ଜୀବନର ବିକାଶ ଦିଗରେ ପୁସ୍ତକଟିର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଭବିଷ୍ୟତ ହାତରେ ତୋଳିଦେବାର ମାନସିକତା ସାଇତି ରଖୁଛି ।

ବାଣୀବିହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଫକୀର ମୋହନ ସାହୁ

ସୂଚୀପତ୍ର

ପ୍ରଥମ ବିଭାଗ

ବ୍ୟକ୍ତିର ବିକାଶ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ : ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସୂଚନା	୭
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପର୍କରେ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ	୯
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶରେ ପ୍ରାଥମିକ ଚିନ୍ତାଧାରା	୧୧
ପ୍ରାଥମିକ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶର ସୋପାନ	୧୩
ମାନସ-ଯୌନ ବିକାଶର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୋପାନ ଓ ମଧ୍ୟ-ଜୀବନ ସଂକଟ	୧୫
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅନ୍ତରାଳରେ ସକ୍ରିୟ ଶକ୍ତି: ଅଚେତନ	୧୭
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଚିନ୍ତାଚିତ୍ର ଉପାଦାନ	୨୦
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଅହମ୍ ଉପାଦାନର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କାହିଁକି?	୨୨
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶର ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ	୨୪
ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ଭବ କି?	୨୬
ସ୍ୱପ୍ନରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କେତେଦୂର ପ୍ରତିଫଳିତ ?	୩୦
ନିଦ୍ରା, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୩୨
ମନସମାକ୍ଷୀ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ କି?	୩୫
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ : ନବ ପ୍ରାଥମିକ ଦୃଷ୍ଟି	୩୮
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ : ଏରିକ୍ସନୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା	୪୧
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କେଉଁସବୁ ଦିଗ ବଂଶଗତ?	୪୪
ସ୍ୱ-ପ୍ରତ୍ୟୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ କିପରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ?	୪୭
ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ସମନ୍ୱୟଶୀଳତା	୪୯
ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ	୫୧
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ସ୍ୱରୂପକରଣ	୫୩
ସ୍ୱରୂପ କରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୫୫
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ କ'ଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଭୂମିକା ନିଏ ?	୫୮
ମନୁଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ମନୁଷ୍ୟ ଗଠନ କରେ କିପରି?	୬୦
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠନରେ ପ୍ରୋସାହନର ଭୂମିକା	୬୨
ପ୍ରୋସାହନ ପ୍ରୟୋଗର କେତୋଟି ଦିଗ	୬୪
ପ୍ରୋସାହନ କିପରି ଓ କେତେବେଳେ?	୬୬
ଶିକ୍ଷାକୃତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କେଉଁଠାରେ ଓ କେତେବେଳେ?	୬୮
ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ	୭୦
ଆବେଶିକ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହୁଏ କିପରି?	୭୨
ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁଳନ ଉପାୟରେ ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ	୭୪
ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ	୭୬
ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁକରଣ	୭୮
ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ	୮୦

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ	୮୨
ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ଭୂମିକା	୮୫
ବ୍ୟବହାର - ପୂର୍ବାନୁମାନ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପରିମାପକ ଯଥେଷ୍ଟ କି ?	୮୮
ଚାହିଦା - ପୂର୍ବରେ ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି	୯୦
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶ ଅପରିବର୍ତ୍ତତ ରହେନାହିଁ କାହିଁକି ?	୯୨
ଅସ୍ବଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ଆତ୍ମୋକ୍ତି	୯୪
ବିଷାଦବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ	୯୬
ଆତ୍ମ ପରାମର୍ଶ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ	୯୯
ସମସ୍ୟା-ସମାଧାନ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ	୧୦୧
ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମନ୍ବିତ କୌଶଳ	୧୦୩

ଦ୍ବିତୀୟ ବିଭାଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଶୈଳୀ

ରୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୦୫
ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୦୮
ପ୍ରଦର୍ଶନ ଯୁକ୍ତ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ ମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୧୧
ନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୧୩
ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୧୫
କ୍ଷମତା ଲିପ୍ସୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୧୮
କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୨୦
କ୍ଷେତ୍ରଯୁକ୍ତ ଓ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୨୩
ସୂଚନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୨୫
ନାରୀତ୍ବ, ପୁରୁଷତ୍ବ ଓ ସମନ୍ବିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ	୧୨୮

ତୃତୀୟ ବିଭାଗ ନେତୃତ୍ବ : ଶୈଳୀ ଓ କୌଶଳ

ନେତୃତ୍ବ : ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ	୧୩୦
ନେତୃତ୍ବ : ଗୁଣାଶ୍ରୟୀ ବିଚାର	୧୩୨
ନେତୃତ୍ବର ଶୈଳୀ: ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା	୧୩୫
ନେତୃତ୍ବର ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶୈଳୀ	୧୩୮
କିପରି ନେତୃତ୍ବ ଶୈଳୀ କେଉଁ ପ୍ରକାର ଅନୁସରଣକାରୀ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ?	୧୪୧
ନେତୃତ୍ବ ଓ ପରିସ୍ଥିତି	୧୪୩
ଲୋକସମ୍ପର୍କ ନୈପୁଣ୍ୟ	୧୪୫
ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ	୧୪୯
ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା	୧୫୨
ଭାବ ଅଙ୍କ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଅଙ୍କ: ସଫଳ ନେତୃତ୍ବ ପାଇଁ କେଉଁଟି ବେଶି ଲୋଡ଼ା ?	୧୫୫
ନେତୃତ୍ବ ପାଇଁ ତାଲିମ ଏକ ଜରୁରୀ ଓ ଜଟିଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ	୧୫୭
ଆତ୍ମବିକାଶର ଦିନଲିପି	୧୬୨
ବ୍ରାହ୍ମିକାରୀ ନେତା	୧୬୫

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ : ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସୂଚନା

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଶବ୍ଦଟି ଆମର ଦୈନନ୍ଦିନ କଥୋପକଥନରେ ବହୁ ବ୍ୟବହୃତ ପ୍ରୟୋଗ । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଯାହା ହେଉନା କାର୍ତ୍ତିକ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତି ବା ପ୍ରକାଶିତ ହାବଭାବକୁ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କୁହାଯାଏ । କଳା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ରୋମରେ ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀ ମାନେ ନିଜକୁ ସଜାଇବା ପାଇଁ ପାଉଡର ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବହାର କରୁ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜର ଭୂମିକାକୁ ତାହି ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରୀକ ଭାଷାରେ ମୁଖକୁ ପରସୋନା (PERSONA) କୁହାଯାଉ-ଥିଲା । ଏହି ଶବ୍ଦରୁ PERSONALITY ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଶବ୍ଦଟି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କହିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରକାଶିତ ଆଚରଣ ଶୈଳୀକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ ।

ଗୋଟିଏ ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କହିଲେ ତାହା ତାହାର ମାନସିକ ଗୁଣସବୁକୁ ବୁଝାଇବା ସଂଗେ ସଂଗେ ବାହ୍ୟିକ ପ୍ରକାଶ ଭଂଗୀକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଶାରୀରିକ ଗଠନ, ପୋଷାକ, କେଶସଜ୍ଜା, କଥୋପକଥନ ଶୈଳୀ ଏବଂ ଅଂଗଭଂଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅଂଶ ବିଶେଷ ହୋଇଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ କିଛିମାତ୍ରାରେ ସ୍ଥିରତା (Stability) ଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଲୋକର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଆଚ୍ଛିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଆଗାମୀ କାଳି ଭିନ୍ନ ରୂପ ନେବ ବୋଲି ଆଶା କରିବା ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ଆକସ୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଖୁବ୍ ବିରଳ । ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ବହିର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତକ ଭାବରେ ଘଟି ନଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଶବ୍ଦଟିର ଅନ୍ୟ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ସମନ୍ବୟ ଶୈଳୀ । ଆମର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ବରେ ଏକ ଭୌତିକ ଓ ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ରହିଛି । ଏହି ପରିବେଶ ସହିତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ସମନ୍ବୟ ଶୈଳୀ ହିଁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ “ଭଲ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ” ଏବଂ ଅନ୍ୟଟିକୁ “ଖରାପ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ” କହିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଦାୟିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଦାୟିତ୍ବହୀନ ପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଦୁଇଟିକୁ ବାଞ୍ଛନୀୟ ଓ ଅବାଞ୍ଛନୀୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ସବୁବେଳେ ଏହା ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ବାରା ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ଲୋକ ମାନଙ୍କ ସହିତ ହସଖୁସି କରି ପ୍ରୀତିପଦ ସାମାଜିକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସଫଳ ହେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ବହିର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ (Extrovert) କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଜ୍ଞାନ ଧାରଣା ପ୍ରତି ଅଭିମୁଖତା ଦର୍ଶାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ (Introvert) କୁହାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି କେଉଁଟି ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ?

ଏହାର ସଠିକ ଉତ୍ତରଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମନ୍ୱୟ ଶୈଳୀର ଉତ୍କର୍ଷ ନିର୍ଭର କରେ ପରିବେଶ ଉପରେ । ପରିବେଶଟି ସାମାଜିକ ହୋଇଥିଲେ ବହିର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ସଫଳ ହେବେ । ଭୋକିଭାତ, ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବ ଏବଂ ବଂଧୁମେଳରେ ବହିର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ସଫଳ ହେବେ । ସେହିପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଉପଦେଶକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଅଧିକ ସଫଳତା ପାଇବେ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ପରିବେଶଟି ବୌଦ୍ଧିକ ହୋଇଥିଲେ, ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ସଫଳ ହେବେ । ସୃଜନାତ୍ମକ ଓ ଗବେଷଣାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ସଫଳତା ମିଳିବ । ସୁତରାଂ ପରିବେଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଶୈଳୀର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇପାରେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ସ୍ୱତଃ ମନକୁ ଆସେ । ବାହ୍ୟ ପରିବେଶକୁ ବିଚାର କରି ଲୋକମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କି ରୂପ ନେବ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବାନୁମାନ ସମ୍ଭବ ହେଉଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅନୁଶୀଳନ ପ୍ରୟୋଜନ କି ? ଉଦାହରଣ-ସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଶ୍ରେଣୀଗୃହର ପରିବେଶକୁ ଚାହିଁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କିପରି ହେବ, ତାହା ଜଟିଳ କରାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ସଭାସମିତିରେ ଆୟୋଜନକୁ ଚାହିଁ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାରର ପୂର୍ବାନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ଏପରିକି କେଉଁ ଲୋକଟି କିପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ, ସେ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା କ'ଣ ଆବଶ୍ୟକ ?

ଏହାର ଉତ୍ତରରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ବାହ୍ୟିକ ପରିସ୍ଥିତି ସବୁବେଳେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଏବଂ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନଥାଏ । ପରିବେଶ ସ୍ୱଳ୍ପ ଥିଲେ ଲୋକଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ସଂପର୍କରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଧରାଯାଉ ଅନେକ ଲୋକ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁରେ ବସି ଅର୍ଦ୍ଧଗତିରେ ଯାତ୍ରା କରୁଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ଅଚାନକ ଭାବେ ବସଟି ଅଟକିଗଲା । ଏଠାରେ ପରିସ୍ଥିତି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯିବ ଯେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଚାହିଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଆଚରଣ କରୁଛନ୍ତି । କେହି ଉଛରେ ଚିତ୍କାର କରିବେ ଓ କିଏ ସ୍ଥିର ନୀରବ ହୋଇ ଜଡ଼ ପାଲଟିଯିବେ । ଅନ୍ୟ କେହି ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସିବେ । କେହି କେହି ବସ୍ ଚାଳକକୁ ଘେରିଯିବେ । ମୋଟ ଉପରେ ଆମର ବାହ୍ୟ ପରିବେଶରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ କିଛି ନା କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଥିବାରୁ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟବହାର ଶୈଳୀ ଭିନ୍ନ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କିପରି ଗଠିତ ହୁଏ ଏବଂ କିପରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ - ତାହା ଏକ ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ । ପୁଣି ବାଲ୍ୟକାଳୀନ ଅନୁଭୂତି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ । ଏ ସବୁର ଆଲୋଚନା ଆମ ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ

ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ ସଦାସର୍ବଦା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ । ସବୁ ପ୍ରକାର ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ ବିଜ୍ଞାନ-ସମ୍ପର୍କିତ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକ ଧାରଣା ମନରେ କୌତୁହଳ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ପାରମ୍ପାରିକ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସଟି ସତ୍ୟ କି ଭ୍ରମାତ୍ମକ, ତାହାର ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ମତ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷୀ ଗବେଷକମାନେ ନିର୍ଭୁଲ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ଗବେଷଣା ମଧ୍ୟ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଛୁ ।

ପ୍ରଚଳିତ ଓ ଗତାନୁଗତିକ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଅନେକ ଲୋକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ରହସ୍ୟାବୃତ୍ତ ଦିଶିବୋଲି ଭାବି ନିଅନ୍ତି । ପୁଣି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ବିଶ୍ୱାସ ଧରିରଖନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ, ବେଶ୍ କିଛିଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । କ୍ରୋଧୀ ପିତାର ପୁତ୍ର କ୍ରୋଧ ସ୍ୱଭାବ ଦର୍ଶାଇବ ଏବଂ ସ୍ନେହଶୀଳ ମା'ର କନ୍ୟା ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ହେବ ବୋଲି ଅନେକ ଧରିନିଅନ୍ତି । ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ସେମାନେ ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜିନ୍ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । ଏପରି ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଜିନ୍ର ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦୀରହେ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଏଡ଼ାଇଯାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସଟି ଶରୀର ଗଠନକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି । କେହି କେହି ଭାବନ୍ତି ଯେ ଲୋକର ଶରୀର ଗଠନ ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ରୂପଦିଏ । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସଧାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପରିପୁଷ୍ଟ କପାଳଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ବିଚାର କରନ୍ତି । ସେମାନେ ପୃଥୁଳକାୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଖୁସ୍‌ମିଜ୍ଞାସର ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି । ଗ୍ରୀକମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ଇତିହାସରେ ମଧ୍ୟ ଏପରିସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଶରୀରର ଆକୃତି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଶରୀର ଗଠନ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେବାର କଥାଟି ଏକ ଜନବିଶ୍ୱାସ ମାତ୍ର ।

ତୃତୀୟରେ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସବୁ ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ବିଶେଷତଃ ଜୀବନ ପ୍ରବାହରେ ଦୁଇଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଶ୍ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାହା ହେଉଛି କୈଶୋର ଏବଂ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା । ବେଶ୍ କିଛିଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି କୈଶୋରରେ ପଦାର୍ପଣ କଲାବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ୍ୱ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ । ପିଲାଅବସ୍ଥାରୁ ଉତ୍ତରାଣ୍ ହୋଇ କୈଶୋର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାୟ ହେଲାବେଳକୁ କେବଳ ଶାରୀରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ନାହିଁ । ତାହା ସହିତ ପିଲାଳିଆମୀ ଚାଲିଯାଇ ଅନ୍ୟ

କେତେକ ଗୁଣ ପ୍ରକାଶପାଏ, ସେହିପରି ଯୌବନ ପରେ ପରେ ବାଞ୍ଛ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଆସିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ । ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ପୂରାପୂରି ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ କୌଣସି ଯୋଜନାବଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଥରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସଂପର୍କରେ ଆଉ ଏକ ଲୋକବିଶ୍ବାସ ହେଉଛି କ୍ଷତିପୂରଣ ସଂପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା । ଲୋକମାନେ ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୋଷଗୁଣ ବିଚାରକଲେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ସାଧାରଣ । ବାଳିକାଟିଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଳ ହୋଇଥିଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବୁଦ୍ଧିହୀନ ହୋଇଥିବ । ସେହିପରି ବାଳକଟିଏ ଖେଳ କ୍ଷମରତରେ ଅଗ୍ରଣୀଥିଲେ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ନିଶ୍ଚୟ ପଛୁଆ ହୋଇଥିବ । ଏପରି ବିଶ୍ବାସ କରୁଥିବା ଲୋକମାନେ ବିଚାର କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ସୁଗୁଣ ତା ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଫଳରେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ।

ଏସବୁ ଲୋକବିଶ୍ବାସ କେତେତରୁ ବିଜ୍ଞାନ-ସମ୍ମତ ତାହା ପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଏସବୁ ଲୋକ ବିଶ୍ବାସକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପର୍କରେ କେତୋଟି ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦ୍ଧାପନ କରାଯାଇପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠନରେ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଏବଂ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା କି ଭୂମିକା ନିଅନ୍ତି, ତାହା ଏକ ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରିତୁଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଭିନ୍ନତା ମୂଳରେ କେଉଁସବୁ ଉପାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ? ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟବହାରଗତ ସାଦୃଶ୍ୟ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଯୋଗୁ ନହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ଅନୁକରଣ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ହୁଏ କି ?

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଏକ ରହସ୍ୟାବୃତ୍ତ ଦିଗ ନୁହେଁ । ବ୍ୟକ୍ତିର ହାବଭାବ, ପୋଷାକ, କଥନଶୈଳୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ବାହ୍ୟିକ ପରିପ୍ରକାଶରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଧାରଣା କରିହେବ । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଏବଂ ଏହାର ଗଠନ ମୂଳରେ ସକ୍ରିୟଥିବା ଉପାଦାନସବୁର ଅନୁଶୀଳନ କେବଳ ଲୋକବିଶ୍ବାସର ପରିସୀମାତ୍ବ (Limitation) ଦର୍ଶାଇନାହିଁ, ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶପାଇଁ ପରିବର୍ତ୍ତନମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସୂଚନା ଦେଇଛି ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶରେ ପ୍ରସଂହାରୀ ଚିନ୍ତାଧାରା

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ସମନ୍ବୟ ଶୈଳୀ ରୂପେ ପୂର୍ବରୁ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ଲୋକମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପୃଥକ ପୃଥକ ହୋଇଥାଏ । କେଉଁ କାରଣରୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଅନ୍ୟ ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୁଏ, ସେ ସଂପର୍କରେ ମନରେ ସ୍ବତଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସିବା ସ୍ବାଭାବିକ । ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା କ୍ରୋମଜୋମ ଏବଂ ତା'ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଜିନ୍‌ମାଧ୍ୟମରେ ପିତାମାତା ଓ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କର କିଛି ଗୁଣାବଳୀ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ତଥାପି, ପୂର୍ବବାହିତ ଜିନ୍ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ କି ରୂପ ନେବ, ତାହା ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପୂର୍ବବାହିତ ଜୀବଭୌତିକ (Biological) ଉପାଦାନ ଏବଂ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥାର ଏକ ସମ୍ମିଳିତ ରୂପ କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ।

ଗୋଟିଏ ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ସ୍ବରୂପ କ'ଣ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ବହୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ମତାମତ ଆଲୋଚନା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ନହୋଇପାରେ । ତେବେ ମୁଖ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପରିଚିତ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶ ସଂପର୍କରେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଦେଇ ପାରିବ ।

ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ନାୟକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସିଗ୍ମନ୍ଡ୍ ଫ୍ରୟଡ୍, ଅନ୍ୟତମ । ଉନବିଂଶ ଶତକର ଶେମାନ୍ତାଗକୁ ଏବଂ ବିଂଶଶତକର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଆଲୋଚନା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ରୋଗୀ ମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଅସୁସ୍ଥତାର କାରଣ ଖୋଜିବା ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ତାଙ୍କର ଏକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ରୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜୈବିକ ଉପାଦାନ ସବୁର ଗୁରୁତ୍ବ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଦୁଃସ୍ବ ସବୁ ମାନସିକ ବିକୃତିର କାରଣ ବୋଲି ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କଲେ ।

ଫ୍ରୟଡ୍‌ର ତତ୍ତ୍ବ କେବଳ ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ସୀମିତ ନ ରହି ମନୋ-ଚିକିତ୍ସା, ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ, ନୃତତ୍ତ୍ବ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲା । ଏହାର ସୂତ୍ରର ପ୍ରସାରୀ ପ୍ରଭାବ ଜୀବନର ବହୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁଭୂତ ହେଲା । ଫ୍ରୟଡ୍‌ଙ୍କର ସାମଗ୍ରିକ ଅବଦାନ ଏଠାରେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠନ ସମ୍ପର୍କିତ ଫ୍ରୟଡ୍‌ର ଚିନ୍ତାଧାରା ଏଠାରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରଥମତଃ ଫ୍ରୟଡ୍ ବିଶ୍ବାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଶରୀର ଭିତ୍ତିକ ଯୌନଶକ୍ତି (Sexual energy) ବା (Libido) କର୍ମପ୍ରବାହର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବସ୍ତୁ । ଆନନ୍ଦଲାଭର ତୀବ୍ର ଇଚ୍ଛା ଜୀବ ଜଗତକୁ ସକ୍ରିୟ ରଖେ ।

ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଏହି ଯୌନ ଇଚ୍ଛା ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶପାଏ । ଜନ୍ମରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶିଶୁର ଯେଉଁସବୁ ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ତାହା ସହିତ ସମାଜରାଜ ଭାବରେ ଆନନ୍ଦର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ । ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରାୟତଃ ଏହାକୁ ମାନସ-ଯୌନ (Psychosexual) ବିକାଶ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେ ସୂଚାଇଥିଲେ ଯେ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ଶିଶୁର ଆନନ୍ଦର ଉତ୍ସର୍ଗ୍ୟ ତାହାର ମୁଖ । ସେ ମାତୃସ୍ତନ୍ୟ ପାନକରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ । ସ୍ଵଚ୍ଛଳ ବିକାଶ ପାଇଁ ଶିଶୁ ଏହି ବିଷୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ଉଚିତ୍ । କୌଣସି କାରଣରୁ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବାଧା ଜଡ଼ିଲେ ଜଟିଳତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ସେହିପରି ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ସେ ମାତୃସ୍ତନ୍ୟ ପାନ ଜନିତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତି ପାଇବାର କଥା ତାହାର ମାତ୍ରାଧିକ ଅନୁଭବ ହେଲେ ପରିଣତି ମଧ୍ୟ ଖରାପ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଠିକ୍ ପରିମାଣରେ ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତି ପାଇଥିବା ଶିଶୁ ତା'ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତି ଅଭାବ କିମ୍ବା ଆଧିକ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ନିବନ୍ଧନ(Fixation) ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଶିଶୁର ବୟସ ଏକବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ଆଡ଼କୁ ଗତିକଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମାନସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସେହି ଏକ ବର୍ଷରେ ରହିଥାଏ ।

ସ୍ଵଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି (ମୁଖପ୍ରଧାନ ବା Oral) ଅତିକ୍ରମ କରିଥିବା ଶିଶୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଆନନ୍ଦ କେନ୍ଦ୍ରରୁ ଅନୁଭୂତି ପାଏ । ତାହା ହେଉଛି ତା'ର ମଳଦ୍ଵାର, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଉଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତି ଲାଭ କରି ତା'ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଗତି କରିପାରେ । ଚାରିପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ନିଜର ଯୌନାଂଗକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଆନନ୍ଦ ପାଏ ।

ଆନନ୍ଦର ଉତ୍ସ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ସୋପାନରୁ ସ୍ଵଭାବିକ ଭାବରେ ପର ସୋପାନକୁ ଯାଉଥିବା ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଏକ ପ୍ରକାର ହେବାକ୍ଷେପେ ଗୋଟିଏ ସୋପାନରେ ମାନସିକ ଭାବେ ଅଟକି ବା ନିବନ୍ଧ ରହିଥିବା ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଭିନ୍ନ ହୁଏ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ସ୍ଵରୂପ କ'ଣ ହୁଏ ତାହା ଆଲୋଚନା କରାଯିବ । ତେବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଯେ ଜନ୍ମର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ମୁଖ୍ୟରୂପ ଗଠିତ ହୋଇଯାଏ ବୋଲି ପ୍ରାୟତଃ ବିଚାର ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରେ ।

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶର ସୋପାନ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶର ଅନୁଶୀଳନରେ ସିରମିଷ୍ଟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏକ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ବିଶେଷତ୍ୱ । ଉନବିଂଶ ଶତକର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଭିକ୍ଟୋରିଆନ୍ ସମାଜରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ଭଙ୍ଗୀ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଲୋକମାନଙ୍କର ମାନସିକ ରୋଗସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲାପରେ ସେ ନିଜେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସବୁ ସମସ୍ୟା ମୂଳରେ ତା'ର ତୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଲ୍ୟକାଳୀନ ଅନୁଭୂତି ଦାୟୀ । ବିଶେଷକରି ଜନ୍ମର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ଶରୀରଭିତ୍ତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ, ତାହା ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷାକରି ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ଯୌନ ବିକାଶ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀରାବେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିବାରୁ ମାନସ-ଯୌନ ବିକାଶ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କୌଣସି କାରଣରୁ ଏହି ବିକାଶର ସ୍ୱଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ତୁଟି ଘଟିଲେ ମାନସିକ ବିକୃତି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଶିଶୁର ଜନ୍ମର ଏକବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ, ହୃତାୟ ଓ ତୃତୀୟ ବର୍ଷରେ ମଳଦ୍ୱାର ଏବଂ ଚତୁର୍ଥ, ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷରେ ଯୌନାଙ୍ଗ ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତିର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଏହିସବୁ ସମୟରେ ଶିଶୁ ଉକ୍ତ ଉତ୍ପତ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପରିମାଣରେ ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତି ଆଶ୍ୱାସରେ । ଏହି ଅନୁଭୂତିର ଅଭାବ ଏବଂ ମାତ୍ରାଧିକତା ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟିକରେ । ଶିଶୁର ବିକାଶକୁ ଗୋଟିଏ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଅଗ୍ରଗତି ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଏ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମତରେ ଗୋଟିଏ ପଦାତିକ ବାହିନୀ ତା'ର ଅଭିଳକ୍ଷିତ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ଘାଟୀ ଦଖଲ କରି ଆଗେଇ ଯାଉଥିଲେ, ତାହାର ଅଗ୍ରଗତି ସ୍ୱଭାବିକ ରହେ । ମାତ୍ର କୌଣସି କାରଣରୁ ଗୋଟିଏ ଘାଟୀରେ ଅଟକି ରହିଲେ ଏହାର ଶକ୍ତିସବୁ ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟୟିତ ହୁଏ ଏବଂ ପଦାତିକ ବାହିନୀଟି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଏ । କୌଣସିମତେ ଘାଟୀଟି ପାର ହୋଇ ପରଘାଟୀରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ଏହା ହୀନବଳ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ପରିବେଶ ସହ ଖାପଖୁଆଇବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଏ ।

ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ଶିଶୁର ମୁଖ ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତିର ମୁଖ୍ୟକେନ୍ଦ୍ର । ଏ ସୋପାନର ପ୍ରଥମ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁ ମାତୃସ୍ତନ୍ୟ ପାନକରିବା ସମୟରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସୁଖାନୁଭୂତି ପାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁର ଦାନ୍ତ ଉଠିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାବେଳକୁ ଶିଶୁ ନିଜର ଦାନ୍ତର ପ୍ରୟୋଗ କରି ସୁଖ ଅନୁଭବ କରେ । ଏହି ସୁଖାନୁଭୂତି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହେଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ରୂପରେ କେତେକ ପ୍ରତିଫଳନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଅନୁଯାୟୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏମାନେ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ ମୁଖ-ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଏପରି ମୁଖପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ଲୋକମାନେ ଦେବା ନେବାରେ ଆଧିକ୍ୟ

ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଏମାନେ ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ ପରନିର୍ଭରଶୀଳ କିମ୍ବା ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ବାଧୀନଚେତା ହୋଇପାରନ୍ତି । ନିଷ୍ପ୍ରୟତା କିମ୍ବା କର୍ମତତ୍ପରତା ମଧ୍ୟ ମାତ୍ରାଧିକ ହୁଏ । ଗଭୀରଭାବରେ ଆଶାବାଦୀ କିମ୍ବା ନୈରାଶ୍ୟବାଦୀ ହୁଅନ୍ତି । ମୁଖର ଅଧିକ ବ୍ୟବହାରଜନିତ ସ୍ବଭାବ (ଯଥା-ପାନ, ବିଡ଼ି, ସିଗାରେଟ, ମଦ୍ୟପାନ, ଅଧିକ କଥାବାର୍ତ୍ତା) ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁର ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ ବୟସବେଳକୁ ଶିଶୁ ଶୌଚାଳୟର ବ୍ୟବହାର ଶିଖେ । ମଳତ୍ୟାଗ କରିବା ସମୟରେ ସେ ନିଜର ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତିର ସ୍ପର୍ଶ ପାଏ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣର ସୁଖ ଆଶାକରେ । ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଲେ ତାହାର କେତେକ ପରିପ୍ରକାଶ ଦେଖାଯାଏ । ମାନସ-ଯୌନବିକାଶର ଏହି ସୋପାନରେ ଅଟକି ଯାଇଥିବା ଶିଶୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଅତିବେଶୀ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କିମ୍ବା ଅତିବେଶୀ ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ସ୍ବଭାବିକ ଭାବରେ ଅତିକ୍ରମ କରିନଥିବା ଶିଶୁ ବଡ଼ ହେଲେ ମାତ୍ରାଧିକ କୃପଣ କିମ୍ବା ମାତ୍ରାଧିକ ଦାନୀ ହୁଏ ।

ଶିଶୁ ତା'ର ଚାରି ପାଞ୍ଚବର୍ଷବେଳକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ମାନସଯୌନ ସୋପାନକୁ ଗତିକରେ । ଏ ସମୟରେ ତା'ର ଆନନ୍ଦ ଆହରଣ ଯୌନାଙ୍ଗ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୁଏ । ପ୍ରସଙ୍ଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ ଏ ସମୟରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମନରେ ଜଟିଳତା ଦେଖାଦିଏ । ପୁଅମାନେ ମା' ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ବିରକ୍ତି ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଶିଶୁକନ୍ୟା ତା'ର ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ରହେ ଏବଂ ମା'ପ୍ରତି ବିରକ୍ତି ଅନୁଭବ କରେ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ଏ ଦୁଇଟି ଇଚ୍ଛା ରୂପ ନେଇପାରେ ନାହିଁ, କାରଣ ବଡ଼ମାନଙ୍କଠାରୁ ଶାନ୍ତିର ଉଦ୍ଭାବ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଶିଶୁମାନେ ଏପରି ଇଚ୍ଛାକୁ ଅବଦମନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସମାଜାନୁମୋଦିତ ଭାବଧାରା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ପିତାମାତା ଓ ସମାଜର ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ବିବେକର ବିକାଶ ଘଟେ ।

ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ସବୁ ପିଲାମାନେ ଏ ବୟସର ସମସ୍ୟାକୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ସମାଧାନ କରିନଥାନ୍ତି । ଠିକ୍‌ରୂପେ ସମାଧାନ କରିପାରିନଥିବା ଶିଶୁମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତି ସମୟରେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଅମାନିଆଭାବ ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଦେଖାଇହେବା ପ୍ରକୃତି, ଗର୍ବ ଏବଂ ଅହମିକା ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

ପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଶ୍ଳାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷବେଳକୁ ଶିଶୁର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠିତ ହୋଇଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୟସରେ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଅଳ୍ପ କିଛି ବର୍ଷପାଇଁ ଶିଶୁର ଯୌନକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଅଭିଳାଷ କମିଯାଇ ସାଙ୍ଗସାଥୀ, ଖେଳକୌତୁକ ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶପାଏ । ପୁନଶ୍ଚ କୈଶୋରକାଳ ଆରମ୍ଭ ହେଲାପରେ ଯୌନସଂପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ବିକାଶ ଘଟେ । ସ୍କୂଳତଃ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମତରେ ଜୀବନର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ମାନସଯୌନ ବିକାଶ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମୁଖ୍ୟ ଛାଞ୍ଚ ତିଆରି କରିଥାଏ ।

ମାନସ-ଯୌନ ବିକାଶର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ ଓ ମଧ୍ୟ-ଜୀବନ ସଂକଟ

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ, ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସିଗ୍ମନ୍ଡ ଫ୍ରୟଡ୍ଙ୍କ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନରେ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶରୀରରେ ଥିବା ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତିର କେନ୍ଦ୍ର (ମୁଖ, ମଳଦ୍ୱାର ଓ ଯୌନାଙ୍ଗ) ବୟସର ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହା ସହିତ ସଂଯୋଗ ରକ୍ଷାକରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ମାନସଯୌନ ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ସୋପାନ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ କି କି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମାନସ ଯୌନବିକାଶ ଶେଷ ହେଉଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ୱଳ୍ପ ରୂପରେଖ ଗଠିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତା ଏ ବୋଲି ଫ୍ରୟଡ୍ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳୀନ ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ମାତ୍ରାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାଲ୍ୟକାଳୀନ ଅନୁଭବର ବିଶେଷତା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ଫ୍ରୟଡ୍ଙ୍କ ମତରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ମାନସ ଯୌନ ବିକାଶର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟି ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନତା ସୋପାନ ଦେଖାଦିଏ । ଏ ସମୟରେ ଶରୀରର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ ଆନନ୍ଦର କେନ୍ଦ୍ର ହୁଏ । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କୈଶୋର କାଳ ବା ଯୌବନାବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ସୋପାନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏ ସମୟରେ ଯୌନ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଆଗ୍ରହର ବିଲୟ ଘଟି ସାଙ୍ଗସାଥୀ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଖେଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମେ । ଅବସର ସମୟରେ ନିଜକୁ ଖୁସି ଲାଗିଲାଭ କରି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମନଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ।

ପୁନଶ୍ଚ କୈଶୋର କାଳ ଆରମ୍ଭ ହେବା ବେଳକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ସୋପାନରୁ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟେ । ଯୌବନାବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଯୌନାଙ୍ଗ ପୁନଶ୍ଚ ଆନନ୍ଦର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହୁଏ । ମାତ୍ର ଚାରି-ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବେଳେ ଘଟୁଥିବା ମାନସ-ଯୌନ ବିକାଶରେ ନିଜର ଯୌନାଙ୍ଗ ଆକର୍ଷଣର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଥାଏ । ମାତ୍ର ଯୌବନକାଳୀନ ବିକାଶରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଗ୍ରହ ଭିନ୍ନ ଲିଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯୌନାଙ୍ଗ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୁଏ । ଫ୍ରୟଡ୍ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ, କୌଣସି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଚୁଟିବିଦ୍ୟୁତି ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱଭାବିକ ବିକାଶରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଭାବେ କୈଶୋର ପରଠାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯୌନ ଅଭିଳାଷ ସମାଜାନୁମୋଦିତ ରୂପ ନିଏ ।

ଫ୍ରୟଡ୍ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବାରୁ
ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ ■ ୧୫

ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିକାଶ ସଂପର୍କରେ ସବିଶେଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିନାହାନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗ କନ୍ୟା ଆନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ ତତ୍ତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ମାନସିକ ରୋଗୀମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶରେ କୈଶୋରକାଳୀନ ଅନୁଭୂତିର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଛି ।

ବିଶେଷତଃ କିଶୋର କିଶୋରୀମାନଙ୍କର ଦୁଇଟି ବିଭାବଦ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ କମ୍ ପରିମାଣରେ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ଏବଂ ବ୍ୟାୟାମ କରିବା ପ୍ରଭୃତି କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜକୁ ପତଳା କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଛି । ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ କିଛିଟା ଶାରୀରିକ ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରାଯାଉଛି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ପ୍ରେମ ଓ ସାମାଜିକ ସଂସର୍ଗ ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କିଶୋର କିଶୋରୀ ନିଜ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ପ୍ରସୂତ ଏକ ତଥ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରୁଛନ୍ତି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟର ମତକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବାରେ ଜଟିଳତା ଦେଖାଯାଉଛି । ମୋଟ ଉପରେ ଆନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜୀବନର ଏ କୈଶୋର ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂମିକା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶର ଅନ୍ୟ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଜଟିଳତା ଏକଦା ପ୍ରସଙ୍ଗଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପ୍ରସଙ୍ଗଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଥିବା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତି ଯୌବନକାଳ ପାରିହୋଇ ବାଧ୍ୟତାରେ ଘାତ ଦେଲାବେଳେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି । ହୁଏତ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୌବନର ସମୟରେ ଉଚ୍ଛଳ, ସ୍ୱାଧୀନ ଓ କ୍ରିୟାପ୍ରବଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ଅଭିଳାଷ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥାଏ, ମାତ୍ର ଯୌବନର ଶେଷ ବେଳକୁ ସେମାନେ ଧୀର, ନିର୍ଭରଶୀଳ, ଚିନ୍ତାପ୍ରବଣ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ଆଗ୍ରହ ସାମାଜିକ ରୂପ ନିଏ । ସେମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦୁର୍ଳ୍ଲଭରେ ଗୋଷ୍ଠିଗତ ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ବହୁ ଲୋକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଧୀର, କ୍ରମିକ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର କେତେକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମନ୍ୱୟ ଅଭାବରୁ ଜଟିଳତା ସୃଷ୍ଟିହୁଏ ।

ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ମଧ୍ୟବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ସଂକଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତି । ପଦୋନ୍ନତିରେ ଏବଂ ଅଗ୍ରଗତିରେ ଶିଥିଳତା ଆସିଥିଲେ ଏପରି ଲୋକମାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଜୀବନରେ ଠିକ୍ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରି ଦୁଃଖାତ୍ମ୍ୟ, ଦୁର୍ନୀତି ଏବଂ ଯୌନକିକୃତି ପରି ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଉପଯୋଗୀ ଉପଦେଶନ ମାଧ୍ୟମରେ ଏମାନଙ୍କ ମନରେ ସାମାଜିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଯୌବନରୁ ପର ଯୌବନ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅନ୍ତରାଳରେ ସକ୍ରିୟ ଶକ୍ତି: ଅଚେତନ.

ଅନେକ ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ତିନୋଟି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆତ୍ମାଚର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମାଚରଟି କୋପରନିକସ ଦେଇଥିଲେ । ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଶ୍ବାସ ମୂଳରେ କୁଠାରଘାତ କରି ସେ କହିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀ ବିଶ୍ବ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ନୁହେଁ । ସେହିପରି ତାର୍ତ୍ତଲଜନ୍ ଦ୍ବିତୀୟ ପ୍ରହାରଟି ଦେଇ ଜଣାଇଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଗତର ଏକ ବିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ ମାତ୍ର । ସିରମଣ୍ଡ ପ୍ରାୟତଃ ତୃତୀୟ ଆତ୍ମାଚରଟି ଦେଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ଗତାନୁଗତିକ ବିଶ୍ବାସକୁ ଆଘାତ ଦେଇ ସେ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କଲେ ଯେ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର କାରଣ ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଅଜ୍ଞ, କାରଣ ଏ ସବୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆମର ଅଚେତନ ମନ ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ।

ଏ ଅଚେତନ ମନଟି କ'ଣ? ପ୍ରାୟତଃ ମତରେ ମନର ତିନୋଟି ସ୍ତର ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଚେତନ, ଅବଚେତନ ଏବଂ ଅଚେତନ । ଗୋଟିଏ ଭାସମାନ ବରଫର ନଅ-ଦଶମାଂଶ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ି ରହି କେବଳ ଏକ-ଦଶମାଂଶ ଜଳର ଉପରି ଭାଗରେ ରହିଥିବା ପରି ମନର ବହୁଳ ଅଂଶଟି ଅଚେତନ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶଟି ଚେତନ ଓ ଅବଚେତନ ମନ ।

ଯେଉଁ ସବୁ କ୍ରିୟାକଳାପ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତିତଗତର ଘଟଣା ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଚେତନ ରହିଛୁ ତାହାକୁ ନେଇ ସଚେତନ ମନ ଗଠିତ । ଧରାଯାଉ ଆପଣ ଏ ଲେଖାଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ପଢୁଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏ ଲେଖା, ଆପଣ ପଢୁଥିବା ସ୍ଥାନର ପରିବେଶ(ଶୈଳି, ଟେବୁଲ୍ ଇତ୍ୟାଦି) ବିଷୟରେ ଆପଣ ସଚେତନ । ଧରାଯାଉ ଏ ସମୟରେ ଆପଣଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଆସି ଆପଣ ପଢୁଥିବା କୋଠରୀର ଦ୍ବାର ମୁହଁରେ ଠିଆ ହେଲେଣି । ଆପଣ ପଢିବାରେ ମଗ୍ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଚେତନ ହେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ସୁତରାଂ ଯାହା ସଂପର୍କରେ ଆପଣ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଚେତନ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଚେତନ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି, ତାହା ଅବଚେତନ ମନର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ସେହିପରି ଆପଣ ଲେଖାଟି ପଢିବା ବେଳେ ସେଥିରେ ପୂରାପୂରି ନିମଗ୍ନ ନଥାଇ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ଆଗାମୀ ଛୁଟି କିପରି କଟାଇବେ ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ତାହା ଆପଣଙ୍କ ଅବଚେତନ ମନର ଏକ ଅଂଶ ବିଶେଷ ରୂପେ ବିଚାର କରାଯିବ ।

ଅଚେତନ ମନଟି ସୁଗନ୍ଧାର ଓ ସୁବିଷ୍ଣୁତ । ଆମର ଅପୂରିତ ବାସନା, କାମନା, ଅନୈତିକ ଇଚ୍ଛା, ସମାଜ-ବିରୋଧୀ ଚିନ୍ତା ସବୁକୁ ନେଇ ଅଚେତନ ମନ ଗଠିତ । ନୀତି ଓ ସମାଜ ଦ୍ବାରା ବହୁ ଚିନ୍ତା ଅନୁମୋଦିତ ହେଉ ନ ଥିବାରୁ ଏସବୁ ଅବଦମିତ ହୋଇ ଯେଉଁ ମାନସିକ ଗୋଦାମ ଘର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ତାହାକୁ ଅଚେତନ କୁହାଯାଏ । ଏହାର ପ୍ରକାଶ୍ୟ

ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବାଧା ପାଇଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ସିଧାସଳଖ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ନ ପାଇ କେବଳ ପ୍ରତୀକ, ସ୍ୱପ୍ନ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଛଦ୍ମରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ପ୍ରସଙ୍ଗ ମତରେ ଆମର ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ବାହ୍ୟିକ ପରିପ୍ରକାଶ ମୂଳରେ ଏହି ନିଶ୍ଚେତକ ସକ୍ରିୟ ଥାଏ । କାରଣଟି ନିଶ୍ଚେତନ ବା ଅଚେତନରେ ଥିବାରୁ ଆମେ କାରଣଟିକୁ ସୂଚାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଧରାଯାଉ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଜଣେ ଆଗନ୍ତୁକକୁ ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ହଠାତ୍ ଘୃଣାଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ଆପଣଙ୍କର ଘୃଣା ଜାତ ହେବା ପାଇଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଭାବରେ କିଛି ଘଟି ନାହିଁ । ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଘୃଣାଭାବ ଆସୁଛି । ଏହାର କାରଣ ଅଚେତନ ମନରେ ଥାଇପାରେ । ସମ୍ଭବତଃ ଦୂର ଅତୀତରେ ଆପଣ ଘୃଣା କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନାମ ରୂପ ବା ବେଶଭୂଷା ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ମେଳ ଥାଇପାରେ । ଆପଣ ଏ ସାମାଜିକ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନ ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣା ରୁହନ୍ତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କ ମନର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ଏହି ଘୃଣାଭାବଟି ଥିବାରୁ ଆପଣ ଘୃଣାର କାରଣ ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବାରେ ଅସୁବିଧା ହେବ ।

ପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅନୁଯାୟୀ ନିଶ୍ଚେତନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିଶ୍ଚେତକ କୁହାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମୁଖ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ଦର୍ଶାଇଲେ ଯେ ଅଚେତନ ମନ ଗଠନର ଭିତ୍ତିଭୂମି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ଗୋଷ୍ଠିଗତ ଅନୁଭବ । ଯୁକ୍ତଙ୍କ ମତରେ ଆମେ ସବୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଭିତ୍ତିରେ ବହୁ ଧାରଣା ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷକୁ ବୋହି ଆଣୁଛୁ । ଏ ହେଉଛି ଆମର ସମ୍ପର୍କିତ ଅଚେତନ ମନ । ଏହି ସମ୍ପର୍କିତ ଅଚେତନ ମନ ଆମର ବ୍ୟବହାରକୁ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ।

ଯୁକ୍ତ ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ବହୁ ଜାତି ବହୁ ସଂସ୍କୃତି ଓ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟୟନ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେଇଥିଲା । ସେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରତି ଦେଶ ଓ ଜାତିର ଲୋକମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ଅଚେତନର କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତିଭିତ୍ତିକ ପ୍ରତୀକ ରହିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ରକ୍ଷାକାରୀ ମମତାମୟୀ ମା'ର ମାନସିକ ଚିତ୍ର ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମାଜରେ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ‘ମୁନୀ, ରୁଷୀ’ ମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଚିତ୍ର କେବଳ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସଂସ୍କୃତିନିଷ୍ଠ ପ୍ରତୀକ । ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତିର ସଂସ୍କୃତିନିଷ୍ଠ ପ୍ରତୀକ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ସେ ଦେଶର ଲୋକମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ରୂପ ନେବ ।

ଯୁକ୍ତଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଚେତନ ବ୍ୟବହାରକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କଲେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ଅଚେତନ ମନ ବହୁଳ

ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ମମତାମୟୀ ମା'ର ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରତୀକ ପ୍ରଭାବରେ ଅଧିକାଂଶ ଶିଶୁ ମା' ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ଦର୍ଶାଇବେ । କେବଳ ମା' ଠାରୁ ଖରାପ ବ୍ୟବହାର ପାଇଥିବା ଅଳ୍ପ କେତେକ ଶିଶୁ ମା' ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହେବେ । ମୋଟ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଚେତନ ମନ ଏ ସମ୍ପର୍କିତ ଅଚେତନ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ତିନୋଟି ଉପାଦାନ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅନ୍ତରାଳରେ ସକ୍ରିୟ ଥିବା ମାନସିକ ଶକ୍ତିର ତିନୋଟି ସ୍ତରର (ଚେତନ ଅବଚେତନ ଓ ଅଚେତନ) ଭୂମିକା ସୂଚାଇବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ମନ-ସମୀକ୍ଷକ ସିରମଣ୍ଡ ପ୍ରସାଦ ଆଉ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିଥିଲେ । ସେ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ତିନୋଟି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ରହିଛି ଏବଂ ଏହି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମନ୍ବୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ସ୍ବଭାବିକ ରୂପ ଦେବା ସ୍ଥଳେ ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂଘର୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଅସ୍ବଭାବୀ କରିଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏହି ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ହେଉଛି ଆଦିମ (Id), ଅହମ୍ (Ego) ଏବଂ ପରମ ଅହମ୍ (Super Ego) । ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଏ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ରୂପ ନେଇ ନଥାଏ । ବୟସର ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଏ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ବିକଶିତ ହୁଏ । ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଚାଳିତ ଥାଏ । ଶରୀରଭିତ୍ତିକ ଶକ୍ତି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଆନନ୍ଦ ଲାଭର ତୀବ୍ର ଇଚ୍ଛା ଶିଶୁର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ । ପ୍ରବୃତ୍ତିଚାଳିତ ହୋଇ ଏହା ମାତୃସ୍ତନରୁ ଆନନ୍ଦ ଆହରଣ କରେ ଏବଂ ନିର୍ଜୀବ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ପାଟି ମଧ୍ୟକୁ ନେଇ ଆନନ୍ଦପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶା ରଖେ । ଯାହା କେବଳ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ପାରିବ ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏହି ଉପାଦାନକୁ ଇଡ୍ ବା ଆଦିମ କହନ୍ତି । ଜୀବନର ଆଦିମ ଶକ୍ତିକୁ ଆଧାର କରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏ ଉପାଦାନ ରୂପ ନେଉଥିବାରୁ ଏହା ଏପରି ନାମିତ ହୁଏ ।

ଆନନ୍ଦପ୍ରାପ୍ତିର ଆଦିମ ନିଶା ନେଇ ଶିଶୁ ବାହ୍ୟ ଜଗତରେ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ ସବୁ ଜିନିଷ ତାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଛୋଟ ପଥର ଖଣ୍ଡକୁ ପାଟିରେ ପୁରାଇ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କଲାବେଳେ ପାଟି ଉଦ୍ଭାସ ହୋଇ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନୁଭବ ଆସିପରେ । ସେହିପରି ଜଳତା ମହମବତୀକୁ ଧରି ପାଟିରେପୁରାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲାବେଳେ ହାତରେ ନିଆଁ ଆସି ଲାଗି ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନୁଭୂତି ଆସେ । ମୋଟ ଉପରେ ଶିଶୁ ବାହ୍ୟ ଜଗତରେ ନିଜର କ୍ରିୟାକଳାପ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ ସବୁ ଜିନିଷ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ନୁହେଁ । କେତେକ ଜିନିଷ ଜୀବନକୁ ବିପଦାପନ୍ନ କରିପାରେ । ଏପରି ଅନୁଭବରୁ ଅହମ୍ ଜନ୍ମ ନିଏ । ବାହ୍ୟ ଜଗତ ସହିତ କିପରି ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା କରାଯିବ, ତାହା ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା କରେ । ଶିଶୁର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆନନ୍ଦଲାଭ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ନ ହୋଇ ବାସ୍ତବତାର ନିୟମ ଦ୍ବାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ ।

ଶିଶୁ ଆଉ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଚାପର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ । ପିତାମାତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୟସ୍କମାନେ ଶିଶୁର ବ୍ୟବହାରକୁ ସାମାଜିକ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ନୀତି ନିୟମର ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । “ଏଇଟି କର”, “ଏଇଟି କର ନାହିଁ” ଏପରି ସବୁ କହି ଶିଶୁର ଗତିବିଧି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରନ୍ତି । ଶିଶୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ନୈତିକ ନିୟମ ସବୁ ଶିଖେ । ଏହାର ବିତ୍ୟୁତି ପାଇଁ ଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ପାଏ । ଫଳରେ ସମାଜର ନୀତି ନିୟମ ସଂପର୍କରେ ଶିଶୁର ଧାରଣା ଜନ୍ମେ । ନୀତିଗତ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଯେଉଁ ଉପାଦାନଟି ରୂପ ନିଏ ତାହାକୁ ପରମ ଅହମ୍ କୁହାଯାଏ । ଆମ କଥିତ ଭାଷା ‘ବିବେକ’ର ଏହା ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର ।

ପ୍ରସବୁଜ ମତରେ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଏ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ରହିଥାଏ । ଏକ ସ୍ବଭାବିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଏ ତିନୋଟି ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା କରି ସୁସମାଜିକ ଭାବରେ କାମ କରନ୍ତି । ଧରାଯାଉ ଜଡ଼ିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟଜଣଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଅତିଥି ସଭାର ପାଇଁ ଗୃହକର୍ତ୍ତା ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ରସଗୋଲା ଗୋଟିଏ ପ୍ଲେଟରେ ଦେଲେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରସଗୋଲାଗୁଡ଼ିକ ଖାଇନେବା ପାଇଁ ପ୍ରରୋଚନା ଦେବ । ମାତ୍ର ବାସ୍ତବତାମୁଖୀ ଅହମ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବ କିଛି ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ । ଗୃହକର୍ତ୍ତା ଅନୁରୋଧ କଲାପରେ ହିଁ ଖାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ବୋଲି ଅହମ୍ ସୂଚାଇବ । ପୁନଶ୍ଚ ପରମ ଅହମ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବ ସ୍ବାଗ୍ଧ୍ୟ ରକ୍ଷାର ନିୟମ ମାନିବାକୁ । କେବଳ ଯେତିକି ରସଗୋଲା ଖାଇଲେ ଶରୀର ପାଇଁ ହାନିକର ନ ହେବ, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଖାଇବାକୁ ପରମ ଅହମ୍ ବା ବିବେକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବ ।

ପ୍ରସବୁଜ ମତରେ ମଣିଷର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ରୂପକ ଗାଡ଼ିରେ ଆଦିମ, ଅହମ୍ ଓ ପରମ ଅହମ୍ ପରି ତିନୋଟି ଅଶ୍ବ ସଂଯୋଜିତ । ଏମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସଂଯୋଗ ରକ୍ଷା କରି ସମନ୍ବୟ ଭାବରେ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସ୍ବଭାବିକ ରହିବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ନିଜର ବଳ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଅସ୍ବଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯିବ, ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଓ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ବୟ ରହିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ପ୍ରସବୁଜ ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ ଏହି ଆଦିମ, ଅହମ୍ ପରମଅହମ୍ ପରିକଳ୍ପନା ବିଶ୍ବ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଶେଷଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ବିଶ୍ବଯୁଦ୍ଧ ପରିବର୍ତ୍ତୀ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ବିଶ୍ଲେଷଣ ଧାରାର ପ୍ରଭାବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଅହମ୍ ଉପାଦାନର ଭୂମିକା

ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କାହିଁକି?

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ତିନୋଟି ଉପାଦାନ (ଆଦିମ, ଅହମ୍ ଓ ପରମ ଅହମ୍) ତିନୋଟି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଶକ୍ତି ଉପରେ ଆଧାରିତ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଆଦିମ (Id) ଉପାଦାନଟି ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ଏବଂ ଆନନ୍ଦଲାଭ ପାଇଁ ଏହା ଲାଳାୟିତ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ‘ଅହମ୍’ ପରିବେଷନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଗଠିତ ହୁଏ ଏବଂ ବାସ୍ତବତା ନିୟମରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ପରମ ଅହମ୍ ବା ବିବେକ ସାମାଜୀକରଣ (Socialization) ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ଜନ୍ମିତ ଏବଂ ନୀତିନିୟମ ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ । ଏ ତିନୋଟି ଉପାଦାନର ଉତ୍ସ (source) ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ନୀତି ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ଜନ୍ମିବା ସ୍ବଭାବିକ ।

ଏ ତିନୋଟି ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୃଷ୍ଟକୁ ଜନ୍ମ ଦିଏ । ଏ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ କୌଣସି ଦୁଇଟି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଉପୁଜିପାରେ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନ ଏକ ପାର୍ଶ୍ବରେ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଉପାଦାନ ରହି ଦୁଇ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ତରବରିଆ ଭାବରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଲୋଭନୀୟ ମାଂସ ତରକାରୀ ଖାଇବା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ନିୟମ ମାନି ପରିମିତ ପରିମାଣର ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ଆଦିମ ଏବଂ ଅହମ୍‌ର ଦୁଇଟି ଉପସ୍ଥାପନ କରେ । ସେହିପରି ଭୁଲ ବଶତଃ କେହି ଆମକୁ ଅଧିକ ପଇସା ଦେଇଥିଲେ ତା’କୁ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ରଖିନେବା ଏବଂ ଅଧିକା ପଇସାକୁ ଫେରାଇ ଦେବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟି ଆସେ, ତାହା ଆଦିମ, (Id) ଏବଂ ପରମ ଅହମ୍ (Super ego) ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ସଂଘର୍ଷର ପ୍ରତିଫଳନ । ଅନ୍ୟ ଏକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ପଟେ ଆଦିମ ଓ ଅହମ୍ ରହିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ପଟରେ ପରମ ଅହମ୍ ରହିପାରେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା’ର ପ୍ରତିଦ୍ବନ୍ଦୀକୁ ଧକ୍କା ଦେଇ (ଆଦିମ ଶକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗକରି) କିମ୍ବା ଜୋରରେ କଥା କହି (ଅହମ୍ ବା ବାସ୍ତବବାଦୀ ପ୍ରତିରୋଧ ବ୍ୟବହାର କରି) ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷମାଶୀଳ ସହନଶୀଳ ମନୋବୃତ୍ତି ପରି ବିବେକାନୁମୋଦିତ ପକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ।

ସିରମଣ୍ଡ ପ୍ରସଂଦ୍ ବିଶ୍ବାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦିମ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ଆଦିମ (Id)ର ଚାପକୁ ଏତାଇବା ଏବଂ ସମ୍ବୃତ୍ତି ନଷ୍ଟ କରିବା କଷ୍ଟ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହାର କିଛି ପରିମାଣରେ ରୂପାନ୍ତର ଅଣାଯାଇପାରେ । ଆମର କ୍ଷତି ଘଟାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦେବାର ଇଚ୍ଛା ଆଦିମ-ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନ କରି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକଟିକୁ କଡ଼ା ଭାଷାରେ ଗାଳିଗୁଳଜ ଦିଆଯିବାର ବ୍ୟବହାର ରୂପ ନେବ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର ପୂରାପୂରି ଇଚ୍ଛାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବା କଷ୍ଟକର ।

ପ୍ରସବ୍ଦ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦେଉଥିଲେ ଯେ ଏ ଚିନୋଟି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟଶୀଳତା ହିଁ ସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନର ଆଧିପତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଜଟିଳତା ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ପ୍ରସବ୍ଦଙ୍କ ଅନୁଶୀଳନର ପରିସର ବାହାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ରହିଛି । ପ୍ରସବ୍ଦଙ୍କର କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରସବ୍ଦ-ପରବର୍ତ୍ତୀ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏ ଦିଗଟି ପ୍ରତି ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ପ୍ରସବ୍ଦଙ୍କ ଦୁଇଜଣ ମୁଖ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ଯୁଙ୍ଗ ଏବଂ ଆଡଲର । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯୁଙ୍ଗ ଗୁରୁଙ୍କ ମତବାଦଠାରୁ କିଛି ଦୂରେଇଯାଇ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଯେ କେବଳ ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି (Id)ମନୁଷ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର କାରଣ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରିୟାକଳାପ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ସବୁ ସକ୍ରିୟ ରହିଥାଏ ।

ପ୍ରସବ୍ଦଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ଶିଷ୍ୟ ଆଡଲର ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଦେଲେ । ସେ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟର କ୍ରିୟାକଳାପ ମୂଳରେ ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମୁଖ୍ୟ ନୁହେଁ । ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣରୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜଜ ଶକ୍ତିର ପରିସୀମାତ୍ ଅନୁଭବ କରେ । ନିଜର ଶକ୍ତି ହୀନତା ଅନୁଭବ କରି ତା' ମନରେ ଯେଉଁ ହୀନମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତାହା ଏକ ପ୍ରକାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କାମନା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଆଧିପତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଏହି ମନୋଭାବ ତା'ର କ୍ରିୟାକଳାପକୁ ରୂପଦିଏ ।

ଆଡଲର ତାଙ୍କ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ବିକଳାଙ୍ଗ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଦୃଷ୍ଟିହୀନ ପିଲାମାନେ ନିଜର କାନର ସହଯୋଗ କରି ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଶ୍ରବଣ ଦକ୍ଷତାର ଅଭାବ ଥିବା ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବ୍ୟବହାର କରି ଜୀବନର ଅଗ୍ରଗତି ପାଇଁ ସଚେଷ୍ଟ ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ବିକଳାଙ୍ଗ ଶିଶୁ ନୁହନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ କିଛି ନା କିଛି କାରଣରୁ ଏକ ଅଭାବବୋଧ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଏକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗେଇ ଯିବାର ବାସନା ରଖନ୍ତି । ଏପରି ମନୋଭାବ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାକୁ ରୂପଦିଏ ।

ଆଡଲରଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟ କେତେକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏହି ଦିଗଟି ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରି ଦକ୍ଷତା ବିକାଶକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ୍ତବମୁଖୀ ଅହମ୍ (Ego) ର ସକ୍ରିୟତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଅହମ୍ ସଦାସର୍ବଦା ଆଦିମ ଏବଂ ପରମ ଅହମ୍ (Super ego) ସହିତ ସଂପର୍କ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନହୋଇ ଦୃଢ଼ହୀନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାଗ ନେବାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ସୂଚିତ୍ କରାଯାଇଛି । ଅହମ୍‌ର ଏପରି ଦୃଢ଼ହୀନ ବାସ୍ତବମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟକରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶିକ୍ଷାଦାୟୀ, ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦକ୍ଷତାକୁ ବିକଶିତ କରିଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶର ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଗଠନ ଓ ବିକାଶ ସମୟରେ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଅହମ୍ (Ego) ବାହ୍ୟ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ । ସବୁ ସମୟରେ ଏ ସମନ୍ବୟ ସଫଳ ରୂପ ନିଏ ନାହିଁ । କେତେକ ପରିସ୍ଥିତି ଅହମ୍‌ର ସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ବିପଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ନିରାପତ୍ତା ବିପନ୍ନ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅହମ୍ ଉପାଦାନଟି କେତୋଟି ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିଜର ସ୍ଥିରତା ରକ୍ଷା କରିଥାଏ । ସିରମ୍‌ସ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରଥମେ ଏପରି ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତାହାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି କେତୋଟି ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳର ଅବତାରଣା କରାଯାଇପାରେ ।

ରୂପାନ୍ତରକରଣ (Sublimation) ଏକ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ । ବ୍ୟକ୍ତିର କେତେକ ଇଚ୍ଛା, ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ କାମନା ସମାଜ ସମ୍ମତ ନ ହୋଇପାରେ ଆଉ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏସବୁର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଲେ ଶାସ୍ତି ମିଳିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଇପାରେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଅସ୍ବହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରର ରୂପାନ୍ତର ଘଟାଇ ସମନ୍ବୟ ଆଣିପାରେ । ଅନ୍ୟପ୍ରତି ନିଜର ପ୍ରକାଶ୍ୟ କ୍ରୋଧ ନ ଦର୍ଶାଇ ଦୂତଗତିରେ ବଗିଚା କାମ କରିବା କିମ୍ବା ଜୋରରେ ଖେଳିବା ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । ସେହିପରି ବ୍ୟର୍ଥ ମନୋରଥ ପ୍ରେମିକ ନିଜର ଅପୂରିତ ଇଚ୍ଛାକୁ କାବ୍ୟ କବିତା ଲେଖିବା ଭଳି କଳାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇପାରେ ।

ଅନ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅପୂରିତ କାମନାକୁ ଅବଦାନ (Repression) କରିପାରେ । ନିଜର ଚେତନଶୀଳ ସ୍ତରରୁ ଏହା ଅଚେତନ ସ୍ତରକୁ ଦବାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଇଚ୍ଛାଟି ଚେତନଶୀଳତାର ସ୍ତରରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅସ୍ଥିର କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଅଚେତନ ସ୍ତରକୁ ଚାପିଦେଲାପରେ ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ଅବଦାନ (Repression) କାମନା ବାସନା ପୁରାପୁରି ବିଚ୍ଛୁପ୍ତ ନ ହୋଇ ଅଚେତନ ସ୍ତରରେ ରହିଥିବାରୁ ସମୟ ସମୟରେ ଛଦ୍ମ ବେଶରେ ଉପରକୁ ଆସନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଅବଦାନିତ ଇଚ୍ଛା ସ୍ବପ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

ବିପରୀତକରଣ (Reaction Formation) ଅନ୍ୟ ଏକ ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ, ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ବ୍ୟବହାରଟି ପ୍ରକାଶ ନ କରିପାରି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ତା'ର ବିପରୀତ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରେ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜସ୍ବ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗତ ଇଚ୍ଛା ଥାଇପାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିଷ୍ଟାର କରିବା । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ନିଜର ପ୍ରଭୃତ୍ ଓ ଆଧିପତ୍ୟ ଜାହିର କରି ନପାରି ସେ ବିପରୀତ ପକ୍ଷ ଧରେ । ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ ଲଜ୍ଜାଶୀଳତା ଓ ନିଷ୍ପ୍ରୟତା ଦର୍ଶାଏ । ନିଜର ଇଚ୍ଛାର ବିପରୀତ କରଣ ପ୍ରତି ଏପରି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

ନିଜର ଇଚ୍ଛାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟକୁ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପରଦା ଉପଯୋଗ(Projector) ଏକ ବହୁ ବ୍ୟବହୃତ ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ । ଲୋକ ଗହଣରେ ଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେ କ୍ଷୁଧା ଅନୁଭବ କରି ଲଜ୍ଜାବଶତଃ ଏହା ପ୍ରକାଶ ନକରିପାରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭୋକ ଲାଗିଲାଣି ବୋଲି କହେ । ସେହିପରି ନିଜର ଦୋଷଦୁର୍ବଳତା ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁକୁ ନିଜ ପାଖରେ ସ୍ଥାନୀୟ ନକରି ଅନ୍ୟମାନେ ଦୁଷ୍ଟ ଚରିତ୍ରର ବୋଲି କହିଦେଲେ । ନିଜର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟକୁ ଏକପ୍ରକାରର ସିନେମା ପରଦା ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାର କୌଶଳ ବହୁ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ସ୍ଥାନାନ୍ତରକରଣ (Displacement) ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାର ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ । ସମାଜ ଦ୍ଵାରା ଅନୁମୋଦନ କରାଯାଉ ନଥିବା କେତେକ ଆବେଗକୁ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ପ୍ରେରଣ ନକରି ଅନ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ପ୍ରେରଣ କରିବା ଏହାର ସୂଚନା ଦିଏ । ଉଦାହରଣସ୍ଵରୂପ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅଧିକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଜଣକ ନିଜର ମାଲିକଙ୍କ ଠାରୁ ଗାଳି ଶୁଣିଲା ପରେ ମାଲିକଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜର କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ପରିପ୍ରକାଶ ଶାସ୍ତ୍ରର କାରଣ ହୋଇପାରେ । ସୁତରାଂ କର୍ମଚାରୀ ଜଣକ ନିଜର ମାଲିକଙ୍କ ପ୍ରତି ରାଗ ନ ଦର୍ଶାଇ ଘରକୁ ଆସି ବିନା କାରଣରେ କିମ୍ବା ଅସ୍ପଷ୍ଟକାରଣରେ ନିଜର ପତ୍ନୀ ଓ ସନ୍ତାନ ପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟ ଏକ କୌଶଳ ହେଉଛି ଯୁକ୍ତି କରିବା (Rationalization), ନିଜର ଇଚ୍ଛା ପରିପୂରିତ ନହୋଇ ପାରିଲେ ଉପରକୁ ଠିକ୍ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଦିଶୁଥିବା ଗୋଟିଏ କାରଣକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ବ୍ୟକ୍ତି ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷାର ଚେଷ୍ଟା କରେ । ବିଜୁଆ ଅଙ୍ଗୁର ନପାଇବା ପରେ ଅଙ୍ଗୁର ଖଟା ବୋଲି କହି ନିଜକୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେବାର କୌଶଳ ଏ ଧରଣର ଉପାୟ । ପରୀକ୍ଷାରେ ବାରମ୍ବାର ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲାପରେ “ଆଜିକାଲି ପାଠପଢ଼ି ଲାଭ ନାହିଁ” ବୋଲି ନିଜକୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଉଥିବା ପିଲାଟି ଏ କୌଶଳର ଉପଯୋଗ କରିଥାଏ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଆମ ଦେଶରେ ବହୁଲୋକ ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସ୍ଵୀକାର ମନୋଭାବ(Denial)କୁ ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ ହିସାବରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ନିଜର ବଂଧୁ ଜଣକ ପ୍ରଚାରଣା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା’କର ବଂଧୁ ଏପରି କିଛି ଗର୍ହିତ କାମ କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ଵାସ ଜନ୍ମାଇ ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷାର ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି । ଅପ୍ରାତିକର ଘଟଣା ସବୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅପ୍ରାତିକର ନୁହେଁ ବୋଲି ମନକୁ ମନ କହିହୁଅନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ନିଜର ମାନସିକ ସ୍ଥିତିର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟୁଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବା ମାତ୍ରେ ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ନା କୌଣସି ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ ବ୍ୟବହାର କରେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ଭବ କି?

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଏକାଧିକ ଭୂମିକା ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥକ ପୃଥକ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ । ପୁଣି ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ତାର ବ୍ୟବହାରକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ସ୍ଥିରତା ଦେଇଥାଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ବରୂପ କୁହାଯାଇ ପାରେଯେ ଜଣେ ସାମାଜିକଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକାଧିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନିଜର ସାମାଜିକତା ଦର୍ଶାଏ । ତଥାପି ପରିସ୍ଥିତି ଭିନ୍ନରେ ସାମାଜିକତାଭାବ କମ ବେଶୀ ହୋଇପାରେ । ବ୍ୟବହାରରେ ଏପରି ସ୍ଥିରତା ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ପରି ହାବଭାବ ଦର୍ଶାଇବା ସମ୍ଭବ କି ? ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଧୁପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ସମୟରେ ଅନ୍ୟସ୍ଥଳରେ ସୈତାନ ରୂପ ଦର୍ଶାଇବା ସମ୍ଭବ କି ? ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପରିପ୍ରକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ କି ?

ଏ ବିଷୟରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ବବିଦ୍ମାନେ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରାଜି ଔପନ୍ୟାସିକ ଆର.ଏଲ.ଷ୍ଟିଭେନସନ୍ “ଡକ୍ଟର ଜେକିଲ ଓ ମିଷ୍ଟର ହାଇଡ୍ର” ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲେ । ଏ ଉପନ୍ୟାସରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ଧରଣର ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଜଣଙ୍କ ଉଦାର ସ୍ବଭାବର ଡାକ୍ତର । ଜନସେବା ପାଇଁ ସେ ତତ୍ପର । ଦିନବେଳେ ନିର୍ଲୋଭ ଭାବରେ ଲୋକଙ୍କର ସେବା ଚିକିତ୍ସା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରାତିରେ ତାଙ୍କର ଆଉ ଏକ ରୂପ ତାଙ୍କୁ କବଳିତ କରେ । ସେ ମଦ୍ୟପ ହୁଅନ୍ତି । ବେଶ୍ୟାଳୟ ଯାଆନ୍ତି, ଚରିତ୍ରର ଷ୍ଟଳନ ଏତେ ମାତ୍ରାରେ ଘଟେ ଯେ ସେ ତାଙ୍କର ପରିଚାରିକା ପ୍ରତି ଅଶୋଭନୀୟ ଆଚରଣ ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଷ୍ଟିଭେନସନ୍ଙ୍କ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ଚିନ୍ତା ଜଗତରେ ଚହଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଜଣାଗଲା ଯେ ଷ୍ଟିଭେନସନ୍ଙ୍କ କାଳ୍ପନିକ ଚରିତ୍ର କେବଳ କଳ୍ପନା ନୁହେଁ । ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ଏପରି ବିଖଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ଭବ ।

ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ମାନସିକ ବିକୃତି ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରିବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏପରି କେତେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ଏପରି ବିଖଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଉପସ୍ଥିତି ଓ ପରିପ୍ରକାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିବରଣୀମାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ବିଂଶ ଶତକର ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ ଏପରି ବିଖଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅସ୍ତିତ୍ବ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଗଲାଯେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ସ୍ମରଣ ଓ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟୁଛି । ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାରେ ସହଜ ସରଳ ଓ ବିନୀତ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ

ସମୟରେ ବେପରୁଆ ଭାବ ଦର୍ଶାଉଛି । ଏବେ ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁଣ୍ଡପୋତି ବସିବାଲାଗେ ଅନ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଧୂମପାନ କରି ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କ ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଧୂମ ଛାଡ଼ୁଛି । ଅଥଚ ସାଧାରଣ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଆଦୌ ବିତି ସିଗାରେଟ୍ ସ୍ପର୍ଶ କରେନାହିଁ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଗଲା ଯେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧୁର ଦୁଇଟିରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର, ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିପରି ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଛି । ମୋଟ ଉପରେ ଦ୍ବୈତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ (Dual personality) ଏବଂ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ (Multiple personality) ବହୁଳ ଭାବରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା ।

ଗୋଟିଏ ଶରୀରରେ ଦ୍ବୈତ କିମ୍ବା ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଆବିର୍ଭାବ କାହିଁକି ହୁଏ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଇଛି । ଏସମ୍ପର୍କରେ ଗବେଷଣାଗାରରେ ପରୀକ୍ଷିତ ହେଲାଭଳି ତଥ୍ୟ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ତାତ୍ବିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ରହିଛି ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଗବେଷଣା କରିଥିବା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ବା ଚେତନଶୀଳତା (consciousness) ସାଧାରଣତଃ ସାଧାରଣ ସୁସଂହତ (Integrated) ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକରେ । କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ସହ୍ୟ ନ କଲାପରି ମାନସିକ ତାପ ସୃଷ୍ଟିହେଲେ ସେଇ ଚେତନଶୀଳତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପାଇଁ ଦେଖାଯାଏ । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ମୂଳ ଓ ବଡ଼ ଅଂଶଠାରୁ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ଛୋଟବାଳିକା ପିତୃହୀନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ତାକୁ ଏଗାର ବର୍ଷ ହେଇଥିବା ସମୟରେ ଅତାନକ ଭାବରେ ତା'ର ମା' ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ । ବାଳିକାଟି ପାଇଁ କଷ୍ଟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦାରଣ ଥିଲା । ମା' ମୃତ୍ୟୁର କିଛି ଦିନ ପରେ, ଦେଖାଗଲା ଯେ ହଠାତ୍ ବେଳେବେଳେ ବାଳିକାଟି କାନ୍ଦିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଛି । ଗୋଟିଏ ଡକିଆକୁ ଭୂମିରେ ରଖି ତାକୁ ଶବପରି ଟାଣୁଛି । ଏଣୁ ତେଣୁ କଥା କହୁଛି । ଏପରି ହାବଭାବ ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ରହୁଛି । ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପରେ ସେ ସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସୁଛି । କୌତୁହଳର ବିଷୟରେ, ସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ଆସିବା ପରେ ତାକୁ ଅସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ପଚାରିଲେ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରୁନାହିଁ । ଅସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି କଥା ତା'ର ମନେ ନାହିଁ । କାନ୍ଦିବା, ଡକିଆକୁ ଶବ କରି ଟାଣିବା ଏବଂ କହିଥିବା କଥା ସ୍ମରଣ କରିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ ।

ଗବେଷକମାନଙ୍କ ମତାନୁଯାୟୀ ଏହି ବାଳିକାଟିର ଚେତନଶୀଳତା ନିଜ ମା'ର ମୃତ୍ୟୁପରି ଦାରୁଣ ଧକ୍କାଟି ସହି ନପାରି ବିଖଣ୍ଡିତ ହେଉଥିଲା । କିଛି ସମୟପାଇଁ ଏହି ବିଖଣ୍ଡିତ

ଅଂଶଟି ତା' ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାହିର କରୁଥିଲା । ଫଳରେ ସେ ଭିନ୍ନ-ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲା । ମୂଳ ଚେତନଶୀଳତା ଓ ବିଖଣ୍ଡିତ ଅଂଶମଧ୍ୟରେ ଫାଙ୍କ ରହୁଥିବାରୁ ସେ ଯାହା ସବୁ କରୁଥିଲା ବା କହୁଥିଲା, ତା'ର ସ୍ମରଣ ସ୍ୱଭାବିକ ସମୟରେ ରହୁନଥିଲା । ସ୍ୱଭାବିକ ସମୟରେ ଚେତନଶୀଳତା ଏକକ (Unity) ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ତା'ର ସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ପୂର୍ବେ ଏସବୁ ବ୍ୟବହାରକୁ ସ୍ୱପ୍ନଚାରଣ (sleep walking ବା somnambulism) କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ହାମଲେଟ୍ ନାଟକରେ ହାମଲେଟ୍‌ଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନଚାରଣର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନର ଅଭାବଥିଲା ।

ଚେତନଶୀଳତାର ବିଖଣ୍ଡନ (Split) କେବଳ ଘଣ୍ଟେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ସକ୍ରିୟ ନରଖି ଦୁଇ ଡିନିମାସ, ଏପରିକି ଛ'ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଡିଆଁ ରହିପାରେ । ମାନସିକ ଆଘାତରେ ଚେତନଶୀଳତାର ବିଖଣ୍ଡିତ ଅଂଶଟି ଜଟିଳ ଓ ବହୁଭାବନାଶ୍ରୟୀ ହୋଇଥିଲେ ଏପରି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ଥରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କର ବହୁ ବେଶକିଛି ଅର୍ଥ ରଖିଥିଲେ । କିଛିଦିନ ପରେ ଏହିବ୍ୟକ୍ତି ହଠାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀମିଳିଲା ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଖୁବ୍ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ସେ ଭଲ ରୂପେ ଜଣିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମୀ ନିର୍ଲୋଭ ଓ ସାଧୁ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ । ଅର୍ଥନେଇ ପଳାୟନ କରିବାର ଭାବନାକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମୀଙ୍କ ପଳାୟନର କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲାନାହିଁ । ଦୈବାତ୍ ଜଣେ ମନେଟିକିସକ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେଯେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମୀ ଫ୍ଲ୍ୟୁଜ୍ (fuge)ର ଶରବ୍ୟ ହୋଇ ଏପରି କରିପାରନ୍ତି । ମାନସିକ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ସେ ପଳାଇଯାଇଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଚେତନଶୀଳତାର ବିଖଣ୍ଡନ ଘଟିଛି । ସେ ପୁନଶ୍ଚ ଫେରି ଆସିପାରନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଛ'ମାସ ପରେ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଫେରିଆସିଥିଲେ । ଦେଖାଗଲାଯେ ତାଙ୍କର ବହୁ ଦେଇଥିବା ଅର୍ଥ ସେ ପ୍ରାୟ ଖର୍ଚ୍ଚକରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ କେଉଁଆଡେ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ କିପରି ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ, ସେ କଥା ସେ ମନେ ପକାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଛ'ମାସର ଜୀବନ କାହାଣୀ ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ସେହିପରି ଜଣେ ଧର୍ମଯାଜକ ଏହି ଫ୍ଲ୍ୟୁଜ୍ ଶୀକାର ହୋଇ ତାଙ୍କର ଧର୍ମପୀଠ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟ ସହରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେ ବିବାହ କରି ଦୁଇଟି ସନ୍ତାନର ଜନକ ହେଲେ । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ମନେହେଲାଯେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଧର୍ମଯାଜକ । ସ୍ମୃତରାଂ ସହତ୍ୟାଗ କରି ସେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବକର୍ମ ସ୍ଥଳୀକୁ ଫେରିଆସି ଧର୍ମଯାଜକର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣକଲେ । ଅନ୍ୟତ୍ର ଜୀବନଯାପନ କରିବାର କୌଣସି ଘଟଣା ତାଙ୍କର ସ୍ମରଣରେ ନଥିଲା । ବହୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ପରେ ମଧ୍ୟ ଜଣାଗଲାଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଛଳନା କରୁନାହାନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କର ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର କୌଣସି କଥା ମନେନାହିଁ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥାଯେ ସ୍ୱପ୍ନଚାରଣରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଅଂଶ ଚେତନ-
ଶୀଳତାରୁ ବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତା'ର ପ୍ରଭାବ ଅଳ୍ପ ସମୟ (ସଞ୍ଜେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା) ରହେ,
ମାତ୍ର ବଡ଼ ଅଂଶଟି ବିଖଣ୍ଡିତ ହେଲେ ପ୍ରଭାବ ଦୀର୍ଘସାଥୀ ହୁଏ । ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମୟିକ
ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଖଣ୍ଡିତ ଅଂଶର ପ୍ରଭାବରେ ରହେ । ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିପରି ଆଚରଣ କରେ,
ସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ଫେରିଆସିଲେ ସେ ପୂର୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫେରିପାଏ, ମାତ୍ର ପୂର୍ବରୁ ସେ ବିଖଣ୍ଡିତ
ଅଂଶ ପ୍ରଭାବରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଆଚରଣ ଓ କଥା ବାହାଁ କରୁଥିଲା ତାହା ସ୍ମରଣ
କରିପାରେନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଦୁଇଟି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ ଯେ ସମ୍ଭବ,
ସେକଥା ନୁହେଁ । ମନୋଚିକିତ୍ସକମାନେ ତିନୋଟି ଓ ଅଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିଥିବାରୁ
ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ (multiple personality) ସର୍ମ୍ପକାୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ମାନସିକ ରୋଗ ଇତିହାସରେ ସ୍ଥାନ
ପାଇଛି ।

ଅତ୍ୟଧିକ ମାନସିକ ଆଘାତ ବା ଚାପ ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପରି ସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥା
ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଶିକ୍ଷାଦାକ୍ଷା ପାରିବାରିକ ସହାୟତା ଏବଂ ସର୍ବୋପରି
ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ି ଜୀବନକୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଚାପମୁକ୍ତ ରଖିବା ଉଚିତ୍ । ଆଧୁନିକ
ଜୀବନରୁ ମାନସିକ ଚାପକୁ ପୁରାପୁରି ନିର୍ବାସନ କରିବା ସମ୍ଭବ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର
ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ସ୍ୱପ୍ନରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କେତେଦୂର ପ୍ରତିଫଳିତ ?

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ । ମାତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେ ଲୋକ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକଙ୍କର ଧାରଣା ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଏ ସମ୍ପର୍କଟିକୁ ପୁରାପୁରି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତ ମନସମୀକ୍ଷକ ସିଗମନ୍ଡ ଫ୍ରାୟଡ୍ ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଗଭୀର ସମ୍ପର୍କଟି ଉପରେ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଥିଲେ । ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ “ସ୍ୱପ୍ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା”କୁ ଫ୍ରାୟଡ୍ ନିଜର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତି ବୋଲି କହିଥିଲେ ଏବଂ ଫ୍ରାୟଡ୍‌ଙ୍କ ଏପରି ଉକ୍ତି ସମୀକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥିତ ।

ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଯେ, ଫ୍ରାୟଡ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ଅଚେତନ (unconscious) ସ୍ତରଟି ମଣିଷ ମନର ବୃହତ୍ତର ସ୍ତର । ଏ ସ୍ତରଟି ମନୁଷ୍ୟର ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ । ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟର ଏହି ଅଚେତନ କାରଣ ଜାଣି ନ ଥାଏ । ମଣିଷର ଅନୈତିକ ଭାବନା, ଅପୂରିତ କାମନା, ବାସନା ଏବଂ ସାମାଜିକ ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ ନ କରୁଥିବା ଚିନ୍ତାକୁ ନେଇ ଅଚେତନ ମନ ଗଠିତ । ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟରେ ଅଚେତନ ମନ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ବିଶେଷତଃ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଛୋଟକାଟିଆ ଭୁଲ (ଯାହାକୁ ଆମେ ଆକସ୍ମିକ କହି ଏଡାଇ ଯାଇଥାଉ) ମାଧ୍ୟମରେ ଅଚେତନ ମନ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଭୁଲବଶତଃ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ପାଟିରେ ଆସିଯିବାକୁ ଆଗେ ଆକସ୍ମିକ କହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଫ୍ରାୟଡ୍ ଏପରି ଭୁଲ ମୂଳରେ ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ କାରଣ ଅଛି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । କାରଣଟି ଅଚେତନ ମନର ଗହ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଥିବାରୁ ଏହା ଆମକୁ ସହଜରେ ଉପଲଭ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ସବୁଠାରୁ ଅଚେତନ ମନର ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିପ୍ରକାଶ ହେଉଛି ସ୍ୱପ୍ନ । ଫ୍ରାୟଡ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ସ୍ୱପ୍ନ ହେଉଛି ଅଚେତନ ମନର ରାଜରାସ୍ତା । ସ୍ୱପ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ ଅଚେତନ ମନ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନୈତିକ ଅବଦମିତ (Repressed) ଭାବନା ସବୁ ଅବିକଳ ନିଜ ରୂପରେ ଆସିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯିବ, ତେଣୁ ଏପରି ଭାବନା ସବୁ ଛଦ୍ମ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରେ । ନିଦ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଶରୀର ଶିଥିଳ ଥାଏ । ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଶିଥୀଳ ଥାଏ । ନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ମନ ସକ୍ରିୟ ନଥାଏ । ନିରୀକ୍ଷଣକାରୀ ମନ ସକ୍ରିୟ ନଥିବାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଅବଦମିତ ଚିନ୍ତା ସବୁ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଫ୍ରାୟଡ୍ କହିଥିଲେ ଯେ, ସ୍ୱପ୍ନର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ (Latent Content) ପ୍ରକାଶିତ ରୂପ (Manifest Content) ହେଉଛି ସ୍ୱପ୍ନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେଖୁଥିବା ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ । ବ୍ୟକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ସ୍ୱପ୍ନର ପ୍ରକାଶିତ ରୂପରୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ମନସମୀକ୍ଷକ ବା ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବନା ସବୁ ରୂପ ନେଲାବେଳେ ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରତୀକ ସବୁର ଉପଯୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଶୀଳନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଫ୍ରାୟଡ୍ କେଉଁ

ପ୍ରତୀକଟି କେଉଁ ଭାବନାର ସୂଚନା ଦିଏ ତାହାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଘରର ପ୍ରତୀକ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରକୁ ବୁଝାଉବା ସ୍ଥଳେ ବାଲକୋନୀ ଥିବା ତାର ଘର ଶରୀରର ସୂଚକ ବୋଲି ପ୍ରସଂଦ୍ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ । ସେହିପରି ରାଜାରାଣୀ ପ୍ରକୃତରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ସୂଚକ ହେବାସ୍ଥଳେ, ପୋଷା ପ୍ରାଣୀମାନେ ସନ୍ତାନସନ୍ତତିଙ୍କ ସୂଚକ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯିବାର ପରାମର୍ଶ ଦିଆଗଲା ।

ପ୍ରସଂଦ୍ ପୁନଶ୍ଚ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ଯେ, ସ୍ବପ୍ନର ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଦ୍ରାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖେ । ଦ୍ବିତୀୟତଃ, କେତେକ ଅପୂରିତ କାମନା ବାସନାର ପରୋକ୍ଷ ପୂରଣରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ତୃତୀୟତଃ, ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଚେତନ ମନକୁ ପ୍ରକାଶିତ ରୂପ ଦିଏ । ଏ ତିନୋଟି କାର୍ଯ୍ୟସାଧନ ପାଇଁ ସ୍ବପ୍ନରେ କେତୋଟି କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ କୌଶଳ ହେଉଛି ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ । ଧରାଯାଉ ଦୀର୍ଘ ଦିନଧରି ରୋଗ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡିରହିଥିବା ବୃଦ୍ଧ ପିତା ପାଖରେ ବସିବସି ଯୁବକ ପୁତ୍ର ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇପଡିଛି । ସେ ନିଜ ପିତାର ମୃତ୍ୟୁ କାମନା କରିଛି । ମାତ୍ର ସେ ଏପରି ଅନୈତିକ କଥା ଭାବୁଛି ବୋଲି ସଚେତନ ହେବାମାତ୍ରେ ସେପରି ଭାବନାକୁ ଅଚେତନକୁ ଗପିଦେଉଛି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସ୍ବପ୍ନରେ ନିଜ ପିତାର ମୃତ୍ୟୁ ନଦେଖି ନିଜ ମାଲିକର କିମ୍ବା ନିଜ ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟାଳ ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖିବ । ଏହା ଫଳରେ ହଠାତ୍ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ନାହିଁ । ଅଥଚ ଅଚେତନ ମନରେ ଥିବା ଭାବନାଟି କିଛି ପରିମାଣରେ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିବ ।

ସେହିପରି କେତେକ ଭାବନା ସିଧାସଳଖ ହୋଇଥାଏ । ଅଥଚ ସ୍ବପ୍ନ ସମୟରେ ସେ ସବୁ ନାଟକୀୟ ରୂପ ନିଏ । ମୂଳ ଭାବନା ଓ ନାଟକୀୟ ରୂପ ନେଇଥିବା ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରାପୁରି ସାଦୃଶ୍ୟ ନଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଦ ଭାଙ୍ଗେନାହିଁ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ବିସ୍ତୀରିତ ଭାବନାଟି ସଂକୁଚିତ ହୋଇ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରେ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଜଣେ ନାରୀ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିବାର ବାସନା ରଖି ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟାଧରି ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରିପାରେ । ଅଥଚ ସ୍ବପ୍ନରେ କିଛି ସେକେଣ୍ଡ ପାଇଁ ଦେଖିପାରେ ଯେ ସେ ଗୋଟିଏ ସୁନାର ବଠଉ ପିନ୍ଧି ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ଯାଉଛି । ମୋଟ ଉପରେ ମନସମାକ୍ଷକ ସ୍ବପ୍ନକାଳୀନ କୌଶଳ (ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣରଣ, ବିସ୍ତାରକରଣ, ସଂକ୍ଷିପ୍ତକରଣ) ସବୁକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ବ୍ୟକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା ପ୍ରକାଶିତ ରୂପରୁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଅର୍ଥ ବାହାର କରନ୍ତି ।

ମନସମାକ୍ଷକଙ୍କ ଅନୁଶୀଳନକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅପୂରିତ କାମନା, ବାସନା ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଚିନ୍ତା ଭାବନାର ପରିଚୟ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ନିଦ୍ରା ଓ ସ୍ବପ୍ନ ସମୟରେ ସଂଘଟିତ ହେଉଥିବା ସମସ୍ତର କ୍ରିୟାକଳାପ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା କଳାକୌଶଳ ଉପଲଭ୍ୟ ହେଉଥିବାରୁ ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଗବେଷଣା ଅଧିକ ସଫଳ ରୂପରେଖ ନେଇପାରିଛି ।

ନିଦ୍ରା, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ନିଦ୍ରାକାଳୀନ ସ୍ୱପ୍ନ ମନୁଷ୍ୟର ଅଚେତନ (unconscious) ମନର ପ୍ରତିଫଳନ ଦର୍ଶାଇବା ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସୂଚନା ଦିଏ ବୋଲି ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ମାନେ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରନ୍ତି । ନିଦ୍ରା ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ବହୁକାଳରୁ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜକୁ ଆଲୋଚିତ କରିଥିଲା ଏବଂ ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏ ଦିଗରେ କିଛି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇଥିଲେ । ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ନିଦ୍ରା ସମୟରେ ସଂଘଟିତ ହେଉଥିବା ମସ୍ତିଷ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଦିଗ ଉନ୍ନୋଚିତ କରାଯାଇପାରିଛି ।

୧୯୫୩ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିଲା ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ଶୋଇବାକୁ ଗଲାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ସେ ପତଳା ନିଦ ଅନୁଭବ କରେ ଏବଂ ପରେପରେ ଗଭୀର ନିଦ୍ରା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଜାଗ୍ରତ ଓ ନିଦ୍ରିତ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟର ମସ୍ତିଷ୍କ ତରଙ୍ଗ(EEG) ମାପ କରାଯାଇ ଏହା ମୋଟାମୋଟି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଜଣାଗଲାଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଶୋଇବାବେଳେ କେତୋଟି ନିଦ୍ରାଚକ୍ର (Sleep Cycle) ଦେଇ ଗତି କରୁଛି । ପ୍ରତିଟି ଚକ୍ରପ୍ରାୟ ୮୦/୯୦ ମିନିଟ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହୁଛି । ପୁଣି ପ୍ରତିଟି ଚକ୍ରରେ ଚାରୋଟି ସୋପାନ ରହିଛି । ପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି ବେଳେ ସେ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରୁ ନିଦ୍ରିତ ଅବସ୍ଥାକୁ ଯାଉଥିବାରୁ ପତଳା ନିଦ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ମସ୍ତିଷ୍କ ସକ୍ରିୟ ଅଛି ବୋଲି ମସ୍ତିଷ୍କ ରଙ୍ଗର ସଂଖ୍ୟା (Frequency)ରୁ ଜଣାପଡୁଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ଏହାର ସଂଖ୍ୟା କମୁଛି, ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନରେ ଆହୁରି କମିଯାଉଛି । ବାହ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ଦେଖିଲେ ଶରୀରର ମାଂସପେଶୀ ଓ ସମୁଦାୟ ଶରୀରଟି ଶିଥିଳ; ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତି ଗଭୀର ନିଦ୍ରାରେ ସୁପ୍ତ ବୋଲି ଆମେ ଜାଣୁଛୁ ।

ଏହି ଚାରୋଟି ସୋପାନ ଗତି କଲା ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ୮୦/୯୦ ମିନିଟ୍ ସମୟ ଅତିକ୍ରମ ହେଉଛି । ବ୍ୟକ୍ତି ପୁନଶ୍ଚ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱପ୍ନଚକ୍ର ଆରମ୍ଭ କରୁଛି ଏବଂ ଏ ଚକ୍ରରେ ସେହିପରି ପ୍ରଥମ ସ୍ତର (ପତଳା ନିଦ)ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଚତୁର୍ଥସ୍ତର (ଗଭୀର ନିଦ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗତି କରୁଛି ।

୧୯୫୩ ମସିହାରେ ଦୁଇଜଣ ବିଶେଷଜ୍ଞ ନବଜାତ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନିଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଗବେଷଣା କରୁକରୁ ହଠାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେଯେ ଶିଶୁ ନିଦ୍ରାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଅଚାନକ ଭାବରେ ଶିଶୁର ଚକ୍ଷୁର ତୋଳା ଦୁଇଟି କ୍ଷିପ୍ରଗତି ଦର୍ଶାଉଛି ଏବଂ ଏ ସମୟରେ ଶିଶୁର ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନ ଓ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି । ସେମାନେ ଏହି ସମୟକୁ କ୍ଷିପ୍ରଚକ୍ଷୁ ଗତି କାଳ (Random Eye Movement ବା REM) ବୋଲି କହିଲେ ।

କ୍ଷିପ୍ର ଚକ୍ଷୁଗତି ବା ରେମ୍ କାଳର ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ନିଦ୍ରା ବିଜ୍ଞାନାଗାରରେ ଶୋଇବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଇ ସେ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ତରଙ୍ଗ, ଚକ୍ଷୁର ଗତି, ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନ, ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ଏବଂ ଯୌନାଙ୍ଗ କ୍ରିୟାକଳାପର ରେଖାଚିତ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରାଗଲା । ପୂର୍ବପରି ନିଦ୍ରାର ଚକ୍ର ପ୍ରାୟ ୮୦/୯୦ ମିନିଟ୍ ରହୁଛି ଏବଂ ପ୍ରତି ଚକ୍ରରେ ଚାରୋଟି ସ୍ତର ବା ସୋପାନ ରହୁଛି ବୋଲି ଦେଖାଗଲା । ତାପ୍ତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣଟି ହେଉଛି ଯେ କେବଳ ଶୋଇବା ଆରମ୍ଭର ପ୍ରଥମ ଚକ୍ରଟିକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ପ୍ରତି ସ୍ୱପ୍ନଚକ୍ରର ପ୍ରଥମ ସ୍ତର (ସୋପାନ)ରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃତ ଚକ୍ଷୁଗତି ସଂଯତ ହେଉଛି । ଆହୁରି ତାପ୍ତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଏହି ହୃତଚକ୍ଷୁଗତି ବା ରେମ୍ (Rem) ସମୟ ପରେ ପରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନିଦରୁ ଉଠାଇ ପଡ଼ାରିଲେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲା ବୋଲି କହୁଛି । ସୁତରାଂ କେବଳ କ୍ଷିପ୍ରଚକ୍ଷୁଗତି ବା ରେମ୍ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ବୋଲି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା ।

ଗବେଷଣାରୁ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ, ଶିଶୁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶୋଇବା ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ରେମ୍‌କାଳୀନ ନିଦ୍ରା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ବୟସ୍କମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶୋଇବା ସମୟର ପ୍ରାୟ ଏକପଞ୍ଚମାଂଶ ରେମ୍‌କାଳୀନ/ସ୍ୱପ୍ନକାଳୀନ ନିଦ୍ରା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ବୟସ ବଢ଼ିବା ସାଂଗେ ସାଂଗେ ବୃଦ୍ଧ ବୃଦ୍ଧାମାନେ ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ କମ୍ ସମୟ ରେମ୍ ନିଦ୍ରାର ଅନୁଭବ ପାଆନ୍ତି । କୌତୁହଳର ବିଷୟ ଯେ, ପ୍ରଥମ ସ୍ୱପ୍ନଚକ୍ର (ପ୍ରଥମ ୮୦/୯୦ ମିନିଟ୍) ସ୍ୱପ୍ନ ବିହୀନ ହୋଇଥିବାସ୍ଥଳେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚକ୍ରର ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ରେମ୍ ସମୟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଚକ୍ରମାନଙ୍କରେ ରେମ୍‌ର ସମୟ (ସ୍ୱପ୍ନର ସମୟ) ଧୀରେ ଧୀରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗେ ।

ଏହି ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣାକୁ ପୁରୋଧାଗରେ ରଖି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ରେମ୍‌କାଳୀନ (ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥା) ଏକ ବିରୋଧାଭାସ (Paradox)ର ସମୟ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ପତଳା ନିଦର ସମୟ । କାରଣ କ୍ଷିପ୍ର ଚକ୍ଷୁଗତି, ମସ୍ତିଷ୍କ କ୍ରିୟା, ଉଚ୍ଚ ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନ ଏବଂ ସକ୍ରିୟ ଯୌନାଙ୍ଗ କ୍ରିୟାଶୀଳତାର ସୂଚନା ଦିଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଶରୀରର ମାଂସପେଶୀ ଶିଥିଳ ଏବଂ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କ୍ରିୟାହୀନ ରହିଥିବାରୁ ଏହା ମିଥ୍ୟା ଗଭୀର ନିଦ୍ରାର ସମୟ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ କରାଯାଇପାରେ ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣା ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଶ୍ଳେଷଣା ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ? ପ୍ରଥମତଃ ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣା ସ୍ୱପ୍ନକାଳୀନ ମସ୍ତିଷ୍କ କ୍ରିୟାକଳାପ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖୁଥିବା ଦୃଶ୍ୟ କେଉଁ ମନୋଭାବର ପ୍ରତିଫଳନ, ସେ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ସୂଚନା ଦେଇ ନଥାଏ । ସୁତରାଂ ସ୍ୱପ୍ନର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପାଇଁ ପ୍ରାଚୀନ ଚର୍ଚ୍ଚ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ଦ୍ଵିତୀୟରେ କେତେକ ବାହ୍ୟିକ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱପ୍ନର ପ୍ରକୃତିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରେ ବୋଲି ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣା ସୂଚାଏ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ସନ୍ତାନସମ୍ଭବା ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି । ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମସ୍ୟା-ସମାଧାନ ଜନିତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଆଧୁନିକ ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ସାହାଯ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଓ ମାନସିକ ରୋଗୀ ନର ଓ ନାରୀ, ଶିଶୁ ଓ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କର ତୁଳନାତ୍ମକ ପ୍ରାପ୍ତ ରେଖାଚିତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଚାର ଓ ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣା ପରସ୍ପର-ବିରୋଧୀ ନ ହୋଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦିଗ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ମନସମାଧି ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ କି?

ସବୁଲୋକକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସ୍ବାଭାବିକ ହୋଇ ନଥାଏ । କାରଣ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି କୌଣସି ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଅସ୍ବାଭାବୀ (Abnormal) ହୋଇଥିଲେ ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ସ୍ବାଭାବିକ ବ୍ୟବହାର ଆଣିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଜରୁରୀ ହୋଇପଡେ । ଅସ୍ବାଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ନିଜ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ପରିବାର ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାରୁ ଏହାର ନିରାକରଣ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ ।

ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଏକାଧିକ କୌଶଳ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ଲାସିକାଲ ପ୍ରସଙ୍ଗୀୟ ପଦ୍ଧତିର ଏକ ବିଶେଷ ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରସଙ୍ଗୀୟ ପଦ୍ଧତି ମନସମାଧି ବା ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ (Psychoanalysis) ରୂପେ ପରିଚିତ ଏବଂ ଏହାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ମନସମାଧିକ (Psychologist) ନାମରେ ଅବିହିତ । ମନସମାଧି ପଦ୍ଧତିର ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବରୁ ଏଠାରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ ଅସ୍ବାଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦୁଇଟି କାରଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରଥମତଃ, ସେ ବିଶ୍ବାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଶିଶୁର ମାନସ-ଯୌନ (Psycho-Sexual) ବିକାଶ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘଟିତ ହୁଏ ଏବଂ ଏ ସମୟର ବିକାଶକାଳୀନ ତୃଟି ବିରୂପିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସମସ୍ୟାର ରୂପନିଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଚେତନ (Unconscious) ମନରେ ଥିବା ବହୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟ ସମସ୍ୟାକୁ ଜଟିଳ କରେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କିପରି ସମସ୍ୟା ମୁକ୍ତ କରାଯିବ ତାହାର ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରିବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ବ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟ ଏବଂ ଅଭିଜ୍ଞତା ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲା । ପ୍ରସଙ୍ଗର ବହୁରୋଗୀ ହିଷ୍ଟେରିଆ (Hysteria) ପୀଡିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । ଜନବିଂଶ ଶତକରେ ଏ ମାନସିକ ରୋଗର ମାତ୍ରା ଆଜିର ମାତ୍ରା ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଥିଲା । ଏପରି ରୋଗୀମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତିରେ କୌଣସି ଶାରୀରିକ ତୃଟି ବିରୂପିତ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଶାରୀରିକ ସମସ୍ୟା (ଦେଖି ନପାରିବା କିମ୍ବା କିଛି ଶୁଣି ନପାରିବା କିମ୍ବା ପକ୍ଷପାତ ଅନୁଭବ କରିବା) ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଶାରୀରିକ ପ୍ରକୃତ ସମସ୍ୟା ନଥିବାରୁ ତାତ୍କାଳିନୀ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁନଥିଲେ । ପ୍ରସଙ୍ଗ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଯେ, ଏମାନଙ୍କର ତାତ୍ତ୍ୱ ମାନସିକ ଦୃଢ ରୂପାନ୍ତର ହୋଇ ଏକ ଶାରୀରିକ ଅକ୍ଷମତାର ରୂପ ନେଉଛି । ଏହି କାରଣରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ହିଷ୍ଟେରିଆକୁ ରୂପାନ୍ତର ବିକୃତି (Conversion disorder) ବୋଲି କୁହାଗଲା ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ନେତୃତ୍ବ ■ ୩୫

ପ୍ରସବୁ ନିଜର ଚିକିତ୍ସା ବୃତ୍ତି ଆରମ୍ଭ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ ଚାର୍ବକଚ୍ଚ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ପ୍ୟାରିସରେ ରହିଥିଲେ । ପ୍ରସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ, ଚାରକଚ୍ଚ ହିଷ୍ଟେରିଆ ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ହିପୋସିସ୍ ମାଧ୍ୟମରେ ରୋଗର ଲକ୍ଷଣ କାଢିନେଉଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ହିପୋସିସ୍ ପ୍ରଭାବ ଚାଲିଗଲା ମାତ୍ରେ ଲକ୍ଷଣ ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ଏଥିରୁ ପ୍ରସବୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କଲେ ଯେ ମନର ଅଚେତନ ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା ଦୃଢ ପୂରାପୂରି ନ ଗଲେ ଲକ୍ଷଣ ଚାଲିଯିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପରେ ପ୍ରସବୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ବ୍ରିଉଅରଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ଭିଏନାରେ ଥିବା ଏହି ଚିକିତ୍ସକ ଅନ୍ୟ ଏକ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ସେ ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ହିପୋସିସ୍ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ହିପୋସିସ୍ରେ ଥିବା ସମୟରେ ଲକ୍ଷଣ ସବୁ ଭୁଲିଯିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉ ନଥିଲେ । ବରଂ ସେ ରୋଗୀକୁ କହୁଥିଲେ ଜୀବନର ତିକ୍ତ ଅନୁଭୂତି ସବୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପାଇଁ । ଦେଖାଗଲା ଯେ, ଏପରି ପରୋକ୍ଷ ପଦ୍ଧତିରେ ରୋଗୀମାନେ ନିଜର ତିକ୍ତ ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାପରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଶାନ୍ତ ଏବଂ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ହିଷ୍ଟେରିଆ ଲକ୍ଷଣର ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ ଘଟୁନାହିଁ । ଏପରି ପଦ୍ଧତିକୁ ହିପୋଟିକିସ୍ତା କୁହାଗଲା ।

ଏପରି ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ପ୍ରସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲେ ଯେ ମାନସିକ ରୋଗୀର ଅଚେତନ ମନରେ ଥିବା ଦୃଢକୁ ପୂରାପୂରି ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଚିକିତ୍ସା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଟିର ଆବଦ୍ଧ ଆବେଗ ଯେପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ମୁକ୍ତହୋଇ ବାହାରିଯିବ, ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଏହି ନୀତି ଉପରେ ପ୍ରସବୁଙ୍କ ମନସମାକ୍ଷୀ କୌଶଳ ଆଧାରିତ । ଏ ପଦ୍ଧତିରେ ମନସମାକ୍ଷକ ଅସ୍ୱଭାବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ରୋଗୀଟି ଚିକିତ୍ସା କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଆସିବାପରେ ତାକୁ ଏକ ଆରାମଦାୟକ ଚେୟାର କିମ୍ବା ଶଯ୍ୟାର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ତା ପଛପଟେ ବସନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ରୋଗୀ ସହିତ ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ମନସମାକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି ହେଉଛି ମୁକ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତା । ଏ ସୋପାନରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ରୋଗୀ ନିଜର କଥା କହେ ଏବଂ ସମାକ୍ଷକ କେବଳ ହୁଁ କହି ବା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କିଛି କହି ଅଧିକ ଅଧିକ କହିବାକୁ ରୋଗୀକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ରୋଗୀ ନିଜର ଆବଦ୍ଧ ଆବେଗକୁ ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ ଦିଗରେ ପ୍ରେରିତ କରିପାରେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ରୋଗୀର ମୂଳ ରାଗ ନିଜର ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଚିକିତ୍ସକଙ୍କୁ ନିଜର ପିତାଭାବି ଗାଳିଗୁଳାଜ କରିପାରେ । ମନସମାକ୍ଷାର ପରିଭାଷାରେ

ଏହାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର (Transfer) କହନ୍ତି । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ଗତୀର ଯୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ସହନଶୀଳତା ଦର୍ଶାଇ ମନସମୀକ୍ଷକ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ରୋଗୀ ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟି ଲାଭକରେ । ସମୀକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ରୋଗର କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏପରି ଅନୁଭବ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ରୋଗୀ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରକାଶ କରି ହାଲୁକା ଅନୁଭବ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ଗତି କରେ । ମନସମୀକ୍ଷକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଦୃଢ଼ମୁକ୍ତ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସ୍ଥୂଳତଃ ମନସମୀକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ବର୍ଣ୍ଣିତ ସୋପାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ : ନବ ପ୍ରାଣଦାୟ ଦୃଷ୍ଟି

ମନୁଷ୍ୟର ଶାରୀରିକ ବିଶେଷ କରି ଯୌନ ତୃପ୍ତିର ଉଷ ସବୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ସମତାଳ ରକ୍ଷା କରି ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ ଘଟେ ବୋଲି ପ୍ରସବୁ ପ୍ରାଣୀପନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରସବୁଙ୍କ ତାତ୍ତ୍ବିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରସବୁଙ୍କର କେତେକଶ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଏ ବିଶ୍ବାସର ଅନୁବର୍ତ୍ତା କରାଇ ପାରି ନଥିଲା । ମଣିଷର ଜୈବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖ ଉପରେ ପ୍ରସବୁ ମାତ୍ରାଧିକ ଗୁରୁତ୍ବ ଆରୋପ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ । ଫଳରେ ସେମାନେ ପ୍ରସବୁଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଧାରଣା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ପ୍ରସବୁଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ଜଣେ ବହୁ ସଂସ୍କୃତି ବିଶାରଦ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି କାମ କରେ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାଠାରୁ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଅନୁଭୂତି ବେଶି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ଯୁଦ୍ଧଙ୍କ ମତରେ ସମୟର ଗତି ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିଜର ବିଶ୍ବାସ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ନିଜର ଉତ୍ତରପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାର କ୍ରମ ପ୍ରଦାନ ଫଳରେ ଆମେ ଆମ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବହୁ ଚିନ୍ତାଧାରା ଗ୍ରହଣ କରୁ ଏବଂ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ବହୁ ଚିନ୍ତାଧାରା ଆମର ଅଭିମତାଗତ ହୋଇପଡେ । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଧାରା କେବଳ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନ ରହି ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ସମାଜର ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ । ପ୍ରସବୁଙ୍କଠାରୁ ନିଜର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ଯୁଦ୍ଧଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ବହୁବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ବପ୍ନରେ ବାରମ୍ବାର ସର୍ପ ଦେଖୁଥିଲେ ପ୍ରସବୁ ବିଶ୍ବାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅବଦମିତ ଯୌନ ଇଚ୍ଛା ଯୋଗୁଁ ଏପରି ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଛି । ସର୍ପ ଯୌନେନ୍ଦ୍ରିୟର ପ୍ରତୀକ ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପରିପୂରିତ ହୋଇ ନଥିବା ଯୌନ ଇଚ୍ଛାର ପରିପ୍ରକାଶ ଦେଖୁଛି ସ୍ବପ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ

କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧଙ୍କ ମତରେ ସର୍ପ ବହୁ ସଂସ୍କୃତିରେ ପୁରୁଷତ୍ବର ପ୍ରତୀକ । ଏହି ପ୍ରତୀକରୂପେ ସର୍ପ ବହୁ ଯମାଳରେ ପୂଜାପାଏ । ସୁତରାଂ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ବପ୍ନରେ ସର୍ପ ଦେଖୁଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ପୁରୁଷତ୍ବ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରତିଫଳନ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ସ୍ବପ୍ନକୁ ଏତ୍ତେବିଶିଷ୍ଟ ବିଚାର କରିବାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜ ଓ ବଂଶଗତ ଅନୁଭୂତିକୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯିବ । ମୋଟ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରସବୁ ବାଲ୍ୟକାଳୀନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତିକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେବାକ୍ଷେପେ ଯୁଦ୍ଧ ସମସ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଯଜ୍ଞ ପରି ପ୍ରସଂଦେ ଅନ୍ୟତମ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଷ୍ୟ ଆତ୍ମଲର ମଧ୍ୟ ପ୍ରସଂଦେଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ ସମସ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କଲାବେଳେ ଆତ୍ମଲର ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ସହିତ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏକ ଭିନ୍ନ ସଂଜ୍ଞା ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ଆତ୍ମଲର ପ୍ରଥମେ ଶାରୀରିକ ଅକ୍ଷମତା ଥିବା ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗରେ ଅକ୍ଷମତା ଥିବା ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ଚକ୍ଷୁହୀନ ପିଲାମାନେ ସ୍ପର୍ଶଜନିତ କୌଶଳ ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି କିମ୍ବା ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଗୀତଗାଇ ପାରୁଛନ୍ତି । ସେହିପରି ବାକ୍‌ହୀନ ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ନୈପୁଣ୍ୟ ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି । କେବଳ ପିଲାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରିୟ, ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା କୁଶଳତା ମୂଳରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଭାବ କାମ କରୁଛି ବୋଲି ଆତ୍ମଲର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ।

ନିଜ ଅନୁଧ୍ୟାନକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଆତ୍ମଲର ଦର୍ଶାଇଲେ ଯେ ପ୍ରତି ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିଶିଷ୍ଟତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ଅନ୍ୟ ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନ ମୂଳରେ ତା'ର କିଛି ମାତ୍ରାରେ ହୀନମନ୍ୟତା କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଶାରୀରିକ ଅକ୍ଷମତା ଯୋଗୁଁ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ, ପ୍ରଥମେ କିଛି ପରିମାଣରେ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁଭବ କରେ । ଏହା ତା ମନରେ ହୀନମନ୍ୟତା ଅଙ୍କୁରିତ କରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ହୀନମନ୍ୟତା ବ୍ୟକ୍ତିମାନରେ ଅଭିପ୍ରେରଣ ସୃଷ୍ଟିକରେ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାରୀ କରିବା ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ଅଭିପ୍ରେରଣାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶ ଲାଭ କରେ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ରୂପ ଓ ପରିପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ହୁଏ ।

ଆତ୍ମଲରକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତି କିଛି ନା କିଛି ନ୍ୟୂନତ୍ୱାବ ବା ହୀନମନ୍ୟତା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଶାରୀରିକ ଅକ୍ଷମତା, ସାମାଜିକ ତାପ ଓ ବନ୍ଧନ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରତି ବନ୍ଧକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅନୁଭବ କରେ । ଏ ପ୍ରକାର ଅଭାବବୋଧ ତାକୁ ନିଷ୍ପ୍ରୟ କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ପରିବେଶକୁ ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ତା ମନରେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଏ । ନିଜର କାମଦ୍ୱାରା ଓ କୌଶଳ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଶ ଉପରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ଅଭୀପ୍ସା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଅଭୀପ୍ସାର ଭିନ୍ନତା ଯୋଗୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ରୂପରେଖ ମଧ୍ୟ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇଥାଏ ।

ଏ ମତ ବାଦରେ ଦୁଇଟି ଉପାଦାନର ଗୁରୁତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଆତ୍ମଲର ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ତାର ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ

କରିଛନ୍ତି । ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ସହିତ ଆମର ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟାକଳାପରୁ ହିଁ ଆମର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଅଭାବବୋଧ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶର ଭୂମିକାକୁ ସ୍ଥାନ ନ ଦେଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଆଦ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶରେ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶର ବାହ୍ୟ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବକୁ ବେଶ୍ ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି ।

ଦ୍ବିତୀୟତଃ, ଆଦ୍ୟର ମଣିଷର ହୀନମନ୍ୟତା ଓ ଅଭାବ ବୋଧକୁ ଏକ ଉପଯୋଗୀ ଉପାଦାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ତାତ୍ବିକ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଏହି ହୀନମନ୍ୟତା ବା ଅଭାବବୋଧର ମାତ୍ରା ଅତିବେଶି ହେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ହୀନମନ୍ୟତାର ମାତ୍ରା ଖୁବ୍ ଅଧିକ ହେଲେ ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର କ୍ଷତି କରିପାରେ । ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ ପରିମାଣର ଅଭାବବୋଧ ବ୍ୟକ୍ତିମନରେ ଆଗ୍ରହ, ଅଭୀପ୍ସା, ଅଭିପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟିକରେ । ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ କର୍ମ ତତ୍ପରତା ଓ କର୍ମନୈପୁଣ୍ୟ ସହିତ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପ୍ରକାଶ ଘଟାଇ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ଉପରେ ନିଜର ଦାବୀ, ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ସଚେଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଆଦ୍ୟରଙ୍କ ପରି ନବ ପ୍ରସଙ୍ଗୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବ୍ୟକ୍ତିମନର ମାତ୍ରାଧିକ ଅଭାବବୋଧ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣର ଅଭାବ ବୋଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକାଶର ସହାୟକ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ : ଏରିକ୍ସନୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମ ଓ ନବ ପ୍ରଥମୀୟ ବିଚାର ଧାରାରେ ଯେଉଁ ସ୍ବରଟି ଦୁର୍ବଳ ଥିଲା, ତାହା ହେଉଛି ସମାଜ-ସଂସ୍କୃତି ଭୂମିକାର ସ୍ବର । ପ୍ରଥମ ‘ପରିବେଶ’ ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ତା’ର ଗୁରୁତ୍ବ ଆରୋପ କରିନଥିଲେ । ଆଦ୍ୟାତ୍ମିକ ପରି ନବ ପ୍ରଥମୀୟମାନେ ପରିବେଶର ଭୂମିକାକୁ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ସ୍ବାକାର କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା’ର ପ୍ରଭାବଶାଳିତା ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷ ରୂପରେଖ ସୂଚାଇନଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ପରେ ପରେ ବହୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ବାହାବହ ରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠନରେ ସଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଷନୀୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଲେ । ଏରିକ୍ସନ୍ ଏହି ସଂସ୍କୃତିକ ଚିନ୍ତା ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରବକ୍ତା ।

ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୌବନାବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଚାପ ଓ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ ଏବଂ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କୃତିକ ଉପାଦାନ ଗୁଡିକ ତା’ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେଇଥାଏ । ସମାଜ ଲୋକର ଶୈଶବକୁ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ, କୈଶୋରକୁ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିନଥାଏ । ଫଳତଃ ବ୍ୟକ୍ତିର ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ସେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ସଂଘର୍ଷ ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ଏରିକ୍ସନଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଠୋଟି ବିକାଶର ସ୍ତର ଦେଇ ଗତି କରିଥାଏ । ପ୍ରତି ସ୍ତରରେ କିଛି ଦୃଷ୍ଟ ଓ ସଂଘର୍ଷ ଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତରଟିର ଦୃଷ୍ଟକୁ ବହୁ ମାତ୍ରାରେ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ପଡିଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତି ସ୍ତରର ଦୃଷ୍ଟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ସମାଧାନ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବୟସାନୁସାରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି ହେଉଛି ଶୈଶବ । ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ଶିଶୁଟି ବିଶ୍ବାସ ଓ ଅବିଶ୍ବାସର ଦୃଷ୍ଟ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରେ । ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପାଉଥିବା ଶିଶୁଟି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ବାସ କରିବାକୁ ଶିଖେ । ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଅଭାବ ତା ମନରେ ଅବିଶ୍ବାସର ଅଙ୍କୁରଣ କରେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଥିବା ବିଶ୍ବାସବୋଧ ତା’ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ।

ଜୀବନର ଦ୍ବିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ବର୍ଷକୁ ଆଦି ବାଲ୍ୟକାଳ କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଏ ସମୟରେ ପିଲାଟି ନିଜର ସ୍ବାଧୀନତା ଜାହିର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ପିଲାର ସ୍ବାଧୀନ ମନୋଭାବ ଓ ବାହ୍ୟ କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଜନ୍ମେ । ପିଲାଟିର ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ ତାର ଆତ୍ମବଳ ବଢେ । ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତା’ର ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ବାଧା ଦେଲେ ଏବଂ ବହୁ ନିୟମକାନୁନ ଦ୍ବାରା ତା’ର ଉଦ୍ୟମକୁ ପଞ୍ଜୁ କଲେ, ତା’ର ଆତ୍ମସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଏବଂ ଲଜ୍ୟାଶାଳିନୀ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ତୃତୀୟ ସ୍ତରଟି ହେଉଛି ଖେଳାଖେଳିର ସୋପାନ । ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ପିଲା ଖେଳାଖେଳି ମାଧ୍ୟମରେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ସେ କେତେ ବେଶି କାମ କରି ପାରିବ । ଖେଳାଖେଳି ମାଧ୍ୟମରେ ପରୀକ୍ଷାନିରୀକ୍ଷା କରିବାର ଉପାୟ ପାଇଲେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦ୍ୟମଶୀଳତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଶିଖେ । ଯଦି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାକୁ ନିରୁପାହିତ କରାଯାଏ, ତେବେ ତା' ମନରେ ଆତ୍ମଗ୍ଳାନି ସୃଷ୍ଟିହୁଏ ଏବଂ ନିଜ ଉପରୁ ବିଶ୍ୱାସ ତୁଟିଯାଏ ।

ବିକାଶର ଚତୁର୍ଥ ସ୍ତରଟି ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତର । ଛ' ବର୍ଷରୁ ବାର ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାଟି ଅନେକ ଗୁଡିଏ ନୂଆ ନୂଆ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା କରେ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବହାରଗତ କୁଶଳତା ଲାଭ କରେ । ଏ ବୟସରେ ପିଲାଟି ନିଜର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁପାତରେ ଆଶାନ୍ୱରୂପ ଅଗ୍ରଗତି କରି ପାରୁଥିଲେ ତା'ର ପରିଶ୍ରମଶୀଳତା ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । କିନ୍ତୁ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ପାରିଲେ ତା'ର ହାନିମନ୍ୟତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଏ ସ୍ତରରେ ଦୃଢ଼ ଅଗ୍ରଗତି ଓ ହାନିମନ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ ।

ପଞ୍ଚମ ସୋପାନରେ କୈଶୋର କାଳୀନ ଦୃଢ଼ ସମାଧାନ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । କିଶୋର କିଶୋରୀ ମନରେ ଆତ୍ମ ପରିଚୟର ଦୃଢ଼ ରୂପ ନିଏ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ? ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ କୈଶୋର ଜୀବନକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରେ । ଆତ୍ମ ପରିଚୟ ଓ ଗୋଲମାଲିଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଚାଲେ । ଏ ସମୟରେ ଘଟୁଥିବା ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ମାନସିକ ଦୃଢ଼ ଜଟିଳତା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ପରିବାର ଓ ପିତାମାତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ନିଜର ଆତ୍ମ ପରିଚୟକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାର ଅଭୀପ୍ସା ଜନ୍ମେ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ ମାନଙ୍କର ବିକଶିତ ବିଶ୍ୱାସବୋଧ, ସ୍ୱାଧୀନ ମନୋଭାବ ଓ ପରିଶ୍ରମଶୀଳତା ଏ ସୋପାନର ଦୃଢ଼ କୁ ସମାଧାନ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ସହାୟକ ହୁଏ । ମୋଟ ଉପରେ ଏ ସୋପାନର ସଂଘର୍ଷକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାକ୍ ଯୌବନକାଳକୁ ଗତି କରେ ।

ଜୀବନର କୋଡିଏ ଡିଗ୍ରୀ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୁବ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ଥାଏ । ଏ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଦୃଢ଼ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତାହା ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ଓ ଏକାକୀତ୍ୱକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି । ବ୍ୟକ୍ତି କେତେ ପରିମାଣରେ ଅନ୍ୟ ସହିତ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କରେ ବନ୍ଧନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଏବଂ କେତେ ପରିମାଣରେ ନିଜକୁ ଏକାକୀ ରଖିବ, ସେ ଦୃଢ଼ ତା'କୁ ଜବଳିତ କରେ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନରେ ବିକଶିତ ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ତା'ର ସଂଘର୍ଷକୁ ତୀବ୍ର କରେ । ଏ ସୋପାନର ଦୃଢ଼କୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ସମାଧାନ କରି ପାରିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ସହିତ ଓ ସମାଜ ସହିତ ପ୍ରାତିପ୍ରଦ ଓ ସ୍ଥିର ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରେ ।

ଚାଳିଶ ପଚାଶ ବର୍ଷ ବେଳକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଯୌବନର ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚେ । ଏହା

ବିକାଶର ସପ୍ତମ ସୋପାନ । ନିଜ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧି ରହିବା ଏବଂ ଉତ୍ତରପୁରୁଷ ପ୍ରତି ସଚେତନ ହେବା ଦୃଷ୍ଟି ଏ ସମୟରେ ପରିସ୍ଥିତ । ନିଜ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧି ରହୁଥିବା ଯୁବକକ ନିଜର ପେଶା, ନିଜର ପ୍ରଗତି ଓ ନିଜର ପାରିବାରିକ ସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ସଦାସର୍ବଦା ନିମଗ୍ନ ରହେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଆଗାମୀ ବଂଶଧର ପ୍ରତି ସଚେତନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ, ଆଗାମୀ ଦିନ ପ୍ରତି ଜାଗ୍ରତଶୀଳ ଓ ସାମାଜିକ ଉନ୍ନତି ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ରହେ । ଏ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣୁଥିବା ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦୃଢ଼ର ସମାଧାନ କରି ଶେଷ ସୋପାନକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୁଏ ।

ବିକାଶର ଶେଷ ଓ ଅଷ୍ଟମ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସଂହତି ଓ ସଂହତିହୀନତା ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରେ । ଏରିକ୍ସନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଦୁଇଟି ଉପାଦାନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ପ୍ରତିଟି ସୋପାନର ଦୃଷ୍ଟି ସମାଧାନର ସହଜତ୍ୱ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ପାଇଁ ସମାଜ ପ୍ରତି ଭ୍ରମରେ ଉପଯୋଗୀ ଉପାଦାନଟି ଯୋଗାଇ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଶୈଶବ କାଳରେ ଶିଶୁର ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ବିକଶିତ ହେବା ପାଇଁ ତାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସମୟରେ ସହାୟତା ଦେବା ଯେପରି ପ୍ରଯୋଜନ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନରେ ବାଲ୍ୟକାଳୀନ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେବା ମଧ୍ୟ ସେପରି ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରତି ଭ୍ରମର ଦୃଢ଼ତା ଠିକ୍ ରୂପେ ସମାଧାନ କରାଯିବାରେ ସମାଜ ଓ ସମାଜର ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେତେ ବେଶି ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଲୋକଟିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କେଉଁସବୁ ଦିଗ ବଂଶଗତ?

ସମସ୍ତେ ସ୍ବାକାର କରିବେ ଯେ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଉଭୟ ଆମର ବଂଶଗତ ଗୁଣ ଏବଂ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଉପାଦାନ ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ଆମେ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଆଣିଥିବା କ୍ରୋମଜୋମ୍ ଏବଂ ସେଥିରେ ଥିବା ଜିନ୍‌ସବୁ ଆମର ଗୁଣାବଳୀକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ମୋଟ ଉପରେ କିପରି ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ରୂପ ନେବ, ତାହା କ୍ରୋମଜୋମ୍ ଏବଂ ଜିନ୍ ଦ୍ବାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇନଥାଏ । ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା ବହୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଗୁଣାବଳୀର ପରିପ୍ରକାଶରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୁଣାବଳୀକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପଦିଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୁଣାବଳୀର ପୁଷ୍ପକ ପରିପ୍ରକାଶରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଏପରି ଭାବଧାରା ଗବେଷଣା ସମର୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଗୋଟିଏ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚରାଯାଇପାରେ । ତାହା ହେଉଛି - ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏପରି କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗ ଅଛିକି ଯାହାସବୁ ବଂଶଗତ ଉପାଦାନ ଦ୍ବାରା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ?

ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗବେଷଣା ମୂଲ୍ୟବାନ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଯମଜ(Twin) ଅଧ୍ୟୟନ ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଥମେ ଜାଣିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଦୁଇପ୍ରକାର ଯମଜ ସନ୍ତାନ ଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାର ଯମଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଭାତୃଜ ଯମଜ (Fraternal Twins) କହନ୍ତି । ଏମାନେ ଗୋଟିଏ ମା' ଗର୍ଭରୁ ବାହାରନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଏମାନେ ପୃଥକ୍‌ପୃଥକ୍ ଶୁକ୍ରାଣୁ ଓ ପୃଥକ୍‌ପୃଥକ୍ ଡିମ୍ବାଣୁରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଏମାନେ ଗୋଟିଏ ମାତୃ ଗର୍ଭରେ ସଂଚରିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶୁକ୍ରାଣୁ ଓ ଡିମ୍ବାଣୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଦୁଇ ଭାତୃଜ ଯମଜ ସନ୍ତାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଂଶଗତ ଉପାଦାନ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ନଥାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସମୟ ସମୟରେ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ଶୁକ୍ରାଣୁ ଓ ଡିମ୍ବାଣୁର ସଂଯୋଗରେ ସମରୂପ ଯମଜ (Identical Twins) ସଂଚରିତ ହୁଅନ୍ତି । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଉପ ଗୋଟିଏ ହୋଇଥିବାରୁ ସମରୂପ ଯମଜଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବଂଶଗତ ଉପାଦାନ ଅଭିନ୍ନ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମରୂପ ଯମଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରିତୃଷ୍ଟ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟକୁ ବିଚାର କରି ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ବିଷୟରେ ସଠିକ୍ ଧାରଣା ଅଣାଯାଇପାରେ ।

୧୯୭୬ ମସିହାରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଏକ ବଡ଼ ଧରଣର ଯମଜ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ସର୍ବେକ୍ଷଣରେ ଗବେଷକମାନେ ୫୧୪ଟି ସମରୂପ ଯମଜମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ପରିବେଶରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ୩୩୬ଟି ଭାତୃଜ ଯମଜ ଯୁଗ୍ମକୁ ଚୁକ୍ତନା କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ପିତାମାତାମାନେ ବୃଦ୍ଧିମାନ । ପୂର୍ବେ ବୃଦ୍ଧି ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିବା ପ୍ରାୟ ଛଳକ୍ଷ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିତ କରି ସେସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯମଜ ସନ୍ତାନ

ଥବା ପିତାମାତା ଓ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ପୃଥକ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ପିତାମାତା ଓ ଯମଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ଗୁଡିଏ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିମାପକ(Tests) ଦିଆଗଲା । କୌତୁହଳର ବିଷୟରେ ସମଗ୍ର ଆମେରିକାରେ ଥବା ଯମଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତିଶତ ୫ଭାଗ ଏହି ଗବେଷଣାରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବହୁଦିଗ ପିତାମାତା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସମରୂପ ଯମଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ମପାଗଲା । ସେହିଦିଗଗୁଡିକ ଅନ୍ୟ ପିତାମାତା ଓ ଭାତୃଜ ଯମଜମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମପାଗଲା । ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା ଯେ ଯେଉଁସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଦିଗ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଦ୍ବାରା ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ, ସେପରି ଶୁଣର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଭାତୃଜ ଯମଜଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସମରୂପ ଯମଜମାନଙ୍କ ଠାରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯିବ । ଏପରି ଯୁକ୍ତିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଦେଖାଗଲା ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ତିନୋଟି ଦିଗ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ବଂଶଗତ ଉପାଦାନ ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ହେଉଛି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ - ବହିର୍ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ (Introvert) ଲୋକମାନେ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଭାବନା ପ୍ରିୟ । ସେମାନେ ଏକୁଚିଆ ରହିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିମତାର କାମସବୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବହିର୍ମୁଖୀ - ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ (Extrovert) ଲୋକମାନେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଙ୍ଗସୁଖ ପ୍ରିୟ । ଏମାନେ ବେଶୀ ସାମାଜିକ ଏବଂ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ପ୍ରିୟ । ସମରୂପ ଯମଜ ଏବଂ ଭାତୃଜ ଯମଜମାନଙ୍କର ତୁଳନାତ୍ମକ ସର୍ବେକ୍ଷଣରୁ ଦେଖାଗଲା ଯେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖତା (Introversion) ଏବଂ ବହିର୍ମୁଖତା (Extroversion)ର ମେଳ ସମରୂପ ଯମଜମାନଙ୍କ ଠାରେ ଅଧିକ ରହିଛି । ସମରୂପ ଯମଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ବହିର୍ମୁଖୀ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ସନ୍ତାନଟି ମଧ୍ୟ ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ । ସେହିପରି ସମରୂପ ଯମଜ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେଲେ ଅନ୍ୟଜଣକ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶୀ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଭାତୃଜ ଯମଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ମେଳର ପରିମାଣ କମ୍ ।

ସେହିପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦିଗ ଆବେଗ ପ୍ରବଣତା (Emotionality)ରେ ବଂଶଗତ ଉପାଦାନର ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ଆବେଗ(Emotion) ରହିଛି । ମାତ୍ର ଆବେଗ ଅନୁଭବ କରିବା ଏବଂ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ କ୍ଷିପ୍ରତା କିମ୍ବା ମନ୍ଦରତା ଥାଇପାରେ । ଅର୍ଥାତ ସେମାନେ ହଠାତ୍ ଭାରି ଯାଆନ୍ତି କିମ୍ବା ହଠାତ୍ ଭୟ ପାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କେତେକ ଲୋକ ଖୁବ୍ ଧୀରସ୍ଥିର । ଏମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବେଗ ଜଡ଼ିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯମଜ ଅନୁଶୀଳନରେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଗଲା ଯେ ଏପରି ଆବେଗପ୍ରବଣତା ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଦ୍ବାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଛି । ସମରୂପ ଯମଜ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକର ଆବେଗ ପ୍ରବଣତା ଅଧିକ ହେଲେ ଅନ୍ୟର ମଧ୍ୟ ବେଶୀ

ହେଉଛି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସମରୂପ ଯମକ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକର ଆବେଗ ପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟ
ହେଲେ ଅନ୍ୟଜଣକର ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦର ରହିଛି ।

ଯମକ ଅନୁଶୀଳନ ଫଳରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା - ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ
ଦିଗ ମଧ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରାଗଲା । ତାହା ହେଉଛି କ୍ରିୟାଶୀଳତା ସ୍ତର (Activity Level) ।
କ୍ରିୟାଶୀଳତା ବା କ୍ରିୟାତତ୍ପରତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗୋଟିଏ ଦିଗ । କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ
ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ତତ୍ପରତା ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ ହେବାପାଇଁ ଅନ୍ୟ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ନିଷ୍ପ୍ରୟତା ଓ
ଶୀଥଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଯମକ ଅନୁଶୀଳନରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏହି
ସକ୍ରିୟତା ଦିଗଟି ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ ।

ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର କେଉଁସବୁ ଦିଗ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ, ତାହାର
ବିଚାର କଲାବେଳେ ଅନ୍ୟଗୋଟିଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ
କେତୋଟି ଅସ୍ୱଭାବୀ (Abnormal) ଦିଗ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେବାର
ପ୍ରମାଣ ରହିଛି । ବିଶେଷତଃ ଚିତ୍ତଭଙ୍ଗୀ ବାତୁଳତା ବା ଶୀଝୋପ୍ରେନିଆ (Schizophrenia)
ଏବଂ ଉନ୍ମତ୍ତ ବିଷାଦ ପରି ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଓ ଶ୍ରେଣୀୟ । ସେହିପରି ଅପରାଧ ପ୍ରବଣତା
ଓ ମଦ୍ୟପାନ ନିଶା ପରି କେତେକ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକତା
ଭୂମିକା ରହିଛି ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ିଛି । ଯମକ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନରୁ
ଏପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ମିଳିପାରିଛି ।

ସ୍ୱ-ପ୍ରତ୍ୟୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ କିପରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ?

ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ କେଉଁ ଉପାଦାନଟି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ରୂପ ଦିଏ, ସେ ବିଷୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଗବେଷଣା ହୋଇଛି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗବେଷକମାନେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିନାହାନ୍ତି । କେତେକ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଶରୀରଭିତ୍ତିକ ଉପାଦାନର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ବିଶେଷଜ୍ଞ ସାମାଜିକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ରୂପ ନେଇଥିବା ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ସୂଚାଉଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିବା ଆଉ କେତେକ ଗବେଷକ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ(Self Concept) ବା ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଗଠି ଉଠିଥିବା ଧାରଣା ସବୁ ବ୍ୟବହାରର ନିର୍ଣ୍ଣୟକ ବୋଲି ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି ।

ଏପରି ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏବଂ ତା’ର ନିଜସ୍ୱ ଭାବନା ଓ ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ବାହ୍ୟିକ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ସମାନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ଲୋକଙ୍କର ଅନୁଭବ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ । ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହେଇ ନଥିବା ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାକୁ ଅପମାନସୂଚକ ବିଚାର କରିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ନିଜକୁ ଖୁବ୍ କର୍ମବ୍ୟସ୍ତ ମନେକରି ଅନ୍ୟମାନେ ତା’କାମରେ ବାଧା ନ ଦେବାପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରିପାରେ । ବାହ୍ୟ ଘଟଣା ପ୍ରତି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କଲାବେଳେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ମାନବଶ୍ଚୟକୁ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ସ୍ୱ-ପ୍ରତ୍ୟୟର ଦୁଇଟି ଦିଗ ରହିଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱ-ପ୍ରତ୍ୟୟ (Actual Self Concept) । ବ୍ୟକ୍ତିଟି ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ଏବଂ ଲୋକମାନେ ତାକୁ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଏହାକୁ ନେଇ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଗଠିତ । ଏହାକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଶରୀର, ବୁଦ୍ଧି, ବିଚାରଧାରା, ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ନୈତିକ-ଭାବଗତ ବିଚାର ରହିଛି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁସ୍ଥ କି ଅସୁସ୍ଥ, ଏପରି ଭାବନା ତାର ଶରୀର ସମ୍ପର୍କିତ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ । ସେହିପରି ସେ ବୁଦ୍ଧିମାନ କି ବୁଦ୍ଧିହୀନ, ଦକ୍ଷ ବିଚାର ସମ୍ପନ୍ନ କି ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟ ମାନଙ୍କ ସହିତ ତା’ର ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ଭଲ କି ମନ୍ଦ ଏବଂ ନୈତିକ ବିଚାର ସବୁ କିପରି - ଏ ସବୁ ଧାରଣାକୁ ନେଇ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଗଠିତ ।

ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱ-ପ୍ରତ୍ୟୟ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱ-ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ତା’ର ଶରୀର କିପରି ହେବା ଉଚିତ, ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ୱରୂପ କ’ଣ ହେବା ଉଚିତ, ବିଚାର ଧାରା କିପରି ହେବା ବିଧେୟ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ତା’ର ନିଜସ୍ୱ ଧାରଣା ଥାଏ, କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଳ୍ପ ବ୍ୟବଧାନ ଥିବାସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବଧାନ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଥାଏ ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟଟି ହେଉଛି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ରୂପଦିଏ । ରୋଜର୍ସ ନାମକ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁସବୁ ଧାରଣା ଗଢି ତୋଳିଥାଏ ସେ ସବୁ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ । ସେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦର୍ଶାଏ ଏବଂ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରେ, ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିବ ଏବଂ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ନିଜକୁ ବଳବାନ୍ ମନେ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବଳୁଆ ଜଣାପଡିବାର ବ୍ୟବହାର କରେ ।

ରୋଜର୍ସଙ୍କ ମତରେ ନିଜ ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ମାନ ରହିଥାଏ । ଏପରି ସମ୍ମାନକୁ ଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଅନୁରୂପ ବ୍ୟବହାର କରେ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ସଂଗତି ରକ୍ଷାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅସଂଗତି ଯେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ, ଏକଥା ନୁହେଁ । ନିଜକୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିବା ଛାତ୍ରଟି ପରୀକ୍ଷାରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାଏ । ତଥାପି ପରୀକ୍ଷାରେ ବିଫଳ ହେଲେ ତା'ର ସ୍ୱ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଗତି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଏପରି ଅସଂଗତି ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ଛାତ୍ରଟି କେତେକ ମାନସିକ ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅସଂଗତି ଏଡାଇଯିବାର ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଗୋଟିଏ ମାନସିକ ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ (Perceptual Distortion) । ଛାତ୍ରଟି ଘଟଣାଟିକୁ ଏକ ବିକୃତ ରୂପ ଦେଇ ବିଚାର କରିବସେ ଯେ ଲିଖିତ ପରୀକ୍ଷାଟି ତା' ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରକୃତ ପରିମାପକ ନୁହେଁ । ପରିଣତିଟିକୁ ଏପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଫଳରେ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଗତି ହ୍ରାସ ପାଏ । ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନସିକ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଘଟଣାଟିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥାଏ । ପରୀକ୍ଷାରେ ଏମିତି କିଛି ଘଟିନାହିଁ ବୋଲି ମନକୁ ମନ ଯୁକ୍ତିକରେ । ମୋଟ ଉପରେ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରିବା ଏବଂ ଅସଂଗତି ଉପୁଜିଲେ ତାହାକୁ ଏଡାଇବାର ମାନସିକ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ଘଟଣା ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି ।

ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ସମନ୍ୱୟଶୀଳତା

ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଧାରଣା ନଥାଏ । ଏପରିକି ସେ ନିଜର ଶରୀର ଓ ବହିର୍ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନଟି ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିଶୁର ଜ୍ଞାନଗତ ବିକାଶ ଘଟେ । ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ବାହ୍ୟଜଗତ ସମ୍ପର୍କରେ ତା'ର ଧାରଣାସବୁ ବିକଶିତ ହୁଏ । ବାଲ୍ୟ ଓ କୈଶୋର କାଳରେ ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ବା ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ (Self concept) ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ଗ୍ରହଣ କରେ । ନିଜର ଅନୁଭୂତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପିଲା, କିଶୋର ଏବଂ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ-ଗଠନ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହା ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ପିଲା ହେଉ ବା ବୟସ୍କ ହେଉ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ବା ଅନୁଭୂତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡେ, ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାର ଆଶା ତୀବ୍ର ଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ନିଜକୁ ସଫଳ କର୍ମୀ ରୂପେ ବିଚାର କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ସବୁ ସମୟରେ ନିଜକୁ ସଫଳତାର ଅଧିକାରୀ ରୂପେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ଏପରି ସବୁ ଅନୁଭବର ପୁନରାବୃତ୍ତି ତାହାର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ କରେ । ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଦୃଢ଼ ହେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ନିଜପ୍ରତି ତା'ର ସମ୍ମାନବୋଧ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଘଟଣାସବୁ ଏବଂ ନିଜର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂଗତି ରହିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟଶୀଳତା ଠିକ୍ ରହେ । ସେ ବାହାରର ଘଟଣାକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରେ ଏବଂ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ଖାପଖୁଥାଏ ।

ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅନୁଭବ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ଅମେଳ ବା ଅସଂଗତି ରହିଲେ ଦୁଇପ୍ରକାର ପରିଣତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ । ପ୍ରଥମତଃ ବ୍ୟକ୍ତି ଘଟଣାଟିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଏବଂ ଘଟଣାର ଏକ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଦେଇ ଅସଂଗତିର ମାତ୍ରା କମାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ନିଜକୁ ସର୍ବସଫଳ ମନେ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଫଳ ହେଲେ ସେ ଘଟଣାଟିର କଦର୍ଥ କରିପାରେ । ସେ ମନକୁ ମନ କହିପାରେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଏପରି କିଛି ଘଟିନାହିଁ । ଘଟଣାଟିର ସ୍ଥିତିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରେ । ଅନ୍ୟ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ପାଖରେ ଯୁକ୍ତିବାଦେ ଯେ ତା' କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଈର୍ଷାନୂତ ହୋଇ ତାକୁ ବିଫଳ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ବିଫଳ ହୋଇନାହିଁ । ମୋଟ ଉପରେ ଘଟଣାଟିର ଭିନ୍ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସେ ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିତ କରିଥାଏ ।

ବାହ୍ୟ ଘଟଣା ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତ ଓ ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ଅସଂଗତି ରହିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟର ପୁନର୍ଗଠନ (Reintegration) ଦିଗରେ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିପାରେ । ମନେକରାଯାଉ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ବିଫଳତାର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟଟି ଶାରୀରିକ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ସମୀକ୍ଷା କରିପାରେ ଯେ ସେ କଣେ ସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶାରୀରିକ ଦକ୍ଷତା ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ତା'ର କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ପୂର୍ବରୁ ସର୍ବସଫଳ ମନେକରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ପରିସୀମାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ଶାରୀରିକ ଦକ୍ଷତା ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଦକ୍ଷନୁହେଁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ଫଳରେ ପୂର୍ବର ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ପୁନର୍ଗଠିତ ହୋଇ ନୂତନ ରୂପରେଖ ନେବ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମନ୍ୱୟଶୀଳତାରେ ଅଧିକ ସହାୟକ ହେବ ।

ଅବଶ୍ୟ ଘଟଣା-ସୃଷ୍ଟି ଅନୁଭବ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଗତି ତୀବ୍ର ହେଲେ ପରିଣତି ଖଞ୍ଜକ ହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ନିଜକୁ ସମର୍ଥ ମନେ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ବାରମ୍ବାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଫଳ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁରକ୍ଷା କୌଶଳ (Defense mechanism) ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଏ । ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟ ହୁଏ । ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମନ୍ୱୟଶୀଳତା ହରାଇ କେତେକ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ । ପୂର୍ବରୁ ଶାନ୍ତଶିଷ୍ଟ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ହୁଏତ ଉଗ୍ରରୂପ ଦର୍ଶାଇପାରେ । ସବୁଠାରୁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟଟି ହେଉଛି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ବ୍ୟବହାର ଅସ୍ୱଭାବୀ ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ, ବରଂ ସେ ଠିକ୍ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନେ ତାକୁ ବୁଝିପାରୁନାହାନ୍ତି - ଏହା ତା'ର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୁଏ । ଅନ୍ୟମାନେ ତାକୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି, ଏପରି ଭାବନା ସମସ୍ୟାର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହୋଇଥିବାରୁ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ସ୍ୱରୂପ ବହୁପରିମାଣରେ ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଓ ସମାନାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ମନୁଷ୍ୟର ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁସବୁ ଧାରଣା ଥାଏ, ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ସଦାସର୍ବଦା ତାହାର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ନଥାଏ । ପୂର୍ବରୁ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ଯେ ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ବା ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ (Self Concept) ଏବଂ ଘଟଣାବୃକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଗତିର ପରିମାଣ ଅତିବେଶୀ ହୋଇ ନଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟର ପୁନର୍ଗଠନ (Reintegration) କରି କିମ୍ବା ଘଟଣାର ଏକ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଅସଂଗତି କମାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରେ । ମାତ୍ର ଅସଂଗତିର ମାତ୍ରା ଖୁବ୍ ଅଧିକ ଏବଂ ଏହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଘଟୁଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟ କୌଶଳ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠେ ।

ସମନ୍ୱୟ-କୌଶଳ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଜୀବନର ସୁଖଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଏପରି ଅସ୍ୱଭାବୀ (Abnormal) ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ରତ୍ୟୟ ପରି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବନାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାନ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି । ରୋଜର୍ସଙ୍କ ପରି ଏପରି ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ମାନବବାଦୀ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ମାନବବାଦୀ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ସାଧାରଣ ଲୋକପରି ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅଭିପ୍ରାୟ ରହିଛି କିନ୍ତୁ ଏପରି ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅଭିପ୍ରାୟ ସମାଜାନୁମୋଦିତ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଚିକିତ୍ସକ ବା ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆଶା କରନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅଭିପ୍ରାୟ ଚିହ୍ନିପାରି ଉପଯୋଗୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅଭିପ୍ରାୟ ବାଛି ନେଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପଦେଶକ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ନିଜର ପରିବେଶକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ଲଦି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ସେ ଏପରି ଭାବରେ ସହାୟତା ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେ ନିଜର ପରିବେଶ ଗଠନ କରିପାରିବ । କେଉଁ ପଥଟି ସୁଖକର ଓ ଉପଯୋଗୀ ତାହା ସେ ନିଜେ ବାହାର କରିପାରିବ । ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଯୋଗୁ ଏହାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିମୁଖୀ ପଦ୍ଧତି କହନ୍ତି । ପରିବର୍ତ୍ତନର ଲକ୍ଷ୍ୟବିନ୍ଦୁ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ ରଖି ଏପରି କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଏପରି ନାମକରଣ ସ୍ୱଭାବିକ ମନେହୁଏ ।

ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀ ଉପଦେଶକର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାର କରାଯାଉଥିବାରୁ ରୋଜର୍ସ ଉପଦେଶକଙ୍କ ପାଇଁ ଡିନୋଟି ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ

ଉପଦେଶକାରୀ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱାଧୀନଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁଥିବେ ଏବଂ କୃତ୍ରିମତାର ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଉ ନଥିବେ । ଛକାପଞ୍ଜା ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ ନ କରି ଅକୃତ୍ରିମ ଓ ନିଷ୍ପେଷ ଭାବରେ ସେ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ଏପରି ଦକ୍ଷତା ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀଙ୍କ ପକ୍ଷେ ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀ ଉପଦେଶକଙ୍କର ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ପ୍ରତି ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଥିବ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଉପଦେଶକାରୀ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ସବୁ ମତାମତକୁ ଅନୁମୋଦନ ଜଣାଇବେ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଅସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟବହାର ଓ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରତି ଅନୁମୋଦନ ନ ଜଣାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରାପ୍ୟ, ତାହା ସେ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଯୋଜନା ମଧ୍ୟ ସକ୍ରିୟ ରଖିବେ ।

ତୃତୀୟ ଉପାଦାନଟି ଉପଦେଶକଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିକୃତିଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି କେବଳ ସମାନୁଭୂତି (Sympathy) ପ୍ରଦର୍ଶନ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ତାହା ପ୍ରତି ସମାନାନୁଭୂତି (Empathy) ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ନିଜକୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆସନରେ ସଂସ୍ଥାପନ କରି ତା'ର ମନୋଭାବ, ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଓ ସମସ୍ୟା ବୁଝିବାକୁ ହେବ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତରାଳ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତା' ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ସମସ୍ୟା ସବୁକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ପୁରାପୁରି ଭାବରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତଥାପି ମାନବବାଦୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଚିକିତ୍ସକ, ଉପଦେଶନକାରୀ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀ ମନନଶୀଳତାର ସହିତ ଏପରି ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଥାନ୍ତି ।

ସମାନାନୁଭୂତିର ମଧ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥ ରହିଛି । ସମାନାନୁଭୂତିର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଉପଦେଶକ ବା ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଟିର କଥା ସମ୍ବେଦନଶୀଳଭାବରେ ଶୁଣିବା ବେଳେ କେବଳ “ହଁ” “ଆହା ଆହା” କହି, ସବୁକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବାର ମନୋଭାବ ଦର୍ଶାଇ ଅଧିକ କହିବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେବ । ଏହା କରାଯାଇପାରେ ମାତ୍ର ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିଟି ମନରେ ଲୁଚିକାନ୍ଦିତ ଆଶାସବୁକୁ ଚିହ୍ନଟ କରି ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିବା ଭଳି ସମ୍ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି କରାଇବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଗୋଟିଏ ପିଲା ବେଦନା ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପିତାମାତାଙ୍କ ଉଦାସୀନତା ଓ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ ଉପଦେଶକ ହୁଏତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ଯେ ପିଲାଟି ଅତୀତରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ସ୍ନେହ କଥା ମନେ ପକାଇ ସେ ସବୁର ପୁନଃ ସଂଯୋଗ ପାଇଁ ଆଶା ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି । ସ୍ଥୂଳତଃ ସମାନାନୁଭୂତିର ସ୍ତର କେବଳ ଉପରିଭାଗରେ ନ ରହି ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ବିଧେୟ । ଏପରି ମାନବବାଦୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ନ ଦେଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକାଂଶରେ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ଯୋଜନାର ରୂପ ନେଇଛି ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ସ୍ବରୂପକରଣ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ କେଉଁ ଉପାଦାନଟି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଉପାଦାନର ଗୁରୁତ୍ବ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ସିଗମଣ୍ଡ ଫ୍ରାୟଡ୍ ସୁଖକର ଅନୁଭୂତିର ଅନେକ୍ଷଣ ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ରୂପଦିଏ ବୋଲି ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିବା ସ୍ଥଳେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଆଡ଼ଲରକହିଥିଲେ ଯେ ପରିବେଶରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଜାରୀ କରିବାର ଭଲ୍ଲା ଓ ଆଶା ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ରୂପଦିଏ । ଏହିପରି ଅନ୍ୟମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି ।

କୌତୁହଳର ବିଷୟ ଯେ ମାସଲୋ(Maslow) ନାମକ ଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଏକ ସୁନ୍ଦର ସମାଧାନ ଆଣିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ଜୀବନର ସବୁକାଳରେ ସମାନ ଭାବରେ ସକ୍ରିୟ ରହେନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଚାହିଦା ଓ ଆବଶ୍ୟକତାର (Needs) ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ନହୋଇ ଗୋଟିଏ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ।

ମାସଲୋଙ୍କ ମତରେ ମାନବୀୟ ଚାହିଦା ସବୁର ଏକ ସୋପାନବଦ୍ଧତା (Hierarchy) ରହିଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଚାହିଦା ସବୁକୁ ପଞ୍ଚୋଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ଏବଂ ନିମ୍ନ ସୋପାନରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାହିଦାସବୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ସଞ୍ଚିତ ଶାରୀରିକ ଚାହିଦା, ନିରାପତ୍ତାଜନିତ ଚାହିଦା, ସାମାଜିକ ଚାହିଦା, ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନବୋଧ(Self-esteem) ଏବଂ ସ୍ବରୂପ କରଣ (Self-Actualization) ।

ସର୍ବନିମ୍ନ ସୋପାନରେ ଶାରୀରିକ ଚାହିଦାସବୁ ରହିଛି । ଖାଦ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ର ଓ ରୋଗ ପାଇଁ ଔଷଧ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା । ଯୌନ କାମନା ମଧ୍ୟ ଏକ ଶାରୀରିକ ଚାହିଦା । ମାସଲୋଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଏସବୁ ଚାହିଦା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ । କ୍ଷୁଧାତୃଷ୍ଣାର ନିବାରଣ ପାଇଁ, ଶୀତ ଉତ୍ତାପରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏପରି ସବୁ ଚାହିଦା ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ମାତ୍ର ଏସବୁ ଚାହିଦା ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ପରିପୂରିତ ହେବାପରେ ଏସବୁ ଚାହିଦା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ତା'ର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହରାଏ ।

ଶାରୀରିକ ଚାହିଦା ସବୁ ସର୍ବାଧିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହରାଉଥିବା ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିରାପତ୍ତା ବା ସୁରକ୍ଷା ଜନିତ ଚାହିଦା ବଳବତୀ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଚାକିରୀ କି ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ ସେ ଚାକିରୀ ପରେ ଅବସରକାଳୀନ ଭରା, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଭରା ଏବଂ

ଚିକିତ୍ସା ଭାବେ ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଁ ଆଶାୟୀ ହୁଏ । ଏପରି ସବୁ ଆଶା ଓ ଅଭୀପ୍ସା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚାଲିତ କରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନର ଏସବୁ ଚାହିଦା ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ପରିପୂରିତ ହେବାପରେ ସାମାଜିକ ଚାହିଦା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୁଏ । ନିଜର ପରିବାରର ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା ପାଇଁ ସହକର୍ମୀ ମାନଙ୍କ ଶୁଭେଚ୍ଛା ପାଇବା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାଜନ ହେବାର ଆକାଂକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସକ୍ରିୟ ରଖେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତି ଲାଭ କରିବାର ଚାହିଦା ବଳଶାଳୀ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଚରଣକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ ।

ଏ ଚାହିଦାଟି ବହୁଭାବରେ ପୂରିତ ହେବା ପରେ ବ୍ୟକ୍ତିମାନରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ସକ୍ରିୟ ହୁଏ । ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଏପରି ଭାବନା ଦୃଢ଼ହୁଏ । ଏହା ବହୁଳଭାବରେ ପରିପୂରିତ ହେବାପରେ ବ୍ୟକ୍ତିମାନରେ ସ୍ୱରୂପକରଣ (Self Actualization) ଚାହିଦା ଦୃଢ଼ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ରହୁଥିବା ସମସ୍ତ ବିଭବ ବା ସାମର୍ଥ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଘଟୁ ବୋଲି ବ୍ୟକ୍ତି ଏକାନ୍ତ ଭାବେ ଚାହେଁ । ପୂର୍ବରୁ ସେ ହୁଏତ କେବଳ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ କର୍ମଚାରୀ ରୂପେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧାର କାମନା କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ କର୍ମଚାରୀ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଳାକାର, ଶାସ୍ତ୍ରୀ ବା କ୍ରୀଡାବିତ୍ ହୋଇ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିବାର ଆଶା ରଖେ ।

ସ୍ମୃତଃ ଜୀବନର ବିକାଶ ପ୍ରବାହରେ ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ଚାହିଦା କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ପରପର ସୋପାନରେ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ସୁତରାଂ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାଦାନକୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସର୍ବକାଳୀନ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏ ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଥାଇପାରେ । ମାତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଚାହିଦାସବୁ ଏକ ନିୟମ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନବଦ୍ଧତା ଦର୍ଶାଇ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି ।

ସ୍ୱରୂପ କରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକ୍ତିସବୁକୁ ଏକ ସାକାର ରୂପ ଦେବାର ଅଭୀପ୍ସା ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଏ । ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ଶରୀରଭିତ୍ତିକ ଚାହିଦା ସବୁ ଏକ ସୁରକ୍ଷାକାମୀ ଚାହିଦା ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ସ୍ଥଳେ କିଛି ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଉଚ୍ଚତର ପର୍ଯ୍ୟୟରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି । ଜୀବନର ସମ୍ଭାବନା ସବୁକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପାୟନ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରୁଥିବା ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱରୂପ କରଣମୁଖୀ (Self Actualizing) ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମୀଚାନ ।

ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଏହି ଅଭୀପ୍ସା ସମ୍ପର୍କରେ ସମଧିକ ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ମାସଲୋ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସୂଚକବାକ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଏକ ନିଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତିରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଅଭିଳାଷ ଜନ୍ମ ନେଲା । ମାସଲୋଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ଶିକ୍ଷକ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇଜଣ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସେ ମନେମନେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । କେଉଁ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ଏହି ଦୁଇଜଣ ଶିକ୍ଷକ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ତାଙ୍କ ମନୋରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି, ଏହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମିଲା ।

ଏହି ଆଗ୍ରହରୁ ଏକ ଗବେଷଣାର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । ସେ ସାଠିଏ ଜଣଙ୍କ ଜୀବନୀ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ଏମାନେ ବିଶ୍ୱ ବିଶ୍ରୁତ । ଏ ତାଲିକାରେ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍, ଲିଙ୍କନ୍, ଝାସିଂଟନ୍, ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍ ଏବଂ ରୁଜଭୋଲଟଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ, ଅଭିଭାଷଣ ଏବଂ ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଲେଖକମାନଙ୍କର ରଚନା ସବୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ମାସଲୋ ଏହି ସ୍ୱରୂପକରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ମାସଲୋ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଆଠଟି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ପ୍ରଥମତଃ ସ୍ୱରୂପକରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର ପରିବେଶର ବାସ୍ତବତା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନଶୀଳ ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି । ବାସ୍ତବତାର ମୂଲ୍ୟାୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରାୟ ତୃତିବିଧ୍ୟୁତି ନ ଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଏମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନଧାରାରେ ଯରିପଡ଼ିତା ଥାଏ । ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଏମାନଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଥାଏ । ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ପରିସୀମାକୁ ବୁଝିବାରେ ଏମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟରେ ଏମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ସରଳ ଓ ନିଷ୍ପପଟ । ଏମାନେ ସ୍ୱତଃସ୍ପୂର୍ତ୍ତ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ ■ ୪୪

ଅକୃତ୍ରିମ ଭାବରେ ନିଜର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଏବଂ ଜଟିଳତା ନ ରଖି ସହଜ ସରଳ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଚତୁର୍ଥରେ ଏମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଏକ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଥାଏ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସମକ୍ଷରେ ଥାଏ । ଜୀବନର ବହୁ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଏବଂ ବାଧା ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ନିରୂପିତ ସମସ୍ୟାଟି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନଶୀଳ ରହିବା ଏବଂ ଏହାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ସକ୍ରିୟ ରହିବା ଏମାନଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ପଞ୍ଚମରେ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରାରେ କିଛିଟା ଅନାସକ୍ତି (Detachment) ଦେଖାଯାଏ । ଏମାନେ ନିଜର ପରିବେଶ, ସମାଜ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ନୁହଁନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିବାର ଲକ୍ଷଣ ଏମାନଙ୍କର ନ ଥାଏ । ମୁକ୍ତ ଏବଂ ଅବାଧ ଭାବରେ ଏମାନେ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରନ୍ତି ଏବଂ ପଛା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସ୍ପଷ୍ଟରେ ନିଜର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ ସ୍ବାଧୀନ ମନୋଭାବ ନେଇ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରିବେଶକୁ ସ୍ବାକାର କରନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରିବେଶ ଏମାନଙ୍କୁ ପୁରାପୁରି କବଳିତ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ଏମାନଙ୍କ ସ୍ବଭାବର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟତା ହେଉଛି ଅନ୍ୟପ୍ରତି ସମ୍ବନ୍ଧ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବା । ଏହା ସସ୍ତମ ବିଭାବ । ଅତି ସାଧାରଣ ଲୋକଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ କିଛି ନା କିଛି ସୁଗୁଣ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ।

ପରିଶେଷରେ ମାସଲୋ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ସ୍ବରୂପକରଣମୁଖୀ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କୌଣସି ନା କୌଣସି ସମୟରେ ଶୀର୍ଷ ଅନୁଭୂତି (Peck experience) ରହିଛି । ଏହା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ବିଚିତ୍ର ଅନୁଭୂତି, ନିଜକୁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ମନେ କରିବା କିମ୍ବା ପୁରାପୁରି ଓଜନହୀନ ମନେକରି ହାଲୁକା ଅନୁଭବ କରିବା ଏ ଅନୁଭୂତିର ଏକ ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଗଭୀର ଆନନ୍ଦାନୁଭୂତି ଏହାର ସ୍ବରୂପ, ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ବ୍ୟକ୍ତିର କୌଣସି ପୂର୍ବାନୁମାନ ନ ଥାଏ । ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଓ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଏପରି ଶୀର୍ଷ ଅନୁଭୂତି ଆସେ । ଏହା ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ନ ହୋଇ କେବଳ କେତୋଟି ସେକେଣ୍ଡ ବା କେତୋଟି ମିନିଟ୍ ମାତ୍ର ରହେ । ଗଭୀର ପ୍ରେମରେ ଉରୁଜ୍ଜ ସଫଳତାରେ ହୁଏତ ଏ ଅନୁଭୂତି ଆସେ । ମୋଟ ଉପରେ ଶୀର୍ଷ ଅନୁଭୂତି ସମେତ ଅନ୍ୟସବୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସ୍ବରୂପକରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ପରିହୃତ ହୁଏ ।

ଏସବୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ବିଶେଷଣ ମଧ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସ୍ବରୂପକରଣ ମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମାନବବାଦୀ । ମାନବଜାତିର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କର ଅଭୀପ୍ସା ଥାଏ । ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ମାନବ ସମାଜର ସେବା କରିବାର ଗଭୀର ଇଚ୍ଛାଥାଏ । ଏମାନଙ୍କର ବଂଧୁମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବେଶୀ ନ ହୋଇପାରେ

ମାତ୍ର ଏମାନେ ଗଭୀର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସୁଦକ୍ଷ ବିଜ୍ଞାନୀ । ଏମାନଙ୍କର ଭାବଧାରା ଗଣିତାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ଏମାନେ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନର ଉପାୟ ନିର୍ବାଚନ କଲାବେଳେ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅନୁଗାମୀ ହୁଅନ୍ତି । ଏମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ସୃଜନଶୀଳ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ବିମଳ ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଅନ୍ୟର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ନେଇ ଅଙ୍ଗା ପରିହାସ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସ୍ୱରୂପକରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅନ୍ୟମାନରେ ଦୁଃଖ ନ ଦେଇ ବିମଳ ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି ।

ଆଲୋଚିତ ବିଶେଷଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସ୍ୱରୂପକରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ସେପରି ସମ୍ଭବ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମହତ୍ୱ ବୁଝିବା ମଧ୍ୟ ସେପରି ସମ୍ଭବ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ କ'ଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଭୂମିକା ନିଏ ?

ମାନବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ବିଚାର କରୁଥିବା ବିଶେଷଜ୍ଞ-ମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତର ଉପାଦାନ ସବୁକୁ ଗୁଡ଼ୁତ୍ବ ଦେବାକଥା ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ମନେବିଜ୍ଞାନୀ ରୋଜର୍ସ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ହିଁ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶକୁ ରୂପଦିଏ । ଏ ଧାରାରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ମାସଲୋ ମତବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀରେ (ଯଥା: ଶରୀର ଭିତ୍ତିକ, ସୁରକ୍ଷା ଜନିତ, ସାମାଜିକ ଇତ୍ୟାଦି) ଚାହିଦା ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟ ଏବଂ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ (Subjective) ମାନଦଣ୍ଡକୁ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ କେଲି ନାମକ ଆଉଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଆଉ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ପ୍ରତି ସଚେତନ କରାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହି ଆଲୋଚନା ମାନବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ଅଧିକ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିବ ।

କେଲିଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତିଟି ମଣିଷ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆକାରର ବିଜ୍ଞାନୀଟିଏ । ବିଜ୍ଞାନୀ ବାହ୍ୟ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଘଟଣାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ପାଇଁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ନିଏ । ବିଜ୍ଞାନର ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ଘଟଣାର କାରଣ ଓ ଫଳାଫଳ ବିଚାର କରେ । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ନୀତିନିୟମ ସବୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରେ । କେଲିଙ୍କ ବିଚାରରେ ପ୍ରତିଟି ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ବ ଉପାୟରେ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିୟମ ନିର୍ମାଣ କରେ । ଘଟଣାଟିକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଓ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ନିଜର ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରୟୋଗ କରେ । ଏହି ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସେ ପରିସ୍ଥିତି ସବୁରେ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ ।

ଛୋଟ ଶିଶୁଟିର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଥାଏ । ଚାରିବର୍ଷର ଶିଶୁ କୁନାର ଦ୍ବିତୀୟଥର ଆଇସକ୍ରିମ ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାହେଲେ ସେ ଜେଜେଙ୍କ କୋଳରେ ବସିଯାଇ ଅଶ୍ରୁଳ ଆଖିରେ ଆଇସକ୍ରିମ ଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଚାହେଁ । ତା'ର ମନେହୁଏ ଯେ ତାହାର ଓଦା ଆଖି ଦେଖି ଦରଦୀ ଜେଜେ ଆଉଥରେ ତା'କୁ ଆଇସକ୍ରିମ ଦେବେ । ଅତୀତରେ ଏପରି ଘଟଣାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଏବଂ କୁନାର ସଫଳତା କୁନା ମନରେ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନିର୍ମାଣ କରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି । ହୁଏତ କଠୋରତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଜେଜେ ଏକାଧିକ ବାର କୁନାକୁ ଆଇସକ୍ରିମ୍ ନ ଦେଲେ କୁନାର ଧାରଣା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । “ଦରଦୀ ଜେଜେ”ଙ୍କ ଧାରଣା ସ୍ଥାନରେ ଆଉ ଏକ ଧାରଣା ଘନ ପାଇବ । ସୁତରାଂ ଶିଶୁ ବା ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି କିଛି ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଘଟଣାକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ ଏବଂ ଘଟଣାର ପରିଣତି ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବାନୁମାନ କରେ । ଏପରି ପୂର୍ବାନୁମାନ ସଫଳ ରୂପ ନେଲେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ପୂର୍ବାନୁମାନ ବାରମ୍ବାର ବିଫଳ ହେଲେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସୂଚାଇବାକୁ ଯାଇ କେଲି ତିନୋଟି ବିଶିଷ୍ଟତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଏକ ପରିସୀମା ରହିଛି । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ବ୍ୟାପକ ହେବା ସ୍ଥଳେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସୀମିତ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେବଳ “ଭଲ-ଖରାପ” ମାପକାଠିରେ ବିଚାର କରିପାରେ । ସେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣତଃ “ଭଲ” ବୋଲି ବିଚାର କଲେ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ବ୍ୟବହାର କରିବ । ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣତଃ “ଖରାପ” ବୋଲି ବିଚାର କଲେ ବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟଧରଣର ହେବ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭଲ କିମ୍ବା ଖରାପ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ବହୁସ୍ଥାନରେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ (ଧାରଣା) ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ “କର୍ମଠ କିମ୍ବା ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ” ମନେ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ଏ ନିର୍ଦ୍ଧାରକଟି ସକ୍ରିୟ ରହିବ ନାହିଁ, କେବଳ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏ ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଭୂମିକା ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟରେ ପ୍ରତିଟି ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷେତ୍ର ଥାଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର “ଧାର୍ମିକ-ଅଧାର୍ମିକ” ନିର୍ଦ୍ଧାରକଟି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପୂଜାପାଠ ରୀତିନିତୀ ଏବଂ ଧର୍ମଗତ ବ୍ୟବହାର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ସହାୟକ ହେବ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ପ୍ରତିଟି ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଏକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କ୍ଷେତ୍ର ରହିଛି । ତୃତୀୟରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ହେବା ସ୍ଥଳେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଧାରକକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ରଖୁଥାଏ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପରମ୍ପରାଗତ ସଂଗୀତ ଶୁଣିବା ପରେ “ଭଲ ସଂଗୀତ ଖରାପ ସଂଗୀତ” ନିର୍ଦ୍ଧାରକଟିଏ ମନେ ମନେ ନିର୍ମାଣ କରିଥାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂଗୀତ ଶୁଣିବା ସମୟରେ ହୁଏତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା’ର ପୂର୍ବ ଗଠିତ “ଭଲ ସଂଗୀତ-ଖରାପ ସଂଗୀତ” ଭାବଧାରାଟି ପ୍ରସାରିତ କରି ଏହି ନୂତନ ସଂଗୀତର ଘଟଣାରୁ ଏକ ଅର୍ଥ ବାହାର କରିପାରେ । ଏପରିସ୍ଥଳେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକଟି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନୂତନ ଘଟଣାଟିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଦିଗରେ ସହାୟକ ହେଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୂତନ ଘଟଣାଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ ଏବଂ ପୂର୍ବ ଗଠିତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ “ଭଲ ସଂଗୀତ-ଖରାପ ସଂଗୀତ”ର ଏହା ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ଭାବି ଘଟଣାଟିକୁ ଏଡ଼ାଇ ଯାଇପାରେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକଟି ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଚତୁର୍ଥଃ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିର ଫଳାଫଳକୁ ଅନୁମାନ କରିବା ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରକ୍ରିୟ ଏବଂ ଏପରି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପୂର୍ବ ଗଠିତ ଧାରଣା ବା ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥାଏ ।

ମନୁଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା

ମନୁଷ୍ୟ ଗଠନ କରେ କିପରି?

ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଭିନ୍ନତାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପ୍ରତି ମଣିଷର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରତି ମଣିଷର ନିଜସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ଥାଏ । ନିଜର ଅନୁଭବକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ଗଠନ କରେ ଏବଂ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣାସବୁ ଆଗାମୀ ଘଟଣାର ପୂର୍ବାନୁମାନ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ସହାୟକ ହୁଏ ।

ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣାର ମୂଳ ଉତ୍ସ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୀତି ଏପରି ଗଠନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ପ୍ରଥମତଃ ଅଭିଜ୍ଞତା ବା ଅନୁଭୂତିର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଗଠନର ମୂଳକେନ୍ଦ୍ର । ଶିଶୁଟିର ଜନନୀ ବାରମ୍ବାର ସ୍ନେହଶୀଳ ରୂପରେ ଶିଶୁକୁ ଆଦରଯତ୍ନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲାପରେ ଶିଶୁ ଏହି ଅନୁଭୂତିରୁ “ସ୍ନେହଶୀଳ ଜନନୀ” ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଗଠନ କରିଥାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଜନନୀ ସମ୍ପର୍କିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଘଟଣାର ଅନୁମାନ କରିବା ଏବଂ ବୁଝିବାରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଛଳ ବିଶେଷରେ ଭାଷାଗତ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଶିଶୁ ଏବଂ ବଡ଼ମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ନାମକରଣରେ ବିଫଳ ହୋଇପାରନ୍ତି । ତଥାପି ମନ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣାଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଡିସ୍ଟି ରହେ । ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅନୁଭବ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣାସବୁରେ ଭିନ୍ନତା ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁ ଦ୍ୱୈତ-ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ମନେ କରାଯାଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଶୀତଦିନେ ବାରମ୍ବାର ଶୀତଳ ଜଳ ସ୍ପର୍ଶ କରି “ଶୀତଳ ଜଳ-ଶୀତଳତାହୀନ ଜଳ”ର ଧାରଣା ନିର୍ମାଣ କରୁଛି । ଏପରି ଧାରଣା ଗଠନ ହେଲା ବେଳେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ଶୀତଳତାହୀନ ଜଳରେ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ରହିଛି । କେବଳ ଶୀତଳ ଜଳର ଅନୁଭବ ଥାଇ ବ୍ୟକ୍ତି “ଶୀତଳ ଜଳ”ର ଧାରଣା ନିର୍ମାଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏପରି ଅନୁଭବ ଫଳରେ ସେ ହୁଏତ “ଜଳ-ଜଳନୁହେଁ”ର ଧାରଣା କରିପାରିବ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣାସବୁର ଦୁଇଟି ପ୍ରାନ୍ତ (Poles) ଥାଏ ଏବଂ ଏଦୁଇଟିର ଦ୍ୱୈତରୂପର ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ ।

ରୂପ ନେଇଥିବା ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ପରିସ୍ଥିତି ଏବଂ ଆଗାମୀ ଘଟଣାର ଫଳାଫଳ ଅନୁମାନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁ ଚିରଦିନ ଲାଗି ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିବ । ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁ ରୂପନେବାରେ ଅନୁଭବ

ଅଭିଜ୍ଞତାର ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଥିବାରୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ବହୁଥର ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଭାବରେ ଦେଖି ଛାତ୍ରଟି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଶିକ୍ଷକର ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ନିର୍ମାଣ କରିପାରେ । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାରମ୍ବାର କଠୋରତା ଦେଖିବା ପରେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ କଠୋର ଶିକ୍ଷକର ଧାରଣା ଗଠନ କରିଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂପ୍ରାତି ସହଭାବ ଓ ବୁଝାମଣା ରହିବ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ବ୍ୟକ୍ତିବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକର ଭିନ୍ନତା ପାର୍ଥକ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ।

କେବଳ ପାରସ୍ପରିକ ଦୃଢ଼ ନୁହେଁ, ଅନ୍ତର୍ଜଗତର କେତେକ ଦୃଢ଼କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ତାଲିକାରେ କେତୋଟି ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଆମେ ସମସ୍ତେ କ୍ରେତା ବା ବିକ୍ରେତାର ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରୁ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବସାୟ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ନ ଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଏପରି ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଧାରଣା ଜୀବନକୁ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ “ଭଲ ଛାତ୍ର”ର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକାର ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ଥିବା ଛାତ୍ରଟି ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନ ପାରିଲେ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ମନେ କରେ । ସୁତରାଂ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ମନେକରିବା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଜନିତ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ବିଚ୍ୟୁତି ଦାୟୀ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ସବୁ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁ ଅନୁପଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲେ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ସୁତରାଂ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ସବୁର ଚିହ୍ନଟ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଚିକିତ୍ସକ ଓ ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ଅନ୍ତତଃ କିଛି ସପ୍ତାହ ବା ମାସେ ଦୁଇମାସ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ । ଆଶା କରାଯାଏ ଯେ ଉପଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇଲେ ଘଟଣାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବ ଏବଂ ଏହା ସହିତ ନୂତନ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ଧାରଣା ସବୁ ଗଠିତ ଓ ବିକଶିତ ହେବ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଉପଦେଶକ ଏକ “ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମିକା” ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏହାର ଅନୁସରଣ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦିଅନ୍ତି । ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବର କାର୍ଯ୍ୟକରଣ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ସ୍ୱଭାବିକ ଓ ସ୍ୱହଣୀୟ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହେବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନରେ ପ୍ରୋସାହନର ଭୂମିକା

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଅବିମୂର୍ତ୍ତ (Abstract) ଧାରଣା ଓ ଜଟିଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସବୁର ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଏହାକୁ ସହଜ ସରଳ ଉପାୟରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ନିଜକୁ ବ୍ୟବହାରବାଦୀ (Behaviourist) ଗୋଷ୍ଠୀ ହିସାବରେ ଅଭିହିତ କରିଥାନ୍ତି ।

ଓଟ୍‌ସନ୍ ଓ ସ୍କିନରଙ୍କ ପରି ବ୍ୟବହାରବାଦୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସରଳ ଓ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଘଟଣାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ସହଜରେ ବୁଝାଇ ହେବ । ଆମେ ଯାହାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୋଲି କହୁ, ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ତାହା ଶିକ୍ଷାକୃତ ଅଭ୍ୟାସ ମାତ୍ର । ପ୍ରତିଟି ବ୍ୟବହାର ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଆମେ ଆମ ପରିବେଶରୁ ଶିକ୍ଷା କଲାପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରୁ । ଭଲ ହେଉ ବା ଖରାପ ହେଉ ପ୍ରତିଟି ଅଭ୍ୟାସ ଶିକ୍ଷାକୃତ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ଶିକ୍ଷାକୃତ ଅଭ୍ୟାସ (ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ) ଶିକ୍ଷଣ (Learning) । ର ମୂଳନୀତି ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି କେଉଁ ଶିକ୍ଷଣ ନୀତି(Learning principle) ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ରୂପଦିଏ । ବ୍ୟବହାରବାଦୀମାନଙ୍କ ମତରେ ମୂଳନୀତିଟି ହେଉଛି ପ୍ରୋସାହନର ନିୟମ(Law of reinforcement) ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାରଟି ଦର୍ଶାଇବା ପରେ ପରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁଖକର ବା ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ଅନୁଭବ ପାଏ, ସେପରି ବ୍ୟବହାର ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୁଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁସବୁ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ପରେ ତିକ୍ତ ଅନୁଭବ ଲାଭକରେ, ସେପରି ବ୍ୟବହାର କ୍ରମଶଃ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପରିଶେଷରେ ତିରୋହିତ ହୁଏ ।

ଏଠାରେ ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ପରିଣତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂଯୋଗ ଓ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା । ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବହାରର ପରେ ପରେ ସୁଖକର ଅନୁଭୂତି ଆସିବା ଫଳରେ ହିଁ ବ୍ୟବହାରଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସୁଖକର ଅନୁଭୂତି ବା ପ୍ରୋସାହନର ରୂପ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ । ଏହା ଜିନିଷପତ୍ରର ଉପହାର କିମ୍ବା ପ୍ରଶଂସା ହୋଇପାରେ । ପିଲାଟିଏ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ପରେ ତା'ର ମା କିଛି ପୁରସ୍କାର ଦେଇପାରନ୍ତି କିମ୍ବା ପ୍ରଶଂସା କରିପାରନ୍ତି ଏପରି ପ୍ରୋସାହନ ପିଲାଟିକୁ ଅଧିକ ସାମାଜିକ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କେତେକ ଅବାଞ୍ଛିତ ବ୍ୟବହାରର ବିଲୋପ ପାଇଁ ପିତାମାତା ପିଲାଟିକୁ ତିକ୍ତ ଅନୁଭବ ଦେଇପାରନ୍ତି ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପିଲାଟି ବଡ଼ପାଟିରେ ଗପି ଚାଲୁଥିଲେ ପିତାମାତା ହୁଏତ ନାପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଏପରି ବ୍ୟବହାରର ବିଲୋପ ପାଇଁ ସେମାନେ ହୁଏତ ପିଲାଟିକୁ ଗାଳିଗୁଳଜ କରନ୍ତି କିମ୍ବା ଦଣ୍ଡ

ଦିଅନ୍ତି । ଏପରି ଶାସ୍ତିବିଧାନ ପିଲାଟି ପକ୍ଷେ ଅପ୍ରାପ୍ତିକର ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ଏପରି ଅଭ୍ୟାସ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ କମିବାକୁ ଲାଗେ ।

ଅବଶ୍ୟ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରୋହାହନ ଦେଇ ଷ୍ଟିମ୍ୟୁଲସ ବ୍ୟବହାରକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାରେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହେବେ । ମାତ୍ର ଶାସ୍ତିବିଧାନ ଦ୍ଵାରା କେତେକ ଅବାଂଛିତ ବ୍ୟବହାରକୁ ବିଲୋପ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଏ ପିଲାଟି ସମସ୍ୟାମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ବେଳେ ବେଳେ ଶାସ୍ତିବିଧାନ ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ବ୍ୟବହାରଟି ଦୁର୍ବଳ ନ କରି ବରଂ ଅଧିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ସେପରି ବ୍ୟବହାରର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରେ । ପୁଣି ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଶାସ୍ତିବିଧାନ ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ବ୍ୟବହାରଟି ସୁଧାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତିବିଧାନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିପ୍ରତି ରାଗ ଓ ଘୃଣା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ । ଏହା ଷ୍ଟିମ୍ୟୁଲସ ନୁହେଁ ।

ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଦୁଇଟି ପଦ୍ଧତି ରହିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଅବାଂଛିତ ବ୍ୟବହାରର ବିଲୋପ ପାଇଁ ମୂଳରୁ ଶାସ୍ତିବିଧାନ ନ କରି ପ୍ରୋହାହନର ଅପସାରଣ ନୀତି (Withdrawal of reinforcement) କରାଯାଇପାରେ । ଉଦାହରଣସ୍ଵରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ପିଲାଟି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଅସାମାଜିକ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ବେଳେ ପିତାମାତା ଗମ୍ଭୀରତା ଦର୍ଶାଇପାରନ୍ତି । ପିଲାଟି ସହିତ ହସି ହସି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ବନ୍ଦ କରିପାରନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ପିଲାଟି ବୁଝିବ ଯେ ତା'ର ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରୋହାହିତ କରାଯାଉନାହିଁ ।

ଏପରି କୌଶଳର ପ୍ରୟୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅବାଂଛିତ ବ୍ୟବହାର ପରବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେଲେ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଶାସ୍ତି ଦେବାକୁ ପଡିଥାଏ । ଶାସ୍ତିଦେଲାବେଳେ ଶାସ୍ତିର କାରଣ ସୂଚାଇବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ଖରାପ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଶାସ୍ତି ଦିଆଯାଉଛି ନିୟମିତ ଭାବରେ ସବୁ ସମୟରେ ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଶାସ୍ତି ଦେବାକୁ ହେବ । ପୁନଶ୍ଚ ଖରାପ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଶାସ୍ତିଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ପ୍ରୋହାହନ ଦେବାକୁ ହେବ । ମୋଟ ଉପରେ ପ୍ରୋହାହନ ଦେବା, ପ୍ରୋହାହନ ଅପସାରଣ କରିବା ଏବଂ ଶାସ୍ତିବିଧାନ ଫଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହୁଏ । ଏହିସବୁ ବ୍ୟବହାରର ସମ୍ମିଳିତ ରୂପ ବା ଅଭ୍ୟାସକୁ ଆମେ ‘ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ’ର ଆଖ୍ୟା ଦେଉ ବୋଲି ବ୍ୟବହାର ବାଦାମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ସ୍ଥୂଳତଃ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନରେ ଅତୀତର ପ୍ରୋହାହନ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାଏ । ଏହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ଆମର ପିତାମାତା ବଂଧୁ ପ୍ରତିବେଶୀ ଶିକ୍ଷକ, ସମାଜ, ଗଣମାଧ୍ୟମ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ରୂପ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରୋସାହନ ପ୍ରୟୋଗର କେତୋଟି ଦିଗ

ପ୍ରୋସାହନ (Reinforcement) ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱହଣୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାର ନୀତି ସହଜ ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ସରଳ ନୁହେଁ । ପ୍ରୋସାହନ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଯୋଜନା କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ମନେକରାଯାଉ ମୋହନ ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ଖୁବ୍ ଅମନଯୋଗୀ । ସେ ସଦାସର୍ବଦା ଚଞ୍ଚଳ ଓ ଅସ୍ଥିର । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୋସାହନ ଦେଇ ତାକୁ ମନଯୋଗୀ ଛାତ୍ରରୂପେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅତି ସହଜ ନୁହେଁ । ପ୍ରୋସାହନ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ମୋହନର ବର୍ତ୍ତମାନର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଜାଗ୍ରତ ସମୟର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘଣ୍ଟାର ସୂଚୀ ବିଚାର କରାଯାଉ । ଧରାଯାଉ ଯେ ଏହି ଷାଠିଏ ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରୁ ମୋହନ ଦଶମିନିଟ୍ ପ୍ରକୃତରେ ପଡେ । ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ କେବଳ ବସିପଡୁ ଆଡେ ଚାହିଁଥାଏ । କୋଡିଏ ମିନିଟ୍ ପକେଟରୁ କଛି ବାହାର କରି ତା’ ସହିତ ଖେଳେ । ଅବଶିଷ୍ଟ ସମୟ ଅନ୍ୟ କାହା ସହିତ ଗପସପ କରେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ମୋହନ ଯେଉଁ ଦଶମିନିଟ୍ ପ୍ରକୃତରେ ପଡୁଛି ତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଯୋଜନା ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରକୃତ ଦଶମିନିଟ୍ ପଡ଼ା ପରେ ପରେ ମୋହନକୁ ପ୍ରୋସାହନ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏପରି ପଡ଼ାର ସମୟ ଦଶମିନିଟ୍ ପରିବର୍ତ୍ତେ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ଏବଂ ପୁନଶ୍ଚ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ସ୍ଥାନରେ ଅଧଘଣ୍ଟା ହେଲେ ପଡ଼ାର ସମୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗିବ । ମୋଟ ଉପରେ ପ୍ରୋସାହନ ପ୍ରୟୋଗ କଲାବେଳେ ଠିକ୍ ସ୍ୱହଣୀୟ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବାର ସମୟକୁ ଜଗିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ସେହି ସମୟରେ ପ୍ରୋସାହନ ବା ପୁରସ୍କାର ଦେବାକୁ ହେବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ସ୍ୱହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରଟି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିଲେ ସେ ସମୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପ୍ରୋସାହନ ଦିଆଯିବ । ମାତ୍ର ସ୍ୱହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରଟି ପ୍ରାୟ ଆଦୌ ନ ଥିଲେ କ’ଣ କରାଯିବ । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଦେଶକଙ୍କୁ ସ୍ଥାନକ (Prompter)ର ଭୂମିକା ନେବାକୁ ହେବ । ଧରାଯାଉ ଭାଷାଗତ ଅକ୍ଷମତା ଯୋଗୁଁ ପିଲାଟି ଆଦୌ କଥା କହିପାରୁନାହିଁ । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଦେଶକ ନିଜେ ଜୋରରେ ଶବ୍ଦଟିଏ କହି ପିଲାଟିକୁ ପୁନଶ୍ଚ କହିବାପାଇଁ କହିବେ । ପିଲାଟି କଲା ପରେ ଉପଦେଶକ “ଖୁବ୍ ଭଲ” କି “ଆଜ୍ଞା” ବୋଲି କହି ପ୍ରୋସାହନ ଦେବେ । ପିଲାଟି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାପରେ ଉପଦେଶକ ଜୋରରେ ନ କହି ଅଳ୍ପ ଜୋରରେ କହିବେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ଶବ୍ଦ ସ୍ଥାନରେ କେବଳ ମୁଖର କଂପନ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ।

ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଯେ ପିଲାଟି ଆଦୌ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇ ନଥିବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଉପଦେଶକକୁ ଏପରି କୌଶଳର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସ୍ଥାନର ରୂପେ ସହାୟତା ଦେଲାବେଳେ ଉପଦେଶକ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଅଙ୍ଗଚାଳନା ମାଧ୍ୟମରେ ଏହା ମଧ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । ସନ୍ତରଣ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବା ପ୍ରଶିକ୍ଷକ କୌଣସି ଅଙ୍ଗଚାଳନା ଦର୍ଶାଇ ନଥିବା ପିଲାର ହାତଟି ଟାଣିଦେଇ ଅଙ୍ଗଚାଳନାର ଅଭିମାନ ସ୍ଥଳାପରି ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଶରୀରରେ କିଛି ଚାଳନା ସୃଷ୍ଟି କରି ବ୍ୟବହାରର ସୂତ୍ରପାତ କରି ପାରନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥାନର ରୂପିକା ନ ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା ବ୍ୟବହାରର ସୂତ୍ରପାତ ନ ହେଉଥିବାରୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନର ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପ୍ରୟୋଗର ଅନ୍ୟତମ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ହେଉଛି କର୍ମ ନିର୍ମାଣ (Shaping) ଆଦୌ କଥା କହୁ ନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ “ମିଠା” ବୋଲି ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ସ୍ୱଭାବିକ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେଲେ ଏକ ଯୋଜନା କରିବାକୁ ହେବ । ଏପରି ଲୋକ ସାମନାରେ ମିଠା ରଖି ବ୍ୟକ୍ତିଟି କେବଳ ସେ ଦିଗରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ତାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ମିଠା ଦିଆଯାଇପାରେ । ଏକାଧିକ ବାର ଏପରି ଘଟିଲା ପରେ କିଛି ଦୂରରେ ମିଠା ରଖି ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁହଁ କଂପନ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ଏପରି କଂପନ ସୃଷ୍ଟିପରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ (ମିଠା) ଦିଆଯିବ । ଏପରି ଘଟଣାର ବାରମ୍ବାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ପରେ “ମିଠା” ଶବ୍ଦଟି କହି ମିଠା ନେବା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଇଚ୍ଛିତ ଦେଇପାରେ ।

ସ୍ଥୂଳତଃ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଏକ ଶିକ୍ଷାକାଳୀ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଲେ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ଆଶାନ୍ୱରୁପ ହୋଇ ନ ଥାଏ ।

ପ୍ରୋସ୍ତାହନ କିପରି ଓ କେତେବେଳେ?

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ (Reinforcement)ର ଭୂମିକା ସ୍ବାକୃତ । ତଥାପି ଏହାର ପ୍ରଭାବ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ପ୍ରୟୋଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ (Schedule) ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସାଧାରଣତାବେ ମନେ ହୋଇପାରେ ଯେ ପ୍ରତିଟି ସ୍ବହଣୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଦିନ ବା ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ (ପ୍ରଶଂସା ବା ପୁରସ୍କାର) ଦେବା ଉଚିତ ହେବ । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ଏହା କୁହାଯାଇପାରେ । ସ୍ବହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରଟି ଆଦୌ ରୂପ ଦେଇନଥିଲେ ତା'ର ଉଦ୍ଦେଷ ଓ ଆବ୍ୟବିକାଶ ପାଇଁ ଏପରି ଯୋଜନା ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ।

ମାତ୍ର ସ୍ବହଣୀୟ ବ୍ୟବହାରଟି କିଛିମାତ୍ରାରେ ରୂପ ନେବାପରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ (Continuous) ଭାବରେ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ କିଛିଟା ଜଟିଳତା ରହିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ବ୍ୟବହାରର ଗଠନ ପାଇଁ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ଦେବା ପଳରେ ହୁତଗତିରେ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହୋଇପାରେ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ପ୍ରୋସ୍ତାହନଟି ବନ୍ଦ କରିଦେବା ମାତ୍ରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ବାଞ୍ଛିତ ବ୍ୟବହାର ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପରିଶେଷରେ ତିରୋହିତ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ଘଟିବା ଶୁଭ୍ରାକର ନୁହେଁ । ଦ୍ବିତୀୟତଃ ପ୍ରତିଟି ଭଲ ବା ବାଞ୍ଛିତ ବ୍ୟବହାର ପରେ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ଯୋଗାଇବା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗବେଷଣାଗାରର ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଯାତ୍ରାରେ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇପାରେ ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ କିମ୍ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କାମର ବ୍ୟବଧାନରେ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ଦିଆଯାଇପାରେ । ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥାର ପରିଚାଳକ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହର ଶନିବାର ଦିନ କର୍ମଚାରୀ ମାନଙ୍କର କାମ ତଦାରଖ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ଦେଇପାରନ୍ତି । ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ (ସାତଦିନ) ପରେ ଏହା ଘଟୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନ କୌଶଳ କୁହାଯାଏ । ଏହାର ପରିଣତି ସ୍ବରୂପ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁତଗତିରେ ହୁଏ ଏବଂ ପ୍ରୋସ୍ତାହନ ମଳିବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ମାତ୍ରା ସର୍ବାଧିକ ହୁଏ । ପୂର୍ବ ସୂଚିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ପରୀକ୍ଷା ହେଉଥିଲେ ପରୀକ୍ଷାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଅଧିକ ପଡିବାର ବ୍ୟବହାର ଏ ଧରଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେହିପରି ପୂର୍ବ ସୂଚିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସତ୍ୟ ଓ ସଂସଦର ଅଧିବେଶନ ମୂଳତତ୍ତ୍ବ ରହୁଥିଲେ ଏହାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବ ଦିନ ମାନଙ୍କର ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ବିଲ ପାଶ ହେବା ଏବଂ ଅଧିକ ଉପସ୍ଥାନ ଘଟିବା ମଧ୍ୟ ଏ ଧରଣର ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବ୍ୟବଧାନ କେବଳ ସମୟଭିତ୍ତିକ ନହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟଭିତ୍ତିକ ହୋଇପାରେ ।

ଧରାଯାଉ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ପାଠ୍ୟବିଷୟରେ ପ୍ରତିଟି ଅଧ୍ୟାୟ ଆଲୋଚିତ ହେବାପରେ ପରୀକ୍ଷା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯିବ ଏବଂ ଏହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନମ୍ର ଦିଆଯିବ । ପ୍ରତିଥର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପରିମାଣରେ କାମ କଲାପରେ ଏଠାରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ମିଳିବ । କେତେକ ସଂସ୍ଥାରେ ଏପରି ବେତନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ଏହାର ଫଳାଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଲୋକମାନେ ଦୂତଗତିରେ କାମ କରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଆନ୍ତି । ଏହାର ଦୁଇଟି ଜଟିଳ ଦିଗ ରହିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଏପରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଲୋକମାନେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇବା ପାଇଁ ଦୂତଗତିରେ କାମସାରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି କ୍ଲାନ୍ତ ଓ ଅବସନ୍ନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଦୂତଗତି ଫଳରେ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ଅଧିକ କାମ ହୋଇଯିବା ପରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ କାମର ପରିମାଣ ବଢ଼ାଇ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ବରୁ ତିନୋଟି କାନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ପରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିବା ସ୍ଥଳେ ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଚାରୋଟି କାନ୍ଧ ପରେ ଏପରି ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୁଏ । ଏହି କାରଣରୁ ସଂଗଠିତ ଶ୍ରମିକ ସଂଗଠନମାନେ ଏପରି ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିରୋଧ କରନ୍ତି ।

ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କାର୍ଯ୍ୟ ପରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ସମୟରେ ସ୍ୱଭାବିକ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବ୍ୟବଧାନ ବଦଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବଧାନର କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇପାରେ । ନଦୀରେ ବନ୍ଧଣୀ ପକାଇ ମାଛ ଧରୁଥିବା ଲୋକଟିର କଥାବିଚାର କରାଯାଉ । ପ୍ରଥମ ଥର ୧୦ ମିନିଟ୍ ପରେ ମାଛ ପାଇବା ସ୍ଥଳେ ତା'ପରେ ହୁଏତ ୧୫ ମିନିଟ୍ ପରେ ପାଏ ଏବଂ ତା'ପରେ ୭ ମିନିଟ୍ ପରେ ପାଏ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାଛ ପରି ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ମିଳିବାର ସମୟ ବ୍ୟବଧାନ ସ୍ଥିର ନ ରହି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇପାରେ । ସେହିପରି କାମର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବଧାନ ଥାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ଛୁଆଡ଼ା କେବେ ୪ ଥର ଖେଳିଲା ପରେ ଲାଭବାନ ହେବାସ୍ଥଳେ ପର ସମୟରେ ଦଶଥର ପରେ ହୁଏତ ଲାଭବାନ ହୁଏ । ଏହା କାମ ଭିତ୍ତିକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବଧାନ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ଯେ, ସମୟ-ଭିତ୍ତିକ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ-ଭିତ୍ତିକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବଧାନରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇଲେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦୃଢ଼ ହୁଏ ନାହିଁ ସତ କିନ୍ତୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ଅଧିକତ୍ରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାପରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନର ମାତ୍ରା କମିଗଲେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବହାର ବିଲୋପ ହୁଏ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସମନ୍ୱିତ କରି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ତାହାପରେ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ-ଭିତ୍ତିକ ବା କାର୍ଯ୍ୟଭିତ୍ତିକ ବ୍ୟବଧାନରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ବିଧେୟ । କିଛିଦିନ ବା କିଛି ମାସ ପରେ ଏହାକୁ ବଦଳାଇ ସମୟ-ଭିତ୍ତିକ ବା କାର୍ଯ୍ୟ-ଭିତ୍ତିକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟବଧାନରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଲେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସୁଫଳ ମିଳିବ ।

ଶିକ୍ଷାକୃତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କେଉଁଠାରେ ଓ

କେତେବେଳେ?

ଶିକ୍ଷାକୃତ ବ୍ୟବହାର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ମୁଖ୍ୟ ଦିଗ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାଗତ ବ୍ୟବହାରଟି କେଉଁଠାରେ ଏବଂ କେତେବେଳେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ସୁଖର କଥା ଯେ ଆମର ଶିକ୍ଷାକୃତ ବ୍ୟବହାର ସହିତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂକେତ ସଂସ୍ପୋଷିତ ହୋଇପଡେ । ଏହି ସଂକେତଟି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାରକ (prompter) ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଶିଶୁଟି କେବଳ ବାପ ମା'ଙ୍କ କୋଳରେ ଥିବା ସମୟରେ ପରିଶ୍ରା କରୁଛି ଅଥଚ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କୋଳରେ ଥିବା ସମୟରେ ପରିଶ୍ରା କରୁନାହିଁ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ସଂକେତ ତାକୁ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଇଚ୍ଛିତ ଦେବାହଲେ ସଂକେତର ଅନୁପସ୍ଥିତି ପରିଶ୍ରା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାର ଉଚ୍ଚିତ ଦେଉଛି ।

ଆମ ବ୍ୟବହାର ପରିପ୍ରକାଶରେ ଏପରି ସଂକେତର ପ୍ରଭାବ ପରିମିତ ହେବା ଉଚିତ । ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ଏହାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମାତ୍ରାଧିକ ହେବା ଅନୁଚିତ । ଉଦାହରଣ- ସ୍ବରୂପ ପିଲାଟି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କୋଳରେ ଆସି ପରିଶ୍ରା ନ କରିବାର ମାତ୍ରାଧିକ ଚେଷ୍ଟା କ୍ଷତିକାରକ । କାରଣ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଧରି ବାପ ମା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୋଳରେ ରହି ପରିଶ୍ରା ନ କଲେ ଶାରୀରିକ କ୍ଷତିର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି । ସେହିପରି ସଂକେତକୁ ପୁରାପୁରି ଉପେକ୍ଷା କରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣହୀନତା ଦର୍ଶାଇବା ମଧ୍ୟ ସୁହଣୀୟ ନୁହେଁ ।

ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବ୍ୟବହାରକୁ ସମୁଚିତ ରୂପ ଦେବାରେ ସଂକେତ ସବୁ ଆମର ବ୍ୟବହାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ଶୋଇବା ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଖଟ, ଛାତ୍ରର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ବାର ଏବଂ ଖେଳପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଘଣ୍ଟା ଏହିପରି ସଂକେତର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ସମୟ ଓ ସ୍ଥାନର ସୃଷ୍ଟି ସୂଚନା ଦେଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ପ୍ରରୋଚିତ କରିଥାଏ ।

ସ୍ଥାନ ଓ ସମୟର ଔଚିତ୍ୟ ସୂଚାଉଥିବା ଏହି ସଂକେତ ସବୁ ଆମ ଜୀବନରେ କିପରି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ, ତାହା ନିଦ୍ରାହୀନତା ସମସ୍ୟାର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ନିଦ୍ରାହୀନତା ସମସ୍ୟା ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ “ବିଛଣା ବା ଖଟ” ସଂକେତର ଭୂମିକା ଠିକରୂପେ କଟିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ଲୋକ ଶଯ୍ୟାକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ନିଦ ଆସେ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ବହୁ ସମୟ ପରେ ନିଦ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଥରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ପୁନଶ୍ଚ ଶୋଇବାରେ ଅସୁବିଧା ହୁଏ ।

ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶଯ୍ୟା ସଂକେତର କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁ ନଥିବାରୁ ଚିକିତ୍ସକ ବା ଉପଦେଶକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି । ଏପରି ଉପଦେଶ ମୂଳରେ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ଥାଏ ।

ପ୍ରଥମତଃ, ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଏ ଯେ କେବଳ ନିଦ ଲାଗିଲେ ସେ ଶଯ୍ୟାକୁ ଯିବ, ତା ପୂର୍ବରୁ ନୁହେଁ । ଏହା କରିବା ଫଳରେ ଶଯ୍ୟା ଏକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂକେତ ରୂପେ ସକ୍ରିୟତା ଲାଭ କରିବ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଶଯ୍ୟାଟିକୁ କେବଳ ନିଦ୍ରାପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ଉଚିତ । ଏହାଉପରେ ବସି ପଢ଼ିବା ଲେଖିବା ବା ଅନ୍ୟ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଯୌନକ୍ରିୟା ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଅନ୍ୟସବୁ କାମ ପାଇଁ ଶଯ୍ୟାଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଫଳରେ ଏହାର ଇଚ୍ଛିତ ମୁଖ୍ୟ ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ତୃତୀୟତଃ, ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିରହିଥିବା ସମୟରେ ଦଶ ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ନିଦ ନ ହେଲେ ସେଠାରେ ପଡ଼ିରହି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ଶଯ୍ୟାରୁ ଚାଲି ଆସିବା ବିଧେୟ । କିଛି ସମୟ ପରେ ପୁଣି ଶଯ୍ୟାକୁ ଯାଇ ଦଶ ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ନିଦ ନ ହେଲେ ପୁଣି ଚାଲିଆସିବା ଉଚିତ ହେବ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ନିଦ୍ରାହୀନତା କମାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନିଦ୍ରା ଓ ସ୍ୱପ୍ନର ଏକ ଛନ୍ଦ ରହିଛି । ନିୟମିତ ସମୟରେ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ ଓ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ ଏପରି ଛନ୍ଦକୁ ଅବ୍ୟାହତ ରଖେ । ସେହିପରି ଦିବାନିଦ୍ରା ମଧ୍ୟ ନିଦ୍ରାର ଛନ୍ଦକୁ ବ୍ୟାହତ କରେ । ସୁତରାଂ ଖରାବେଳେ ଶୋଇବା ଅଭ୍ୟାସ ରାତିର ନିଦ୍ରା ହୀନତାକୁ ଜଟିଳ କରିବ ।

ନିଦ୍ରାହୀନତାର ସମସ୍ୟା ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲୋଚିତ ପରାମର୍ଶ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦିଏ ଯେ ଆମର ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଛଳ ଓ ସମୟର ଇଚ୍ଛିତ ଦେବାପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାଗତ ସଂକେତ ରହିଛି, ସେ ସବୁର ପରିମିତ ପରିମାଣର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆମପାଇଁ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ । ଏସବୁ ଆମକୁ ପୁରାପୁରି କବଳିତ କରିବସିଲେ କିମ୍ବା ପୁରା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହରାଇଲେ ବିଷମ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଜୀବନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଳେ ବେଳେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ମନେ ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଅସ୍ବଭାବୀ (Abnormal) ହୋଇଥିଲେ ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ସ୍ବଭାବିକ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡେ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ତାହା ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହେଲେ ଏହା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୁଏ ଏବଂ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଅପସାରିତ ହେଲେ କିମ୍ବା ଶାନ୍ତିବିଧାନ କରାଗଲେ ବ୍ୟବହାରଟି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଚିରୋହିତ ହୁଏ ।

ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଏପରି ମୂଳ ନୀତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠିତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମୟ ସମୟରେ ବାହ୍ୟିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ବାରା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଏପରି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଉପଦେଶକ ବା ଚିକିତ୍ସକଙ୍କୁ କାମ କରିବାକୁ ହେଲେ କେତୋଟି ବିଷୟ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହୁଏ ।

ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବା ବ୍ୟବହାରଟି ବିଲୋପିତ ହେବ । ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟଟିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ । ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ କଲାବେଳେ ସାଧାରଣତଃ ନିଜର ଅସୁବିଧାଟି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାଏ । ନିଜ ଆବେଗଜନିତ ସମସ୍ୟାର କଥା କହିଥାଏ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କହିପାରେ ଯେ ତାକୁ ଚିଡ଼ିଚିଡ଼ି ଲାଗୁଛି, ଅସ୍ଥିର ଲାଗୁଛି ଏବଂ କାମରେ ସେ ମନଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀଙ୍କୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାକୁ ଥିବା ବ୍ୟବହାରଟି ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଉପଦେଶକ ହୁଏତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଯେ ମାତ୍ରାଧିକ ଉଦ୍ବେଗ (Anxiety) ମୂଳ ସମସ୍ୟା । ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଏପରି ସମସ୍ୟା-ବିଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଭଲରୂପେ ଖାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଶୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ କାମରେ ମନଦେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଏପରି ଜାଣିବା ପରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ବ୍ୟବହାରସବୁ ଚିହ୍ନଟ ହୋଇଯାଏ ।

ଦ୍ବିତୀୟତଃ, ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀ ଏପରି ଅସ୍ବଭାବୀ ବ୍ୟବହାରର ସହାୟକ ଅବସ୍ଥାସବୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରନ୍ତି । ଏପରି ଅସ୍ବଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ସହିତ କେଉଁ କେଉଁ ଅବସ୍ଥା ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ତାହା ଜାଣିବାର ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ଅସ୍ବବ୍ୟସ୍ତ ବା ଉଦ୍ବେଗ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲେ, କେଉଁଠାରେ ଏପରି ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି, ଏପରି ଅନୁଭବ ଆସିଲେ ଆଉ ସବୁ କ'ଣ ଘଟିଯାଉଛି? ସେହିପରି ସମୟ ରେଖା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯିବା ଉଚିତ । ଏପରି ଅନୁଭବ ସକାଳେ କିମ୍ବା ସଂଧ୍ୟାରେ ଅଧିକ ହେଉଛି? ଦିନ

କି ରୀତିରେ ଅଧିକ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ଲାଗୁଛି? ପୁନଶ୍ଚ କେଉଁପରି ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏପରି ଅନୁଭୂତି ଅଧିକ ହେଉଛି ତାହାର ମଧ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରାଯିବା ବିଧେୟ । ପରିଚିତ ଲୋକମାନେ ଥିବା ସମୟରେ କିମ୍ବା ଅପରିଚିତ ଲୋକେ ଥିବା ସମୟରେ ଏପରି ଘଟୁଛି? ଅଳ୍ପଲୋକ କିମ୍ବା ବେଶୀ ଲୋକ ଥିବା ସମୟରେ ଏପରି ଘଟୁଛି, ତାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଏ ।

ଏପରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ଫଳରେ କେଉଁ କେଉଁ ସହାୟକ ଅବସ୍ଥା ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାରଟି ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଏବଂ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଫଳରେ କି ପରିଣତି ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ତାହାର ଏ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଖାଦ୍ୟଲୋଭ ସମରଣ କରି ନ ପାରି ମାତ୍ରାଧିକ ଖାଉଥିବା ଏବଂ ମୋଟା ହୋଇଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଦେଖାଯାଇପାରେ ଯେ ଘରେ ଏକାକୀ ଥିବା ସମୟରେ, କାମ ନଥିବା ସମୟରେ, ବିରକ୍ତି ଲାଗୁଥିବା ବେଳେ, ବିଫଳତା ଅନୁଭବ କରିବା ସ୍ଥାନରେ ଏବଂ ଘରୁ ବାହାରି ପାରୁନଥିବା ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏପରି ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାରରପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟକ୍ତି ବେଳେ ବେଳେ ଖାଇବାରେ ତୃପ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟସମୟରେ ତା'କୁ ଖରାପ ଲାଗିବା, ଦୋଷୀ ମନେ କରିବା, ଜାମାପତ୍ର ଛୋଟ ହୋଇଯିବା ଏବଂ ମୋଟାହୋଇଯିବା ପରି ପରିଣତି ସୂଚାଇଥାଏ ।

ଏପରି ବ୍ୟବହାର ବା କାର୍ଯ୍ୟଜନିତ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲାପରେ ସହାୟକ ଅବସ୍ଥାସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତି କରାଯାଇପାରେ ଯେ ଘରେ ଏକାକୀ ରହିବା ମାତ୍ରାଧିକ ଖାଇବାର କାରଣ ନୁହେଁ । ତଥାପି ଏକାକୀ ରହିବାର ଅବସ୍ଥାଟି ମାତ୍ରାଧିକ ଖାଇବା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଏକାକୀ ରହିବାର ସୁଯୋଗ ନ ଦେବା ଫଳରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣବିହୀନ ଖାଦ୍ୟଲୋଭକୁ କିଛିଟା କମାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଅନେକ ସମୟରେ ଆୟାସସାଧ୍ୟ ହେବାସ୍ଥଳେ ସମ୍ପର୍କିତ ଅବସ୍ଥା ସବୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜସାଧ୍ୟ ହୁଏ । ମୋଟ ଉପରେ ସମସ୍ୟାଟିକୁ ବ୍ୟବହାରିକ ଭାଷାରେ ରୂପାନ୍ତର କରାଇ ମୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଏହି ସମସ୍ୟା-ଜଡ଼ିତ ବ୍ୟବହାର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଅନ୍ୟସବୁ ଉପାଦାନ (ଅବସ୍ଥା)କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଏବଂ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ପଦ୍ଧତିର ମୌଳିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ।

ଆବେଗିକ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହୁଏ କିପରି?

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଆବେଗ(Emotion)ର ସ୍ଥାନ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ହର୍ଷ ବିଷାଦ, ଭୟ, କ୍ରୋଧ, ଅନୁରାଗ, ମମତା ଇତ୍ୟାଦି ବହୁଧରଣର ଭାବଗତ ପରିପ୍ରକାଶ ରହିଥାଏ । ଏସବୁ ଆବେଗ ସକାରାତ୍ମକ ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ନକାରାତ୍ମକ ହୋଇପାରେ । ପୁଣି ଏସବୁର ମାତ୍ରା ସାମାନ୍ୟ ହୋଇପାରେ, ଅଥବା ପ୍ରବଳ ହୋଇପାରେ । ଅନେକ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନକାରାତ୍ମକ ଭାବ ସବୁର ବିଲୋପ ଘଟାଇ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବର ଉନ୍ନେଷ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ ହୁଏ । ଏପରି ଯୋଜନା ପୂର୍ବରୁ ଆବେଗିକ ବ୍ୟବହାର କିପରି ଗଠିତ ହୁଏ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ ।

କେଉଁ କେଉଁ ଉଦ୍ଦାପକ ସବୁ ଆମର ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି, ତାହାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ତାଲିକାଟି ଦେଖି ବେଳେ ବେଳେ ବିସ୍ମୟ ଆସେ । ତାଲିକାର କେତୋଟି ବସ୍ତୁ ବା ଘଟଣା ପ୍ରାକୃତିକ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ତାଲିକାରେ ଥିବା ସାପ, ବାଘ, ନଦୀର ଗଭୀର ଜଳ, ଅଗ୍ନି ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ବଭାବିକ ଭାବରେ ଭୟପ୍ରଦ । ମାତ୍ର କୌଣସି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି, ତାଲିକାରେ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି, ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ, ଆବଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟ ଥାଇପାରେ । ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶବ୍ଦକୁ ଡରିପାରେ ମାତ୍ର ବେଳେବେଳେ ସେ ଧଳା କାନ୍ଥକୁ ଡରିବା, ଧଳା କମଳକୁ ଏବଂ ଧଳା ଲୁଗାକୁ ଡରିବା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇପାରେ । ସୁତରାଂ ମନଠାରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ଏସବୁ ଅସମ୍ଭବ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ କିଛି ଭୟ କରୁଛି କାହିଁକି?

ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଆମର ଆବେଗ ଓ ଆବେଗଜନିତ ବ୍ୟବହାରର ମୂଳ କାରଣ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକାର ସଂଯୋଗାତ୍ମକ (Association) ଅନୁଭୂତି । ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷାରେ ଏହାକୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ (Conditioning) କହନ୍ତି । ଋଷ ଦେଶର ଜଣେ ଶରୀରତତ୍ତ୍ବବିତ୍ ପାଉଲପେ ପ୍ରଥମେ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୋଷା କୁକୁର ଥିଲା । ତାଙ୍କର ପୂଜାରୀ ଏହି ପୋଷାକୁକୁରକୁ ଖାଦ୍ୟ ଦିଏ । ଖାଇବା ସମୟରେ କୁକୁର ପାଟିରୁ ଲାଳ ବୋହିବା ସ୍ବଭାବିକ । ମାତ୍ର ଥରେ ଦୁଇଥର ପାଉଲପେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ପୂଜାରୀଟି ସେବାଟ ଦେଇ ଚାଲିଯାଉଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ କୁକୁର ପାଟିରୁ ଲାଳ ବୋହୁଛି । ପାଦଶବ୍ଦ ସହିତ ଲାଳ ବୋହିବାର ସ୍ବଭାବିକ ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଏକ ସଂଯୋଗ ଗଢିଉଠୁଛି ।

ଘଟଣାଟିକୁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷା କଲେ । ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା କରି ସେ କୁକୁରର ବେକ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷା ନଳୀ ରଖିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ନିଃସୂତ ଲାଳର ପରିମାଣ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ତା'ପରେ ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା

କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପରିମାଣର ମାଂସ କୁକୁରକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ଠିକ୍ ଖାଇବାକୁ ଦେବାପୂର୍ବରୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଘଣ୍ଟିର ଶବ୍ଦ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାପରେ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ କୁକୁରଟି ଖାଇବା ସମୟରେ ଲାଳ ବୁହାଏ । ଘଣ୍ଟି ଓ ଖାଦ୍ୟର ଏପରି ସଂଯୋଗ କିଛିଥର ପାଇଁ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଗଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ଏପରି ସଂଯୋଗ ପରେ କେବଳ ଘଣ୍ଟି ଦେବାମାତ୍ରେ କୁକୁର ଲାଳ ବୁହାଇଲା । ପାଉଲଭ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଅପ୍ରାକୃତିକ ଓ ଅସମ୍ଭବ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାକୃତିକ (Natural) ଉଦ୍ଭାପକ ସହିତ ସଂଯୋଜିତ ହେଲାପରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଉଦ୍ଭାପକ ପରି କିଛିଟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଉତ୍ପନ୍ନକରିଥାଏ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଘଣ୍ଟିଟି ଲାଳବୋହିବା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସହିତ ଅସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ସହିତ ସଂଯୋଗ ଫଳରେ ଏପରି ଗୁଣ ହାସଲ କରିଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏପରି ସଂଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲାପରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଘଣ୍ଟିର ଉପସ୍ଥାପନ ସମୟରେ ଲାଳ ବୋହିବ । ମାତ୍ର ଖାଦ୍ୟ ନ ଦେଇ ଘଣ୍ଟିର ପୁନରାବୃତ୍ତି କଲେ ଲାଳର ପରିମାଣ କ୍ରମଶଃ କମିଯାଇ ଲାଳ ବୋହିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ ।

କୌତୁହଳର ବିଷୟରେ ଘଣ୍ଟି ବଦଳରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ଅପ୍ରାକୃତିକ ଉଦ୍ଭାପକର ମଧ୍ୟ ଉପଯୋଗ କରାଯାଇପାରେ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ, ଖାଦ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ଘଣ୍ଟି ନ ଦେଇ ନୀଳ ଆଲୋକ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଂଘଟିତ ହେବ । କିଛିଥର ପୁନରାବୃତ୍ତି ପରେ କେବଳ ନୀଳ ଆଲୋକରେ ଲାଳ ବୋହିବ ।

ମନୁଷ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ନୀତି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁକୁ ନେଇ ଏହା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ସେହି ଶିଶୁଟି କେବଳ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶବ୍ଦ ବିନା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଭୟ କରୁ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଶେଷଜ୍ଞ ଜଣେ ଶିଶୁଟି ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଧଳାମୂଷା ସହିତ ଖେଳୁଥିବା ସମୟରେ ଏପରି ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ମୂଷା ଓ ଭୟପ୍ରଦ ଶବ୍ଦର ସଂଯୋଗ ଫଳରେ ଶିଶୁଟି ମୂଷାକୁ ଭୟ କଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏପରି ଭୟ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଧଳା କମଳ, ଧଳା କାଢ଼ ଓ ଧଳାରଂଗର ଅନ୍ୟସବୁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଲା ।

ଆମର ଅନେକ ଆବେଗ (ଯଥାଭୟ) ଏହିପରି ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ (Conditioning)ବା ସଂଯୋଗ ଫଳରେ ଗଠିତ ହୁଏ । ଆମେ ହୁଏତ ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ବା ଘଟଣାକୁ ଭୟ କରୁ ।

ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ ବା ଘଟଣା ଅନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନ ସମୟ ବା ସେହିପରି କିଛି ସହିତ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଥାଏ । ସେ ସବୁ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଭୟ ଦର୍ଶାଉ । ପ୍ରକୃତ କାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିଛି ସ୍ବଭାବକ କାରଣ ନ ଥାଏ । ଆକସ୍ମିକ ସଂଯୋଗ ଫଳରେ ପୂର୍ବର ଅସମ୍ଭବ ବସ୍ତୁ ଓ ଘଟଣା ଆମ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ଅଭ୍ୟାସକୁଳନ ଉପାୟରେ ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ

ଆକସ୍ମିକ ସଂଯୋଗ (Association)ର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଫଳରେ ଅସମ୍ଭବ ଓ ଅପ୍ରାକୃତିକ ଉଦ୍‌ଘାପନ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ବ୍ୟବହାର ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ନୀତିକୁ ଅଭ୍ୟାସକୁଳନ(Conditioning) କହନ୍ତି । ଏହା ଫଳରେ ଆମର ଅନେକ ଗୁଡିଏ ଆବେଗିକ ବ୍ୟବହାର (Emotional response) ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଭୀତିପ୍ରଦ ହୋଇନଥିବା ବସ୍ତୁପ୍ରତି ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏବଂ ଉଦ୍‌ବେଗର କିଛି କାରଣ ନଥାଇ କେତେକ ସ୍ଥାନ ଓ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଦର୍ଶାଇବା ଏ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ଅଭ୍ୟାସକୁଳନ ପଦ୍ଧତିରେ ଯେପରି ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ସେହିପରି ଅଭ୍ୟାସକୁଳନର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଅନୁପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାରର ଅପସାରଣ କରାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ଦ୍ଵାରା ଏହାକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ କରାଯାଇପାରେ ।

ଉଦ୍‌ବେଗ(Anxiety) ଏକ ବହୁ ପରିଚିତ ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗ । ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କିଛିନା କିଛି ପରିମାଣରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଥାଏ । ଉଦ୍‌ବେଗର ମାତ୍ରା କମ ହୋଇଥିଲେ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'କୁ ସହଜରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖନ୍ତି । ମାତ୍ର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରାଧିକ ଉଦ୍‌ବେଗର ଶରବ୍ୟ ହୋଇ ସମନ୍ୱୟ ହରାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡେ । ହୁଏତ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଜଣାପଡିପାରେ ଯେ, ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା କାରଣଟି ପ୍ରକୃତରେ ଉଦ୍‌ବେଗ-ଉତ୍ପାଦକ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଏକ ଉଦ୍‌ବେଗ-ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ବସ୍ତୁ ଘଟଣା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ।

ଉଦ୍‌ବେଗର ମାତ୍ରା କମାଇବାକୁ ଅଭ୍ୟାସକୁଳନ ନୀତି ଉପରେ ଆଧାରିତ କୌଶଳଟିକୁ କ୍ରମ ସମ୍ବେଦନ ହ୍ରାସ (Systematic Desensitization) କହନ୍ତି । ଏ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତିସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ପ୍ରଥମେ ହୁଏତ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କେବଳ ଉଦ୍‌ବେଗର ଅନୁଭୂତି କହେ । ମାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରେ । କେଉଁ ସମୟରେ ଅଧିକ ଉଦ୍‌ବେଗର ଅନୁଭବ ରହିଛି? କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଏହା ଅଧିକ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି? କେଉଁ ସମୟରେ ଉଦ୍‌ବେଗର ମାତ୍ରା ଅଧିକ? ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁର ଉତ୍ତରକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କିପରି । ସବୁଠାରୁ କମ୍ ଉଦ୍‌ବେଗ-ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉଦ୍‌ବେଗ-ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ପରିସ୍ଥିତି ସବୁକୁ ସଜାଇ ଲେଖାଯାଏ । ମନେକରାଯାଉ ଏକାକୀ ରାତିରେ ଅନ୍ଧାର ଘର

ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉଦ୍‌ବେଗ ଅନୁଭବ ହେବା ସ୍ଥଳେ ଆଲୋକିତ ଘରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କକ
ଉପସ୍ଥିତିରେ କମ ଉଦ୍‌ବେଗ ହେବାର କଥା ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣାଏ ।

ଏପରି ତାଲିକାଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାପରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଉପଦେଶକ
ସବୁଠାରୁ କମ ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାଟି ପ୍ରଥମେ ବିଚାରକୁ ନିଅନ୍ତି । ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁଳନ
ପଦ୍ଧତିର ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ସେ ଉଦ୍‌ବେଗର ବିପରୀତଧର୍ମୀ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ।
ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଭଲ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଇ କିମ୍ବା ସୁନ୍ଦର ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରଟିଏ ଦେଖାଇ କିମ୍ବା
କ୍ଲାନ୍ତିହରଣ (Relaxation)ର ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ମନେକରାଯାଉ ଉପଦେଶକ
ଉପଦେଶନ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ କ୍ଲାନ୍ତିହରଣର ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ।
ଶରୀରଟିକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଶାନ୍ତ ମନରେ ସୌଖୀନ ଚେୟାରରେ ଆରାମ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ
ଦେଲେ । ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ପୁରାପୁରି ଶାନ୍ତ ଓ କ୍ଲାନ୍ତିହୀନ ଥିବା ସମୟରେ ଉପଦେଶକ ତାଙ୍କୁ
ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ଆଖି ବନ୍ଦ ରଖି ସବୁଠାରୁ କମ ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ପରିସ୍ଥିତି ମନେ
ମନେ ଚିନ୍ତା କରିବା ପାଇଁ । ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଏକାଧିକ ବାର କରିବାକୁ କୁହାଯାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ
କରିବାର କଥା ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରିବେଶଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍‌ବେଗହୀନ । ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସହିତ
ଉଦ୍‌ବେଗସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଅବସ୍ଥାକୁ ସଂଯୋଜିତ କରାଯାଉଛି । ଖାଦ୍ୟଗ୍ରହଣ ସହିତ ସଂଯୋଜିତ
ଘଷି କୁକୁର ପାଟିରୁ ଲାଳ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କଲାପରି ବର୍ତ୍ତମାନର ଶାନ୍ତ
ପରିବେଶ ସହିତ ସଂଯୋଜିତ ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ବେଗହୀନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ।

କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ ଉପଦେଶକ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା (ସବୁଠାରୁ କମ
ଉଦ୍‌ବେଗ-ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଅବସ୍ଥା) କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳତା ପାଇବା ପରେ ସେହିପରି କୌଣସି
ଅବଲମ୍ବନ କରି ତା'ଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ଅଧିକ ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥା କଳ୍ପନା କରିବା
ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦିନ ବା ଗୋଟିଏ ଅଧିବେଶନରେ ସବୁ ଅବସ୍ଥାର
ସମାଧାନ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦ୍‌ବେଗ ଦୂର କରାଯାଏ ।
କ୍ରମିକ ଭାବରେ ଏ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳତାର ଅପସାରଣ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ କ୍ରମ
ସମ୍ବେଦନଦ୍ରାସ କୌଶଳ କହନ୍ତି । କେବଳ ଉଦ୍‌ବେଗ ପରାପ୍ରେକ୍ଷାରେ ନୁହେଁ, ରାଗ, ଭୟ
ଏବଂ ବିସ୍ମୟତାକୁ ମଧ୍ୟ ଏ ପଦ୍ଧତିରେ ଦ୍ରାସ କରାଯାଏ ।

ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରେସ୍ତାହନ (Reinforcement) ର ଭୂମିକା ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭବକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । କେଉଁ ପରିଣତିଟି ମୁଖ୍ୟପ୍ରଦ ଏବଂ କେଉଁଟି ଦୁଃଖଦ, ତାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦୀପକ ପ୍ରୋତ୍ସାହକ ହେବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟଟି ଶାସ୍ତ୍ରର ରୂପ ନିଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦୁଛି-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ବ୍ୟତିରକ୍ତେ କ'ଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ? ଉତ୍ତରରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ବୋଲି କୁହାଯିବ । “ଦେଖା ଶିଖା ମଣିଷ” ଉକ୍ତିଟି ଏହି ନିୟମର ପ୍ରତିଫଳନ ।

କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ କିଛି ପରିମାଣରେ ପ୍ରେରଣ ଅବସ୍ଥା (Drive) ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । କିଛି ସମୟ ଲାଗି ଖାଇ ନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର କ୍ଷୁଧା ଏବଂ କିଛି ସମୟ ଧରି ଜଳପାନ କରିନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଚୂଷା ଏହିପରି ପ୍ରେରଣ-ଅବସ୍ଥା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଖାଦ୍ୟ କିମ୍ବା ଜଳ ପାଇଁ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ ଥାଏ । ସେହିପରି ଅନ୍ୟସବୁ ଚାହିଦାର ପୂରଣ ନ ହୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେସବୁର ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ ଥାଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକାଧିକ ସୂଚ (cues)ର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରେ । ଧରାଯାଉ ଗୋଟିଏ ଔପଚାରିକ ସାନ୍ଧ୍ୟଭୋଜନକୁ ଜଣେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଅନେକ ଗୁଡିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଛି । କେଉଁଠାରେ ବସିବେ, କିପରି ଭାବରେ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ, ଖାଇବା ସମୟରେ କିପରି ରୀତିନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ- ଏପରି ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କ ମନରେ ରହିଥାଏ ।

ନିଜର ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରକୃତ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ସେ ସେଠାରେ ପରିସ୍ଥିତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେ ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁସବୁ ସୂଚ(Cues)ପରିଦୃଷ୍ଟ, ସେ ସବୁର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି ଯେ, ପୂର୍ବରୁ ଏକାଧିକ ବାର ସାନ୍ଧ୍ୟ ଭୋଜନକୁ ଆସିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କିପରି ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି । ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କିପରି ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି । ଏପରି ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସେ ମନେ ମନେ ନମୁନା (Model)ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଓ ହାବଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଏପରି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ବ୍ୟକ୍ତିଟି ନିଜର ବ୍ୟବହାର ଆରମ୍ଭ କରେ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏପରି ନୂତନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ହେଉଥିବାରୁ ଥରେ ଅଧିକ ଭୁଲଭଟକା ହୋଇଯାଏ । ମାତ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପ୍ରୟତ୍ନ ବୃଦ୍ଧିକରି ଭୁଲଭଟକା

କମାଏ । ପ୍ରଥମ ଥର ସାକ୍ଷ୍ୟ ଭୋଜୀରେ ଯେଉଁସବୁ ଚୂଟି ବିଦ୍ୟୁତି ରହିଗଲା ତାହା ଦ୍ଵିତୀୟ ଥର ଔପଚାରିକ ଭୋଜୀରେ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ସତର୍କତାର ସହିତ ନମୁନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଏ ।

ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟବହାରଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲାବେଳେ ବା ନୂଆ ବ୍ୟବହାରଟି ଶିଖିଲା ବେଳେ ଭୌତିକ ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବହାର ଭାଗୀ ଏବଂ ତାହାର ଫଳାଫଳ ପରୀକ୍ଷା କରି ନଥାଏ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ଵାରା ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ମନେ କରାଯାଉ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ସେ ଅଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିବା ଅତିଥିଜଣକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନମୁନା(Model) ଏବଂ ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ନିଜର ବ୍ୟବହାର ରୂପ ଦେଉଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଏହି ନମୁନା ଜଣକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶୈଳୀରେ ଆଳିରେ ଖାଦ୍ୟ ନେଉଛନ୍ତି, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗତିରେ ଖାଉଛନ୍ତି ,ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ସାମାଜିକ କଥୋପକଥନରେ ଯୋଗ ଦେଉଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ସେହିପରି ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଅନୁସରଣ କରି ନିଜ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇପାରନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତିଟିର ଫଳାଫଳ ଭଲ ହେଉଥିବା ଭଙ୍ଗୀଟିକୁ ଅଂଗୀଭୂତ କରିବା ଏବଂ ଫଳାଫଳ ଭଲ ହେଉନଥିବା ବ୍ୟବହାରକୁ ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ବହୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ପ୍ରକୃତ ଭୌତିକ ସ୍ତରରେ ଏସବୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ନକରି ମାନସିକ ସ୍ତରରେ କରି ନିଅନ୍ତି । ମତେଲ ଜଣକ ଯେପରି ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି, ସେପରି କଲେ ଫଳାଫଳ କ'ଣ ହେବ ତାହା ଭାବିନିଅନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ଖାଇଲେ ପରିଣତି କ'ଣ ହେବ, ତାହା ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଖାଇବା ସମୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସାମାଜିକ କଥୋପକଥନ ଚାଲୁ ରଖିଲେ କି ଲାଭ ମିଳିବ ତାହା ମଧ୍ୟ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ବିଚାର କରନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଭିତ୍ତିକରି ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀ ଏବଂ ତାହାର ଫଳାଫଳ ବିଚାର କରି ସେ ଉପଯୁକ୍ତ ମନେ କରୁଥିବା ଶୈଳୀଟି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ଆମର ପରିପାର୍ଶ୍ଵରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଆମେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଓ ବ୍ୟବହାରର ବହୁବିଗ୍ରହ ରୂପ ଦେଇଥାଉ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଯାହାକୁ ନମୁନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ ।

ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ଅନୁକରଣ

ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଭିତ୍ତିକରି କିପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଳରେ ଥିବା ମନସ୍ତାତ୍ବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଝିପାରିଲେ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅଧିକ ବୁଝିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଏପରି ଅନୁଧ୍ୟାନ ଫଳରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟଶୀଘ୍ର ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ବାଞ୍ଛିତ ବ୍ୟବହାରର ଉନ୍ନେଷ ଓ ବିକାଶ କରାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ଆଲବର୍ଟ ବାନ୍ଦୁରା ନାମକ ଜଣେ ବିଶ୍ବବିଖ୍ୟାତ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଏଦିଗରେ ବହୁ ଉପାଦେୟ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଟିନି ଦଶକ ଧରି ସେ ବିଧିବଦ୍ଧ ଗବେଷଣା କରି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ (Observational), ଶିକ୍ଷଣ(Learning) ଏବଂ ଅନୁକରଣ(Imitation) ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ମନୁଷ୍ୟ ପରିବେଶରୁ ପାଇଥିବା ସୁଖଦ ଓ ଦୁଃଖଦ ଅନୁଭୂତିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ବ୍ୟବହାର ଗଠନ କରେ ସତ, ହେଲେ ଏହି ସୀମାର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବ୍ୟବହାର ଗଠନ କରେ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ ଏବଂ ତାହାର ସୁଖଦ ବା ଦୁଃଖଦ ପରିଣତି ଦେଖି ସେ ନିଜର କେତେକ ବ୍ୟବହାର ଗଠନ କରେ । ଅନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଣତି ଭଲ ହୋଇଥିଲେ ସେ ସେପରି ବ୍ୟବହାର ଅନୁକରଣ କରେ ଏବଂ ଫଳାଫଳ ଖରାପ ହୋଇଥିଲେ ସେପରି ବ୍ୟବହାର ଛାଡିଦିଏ କିମ୍ବା ସେପରି ବ୍ୟବହାରଠାରୁ ଦୂରରେ ରହେ । ବାନ୍ଦୁରା ଏହି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଭିତ୍ତିକ ଶିକ୍ଷାଜନିତ ବ୍ୟବହାର ଗଠନ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଜ୍ଞାନକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି ।

ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନର ମୂଳ କେନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ନମୁନା(Model) । ଏପରି ନମୁନା ଜୀବନ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ନିଜର ପରିପାର୍ଶ୍ବରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଦେଖି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ତାଙ୍କୁ ନମୁନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର, ଗଳ୍ପ କିମ୍ବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ମୌଖିକ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ଚରିତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ନମୁନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ଏହାକୁ ପ୍ରତୀକଧର୍ମୀ ନମୁନା କୁହାଯାଏ ।

ନମୁନାକୁ ଅନୁକରଣ କରିବାର ତିନୋଟି ସୋପାନ ରହିଛି । ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତି ନମୁନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷ ଭାବରେ ହେଉ ବା ଭାବ ରାଜ୍ୟରେ ହେଉ ନମୁନା ସହିତ ପ୍ରଥମେ ପରିଚିତି ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସମୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ନମୁନା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସୂତ୍ର (Cues) ବା ଉପାଦାନସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ।

ଦ୍ବିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ନମୁନାର ଉପାଦାନ ସବୁକୁ

ଉପାଦେୟ ମନେକଲେ ମନେରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ନମୁନା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜାଣିବା, ସଂଗୃହୀତ ଧାରଣା ସବୁକୁ ସଂଯୋଜିତ କରିବା ଏବଂ ନମୁନାର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଣତିକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିବା ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ମରଣ-ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ନମୁନା ସମ୍ପର୍କରେ ବେଶ୍ ସଚେତନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ଶେଷ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନମୁନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ଏବଂ ନମୁନାର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶକର ଭୂମିକା ଦିଏ ।

ଅବଶ୍ୟ ନମୁନା ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଲାବେଳେ ସବୁବେଳେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁକରଣ କରିଥାଏ ତାହା ନୁହେଁ । ନମୁନାର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଣତି ସୁଖଦ ହୋଇଥିଲେ ଅନୁକରଣ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ଏପରି ଅନୁକରଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷ ଅନୁକରଣ ଘଟିଲେ ନମୁନା ଯେଉଁକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ଅବିକଳ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ନମୁନାଙ୍କ ଦୟାଶୀଳ ହୋଇ ଅଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅର୍ଥଦାନ ଦେଲେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥଦାନ ଦିଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ପରୋକ୍ଷ ଅନୁକରଣରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମଜାତୀୟ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ । ନମୁନା ଜଣକ ଅର୍ଥଦାନ ଦେଇଥିଲେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ଅଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିପ୍ରତି ସମବେଦନା ଜଣାନ୍ତି ।

ନମୁନାର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଣତି କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଥିଲେ ଅନୁକରଣର ବିପରୀତ ଭାବ ପ୍ରକାଶପାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷ ଭାବରେ ଏପରି ଅନୁକରଣ-ବିରୋଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନମୁନା ଯାହା କରିଥିଲେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ତା'ର ଠିକ୍ ବିପରୀତ କ୍ରିୟା ଦର୍ଶାନ୍ତି । ନମୁନା ଜଣକ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଶାନ୍ତଭାବ ଦେଖାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ କ୍ରୋଧର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଭାବ ନ ଦେଖାଇ ସେହିପରି କିଛି ଭଲ ଭାବ ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

ଆମେ ଯାହାକୁ ନମୁନା (Model) ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଣତିକୁ ଆମେ କିପରି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛୁ । ତାହା ଉପରେ ଆମର ଅନୁକରଣ ପ୍ରିୟତା ନିର୍ଭର କରେ । କୌତୁହଳର ବିଷୟରେ ନମୁନାର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଣତି ଖରାପ (ଅସାମାଜିକ) ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ନମୁନା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ସବୁ ଭଲରୂପେ ମନେ ରଖେ । ଉକ୍ତ ବ୍ୟବହାରକୁ ଅନୁକରଣ ନ କରିବା ପାଇଁ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଅନ୍ତର୍ବାଧା ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏପରି ଅନ୍ତର୍ବାଧା ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଅନୁକରଣର ଇଚ୍ଛା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ଏପରି ତଥ୍ୟକୁ ସ୍ଵୀକାର କଲେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ସମ୍ଭାବପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ଅପରାଧୀ ବା ଅସାମାଜିକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷକ ନିକାରାତ୍ମକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅପେକ୍ଷା କୌଣସି ସୂଚନା ନ ଦେବା ଶ୍ରେୟଃସ୍ଵର ।

ଅନୁକରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ଅସ୍ୱଭାବୀ(Abnormal)ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟବହାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଅନୁକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ, ଏହା ଅନେକ ଉପଲବ୍ଧ କରିନଥାନ୍ତି । ପୁଣି ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଭିତ୍ତିଓଟେପର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଏକ ସମୟରେ ଏକାଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦେଖାଇ ନମୁନାର ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ଏପରିକି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଦେଶକ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରନ୍ତି ।

ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଜନାର ସାଧାରଣତଃ ତିନୋଟି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଥାଏ । ପ୍ରଥମତଃ, ନମୁନା ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାରର ଗଠନ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କେତେକ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାର ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ହରାଇବଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା । ତୃତୀୟତଃ, କେତେକ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାରର ପରିପ୍ରକାଶରେ ଭୟ ବା ଉଦ୍‌ବେଗ ପରି ବାଧା ରହିଥିଲେ ସେପରି ବାଧାସବୁର ଦୂରୀକରଣ । ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମସ୍ୟା ମୂଳରେ ତା'ର ନିଜସ୍ୱ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଛି । ସେପରି ଦୁର୍ବଳତା (ସରଳତମ ବ୍ୟବହାର) (କାହାରିଠାରୁ କିଛି ମାରିବାର ଅକ୍ଷମତା)ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ନମୁନା ପଦ୍ଧତି ମାଧ୍ୟମରେ ଏପରି ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଦୂର କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରାଯାଏ । ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଜୀବନ୍ତ ନମୁନା କିମ୍ବା ପ୍ରତୀକ ନମୁନାର ଉପଯୋଗ କରାଯାଏ । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଜନାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ସମସ୍ୟା ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ବାଧାରୁ ଦୂରକରିବା । ସମ୍ଭବତଃ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଦ୍‌ବେଗ କିମ୍ବା ଭୟଯୋଗୁଁ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଠିକ୍ ରୂପେ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ମୃତରାଂ ଅନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ଦକ୍ଷ କ୍ରିୟା କଲାପ ଦେଖାଇ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ବାଧାରୁ ଦୂର କରାଯାଇପାରେ । ଛବି, ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଏବଂ ଭିତ୍ତିଓ ଟେପ ମାଧ୍ୟମରେ କେତେକ ଦୃଶ୍ୟ ରାଜିର ପରିବେଷଣ କରାଯାଇପାରେ । ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୟ ରହିଥିଲା ସେସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନେ ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ କରିପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିବାପରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେସବୁ କାମ କରିବାକୁ ଆଗଭର ହୁଏ ।

ଦାନ୍ତଚିକିତ୍ସକ ଅନ୍ୟର ଦାନ୍ତ ଉପାଦୁଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ, ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ରୋଗୀର ଚିକିତ୍ସା ଦୃଶ୍ୟ, ହାତ ଭାଙ୍ଗିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ହାତସବୁ ଖଞ୍ଜାହୋଇ ପ୍ଲାଷ୍ଟର ହୋଇଥିବାର ଦୃଶ୍ୟପରି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କରେ ସାହସ ବିଏ । ସେହିପରି କୁକୁର ପରି ପୋଷାଜୀବମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟଧିକ ଭୟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ କୁକୁର

ସହିତ ଖେଳିବାର ଜୀବନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ କିମ୍ବା ଚିତ୍ରଦୃଶ୍ୟ ସହାୟକ ହୋଇପାରେ । ଠିକଭାବରେ କଥା କହି ନ ପାରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ ଛୋଟା କିମ୍ବା ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନର ଦୃଶ୍ୟ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇପାରେ । ମୋଟ ଉପରେ ପ୍ରକୃତ ଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ ଭିଡ଼ିଓଟେପରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଉପଯୋଗୀ ଦକ୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ କେତେକ ବାଧା ଦୂରେଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଏପରି ସବୁ ଉଦାହରଣ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ କେବଳ ସମସ୍ୟା ଦୂରେଇ ନ ଥାଏ, କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସମସ୍ୟା ଉପୁଜିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତିରୋଧ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କାର୍ଯ୍ୟକରେ ।

ନମୁନା ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ଉପଯୋଗ ପାଇ ଉପଦେଶକ ଆଉ ଗୋଟିଏ କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରିପାରନ୍ତି । ମନେ କରାଯାଉ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ପାହାତ ଚଢ଼ୁନାହିଁ, ଏପରି ଭୟ ଦୂର କରାଇ ସାମର୍ଥ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଉପଦେଶକ ନିଜେ କ୍ରିୟାତ୍ମକ ଅଂଶଗ୍ରହଣର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ଏହାର ଡିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରହିବ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଭୟପ୍ରଦ ଉଦ୍ଦୀପକ ପାଖକୁ ନେବେ । ଏ ଉଦାହରଣରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ପାହାତ ପାଖକୁ ନେବେ ।

ତତ୍ପରେ ଉପଦେଶକ ନିଜେ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଉତ୍ସାହ ଦେବେ ଏବଂ ନିଜେ ଚଢ଼ିବାର ଉପକ୍ରମ କରିବେ । ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମେ ଭୟଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଆଗେଇବ ନାହିଁ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଦେଶକ ପ୍ଲାରକ ବା (Prompter) ହେବେ । “ଚଢ଼” “ଚଢ଼” ବୋଲି ଜୋର୍ରେ କହିବେ । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ସହାୟତା ଦେବା ଉଦ୍ଦୀପକ ବ୍ୟକ୍ତିର ହାତ ଧରି ପାହାତ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବେ । ବ୍ୟକ୍ତିର ହାତକୁ ଧରି ନିଜେ ଚଢ଼ିବା ଏବଂ ତାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ଭୂମିକା ନେବେ । ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ନ ମିଳିପାରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନମାନଙ୍କରେ ଏପରି ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଯିବ ।

ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ଭୟଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଧୀରେ ଧୀରେ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ଚଢ଼ିବାକୁ ଶିକ୍ଷାକଲେ ଉପଦେଶକ ଜୋର୍ରେ କହୁଥିବା ଶବ୍ଦ “ଚଢ଼” “ଚଢ଼”କୁ କ୍ଷୀଣରୁ କ୍ଷୀଣତର କରିବେ । ନିଜର ସହାୟତାର ମାତ୍ରା କ୍ରମଶଃ କମାଇବେ ।

କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ସମସ୍ୟା-ଜଡ଼ିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପଦେଶକକୁ ନିଜର ନମୁନା ବା ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ଦେଖେ ଏବଂ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାର ଗ୍ରହଣ କରେ । ଭୟ ପରି ଅତର୍ବାଧା ମଧ୍ୟ ଦୂର ହୁଏ । ନମୁନାର ପ୍ରଭାବ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟଗତ କୁଶଳତାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କୁଶଳତାର ସହିତ କରିପାରିଲେ ତା'ର ଦକ୍ଷତା ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ । ଏପରି ଦକ୍ଷତାର ପ୍ରକଟନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ରୂପଦିଏ ।

ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ବ୍ୟକ୍ତିର ଜ୍ଞାନ ଦକ୍ଷତା ଓ କଳାକୌଶଳ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରେ । ମାତ୍ର ଏହାର ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦିଗ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସଚେତନ ନୁହଁନ୍ତି । ହୁଏତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ କାର୍ଯ୍ୟ କୌଶଳ (Skill) ଆହରଣ କରିପାରେ । ଅଧ୍ୟୟନ, ତାଲିମ, କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଭ କରି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲାବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାର ଜ୍ଞାନ କୌଶଳ ପୁରାପୁରି ସହାୟକ ହୋଇ ନଥାଏ । କୁଶଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସୂଚାରୁରୂପେ ସଂପାଦନ କରିପାରିବ-ଏପରି ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସକୁ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ (Self Efficacy) କୁହାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏପରି ବିଶ୍ୱାସର ପରିମାଣ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରେ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଏପରି ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ପରିମାଣ ଶୂନ୍ୟରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୧୦୦ ଏକକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଓ ତାଲିମ ସତ୍ତ୍ୱେ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସଂଜ୍ଞାଦାନ କରିପାରି ନଥାଏ । ଅ'ନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସୀମିତ ଜ୍ଞାନ ଓ ତାଲିମ ପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ବହୁପରିମାଣରେ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟର ସୁସମ୍ପାଦନ କରିଥାଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଏକ ବିଶ୍ୱାସବୋଧ । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତିଭାବେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟଟିର ସୁସମ୍ପାଦନା ପାଇଁ ତା' ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି । ଏପରି ସାମଗ୍ରିକ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ମ ସଂପାଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ କାମ ହାତକୁ ନେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଯେ କୁଶଳତାର ସହିତ କରିବ, ଏହାର ପୂର୍ବାନୁମାନ ସତ୍ୟ ହୁଏ ।

ପୁନଶ୍ଚ ବ୍ୟକ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ରସମ୍ବନ୍ଧ (Domain Specific) ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଥାଇପାରେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନରେ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଥିବା ଛାତ୍ରଟି ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ପରୀକ୍ଷାର କଷ୍ଟ ପ୍ରଶ୍ନ, ଘରେ ବାହାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ, ଦେହର ଅସୁସ୍ଥତା ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଭଲ କରିପାରିବ । ସେହିପରି ନିୟମିତ

ଭାବରେ ବ୍ୟାୟାମ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକର ବ୍ୟାୟାମ ଜନିତ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଥିଲେ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ପାଗ ଖରାପ , ଦେହ ସାମାନ୍ୟ ଖରାପ , ଘରେ ବନ୍ଧୁବାଂଧବ ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ପ୍ରତିବଂଧକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିୟମିତ ଭାବରେ ବ୍ୟାୟାମ କରିପାରିବେ । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଏପରି କ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ପୃକ୍ତ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଜାଣିପାରିଲେ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କିପରି ସଫଳତା ମିଳିବ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ସଠିକ ଭାବେ ଧାରଣା କରିହେବ ।

ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ପରିଣତି ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀପାଇଁ ଖୁବ୍ ଉପଯୋଗୀ । ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଫଳରେ ଜ୍ଞାନ ଓ କୌଶଳ ଆହରଣ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଫଳରେ ସେ ନୂଆ ନୂଆ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା କରିପାରେ । ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ କାୟିକ ଓ ମାନସିକ ତପ୍ତରତାର ଆବଶ୍ୟକତା ହୁଏ, ତାହାର ଅଭାବ ରୁହେନାହିଁ । ଅଧିକଂତୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ମାନସିକ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି ଆମ-ସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ଉସ୍ତ କେଉଁଠି? ଏହାର ଗଠନରେ କେତୋଟି ଉପାଦାନର ଭୂମିକା ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମତଃ, ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଗଠନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ନମୁନା ବା ଆଦର୍ଶ ବେଶ୍ କାମ କରେ । ଧରାଯାଉ ଆମର ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆମେ ଜଣେ ଖୁବ୍ ଦକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ଆସିଲୁ । ଆମେ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ବିମୋହିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ତାଙ୍କୁ ଆମର ଅନୁକରଣୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥାଉ । ଏହାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଆମମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଭାବରେ ଆମେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ । ସେ ଜଣେ ବିରଣାକୀ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କର ଲୋକବଳ ରହିଛି ଇତ୍ୟାଦି ବିଚାରକରି ତାଙ୍କ ଏବଂ ଆମମଧ୍ୟରେ ଏକ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟିକରୁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ ଅନୁକରଣ କରିବା ଅଧିକ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସେ ମଧ୍ୟ ଆମ ପରି ଜଣେ ମଞ୍ଜିଷ ଏକ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ସମସ୍ୟା ରହିଛି-ଏପରି ସବୁ ଭାବନା ଦୂରତ୍ୱ କମାଇ ସାମାନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କପରି ଦକ୍ଷବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଆମ ଜୀବନର ନମୁନା ବା ଆଦର୍ଶରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏପରି ଏକ ମନୋଭାବ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଜୀବନରେ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସଫଳତା-ବିଫଳତା ମାତ୍ରାର ଏକ ଭୂମିକା ରହିଛି । ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କ୍ରମାଗତ ଓ ମାତ୍ରାଧିକ ବିଫଳତା କୁପରିଣତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଅସହାୟବୋଧ ଓ ଅବସାଦ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଧିକ ସଫଳତାର ଅନୁଭୂତି ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଗଠନରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷୟତ୍ରୀ ଓ ପିତାମାତା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟଦେବେ ଯେ

ଯେଉଁଥିରେ ଆଦୌ ବ୍ୟର୍ଥତା ବା ବିଫଳତା ନ ଥିବ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଭଲ ନୁହେଁ । ବ୍ୟର୍ଥତା ଯେ ଜୀବନର ଏକ ଅଂଶ ବିଶେଷ, ଏହା ପିଲାମାନେ ଶିଖିବା ଉଚିତ । ସୁତରାଂ ସମାଧାନ ହେଉଛି ଯେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଲାବେଳେ ସେମାନେ ୭୦/୮୦ ଭାଗ ସଫଳତା ପାଇଲା ଭଳି ଯୋଜନା କରିବାକୁ ହେବ ।

ତୃତୀୟତଃ, ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଗଠନ ଜାଗି ସମ୍ପୃକ୍ତ ପିଲା କିଶୋର କିଶୋରୀ ଏବଂ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷତାମୁଖୀ ଅନୁଭବର ସ୍ବାଦ ଦେବାକୁ ହେବ । ପିଲାମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଏହାକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ଧରାଯାଉ ବାଘ, ଭାଲୁ ଏବଂ ହାତୀ ପରି ଜୀବ ମାନଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ ପିଲାପାଇଁ ଭୀତିପ୍ରଦ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପିତାମାତା ପିଲାମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏସବୁ ନ ଆସିବାର ଯୋଜନା କଲେ ଫଳାଫଳ କ୍ଷତିକାରକ ହେବ । ବରଂ ପିତାମାତା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଅନୁଭୂତିର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବସାଧାରଣ ଦେଖାଇନେବା ଉଚିତ । ପୁନଶ୍ଚ ସର୍ବସାଧାରଣ ଦେଖିଲା ବେଳେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କୋଳରେ ଲୁଗା ଭିତରେ ପୁରାପୁରି ଆବଦ୍ଧ ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦୃଶ୍ୟ ସବୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗ୍ରହଣ କଲାପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ପିଲାମାନେ ଡରିପାରନ୍ତି, ତଥାପି ବାପାମା ସେମାନଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହିଛନ୍ତି, ଏପରି ଭରସା ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଭୟଶୂନ୍ୟତା ଆଣିପାରିବେ । ନୂତନ ଅପରିଚିତ ଏବଂ ଭୟଙ୍କର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଏଡାଇ ନଯାଇ ସେ ସବୁକୁ ଅନୁଭବ କରିବାର ଘଟଣା ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧକୁ ବିକଶିତ କରିବ । ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କୁଶଳଭାବରେ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ସାମାଜିକ ପ୍ରରୋଚନା ମଧ୍ୟ ଗଠନମୂଳକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବ ।

ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ଭୂମିକା

ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ କେବଳ କର୍ମ ସୁସମ୍ପାଦନର ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ନୁହେଁ । ବାଞ୍ଛିତ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ । ପୂର୍ବରୁ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ଯେ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ (self efficacy) ବିଶ୍ୱାସବୋଧର ମାତ୍ରା ସୂଚାଇଥାଏ । ଅଧିକ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସୁସମ୍ପାଦିତ କରିପାରିବ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ମାତ୍ରା କମ୍ ହେଉଥିଲେ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସର ପରିମାଣ ମଧ୍ୟ କମ ଥାଏ ।

ଅନେକ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ମନରେ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ଜାଗେ । ନୂତନ ଜୀବନ ଶୈଳୀର ରୂପାୟନ ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଅଧିକ ସୁସ୍ଥାୟୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ ମନବଳେ । ମାତ୍ର ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏସବୁ ଇଚ୍ଛା ଅଭିଳାଷକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧର ଅଭାବ । “ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ମୁଁ ଧୂମ୍ରପାନ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିବି” । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ନଥାଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧୂମ୍ରପାନ ପରି ଖରାପ ବ୍ୟବହାରରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା କଷ୍ଟକର ।

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିବ ଏପରି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଗଠିତ ହେବ କିପରି? ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସବୋଧର ସୂଚନା ଦେଲାବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ ତିନି ଚାରୋଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଗଠିତ ହୁଏ । ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ହେଉଛି ନମ୍ରତା ବା ଆଦର୍ଶ ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଦେଖି ସେ ଦିଗରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବା । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭୟ ଛାଡ଼ିପାରୁ ନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରାଯାଇ ସହାୟକ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଛି ।

ମନେକରାଯାଉ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅହେତୁକ ସାପ ଭୟ ରହିଛି । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିର କିଛି ପରିମାଣରେ ସାପ ଭୟ ଥାଏ । ମାତ୍ର କିଛି ବ୍ୟକ୍ତି ବିନା କାରଣରେ ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ ଭୟଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ସ୍ୱଭାବିକ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସାମାନ୍ୟତମ ସାପଭୟ ଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ନଯିବା, ରାତିରେ ନ ବାହାରିବା ଏବଂ ରାସ୍ତାରୁ ଟିକିଏ ମଧ୍ୟ ଏପଟ ସେପଟ ନ ହେବାର ତାତ୍ତ୍ୱ ଇଚ୍ଛା ଜୀବନ ଧାରାରେ ବହୁ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅହେତୁକ ସାପଭୟ ଦୂର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କିଛି ନମୁନା (Model)ର ଅନୁକୃତି ଦେଇ ଏପରି ଭୟ ଦୂର କରାଯାଇପାରେ । ଏହା ସ୍ୱଭାବିକ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଭୀତପ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ଅବସ୍ଥା ତା' ପାଇଁ ସମାନ ପରିମାଣରେ ଭୀତପ୍ରସ୍ତ ନୁହେଁ । ସାପ କେଳାର ପେଡି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବାର ଅବସ୍ଥା, ଚିଡିଆ ଖାନାରେ ଦୃଢ଼ ତାର ଜାଲି ମଧ୍ୟରେ ଥିବାର ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ଶୁଖିଲା କୂପ ମଧ୍ୟରେ ତଳେ ପଡିଥିବାର ଅବସ୍ଥା ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ଭୀତପ୍ରସ୍ତ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସାପ ଥିବା ତାର ଜାଲିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ଦୃଶ୍ୟ, ସାପଟି ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଦୂରରେ ଚାଲିଯାଇ ଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ସାପକୁ ଧରିଥିବା କିମ୍ବା ବେକରେ ପକାଇ ଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଅଧିକ ଭୀତପ୍ରସ୍ତ । ମୋଟ ଉପରେ ଅହେତୁକ ଭୟଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି କିମ୍ବା ତା'ର ହାବଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କମରୁ ଅଧିକ ଭୟସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥା ସବୁର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଏପରି ରାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲାପରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଉଡିଓ ମାଧ୍ୟମରେ କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଦର୍ଶାଇ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ କମ ଭୟସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଏବଂ ପରେ ଅଧିକ ଭୟ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥା ସବୁର ଦୃଶ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଏପରି ଉପସ୍ଥାପନ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ବା ଗୋଟିଏ ଅଧିବେଶନରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କ୍ରମାଗତ ଓ ଯେକଳାବନ୍ଧ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏପରି ଅନୁକୃତି ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ସୁଯୋଗ ଦେଲେ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିବ ଯେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନରାପଦ ଭାବରେ ସାପର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଛି, ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି, ଏବଂ ତା' ସହିତ ଖେଳୁଛି । ଚିତ୍ର ତଥା ଜୀବନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ନମୁନାର କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବ ଏବଂ ତା'ର ଭୟଶୂନ୍ୟତା ଦେଖିବ ।

ଏପରି ଅନୁକୃତି ତା'ମନରେ ବିଚାର ଆଣିବ ଯେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଏହା କରିପାରୁ ଥିବାରୁ ଯେ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ସାପକୁ ନିଜେ ନର୍ତ୍ତୟରେ ଧରିପାରିବାର ବିଶ୍ୱାସ ଆସିବ! କଷ୍ଟକର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନ୍ତତଃ ଦୂରରେ ସାପକୁ ଦେଖି କିମ୍ବା ତାରଜାଲି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାପକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଭୟଶୂନ୍ୟ ରହିପାରିବାର ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିବ ।

ନମୁନା (Model) ସବୁ ଦେଖିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରରୋଚନା ମଧ୍ୟ ଏବିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । “ତୋ ଦ୍ୱାରା ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟଟି ସମ୍ଭବ” - ଏପରି ବାରମ୍ବାର କହିବା ଦ୍ୱାରା ପିତାମାତା ପିଲାମାନଙ୍କ ମାନସିକ ବଳ ଓ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି ।

ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସଫଳତା ଖୁବ୍ ସହାୟକ ହୁଏ । “ମୁଁ ଏପରି କାମ କରିପାରିବି” - ଏପରି ବିଶ୍ୱାସର ଉନ୍ନେଷ ଓ ବିକାଶ

ଦୂରାନ୍ୱିତ ହୁଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ସଂକଳ୍ପ ସ୍ଥିର କଲାବେଳେ ଦୁଇଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମତଃ ଏପରି ସବୁ କାମ ହାତକୁ ନେବାକୁ ହେବ ଯେପରି ସଫଳତାର ମାତ୍ରା ପ୍ରତିଶତ ୭୦/୮୦ ରହିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରାପୁରି ସହଜ କିମ୍ବା ପୁରାପୁରି କଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ନେବା ଅନୁଚିତ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଫଳତା ଯେପରି ଅସହ୍ୟଯୋଗ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକରିବ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ମଧ୍ୟ ନିଜ ବିଷୟରେ ଏକ ଗ୍ରମାତ୍ମକ ଧାରଣା ଦେଇପାରେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଅଧିକ ସଫଳତା ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧ ଦୃଢ଼ କରିବ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟୟରେ ବିଫଳତା ବା ବାଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ମନୋତାପ ଗଠନ କରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଦୂରର ବିରାଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ନିକଟସ୍ଥ ଖଣ୍ଡଲକ୍ଷ୍ୟ ବେଶୀ ଉପଯୋଗୀ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିରାଟ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଏହାକୁ ଭାଗ ଭାଗ କରି ପ୍ରତି ଭାଗ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିବନ୍ଧ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଅତି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ପରୀକ୍ଷାଫଳ ପରି ବିରାଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରୁଥିବା ଛାତ୍ରଟି ଏହାର ଅଂଶ ବିଶେଷ (ଅଧିକ ସମୟ ପଢ଼ିବା, ପାଠାଗାର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା, ଶିକ୍ଷକ ଓ ବଂଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା) ଉପରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବ । ପୁନଶ୍ଚ ଦୂରତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ନିକଟସ୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହେବ । ପରୀକ୍ଷା ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ୧୦,୦୦୦ ପୃଷ୍ଠାର ପଢ଼ା ଶେଷ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ୩୦ ପୃଷ୍ଠା କିମ୍ବା ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ୨୦୦ ପୃଷ୍ଠା ପଢ଼ିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ନିକଟସ୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟ (Proximate goal) କୁହାଯିବ । ଏପରି କଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହେବ । ପ୍ରତିଦିନ ବା ପ୍ରତିସପ୍ତାହରେ ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନର ଅନୁଭୂତି ବ୍ୟକ୍ତି ମନରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । ସ୍ଥୂଳତଃ ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସବୋଧର ଗଠନ ଆତ୍ମସାମର୍ଥ୍ୟବୋଧକୁ ଦୃଢ଼ କରିବ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅଭିଳାଷିତ ବ୍ୟବହାର ଗଠନ କରିପାରିବ ।

ବ୍ୟବହାର - ପୂର୍ବାନୁମାନ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପରିମାପକ ଯଥେଷ୍ଟ କି ?

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଏବଂ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ମାପିବା ମୂଳରେ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ବ୍ୟବହାରର ପୂର୍ବାନୁମାନ କରିବା । ସାଧାରଣତଃ ବହିର୍ମୁଖୀ ରୂପେ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସାମାଜିକ ମିଳନରେ ମିଶି ଯାଇପାରିବ ଏବଂ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ସମୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବ ବୋଲି ପୂର୍ବାନୁମାନ (Prediction) କରାଯାଏ । ସେହିପରି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ (Introvert) ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଭାବରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରିବା ଏବଂ ଭୌତିକ ସମସ୍ୟାସବୁ ସହଜରେ ସମାଧାନ କରିପାରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଜାଣିବ ଫଳରେ ଆଗାମୀ ବ୍ୟବହାର କିପରି ରୂପ ନେବ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ସୂଚନା ମିଳେ । କିଂତୁ ପୁରାପୁରି ଏହା ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ କୁହା ଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ୟବହାର କିପରି ରୂପ ନେବ ତାହା କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ ପରିବେଶ ଏ ଦିଗରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିଏ ।

ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବ୍ୟତୀତ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ଜ୍ଞାନ ଆମର ପୂର୍ବାନୁମାନର ମାତ୍ରାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚୋଟି ଉପାଦାନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ପ୍ରଥମ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ପାରଦର୍ଶିତା । ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରା ଯାଇପାରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହେଉଛି ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଶୈଳୀ । ଏହାକୁ ବାଦ ଦେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦକ୍ଷ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦକ୍ଷତା ଶୂନ୍ୟ । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ସମୟରେ ନିଜର ଦକ୍ଷତା ବ୍ୟବହାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଜଣେ ବହିର୍ମୁଖୀ (Extrovert) ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟମାନେ ହସଖୁସିରେ ମଜା କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ସେଥିରେ ସାମିଲ କରିବ । ମାତ୍ର ସେ ଗୀତ ଗାଇବ କି ବାଦିଖେଳ ଦେଖାଇବ, ତାହା ତାହାର ପାରଦର୍ଶିତାର କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଟ ଭିତ୍ତିଭାଜ (Personal constructs) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ କେତୋଟି ମୁଖ୍ୟ ଭାବନା ଥାଏ । ସେହି ଭାବନା ଅନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପରିବେଶର ବିଭାଗୀକରଣ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତ ମଣିଷକୁ କେବଳ ନାରୀ ବା ପୁରୁଷ ହିସାବରେ ଦେଖିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ କେବଳ ବିଜୟୀ ଓ ପରାଜିତ ହିସାବରେ ଦେଖେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ

ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟକୁ କେବଳ ବିଜୟା କିମ୍ବା ପରାଜିତ ଲୋକ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାରରେ କେତେକ ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦେଖାଦେବ ।

ତୃତୀୟ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟାଶା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର କିଛିନା କିଛି ପ୍ରତ୍ୟାଶ ରହିଛି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ଵରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଜନନୀର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଥାଏ ଶିଶୁଟି କେଉଁ ବୟସରେ କାନ୍ଧିଧରି ଚାଲିବ, କେଉଁ ବୟସରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାବରେ ଚାଲିବ, କେଉଁ ବୟସରେ କଥା କହିବ, କେଉଁ ବୟସରେ ଗପ ଶୁଣିବାରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବ । ଏସବୁ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଅନ୍ୟାୟା ଜନନୀ ଶିଶୁପ୍ରତି ଅନୁରୂପ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ । ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ବୟସ ପୂର୍ବରୁ ଶିଶୁଟି ଚାଲିଲେ ସେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରେ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ବୟସ ଚପିଗଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁଟି ଠିକ୍ ରୂପେ କଥାକହିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନଦର୍ଶାଇଲେ ଜନନୀ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟାଶା ବହୁଭାବରେ ଜନନୀର ବ୍ୟବହାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ ।

ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବାନୁମାନକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବାର ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନଟି ହେଲା ବ୍ୟକ୍ତିର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଜ୍ଞାନ । ସବୁବ୍ୟକ୍ତି ସବୁ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅନୁଗତ ନୁହଁନ୍ତି । ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟତାକୁ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କେତେକ ଆଚରଣରେ ଗୁରୁତ୍ଵଦେବା ସ୍ଥଳେ ସତ୍ୟବାଦିତାକୁ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ରୂପେ ସ୍ଵୀକୃତି ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଏ । ସୁତରାଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ସହିତ ତା'ର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଜ୍ଞାନ ଆମର ପୂର୍ବାନୁମାନକୁ ଅଧିକ ସଫଳ କରେ ।

ଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମାନଦଣ୍ଡ ଜାଣିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ କଷ୍ଟକର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ୍ । ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ନିଜସ୍ଵ । ବ୍ୟକ୍ତି ସଦାସର୍ବଦା ବାହ୍ୟିକ ମାନଦଣ୍ଡ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ, କାର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତା କେଉଁ ସ୍ତରକୁ ଗଲେ ତାହା ପ୍ରଶଂସନୀୟ ପଦବାଚ୍ୟ ହେବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜସ୍ଵ ବିଚାର ଥାଏ । ସେହିପରି କେଉଁ ପ୍ରକାର ପରିଣତ ବା ପୁରସ୍କାର ତା'ର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧକ ବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତା'ର ନିଜସ୍ଵ ବିଚାର ଥାଏ । ଏ ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମାନଦଣ୍ଡ ଜାଣିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବାନୁମାନ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ।

ସୁଲତଃ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର କିପରି ହେବ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ, ଆଲୋଚିତ ଉପାଦାନ ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବା ମଧ୍ୟ ସେପରି ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଚାହିଦା - ପୂର୍ତ୍ତିରେ ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଚାହିଦା ରହିଛି ଏବଂ ସେ ଗୁଡ଼ିକର ପରିପୂରଣ ଲାଗି ସେ ସକ୍ରିୟ । ମାତ୍ର ଚାହିଦା ପରିପୂର୍ତ୍ତି ସମୟରେ ବେଳେବେଳେ ଏକ ଦୃଢ଼ ଉପସ୍ଥାପନା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମିଳୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଅଭିଳକ୍ଷିତ ବସ୍ତୁକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବ କି ପରେ ଏକ ବଡ଼ ଧରଣର ପୁରସ୍କାର ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିବ, ଏ ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ଲଜ୍ଜେନ୍ଦ୍ର ନେବ କି ଆଗାମୀ କାଳି ପାଞ୍ଚୋଟି ଲଜ୍ଜେନ୍ଦ୍ର ନେବ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପିଲାଟିଏ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟିକରେ, ଏହିପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ବୟସ୍କମାନେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନର ସ୍ୱଳ୍ପ ଲାଭ ବଦଳରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବଡ଼ ଲାଭ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ଏକ ବିଶେଷ ଧରଣର ମାନସିକତା ।

ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅଳ୍ପ ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଅପେକ୍ଷା ମନୋଭାବର ପରିମାଣ କମ । ସେମାନେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ମିଳୁଥିବା ପୁରସ୍କାର, ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଏବଂ ଲାଭ ପାଇଁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଏପରି ମନୋବୃତ୍ତି ବଦଳରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାର ପରିପକ୍ୱତା ବୃଦ୍ଧିପାଏ । ଅଧିକ ବୟସ ବ୍ୟତୀତ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଏବଂ ଜୀବନରେ କିଛି ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନ କରିବାର ଅଭୀପ୍ସା ଏପରି ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଚାହିଦା ଦ୍ୱାରା ପୁରାପୁରି କବଳିତ ନହୋଇ ଭବିଷ୍ୟତରେ କିଛି ହାସଲ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ପିଲାମାନେ ନିଜ ପରିବାର ଓ ପରିବେଶରେ ଶିକ୍ଷା କରନ୍ତି । ତଥାପି ଏପରି ମନୋଭାବର ଗଠନ ଦିଗରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପରିପାକ୍ଷରେ ରହିଥିବା ଅନୁକରଣୀୟ ବୟସ୍କବ୍ୟକ୍ତି (Model)ଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିମାଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କଲାପରେ ଉଚ୍ଚତର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଉଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିବେଶରେ ଛାଡ଼ିଦିଆଗଲା । ଏପରି ଯୋଜନା କରାଯାଇଥିଲା ଯେ ଏହି ପରିବେଶରେ ଥିବା ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ କେବଳ ନିମ୍ନତର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଇବେ ନାହିଁ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଏପରି ମନୋବୃତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ସହାୟକ ଟୀକା ଟୀପଣୀ ଦେବେ । ସେହିପରି ନିମ୍ନତର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଇଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚତର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଇଥିବା ବୟସ୍କଙ୍କ ପାଖରେ ରଖାଗଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦୁଇଟି ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବା ପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଗଲା ଯେ ପୂର୍ବରୁ ଉଚ୍ଚତର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଇଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ସେପରି ମନୋବୃତ୍ତି ହ୍ରାସ ପାଇଛି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନତର ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଇଥିବା ପିଲାମାନେ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂସର୍ଗରେ ଆସି ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚତର

ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଆମ ପରିବେଶର ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ମନୋବୃତ୍ତି ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ ।

ଅପେକ୍ଷା କରିବାର ମନୋବୃତ୍ତି ପରିପକ୍ୱତାର ସୂଚକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ବିକାଶ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ନିଜର ବର୍ତ୍ତମାନର ଲାଭକୁ ଖାତିର ନ କରି ଭବିଷ୍ୟତର ଉଚ୍ଚତର ଲାଭପାଇଁ ସକ୍ରିୟ ଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରାଯାଇ ଉପଯୋଗୀ ମାନସିକ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରାଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ଯେ ଅପେକ୍ଷା ସମୟରେ ସାଧାରଣତଃ ମନକୁ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ନେଇଯିବାର କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରେ ଦଳେ ପିଲାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟସ୍ଥାନରେ ରଖି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦଳର ପିଲାଙ୍କୁ ସାଦାସିଧା, ଖାଦ୍ୟ ପାଖରେ ରଖି ଏବଂ ତୃତୀୟ ଦଳର ପିଲାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ରଖିଦେଇ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ କିଛି ସମୟ ପରେ ଫେରିବେ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟ ଦେବେ ବୋଲି କହିଲେ । ଏପରି ଏକ ଆଳ କରି ଚାଲିଗଲେ । ଅବଶ୍ୟ ନିହାତି ଜରୁରୀ ମନେକଲେ ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଦେବା ପାଇଁ ଡାକି ପାରନ୍ତି ବୋଲି କହିଗଲେ । ଦୀର୍ଘ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ପରେ ସେ ଫେରିଲେ ।

ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଏକାକୀ ରହୁଥିବା ଏବଂ ବହୁତ ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବା ପିଲାମାନେ ନିଜକୁ ଭୁଲାଇବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଗୀତ ଗାଇବା, ଖେଳିବା ପରି କାମ କରି ନିଜର ମନକୁ ଭୁଲାଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଖାଦ୍ୟ ସାମନାରେ ଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ଦଳରେ ଅଧିକ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବା ପିଲାମାନେ ନିଜ ଆଖିକୁ ବୁଜି ରଖି ଖାଦ୍ୟ ଆଡ଼େ ନ ରହି ଅନ୍ୟ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଖାଦ୍ୟଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣର ସହାୟତା ନେଉଛନ୍ତି ।

ଖାଦ୍ୟ ବା ଅଭିଳଷିତ ବସ୍ତୁର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଏହା ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ବୃଦ୍ଧିକରେ କି? ଗବେଷକମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ଚିନ୍ତନର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଅଭିଳଷିତ ବସ୍ତୁର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ (ଯଥା-ସ୍ୱାଦ, ରୂପ, ରସ ଇତ୍ୟାଦି) ଚିତ୍ତାକଲେ ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ହ୍ରାସ ପାଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଏହା ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁର ଅନ୍ୟ ଗୁଣ ବା ପ୍ରକୃତି ଚିନ୍ତା କଲେ ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଅପେକ୍ଷା ମନୋବୃତ୍ତି ଯଥାସମ୍ଭବ କୈଶୋର କାଳରେ ମଧ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏପରି କିଶୋର କିଶୋରୀମାନେ ଅଧିକ ପରିପକ୍ୱତା, ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ, ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ ମନୋଭାବ ଦର୍ଶାଇଥାଆନ୍ତି ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପରିପ୍ରକାଶ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହେନାହିଁ କାହିଁକି?

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଏହାର ପ୍ରକାଶିତ ରୂପ (ବ୍ୟବହାର) ବିଷୟରେ ଅନୁମାନ କରିବା ଏବଂ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ରୂପ ଜାଣିଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ସବୁ ସମୟରେ ପୂର୍ବାନୁମାନ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶରେ ସଦାସର୍ବଦା ସ୍ଥିରତା ନଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଲୋକକୁ କ୍ରୋଧୀ ବିଚାର କରି ତା’ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ସେପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଦେଖାଯାଇପାରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ନିଜର ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀ ଉପରେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିଛି, ଅଥଚ ନିଜର ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଶାନ୍ତସ୍ଥଳର ଭାବ ଦର୍ଶାଉଛି ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶକୁ ଦୁଇଟି ଦିଗରୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମତଃ ସମୟକୁ ଏକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଇପାରେ । ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ଆଜି ଶାନ୍ତ ସ୍ବଭାବ ଦର୍ଶାଉଥିବା ପିଲାଟି ଆଗାମୀ କାଲି ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତ ସ୍ବଭାବ ଦର୍ଶାଉଛି । କ୍ରୋଧର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକଣକ କାଲି ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବ । ଅବଶ୍ୟ ଜୀବନର କେତେକ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଅତୀତ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରେ । କିନ୍ତୁ ବିଶେଷ ଘଟଣାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶ ଗତକାଲି, ଆଜି ଏବଂ ଆଗାମୀ କାଲି ପ୍ରାୟ ଏକାପରି ରହିବ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ।

ସମୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପରିପ୍ରକାଶର ସ୍ଥିରତା ସାଧାରଣତଃ ପରିସ୍ଥିତି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମିଳିନଥାଏ । ଗୋଟିଏ କ୍ରୋଧୀ ପିଲା ତାହାଠାରୁ କମ ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତା’ର ସମବୟସୀ କିମ୍ବା ତା’ଠାରୁ ଅଧିକ ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ହିଂସ୍ର ଆଚରଣ ଦର୍ଶାଇ ନ ପାରେ । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହୋଇପାରେ ଯେ ଦୁଇଟି ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଉପାଦାନ ସବୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ପିଲାଟିର କ୍ରୋଧୀ ବ୍ୟବହାର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ପୃଥକ । ହୁଏତ ଅତୀତରେ ପିଲାଟି ନିଜଠାରୁ କମ ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଖରେ କ୍ରୋଧ ଦର୍ଶାଇ କିଛିଟା ଲାଭବାନ୍ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କମ ବୟସର ପିଲାମାନେ ପାଲଟା ରାଗ ନ ଦର୍ଶାଇ ତୁପ୍ତତୁପ୍ତ ସହି ନେଇଥିଲେ । ଫଳରେ କ୍ରୋଧୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ ପିଲାଟି ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରୋତ୍ସାହ ପାଇଥିଲା । ଅଥଚ ବଡ଼ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଖରେ କ୍ରୋଧ ଦର୍ଶାଇ ଅତୀତରେ ପାଲଟା ଆକ୍ରମଣର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ କିମ୍ବା ସେପରି ଆଶଙ୍କା ରହିଥିଲେ ପିଲାଟି କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ । ମୋଟ

ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଅଭିନ୍ନ ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ଭିନ୍ନରେ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିବାର ଆଶା କମ୍ । ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ବିରୋଧାରାସ ।

ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ପିଲା ବା ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ କିମ୍ବା ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା କରିବାର କୌଶଳ ନ ଜାଣି ଥିଲେ ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏକା ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ସମାଜ ପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ସାମାଜିକ ପରିବେଶକୁ ହର୍ଷ ମୁଖର କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଶୋକାପୁତ୍ର ପରିବେଶରେ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନିଜକୁ ସଂଯତ ରଖିବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସମନ୍ୱୟ ବୁଦ୍ଧି ନଥିଲେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଚାଲିତ ଆମୋଦ ମୁଖୀ ଆବାହତ୍ୱା ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରି ଉପହାସିତ ହେବ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିଗ ମଧ୍ୟ ଚାପ୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ ସବୁ ବ୍ୟବହାରରେ ସମାନ ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ନ ହୋଇ କେତେକ ଆଧାରପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାରରେ ଅଧିକ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀର ଉଦାହରଣ ଦେବାକୁ କହିଲେ ଜଣେ “ଗାଈ” କିମ୍ବା “ବିଲେଇ” କହିବ, ତିନି କହିବାର ସମ୍ଭାବନା କ୍ଷୀଣ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ଗାଈ ବା ବିଲେଇ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାନୁରାଗୀ ଛାତ୍ର କହିଲେ ନିୟମିତ ଭାବରେ ଶ୍ରେଣୀରେ ଯୋଗଦେଇ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥିବା ଛାତ୍ରକୁ ବୁଝାଇବ, ଖାତାପତ୍ର ଯଥାସ୍ଥାନରେ ରଖିବା ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଲେଖିବା ବିଦ୍ୟାନୁରାଗ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ସବୁକୁ ମୌଳିକ ବା ଆଧାରପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ରୂପେ ବିଦ୍ୟାନୁରାଗର ପରିପ୍ରକାଶ ବୋଲି ଧରାଯିବ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ କୌଣସି ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲାବେଳେ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହେବ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଧାରପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟବହାରରେ ପରିପ୍ରକାଶର ମାତ୍ରା କମ୍ ରହୁଛି ।

ସ୍ଥୁଳତଃ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିମତା ଓ ସମନ୍ୱୟଶୀଳତାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନିଜର ବ୍ୟବହାରକୁ ଆବଶ୍ୟକ ମତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅବିକଳ ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିପ୍ରକାଶ ଆଶା କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ।

ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଆତ୍ମୋକ୍ତି

ଆସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗଠନ ଓ ବିକାଶ ଏକ ଆୟାସସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ରମ । ଏହା ବହୁବ୍ୟାପ୍ତି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସହଜ ସରଳ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅନେକ ବିଶେଷଜ୍ଞ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ କେବଳ ବାହ୍ୟିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆଶାନ୍ୱରୁପ ଫଳଲାଭ ପାଇଁ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମୂଳରେ ସକ୍ରିୟ ଥିବା ଭାବନା ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଚିହ୍ନଟ କରି ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାବନାର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ ପାଇଁ ଯୋଜନା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଭାବନାର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାକାର କରାଯାଏ ଯେ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ମୂଳରେ ନକାରାତ୍ମକ ଭାବନା ସକ୍ରିୟ ରହିଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ନକାରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାସବୁକୁ ନିଜେ କହିହେଉଥାଏ । ଆତ୍ମୋକ୍ତି (self statement) ମାଧ୍ୟମରେ ଏହା ଉପରକୁ ଆସୁଥାଏ । ଗୋଟିଏ କିଛି ଅଘଟଣ ଘଟିବା ମାତ୍ରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏପରି ସବୁ ଆତ୍ମୋକ୍ତି ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରେ । ଏପରି ଚିନ୍ତାଧାରା ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନକାରାତ୍ମକ ଭାବ (Negative Emotion) ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଏବଂ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ସୃଷ୍ଟିହୁଏ ।

ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାର କଷ୍ଟକର ପରିସ୍ଥିତି ଉତ୍ପତ୍ତିଲେ ଏପରି ଛାତ୍ର ହୁଏତ ଭାବିବସେ ଯେ ସେ କଦାପି ପରୀକ୍ଷା ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ଚାକିରି ହରାଇବାର ଜଟିଳ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ରହି ନକାରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତା ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଭାବେ ଯେ ସେ ଆଉ ଚାକିରୀ ପାଇବ ନାହିଁ । ମୂଲ୍ୟବାନ ବସ୍ତୁଟିଏ ହଜାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଭାବେ ଯେ ତା'ପାଖରେ କିଛି ଜିନିଷ ରହିବ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିନ୍ତାସବୁ ଆସେ ଏବଂ ଏମାନେ ବାରମ୍ବାର ଏସବୁ ନିଜପାଖରେ କହିଚାଲିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଆତ୍ମୋକ୍ତି ପୁନଃପୁନଃ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଯେ ପ୍ରତିଟି ଘଟଣା ଦୁଃଖଦ ଓ ଜଟିଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟସବୁ ଚିନ୍ତାର ଅନୁଗତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗଠନମୂଳକ ଓ ସକାରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାର ପରିସ୍ଥିତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ରଟି ଭାବିପାରେ ଯେ ଏହା ତା ପାଇଁ ଏକ ଆହ୍ୱାନ । ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିପାରିବ । ବଂଧୁ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହିତ ପରୀକ୍ଷା ତାହାର ବୋଝକୁ ଲାଘବ କରିବ । ସେହିପରି ଚାକିରୀ ହରାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଭାବିପାରେ ଯେ ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଚାକିରୀ ହରାଇ ଚାକିରୀ ପାଇଛନ୍ତି । ପରିଶ୍ରମ ବୃଥା ଯାଏ ନାହିଁ । ହୁଏତ

ଭଲଚାକିରୀ ବି ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମିଳି ଯାଇପାରିବ । ମୂଲ୍ୟବାନ ବସ୍ତୁଟିଏ ହରାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବନାକୁ ଆସିପାରେ ଯେ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଏପରି ଘଟଣା ସମସ୍ତକର ଘଟେ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସାବଧାନ ହେଲେ ସେ ଏପରିସବୁ ଘଟଣା ଏଡ଼ାଇ ଯାଇପାରିବ । ଏସବୁ ହେଉଛି ସକାରାତ୍ମକ ଭାବନା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ନକାରାତ୍ମକ ଭାବନା ସ୍ଥାନରେ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବନାର ବିନ୍ୟାସ କରାଯାଇପାରିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଭାବ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ ।

ଏହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଭିତ୍ତି କରି ବହୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଆଇବର୍ଟ ଏଲିସ ନାମକ ଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଭାବନାର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅସ୍ୱାଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ପ୍ରଥମେ ତାହାର ସମସ୍ୟା ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଏପରି ସମସ୍ୟା ସାଧାରଣତଃ ଭୟ, ଉଦ୍‌ବେଗ ବା ବିଷଣ୍ଣତା ପରି ଆବେଗ କେନ୍ଦ୍ରିତ ଏବଂ ମଦ୍ୟପାନ ବା ନିଶା ସେବନ ପରି ବ୍ୟବହାର ଚାଳିତ । ସମସ୍ୟାଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଗଲା ପରେ ତାହା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମୋକ୍ତି (self statement) ସବୁ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଏହା ମଦ୍ୟ ଜାଣିବା ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ମନକୁ କେଉଁ କେଉଁ ଭାବନା ସବୁ ଆସୁଛି ତାହା ପଚାରିଲେ ଏସବୁ ଉକ୍ତିର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରିବ ।

ଚିକିତ୍ସକ କିମ୍ବା ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନୁପଯୋଗୀ ଆତ୍ମୋକ୍ତି ସ୍ଥାନରେ ଉପଯୋଗୀ ଉକ୍ତିସବୁର ରୋପଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ “ମୁଁ ସବୁଥିରେ ତୃପ୍ତିଶୂନ୍ୟ ରହିବି” କିମ୍ବା “ମୋତେ ସମସ୍ତେ ଭଲ ପାଇବେ” ପରି ମନୋଭାବ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସହଜରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଓ ବିଷଣ୍ଣତାର ଶରବ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ସୂତରାଂ ଏପରି ଭାବନା ସବୁ କିଭଳି ଭାବରେ ଅବାସ୍ତବ, ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବାସ୍ତବ ଭାବନାର ଅଧିକାରୀ କରାଇବେ । କେନ୍ଦ୍ରିକିତରେ ଥିବା ଅବାସ୍ତବ ଓ ଅନୁପଯୋଗୀ ଭାବନାଟି ଅପସରି ଯାଇ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଗଠନମୂଳକ ଭାବନାର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ ଘଟିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱଭାବିକ ଭାବ ଓ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଇବେ ।

ବିଷାଦବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ବିଷାଦର ପକ୍ଷୀ ସାମୟିକ ଭାବରେ ମଣିଷ ଉପର ଦେଇ ଉଡ଼ିଯାଏ । ମାତ୍ର କେତେକ ମଣିଷଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଏହା ବସା ବାନ୍ଧିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଜୀବନ ଦୁର୍ବିସ୍ମୟ ହୋଇପଡ଼େ । ବିଷୟତାର ଶରବ୍ୟ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନସିକ ପ୍ରସନ୍ନତା ହରାଏ, କର୍ମଧାରା ଶିଥିଳ ହୁଏ ଏବଂ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହୁଏ । ମାତ୍ରାଧିକ ବିଷାଦ (Depression) ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଚିକିତ୍ସାଗତ ସହାୟତା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଏପରି ସମସ୍ୟାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ସ୍ୱଭାବିକ ଜୀବନର ସମ୍ଭାବନା ଦେବାପାଇଁ ଭାବନାର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ । ବେକ୍ ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ତିନୋଟି ଲକ୍ଷଣ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଏମାନେ ସଦା ସର୍ବଦା ନକାରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଆଶଙ୍କାମୂଳକ ଚିତ୍ର ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଆତ୍ମଲୀନିରେ ପାତିତ ହୁଅନ୍ତି । ପୁଣି ଏସବୁର ମୂଳରେ ରହିଛି ତୃଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗ୍ରହଣର ମନୋଭାବ । ହୁଏତ ଶିଶୁାନୁଷ୍ଠାନଟି ବ୍ୟବସାୟ ହରାଇ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଏହା କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଛତାଛା କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବିଷାଦବାଦୀ ଲୋକଟି ଭାବେ ଯେ ତା'ର ଅପାରଗତା ଯୋଗୁ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରାଯାଇଛି । ସାମାନ୍ୟ କଥାକୁ ଏମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ମାତ୍ରାଧିକ ପ୍ରସାରିତ କରନ୍ତି । ଖରାପ ପାଗ ଯୋଗୁ ଏମାନେ ଆୟୋଜନ କରୁଥିବା ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବଟି କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ଏମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ଏମାନଙ୍କ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ହିଁ ଦାୟୀ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ମନରୁ ବିଷାଦ ଦୂରକରି ସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବାପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଏମାନଙ୍କର ବିଷାଦବାଦୀ ଚିନ୍ତା ସବୁକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଏହାର ବିରୁଦ୍ଧ ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ଏସବୁ ଅମୂଳକ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ହେବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ସବୁବେଳେ ବିଷାଦ ଅନୁଭବ କରିବାର ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରତିଦିନର ଦିନଲିପିରେ ସେ କି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ଏବଂ କେତେ ପରିମାଣରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ତାହାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ କୁହାଯାଉ । ହୁଏତ ଦେଖାଯିବ ଯେ କିଛିନା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କଲାବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଫଳତା ରହିଛି ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଦିନଲିପି ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଏପରି ଆନନ୍ଦ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ନ ଥିଲା ।

ସେହିପରି ତା'ଦ୍ୱାରା କିଛି କାମ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନସ୍ଥାପ ଭୋଗୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉପଦେଶକ କିଛି କାମ ଦେଇପାରନ୍ତି । ଏସବୁ କାମ ଏପରିଭାବେ ସଜ୍ଜିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ ଖୁବ୍ ସହଜରୁ ସହଜ ଏବଂ ତା'ପରେ କମ୍ କଷ୍ଟରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର କାର୍ଯ୍ୟ

ସଜାହୋଇଥିବ । ଜଟିଳତା କ୍ରମରେ ସଜା ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରଥମରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କାମ କଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସଫଳ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶୀ । ସୁତରାଂ ଏପରି ସବୁ କାମରେ ସଫଳତା ଦର୍ଶାଇବା ପରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସ୍ୱସ୍ଥଭାବରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ ତା'ର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି ।

ମୋଟ ଉପରେ ତୃତିୟର୍ଥ ବିଚାରଧାରାରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରମାଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲାପରେ ନିଜର ଭାବଧାରା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରେ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ତୃତିୟର୍ଥ ବିଚାରଧାରାର ଏକ ସ୍ୱସ୍ଥ ପରିପ୍ରକାଶ ହେଉଛି ବିଷାଦମୁଖୀ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଭଙ୍ଗୀ । ଖରାପ ଘଟଣାସବୁକୁ ବିଷାଦମୁଖୀ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଭଙ୍ଗୀରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏମାନଙ୍କର ଚିରାଚରିତ ଅଭ୍ୟାସ ।

ବିଷାଦମୁଖୀ ବିଶ୍ଳେଷଣଭଙ୍ଗୀ କାହାକୁ କୁହାଯାଏ? ଖରାପ ଘଟଣାଟିଏ ଘଟିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମନକୁ ମନ ତିନୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବସେ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି-ଅଘଟଣ ପାଇଁ ଦାୟୀ କିଏ? ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ପୁରାପୁରି ଦାୟୀ କରିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ଖରାପ ଘଟଣା ପାଇଁ ଅନ୍ୟର ଓ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶର ଭୂମିକା ବିଚାର କରନ୍ତି । ଅଘଟଣ ପାଇଁ ନିଜକୁ ପୁରାପୁରି ଦୋଷୀ ମନେ କରିବା ପଳରେ ଆତ୍ମଗ୍ଳାନି ବୃଦ୍ଧିପାଏ ଏବଂ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ କମିଯାଇ ବିଷାଦର ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧିହୁଏ ।

ଅଘଟଣ ସମୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି ଖରାପ ଘଟଣା କେତେଦିନ ରହିବ? ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଖରାପ ଘଟଣାକୁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ କିମ୍ବା ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ମନେକରିବା ସ୍ଥଳେ ସ୍ୱଭାବିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ଏହାକୁ ଅଳ୍ପସ୍ଥାୟୀ ବିଚାର କରନ୍ତି । ଅଘଟଣକୁ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ବିଚାର କଲେ ଏହାର କୁପରିଣତ(ବିଷାଦ) ମଧ୍ୟ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହିଥାଏ ।

ତୃତୀୟରେ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ-ଅଘଟଣ ଜୀବନର କେଉଁ କେଉଁ ଦିଗକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରିଛି ବା କରିବ? ମନେ କରାଯାଉ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟି ଲୋକଟିର ହାତ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋକଟି ହୁଏତ ଭାବିପାରେ ଯେ ଜୀବନରୁ ସବୁ ଚାଲିଗଲା । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଖରାପ ଘଟଣାର ପ୍ରଭାବ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ରହିବ । ବିଷାଦ ପ୍ରସାରିତ ହେବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ହାତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିବାରୁ ହାତରେ ମେସିନ ଚଳାଇବା ସମ୍ଭବ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ ଏପରି ଭାବନା ବିଷାଦକୁ ସଂକୁଚିତ ରଖୁବ । ଅଘଟଣଟି ଜୀବନର ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘଟିଛି, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମାବେଶ ରଖିଲେ ବିଷାଦ ସୀମିତ ରହିବ। ସ୍ଥଳେ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଏହା ସହିତ ଜଡ଼ିତ କରିପକାଇଲେ ବିଷାଦର ମାତ୍ରା ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହେବ ।

ସୁତରାଂ ବିଷାଦବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବାକୁ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଭଙ୍ଗାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହେବ । ଖରାପ ଘଟଣା ଘଟିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ନିଜକୁ ପୁରାପୁରି ଦାୟୀ ନ କରେ, ପରିଣତିକୁ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ମନେ ନ କରେ ଏବଂ କୁ ପ୍ରଭାବକୁ ଜୀବନର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବିସ୍ତାର ନ କରେ, ସେ ଦିଗରେ ତାଲିମ ଦେବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଏପରି ଅଘଟଣ ସମୟରେ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ବିଚାର, ପରିଣତିକୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ମନେ କରିବାର ମନୋବୃତ୍ତି ଏବଂ କୁପରିଣତିକୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖିବାର ମନୋଭାବର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଷାଦର ମାତ୍ରା କମାଇବାରେ ସହାୟକ ହେବ ।

ଆତ୍ମ ପରାମର୍ଶ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୂଳତଃ ଯୋଜନା କରାଯାଇଥାଏ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଭାବନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୃଷ୍ଟିକରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବ୍ୟବହାରର ବିକାଶ ଘଟାଇବା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବେଳେ ବେଳେ ଆତ୍ମ ପରାମର୍ଶ (Self Instruction) ପଦ୍ଧତି ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ । ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିର ପାଖେ ପାଖେ ସବୁବେଳେ ନ ରହି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କେତୋଟି ସୋପାନ ବତାଇ ଦିଅନ୍ତି । ନିଜକୁ ନିଜେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଏପରି ସୋପାନ ସବୁର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବା ବଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସଫଳ ପାଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ସମସ୍ୟା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ସାଧାରଣତଃ ପିଲାମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ କେତେକ ପିଲା ଅତିମାତ୍ରାରେ ତରବରିଆ ଭାବ ଦେଖାଇ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ଅଳ୍ପ କଷିବା ବା ସେହିପରି କିଛି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କଲାବେଳେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଶୈଳୀ ଦର୍ଶାନ୍ତି । କେତେକ ପିଲା ସମସ୍ୟାର ସଠିକ ସମାଧାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ସବୁ ଯେପରି ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କରିପାରିବେ ସେ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି । ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ହୁଏତ ସେମାନେ କିଛି ଅଧିକ ସମୟ ବିନିଯୋଗ କରନ୍ତି । ତଥାପି ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ଭାବଶୀଳ (Reflective) ପଦ୍ଧତିରେ ସେମାନେ ସମାଧାନ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଆଉ କେତେକ ପିଲା ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କଲାବେଳେ ସମୟ ପ୍ରତି ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ଗୁଡିଏ ଅଳ୍ପ କଷିଦେବାର ଯୋଜନା କରନ୍ତି । ତରବରିଆ ଭାବରେ ଅଳ୍ପ କଷିବା ଫଳରେ ବେଶୀ ଭୁଲଭଟକା ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଏପରି ଶୈଳୀକୁ ଆବେଗପ୍ରବଣ (Impulsive) ଶୈଳୀ କୁହାଯାଏ ।

ଏହା ସର୍ବସ୍ୱୀକୃତ ଯେ ପିଲାଟି ନିର୍ଭୁଲତା ଏବଂ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଅଳ୍ପକଷିବା ସବୁଠାରୁ ଉପଯୋଗୀ । ମାତ୍ର ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ପିଲା ତୃଟିହୀନତା ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟକେତେକ ପିଲା କ୍ଷିପ୍ରତା (Speed) ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ପୁଣି ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ କ୍ଷିପ୍ରତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲେ କେତେକ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଅନେକ ତୃଟି ବିତ୍ୟୁତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡେ । ମାତ୍ରାଧିକ ପରିମାଣରେ ଏପରି ଆବେଗ ପ୍ରବଣତା ଦର୍ଶାଉଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ ■ ୯୯

ଶୈଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଛିରତା ଓ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହୁଏ ।

ଆବେଗପ୍ରବଣ ପିଲାମାନେ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ହଠାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏପରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହୁଏ ଯେ-“ଅପେକ୍ଷା କର, ଚାହଁ ଏବଂ ଶୁଣ” । ଏପରି ଛିରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚୋଟି ସୋପାନର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରଥମେ ପିଲାଟିକୁ ଭଲପାଉଥିବା ଶିକ୍ଷକ, ଉପଦେଶକ ବା ପିଲାଟିର ଆଦର୍ଶ ହେଲାଭଳି ଜଣେ କେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ନିଜେ କରିଦେଖାଇବେ । ଧରାଯାଉ, ନମୁନା ବ୍ୟକ୍ତିଗଣକ କିଛି ରେଖାଟିତ୍ର ନକଲ କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି କରିବା ସମୟରେ ସେ ନିଜର ଯୋଜନାଟି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିବେ ଏବଂ ଧୀରଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିଚାଲିଥିବେ । ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାଉଥିବା ପିଲାଟି କେବଳ ଦେଖୁଥିବ ଏବଂ ଶୁଣୁଥିବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ପିଲାଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କୁହାଯିବ ଏବଂ ଉପଦେଶକ (ନମୁନା ବ୍ୟକ୍ତି) ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିବେ । ପରାମର୍ଶ ଦେବାବେଳେ ଧୀର ଓ ଶାନ୍ତଗଳାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବେ । ତରବରିଆ ଭାବରେ ପରାମର୍ଶ ଦେବେ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ପିଲାଟି ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ନିଜକୁ ପରାମର୍ଶ ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବ ଏବଂ ଏହା ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରିଚାଲିଥିବ । ନିଜକୁ ନିଜେ ପରାମର୍ଶ ଦେଲାବେଳେ ଶବ୍ଦସବୁ ମନେ ନ ପଡିଲେ କିମ୍ବା ଭୁଲ ହୋଇଗଲେ, ଉପଦେଶକ ସ୍ଥାନରୁ ରୂପେ ମନେ ପକାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନରେ ପିଲାଟି ଅନୁଚ୍ଛ (ମୁହଁ) ସ୍ତରରେ ପରାମର୍ଶ ନିଜକୁ ଦେବ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରି ଚାଲିଥିବ । କେବଳ ପୁସ୍ତକ ହୋଇ ସେ ଆତ୍ମ-ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିବ ।

ଶେଷ ସୋପାନରେ ପିଲାଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ସେ ମନେ ମନେ ନିଜକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବ । ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ସୋପାନର ଗୋଟିଏ ଥରର ଆୟୋଜନ ପିଲାଟିକୁ ଆବେଗପ୍ରବଣତାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବବୋଲି ଭାବିବା ଅସଂଗତ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅଧିବେଶନର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଏବଂ ଉପଦେଶକ ଓ ଆତ୍ମାୟତ୍ତ୍ୱଜନକ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଏପରି ଅଭ୍ୟାସ ପିଲାଟିର ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ନିଶ୍ଚିତଭାବରେ ସହାୟକ ହେବ । ଏପରି ପଦ୍ଧତିର ଉପଯୋଗ ଘଟାଇ ବୟସ୍କମାନେ ମଧ୍ୟ କେତେପ୍ରକାର ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାବୀ ବ୍ୟବହାରରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବେ ।

ସମସ୍ୟା-ସମାଧାନ ଶିକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ସମସ୍ୟା ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଅଳ୍ପ ବହୁତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ୟାରେ କବଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସମନ୍ବୟଶୀଳତାର ଉପଯୋଗ କରାଇ ସମସ୍ୟାମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ପୁଣି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସାମାନ୍ୟତମ ସମସ୍ୟାରେ ଏପରି ବ୍ୟସ୍ତ ବିବ୍ରତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼େ । ଏପରି ଅସ୍ବଭାବିକତା ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଶୈଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇପଡ଼େ ।

ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତାର ଉନ୍ନେଷ ଓ ବିକାଶ ପାଇଁ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ପାଞ୍ଚ ସୋପାନ ବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ଉପଦେଶନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ୟା ସମାଧାନରେ ଅକ୍ଷମତା ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଏହି ସୋପାନଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାଦେଇ ପୁନଶ୍ଚ ସେ ସବୁର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବାର ଉପଦେଶନ ପଳପ୍ରଦ ହୋଇଥାଏ । କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ସେ ସୋପାନ ଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି ହେଉଛି ସମସ୍ୟାର ସଂଜ୍ଞାକରଣ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସମସ୍ୟାଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କେହି କେହି ସମସ୍ୟାଟିକୁ ଅତିବିସ୍ମୃତ ରୂପ ଦେଇ ତାକୁ ଅର୍ଥହୀନ କରିଦିଅନ୍ତି । ଜୀବନର ଦୁଃଖସବୁ ଦୂରକରିବା ଏହିପରି ଏକ ଅତିବିସ୍ମୃତ ରୂପ । ଅନ୍ୟ କେହି ସମସ୍ୟାଟିକୁ ଅତିମାମୁଲି ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ଭଲ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାର ସମସ୍ୟା । ଏହିପରି ଏକ ଉଦାହରଣ ସମସ୍ୟାଟିର ସମାଧାନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ୟାଟି କଣ-ତାହା ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ବୟମ୍ଭୂତେ ଜାଣିବା ଉଚିତ୍ । ଉପଦେଶକ ଏ ଦିଗରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତାରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନିଜ ସମକ୍ଷରେ ନିଜର ସମସ୍ୟାଟିକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରିବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ହେବ । ସମସ୍ୟାଟି ସମାଧାନ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି କି କି ଲାଭ ପାଇବ, ସେ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଅବାଟରେ ଯାଉଥିବା ସନ୍ତାନଟିକୁ ବାଟକୁ ଆଣିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା । ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ଏହା ସ୍ଥିର କଲାପରେ ସେ ମନେ ମନେ ନିଶ୍ଚିତ କରିବ ଯେ ସମସ୍ୟାଟି ସମାଧାନ ହେଲାପରେ ସନ୍ତାନକୁ ନେଇ ସେ ଅଯଥା ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେବ ନାହିଁ । ସନ୍ତାନ ପାଇଁ ଅଯଥା ଅର୍ଥବ୍ୟୟର ବୋଝ ଅନୁଭବ କରିବ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଧାନର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ପଦ୍ଧାସବୁ ସ୍ଥିର କରିବ । ଯେତେ

ସଂଖ୍ୟକ ସମାଧାନର ଫଳା ମନକୁ ଆସୁଛି ସେସବୁର ତାଲିକା କରିବ । ଏ ସମୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସହାୟତା ନିଆଯାଇପାରେ । ଏପରି ସମୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଲାଭକ୍ଷତିର ଚିନ୍ତାରେ ଭାରାନ୍ତ୍ରାନ୍ତ ନ ହୋଇ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହେବ ।

ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଧାନ ପଛାସବୁର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବା, ମୂଲ୍ୟାୟନ କଲାବେଳେ ଦୁଇଟି ଦିଗରେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ପଛାଟି କେତେଦୂର ବାଞ୍ଛନୀୟ ? ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ପଛାଟି ବାସ୍ତବରେ କେତେଦୂର କରଣୀୟ ? ଗୋଟିଏ ପଛା ତାହାକି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଛାକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ତାହାର ବାଞ୍ଛନୀୟତା ଓ କରଣୀୟତା ଦିଗରେ ତାହାକୁ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡିବ । ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଓଜନର ସମାଧାନ ପଛା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ।

ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନଟି ହେଉଛି କାର୍ଯ୍ୟକରଣ ସ୍ତର । ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ବାଛି ନେଉଥିବା ସମାଧାନ ପଛାଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବ । ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କଲାବେଳେ ସେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଉପାଦେୟ ହେବ ।

ଶେଷ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ସମାଧାନର ସଫଳତାକୁ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବା । ଏପରି ମୂଲ୍ୟାୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରଥମତଃ ବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷା କରିବା ବିଧେୟ ଯେ ସେ ନିଜର ସମସ୍ୟାର ଉପସ୍ଥାପନ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ୟସବୁ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କଲାବେଳେ ଯେଉଁସବୁ ଉପାଦାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିସବୁ ମାନଦଣ୍ଡ ନେଇ ସମାଧାନ ପଛାର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରୁଛି କି? ଧରାଯାଉ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ ଅବାଟରେ ଯାଇଥିବା ପୁତ୍ରକୁ ବାଟକୁ ଆଣିବାର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବା ଏବଂ ଏପରି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଫଳସ୍ୱରୂପ ପିଲାଟି ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷାର ସୁଯୋଗ ନେବାର ପରିକଳ୍ପନା ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ୟବିନ୍ଦୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଧାନ ପଛାର ଉପଯୋଗ ପରେ ପିଲାଟି ଠିକ୍ ପାଠ ପଢୁଛି କି ନାହିଁ ତାହା ବିଚାର କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ । ପିଲାଟି ଚାକିରୀ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହାସଲ କରିଛି କି ନାହିଁ ସେପରି ବିଚାର ପୂର୍ବରୁ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇ ନଥିବାରୁ ତାହାକୁ ସଫଳତା ବିଫଳତାର ଏକ ମାନଦଣ୍ଡ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବନାହିଁ ।

ସ୍ଥୂଳତଃ ଆଲୋଚିତ ପଦ୍ଧତି ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଦର୍ଶାଉଥିବା ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଜନିତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଆଣିପାରେ । ଅଧିକତ୍ର ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଦକ୍ଷତା ଶିକ୍ଷାକରେ । ଏପରି ଶିକ୍ଷା ବା ତାଲିମ ପ୍ରଦାନ ସମୟରେ ଉପଦେଶକ ନିଜେ ଏକ ନମୁନା ବ୍ୟକ୍ତିର ଭୂମିକା ନେଇ କୌଶଳର ସୋପାନ ଗୁଡିକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପରିଲେ ଫଳାଫଳ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୁଏ ।

ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମନ୍ବୟ କୌଶଳ

ସମସ୍ୟା-ମୁକ୍ତ ଜୀବନ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଆରୋଗ୍ୟମୁଖୀ (Curative) ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ସମସ୍ୟାଟି ଉପଚିକିତା ପରେ ଏହାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ବିହିତ ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟଟି ହେଉଛି ନିବାରଣମୁଖୀ (Preventive) । ସମସ୍ୟାଟି ଯେପରି ସୃଷ୍ଟି ନ ହୁଏ, ସେ ଦିଗରେ ସତର୍କପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଧାନ କରିବା ହେଉଛି ଏହାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ରୋଗ ହେବା ପୂର୍ବରରୁ ପ୍ରତିଷେଧମୂଳକ ଇଂଜେକସନ୍ ଦେବା ଏହାର ଏକ ନିଜ୍ଜଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ନିଆଯାଇପାରେ । ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟବହାର ଗଠିତ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କଲାପରେ କଣସବୁ କରାଯିବା ଉଚିତ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ବିଷ୍ଟତଭାବେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚିତ ପଦ୍ଧତିଟି ମୁଖ୍ୟତଃ ନିବାରଣମୁଖୀ ।

ଏହା ସର୍ବସ୍ୱୀକୃତ ଯେ ଅସ୍ୱଭାବୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟବହାର ମୂଳରେ ରହିଥାଏ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗ (Emotion) । ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ମାନସିକ ଚାପ ଫଳରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ସୂତରାଂ ଏପରି ସବୁ ମାନସିକ ଚାପ ଯେପରି ସୃଷ୍ଟି ନ ହେବ ସେ ଦିଗରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷକୁ କିଛି ଆତ୍ମ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷାଦେଲେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ସୁଫଳ ମିଳିଥାଏ । ରୋଗ ପୂର୍ବରୁ ଇଂଜେକସନ୍ ଦେବାପରି ଏସବୁ କୌଶଳ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମନ୍ବୟ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଧିକାରୀ କରାଏ । ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମନ୍ବୟ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷାର ତିନୋଟି ସୋପାନ ରହିଛି । ପ୍ରଥମ ସୋପାନଟି ହେଉଛି ଧାରଣା ପ୍ରଦାନର ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଏ ଯେ ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ମାନସିକ ସମସ୍ୟା ମୂଳରେ ରହିଛି ନକାରାତ୍ମକ ବା ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗ । ପୁଣି ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବା ଆବେଗ ପରିସ୍ଥିତି ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ବ୍ୟକ୍ତି ପରିସ୍ଥିତିକୁ କେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛି ଏବଂ କିପରି ବିଚାର କରୁଛି, ତାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ତୃତୀୟ ବିଚାର ଫଳରେ ଅନୁପଯୋଗୀ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ସୂତରାଂ ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣା ବା ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ତୃପ୍ତିହୀନ ଭାବରେ ବିଚାର କଲେ ସମସ୍ୟାମୁକ୍ତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ବୃଦ୍ଧିପାଇବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମନ୍ବୟ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରଥମରେ ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ଓ ଅନୁର୍ବଳ କ୍ଷେତ୍ରସବୁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି । ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତାରେ ବ୍ୟକ୍ତିର କି ପ୍ରକାର ଆବେଗିକ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ, ତାହାର

ପୂର୍ବାନୁମାନ କରନ୍ତି । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ, ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ଖୁବ୍ ନିମ୍ନସ୍ତରର ହୋଇଥିଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କର ସାମାଜିକ ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅମୂଳକ ନୁହେଁ । ସେହିପରି ଅଧିକ ମାନସିକ ଚାପ ରହୁଥିଲେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଉଦ୍‌ବେଗ ଜଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶୀ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଉପଦେଶକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧିପାଇଁ କେତେକ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରନ୍ତି । ସାମାଜିକ ସମାବେଶରେ କିପରି ନିଜକୁ ପ୍ରଥମେ ପରିଚିତ କରାଇବାକୁ ହେବ, କିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ, କିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲୁରଖିବାକୁ ହେବ- ସେସବୁ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି । ନିଜେ ହୁଏତ ଅଭିନୟ କରି ସେସବୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଗତ ଅଧିକ ମାନସିକ ଚାପ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କଲେ ତାଙ୍କୁ କ୍ଲାନ୍ତିହରଣର କୌଶଳମାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରନ୍ତି । ମାଂସପେଶୀସବୁକୁ କିପରି ଢିଲା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶରୀରକୁ କ୍ଲାନ୍ତହୀନ କରାଯାଇପାରେ ସେ ଦିଗରେ ତାଲିମ ଦିଅନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଆଶଙ୍କା କରାଯାଉଥିବା ସମସ୍ୟାଟି ମୋଟ ଉପରେ ଆଶଙ୍କା କରାଯାଉଥିବା ସମସ୍ୟାଟି ଜଟିଳ ରୂପ ନେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ପୂର୍ବରୁ ଉପଯୋଗୀ କୌଶଳର ତାଲିମ ଦିଆଯାଏ ।

ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥିବା ତାଲିମ ଯେପରି ଦୃଢ଼ତର ହେବ ସେଥିପାଇଁ ନିୟମିତ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଏ । ନାଟକ ପୂର୍ବରୁ କଳାକାରମାନେ ବାରମ୍ବାର ପୂର୍ବାଭିନୟ (Rehearsal) କରିବା ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷା କରିଥିବା କୌଶଳର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରେ । ନିଜକୁ ନିଜେ ଉପଦେଶ ଦିଏ ଏବଂ କରଣୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଏ । ବିଶେଷତଃ ନକାରାତ୍ମକ ଆବେଗର ସମ୍ମୁଖୀନ ନହେବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ମନମଧ୍ୟରେ ବାରମ୍ବାର ଉଜାରଣ କରେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ବରୂପ ଉଦ୍‌ବେଗ (Anxiety) ଆଶଙ୍କା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବାରମ୍ବାର ମନକୁମନ ଏପରି କହିପାରେ । “ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ ମୋହର ଯାହା କରିବାର କଥା ତାହା କରିଯିବି ।” ପୁଣି ଭାବିପାରେ- “ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଏପରି କରି ସହଜରେ ମୁଁ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ଭାଳି ନେବି ।” ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ନିଜେ ପୁଣି କହିପାରେ- “ମୋ ପଛରେ ଅନ୍ୟମାନେ ଅଛନ୍ତି । କୌଣସି ଜିନିଷ ମୋତେ ଅସୁବିଧାରେ ପକାଇବ ନାହିଁ ।”

ଏପରି ସବୁ ଚିନ୍ତା ଓ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ପୁନଃପୁନଃ ଉଜାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନକୁ ସବଳ କରିବ । ପ୍ରକୃତ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏପରି ଏକ ମାନସିକତା ବ୍ୟକ୍ତି ମନରେ ଏପରି କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ ଯାହାଫଳରେ ଘଟଣାର ଚାପ ଅଧିକ କୁଫଳ ସୃଷ୍ଟିକରିପାରିବ ନାହିଁ । ସ୍ମୃତତଃ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ଏପରି ପ୍ରତିକ୍ଷେପକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚିକିତ୍ସା-ମୁଖୀ ପଦକ୍ଷେପ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରସ୍ତୁ ହେବ ।

ରୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ବିଜ୍ଞାନ ରାଜ୍ୟରେ ପରିପ୍ରସାର ସହିତ ମଣିଷ ମନର ପରିଭାଷା ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତୃତିଲାଭ କଲା । ଷାଠିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଇହୁଦୀ ହିଟଲରଙ୍କ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶରବ୍ୟ ହେଲାପରେ ମନରେ ସ୍ୱଭାବିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା: ମଣିଷ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଘୃଣା କରେ କାହିଁକି? ହିଟଲରଙ୍କ ଉଗ୍ର ଘୋଷଣାରେ ପ୍ରତୋରିତ ହୋଇ ବହୁ ଲୋକ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କୁ ଘୃଣା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ମତିସୂଚକ ମନୋଭାବ ହିଁ ଇହୁଦୀ ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ନାରକୀୟ ରୂପ ଦେଇଥିଲା । ସୁତରାଂ ଯୁଦ୍ଧର ପରେପରେ ବହୁ ଜିଜ୍ଞାସୁ ବ୍ୟକ୍ତି ମଣିଷ ମନର ଏ ଅନ୍ଧାରୀ ଦିଗ ପ୍ରତି କୌତୁହଳୀ ହୋଇଉଠିଲେ ।

ଏହିପରି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଇହୁଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିଜର ନାମ ଓ ପରିଚୟ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ଏ ଦିଗରେ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀଥିବା ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଏକ ବିରାଟ ପରିମାଣର ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଦେବାପାଇଁ ଘୋଷଣା କଲା । ଏହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ, ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ବର୍ଜଲୀ ସହରସ୍ଥିତ କାଲିଫର୍ଣିଆ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଏକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏ ଦିଗରେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଲେଭିନ୍ ବୁନ୍ସ ଡାଇକ୍ସ୍ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏହି ଗବେଷକ ଦଳ ମଣିଷ ମନର କଠୋରତା ଓ ଅନ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ଘୃଣା ମନୋଭାବ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଯେଉଁସବୁ ଗବେଷଣା ଚଳାଇଲେ, ସେ ଗବେଷଣା ଲବ୍ଧ ଫଳ Authoritarian personality ବା ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସୂଚକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକର ରୂପ ନେଲା । ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପୁସ୍ତକ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ ଇତିହାସରେ ଏକ ନୂତନ କାର୍ତ୍ତିକ୍ଷମର ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଛି ।

ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସୂଚକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କହିଲେ ଏକ ପ୍ରକାର ଜମିଦାରୀ ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିପ୍ରକାଶ ବୁଝାଯାଏ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ସବୁ ଜିନିଷ ବିଚାର କଲାବେଳେ ନିଜର ମାପକାଠି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ବାହାରର ଘଟଣାକୁ ତଉଲିବା ବେଳେ ନିଜର ନିକିତିଟି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତକର ନିକିତିଭୁଲ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବଚକରା ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଏପରି ବିଚାରଧାରା ଏମାନଙ୍କ ମନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଆଛନ୍ନ ରଖେ । ବେଳେବେଳେ ନିଜର ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ଷ୍ଟେଲ ବା ମାନଦଣ୍ଡରେ ଅନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବିଚାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦୋଷାରୋପ କରନ୍ତି । ନିଜର ମାନଦଣ୍ଡକୁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଫଳରେ ଅନ୍ୟର ଭଲଗୁଣକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସମ୍ଭାବନା କ୍ଷୀଣ ହୋଇପଡ଼େ । ଏହିପରି ଆତ୍ମଗୋଷ୍ଠୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବିଚାରଧାରା ନେଇ ହିଟଲରଙ୍କ ସମର୍ଥକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଇହୁଦୀ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅସୂୟା ଓ ଘୃଣା ମନୋଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ।

ଏପରି ପ୍ରଭୁତ୍ୱସୂଚକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଘୃଣାଭାବ ଯେ କେବଳ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ରହିଥିଲା, ସେ କଥା ନୁହେଁ । ଗବେଷଣାକାରୀମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଯେ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏମାନଙ୍କର ଘୃଣାଭାବ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ତୀବ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷମୂଳକ ମନୋଭାବ ରହିଥିଲା । ଏମାନଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ସମୟରେ ଗବେଷକମାନେ କୌତୁହଳୀ ହୋଇ କେତୋଟି କାଳ୍ପନିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ଏମାନଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ବିଚାରଧାରା ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ । ବିସ୍ମୟର କଥା ଯେ ଏହି କାଳ୍ପନିକ ଗୋଷ୍ଠୀଗୁଡ଼ିକ ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ସତ୍ତା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜମିଦାରୀ ଭାବାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏ କାଳ୍ପନିକ ଗୋଷ୍ଠୀଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ନିମ୍ନଧରଣର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ବିଚାରଧାରା ଦର୍ଶାଇଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ଜମିଦାରୀ ଭାବାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ଓ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ ରଖି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରେ ।

ଏପରି ପ୍ରଭୁତ୍ୱସୂଚକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ କେବଳ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଜର୍ମାନୀରେ ଆତଯାତ ହେଉ ନଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଏମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ସାମୁହିକ ଜୀବନକୁ ବିକଳାଙ୍ଗ କରେ । ନିକଟତମ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀସବୁ ଅନର୍ଥର ମୂଳ କାରଣ କହି ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କୁ ହେୟ କରନ୍ତି ଓ ଧର୍ମିକ ଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ବତପଣିଆ ନୀତିରେ ଟେକି ଧରନ୍ତି । ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଏମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ କଠୋରତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏମାନଙ୍କର ବିଚାରଧାରା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟକର ହୋଇପଡେ । ପରିପାଶ୍ୱରିକ ଅନୁଭୂତିକୁ ଯଥାର୍ଥ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇ ନଥିବାରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଏମାନଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମ ହୋଇଉଠେ ।

ମାନସିକ କଠୋରତା ବ୍ୟତୀତ ସହନଶୀଳତାର ଅଭାବ ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଆହୁରି ଅନମନୀୟ କରେ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଘଟଣାକୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଏମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡେ । ଘଟଣାର ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଏମାନେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଦୋଷାରୋପ କରି ଘଟଣାର ଏକ ଅହଂକେନ୍ଦ୍ରୀ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ଚପୁର ହୋଇଉଠନ୍ତି । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସହନଶୀଳତାର ଅଭାବ ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ।

ଏମାନଙ୍କ ବିଚାରଧାରା କେବଳ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନ ରହି ସେମାନଙ୍କ ଶିଶୁ ପାଳନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୁଏ । ନିଜର ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିମାନଙ୍କୁ ଏମାନେ ନିଜପରି ଜମିଦାରୀ ମନୋଭାବାପନ୍ନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରତି ପ୍ରଶ୍ନର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ଅଭିନ ଓ ପୁରାପୁରି ସଠିକ୍ ଉତ୍ତର ରହିଛି ଏବଂ ସେ ଉତ୍ତରଯି କେବଳ ଏମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଏ ଚିନ୍ତାଧାରା ସେମାନଙ୍କ ନିଜର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ କରନ୍ତି ।

ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ମଧ୍ୟ ଅସହିଷ୍ଣୁ ମନୋଭାବ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଆତ୍ମଗୋଷ୍ଠୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବିଚାରଧାରା ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବାହ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିଙ୍କ ବିଚାର ମାର୍ଗକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେଇପାରେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମଣିଷମାନର ଏ ଜମିଦାରୀ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ଅନ୍ୟଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଅବରୁଦ୍ଧ ମନ (closed mind) ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ରୁଦ୍ଧ ମନର ପରିଭାଷାଟି ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଏହାର ବିପରୀତଧର୍ମୀ ମନୋଭାବକୁ ଉରୁକ୍ତ ମନ (open mind) କୁହାଯାଇଛି ।

ରୁଦ୍ଧମନର ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ସର୍ବସ୍ଥ ମନେକରେ । ବାହ୍ୟ ଅନୁଭୂତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ କାର୍ପଣ୍ୟ ଦର୍ଶାଏ । ନୂତନ ଦେଶ, ନୂଆ ବ୍ୟକ୍ତି, ଅଭିନବ ଗୋଷ୍ଠୀର ସଂସର୍ଗ ଓ ଅନୁଭୂତି ତା'ର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ସ୍ପର୍ଶକରେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ନୂତନତାର ଆସ୍ପଦନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣା ଓ ଅନୁଭୂତିତା ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାର ସମ୍ଭାବନା କ୍ଷୀଣ ହୋଇପଡେ ।

ପରୋକ୍ଷରେ ଉରୁକ୍ତ ମନୋଭାବାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅନୁଭୂତିକୁ ଆବଦ୍ଧ ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ରଖେ ନାହିଁ । ସଦାସର୍ବଦା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତିର ସୀମା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଚାଲିଥାଏ । ନୂତନ ଅନୁଭୂତି, ନୂଆ ଅଭିଜ୍ଞତାର ସ୍ବାଦ ଜୀବନକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦିଏ । ଉରୁକ୍ତ ମନର ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପୈର୍ଯ୍ୟାଶୀଳ ଓ ସହନଶୀଳ । ଅନ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀର, ଜୀବନ ଯାତ୍ରା, ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଜୀବନ ସଂହିତା ଏପରିକି ଶତ୍ରୁତା ଆଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ମତାମତ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାମୂଳକ ସୁସଂଯତ ବିଚାର ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରେ । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ ଜୀବନରେ ସୃଜନଶୀଳତାର ପ୍ରବାହକୁ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ରୁଦ୍ଧମନର କାରାଗାରଟି ଭାଙ୍ଗି ଉରୁକ୍ତ ମନର ଉଦ୍ୟାନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ । ଉରୁକ୍ତ ମନର ଉଦ୍ୟାନରେ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିତ ପୁଷ୍ପରାଶିର ଶୋଭା, ସୁଗନ୍ଧର ସମାବେଶ ଓ ଅନୁଭୂତିର କ୍ରମପ୍ରସାରିତ ପରିସୀମା କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନକୁ ନୁହେଁ ସାମୂହିକ ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିବ ।

ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ଜୀବନର କୌଣସି କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅସହାୟତା ଅନୁଭବ କରେ । ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିର କବଳିତ ହୋଇ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ଶିକାର ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଅସହାୟ ବୋଧକରେ । ଖରାପ ଘଟଣାକୁ ଏତାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ଭାବି ବସେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ ପୁଣି କର୍ମପ୍ରବଣ ହୋଇ ଘଟଣାଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଗେଇଇ ଯାଏ । ମାତ୍ର କୌଣସି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ ଅଭ୍ୟାସଗତ ଭାବରେ ଅସହାୟତା ଦର୍ଶାଇଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ନିଜର ବ୍ୟବହାର ଓ ବାହ୍ୟ ଜଗତର ଫଳାଫଳ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ଓ ବାହ୍ୟଜଗତର ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସଂଗତି ନାହିଁ ବୋଲି ବିଶ୍ବାସ କରିବା ଫଳରେ ଏମାନେ ନିଷ୍ପ୍ରିୟତା ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

ସାଧାରଣତଃ ବ୍ୟକ୍ତି ବାରମ୍ବାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣହୀନ ଘଟଣାର ଶରବ୍ୟ ହେଲେ ଅସହାୟବୋଧ ଅଙ୍କୁରିତ ହୁଏ । ଛାତ୍ରଟି ବାରମ୍ବାର ବହୁ ପ୍ରକାରର ଉଦ୍ୟମ କରି ଯେତେବେଳେ ଦେଖେ ଯେ ନିଜର ପରିଶ୍ରମଶୀଳତା ବଳରେ ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ସଫଳତା ହାସଲ କରିପାରୁ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ତା'ର ଅସହାୟତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ବାହାରେ ଓ ନିଜର ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ବାରା ସେଥିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ଏପରି ଚିନ୍ତା ସେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟବହାରକୁ ରୂପ ଦିଏ । ଫଳରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଛାତ୍ରଟି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଓ ସୁପରିଚାଳିତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଆଶାନୁରୂପ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଚାର-କରେ ଯେ ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ଓ ପଦୋନ୍ନତି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, ଶିକ୍ଷାଲାଭ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିକାଶ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ।

ଅସହାୟତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପ୍ରାଣ କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲେ ବିଷମ ପରିଣତି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପ୍ରଥମତଃ ନୂଆକରି କିଛି ଶିଖିବାର ଆଗ୍ରହ ଲୋପପାଏ । ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ନୂତନ କୌଶଳ ଦ୍ବାରା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରାଯାଇପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ବାସ ନ ଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନୂଆ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଦର୍ଶାଇ ନ ଥାଏ । ନୂତନ ଧରଣର କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା ସବୁ ଅକାରଣ ଓ ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ ବୋଲି ତା'ର ମନେହୁଏ । ନିଜର କୌଶଳ ଦ୍ବାରା ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳାଇ ପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ସେ ସଦାସର୍ବଦା ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ମନରେ ଆଗ୍ରହଶୂନ୍ୟ ମନରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ବାଦନାକୁ ଏଡେଇ ଚାଲେ । ଦ୍ବିତୀୟତଃ ମାନସିକ ଅଭୀପ୍ସା(Motivation) ମଧ୍ୟ ହ୍ରାସ ପାଏ । କାମରେ ଶୀଘ୍ରତା ଓ ଚାଲିଚଳଣରେ ନିଷ୍ପ୍ରିୟତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ତୃତୀୟତଃ ଏଭଳି ଲୋକଙ୍କୁ

ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାଦ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରେ । ବହୁ ସମୟରେ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଏମାନେ ମାନସିକ ପ୍ରସନ୍ନତା ହରାଇ ବସନ୍ତି । ପରିଶେଷରେ ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବଦଳାଇ ଭଲ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରୂପାନ୍ତର କରିବାର ଦକ୍ଷତା ଆଦୌ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି ବସି ଆତ୍ମଶ୍ଳାନ୍ତିର ଶରବ୍ୟ ହୋଇ ନିଜ ଉପରୁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଦୂରଯାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ ରହିବାର କଥା, ତାହା ରହେନାହିଁ । ମୋଟ ଉପରେ ଅସହାୟବୋଧ କେତୋଟି କୁପରିଣତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ଏବଂ ଅସହାୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରେ ଏ ପ୍ରକାର କୁପରିଣତିଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ଯେ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିହୀନ (Uncontrollable) ଘଟଣାର ଶରବ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁଲୋକ କାହିଁକି ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ? ସବୁ ଲୋକ ସମାନ ପରିମାଣରେ ଅସହାୟତାଜନିତ କୁପରିଣତିର ଶିକାର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କାହିଁକି? ବାସ୍ତବିକ ଏହା ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ।

ଗବେଷଣାରୁ ଦେଖା ଯାଇଛି ଯେ ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ଏ ଘଟଣାର ବିଚାର କରେ । ଘଟଣାଟି କାହିଁକି ଘଟିଲା । ଖରାପ ଘଟଣାଟି କେତେ ଦିନ ଲାଗି ରହିବ ଏବଂ ଏ ଘଟଣାଟି କେଉଁ ଦିଗକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରିବ- ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରେ । ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ଳେଷଣଭଙ୍ଗୀ ତା'ର ଅସହାୟତାକୁ କମ୍ ବା ବେଶୀ କରିଥାଏ ।

ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିଟି କାହିଁକି ଉପୁଜିଲା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଭାବିଲା ବେଳେ କେତେକ ଲୋକେ ନିଜକୁ ପୂରାପୂରି ଦାୟୀ କରନ୍ତି । ନିଜର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଫଳରେ ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ଜନ୍ମିଛି ଭାବି ନିଜକୁ ଦୋଷାରୋପ କରନ୍ତି । ନିଜର ଅକ୍ଷମତାକୁ ପୂରାପୂରି କାରଣ ବୋଲି ଭାରୁଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କର ଅସହାୟତାବୋଧ ତୀବ୍ରହୁଏ ଏବଂ ଆତ୍ମଶ୍ଳାନ୍ତି ବେଶୀ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିର କାରଣ ଅନୁଶୀଳନ କଲାବେଳେ ନିଜର ଭୂମିକା ସହିତ ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ଓ ବାହ୍ୟ କାରଣ ସବୁ ଚିନ୍ତା କଲେ ଅସହାୟତାବୋଧ କମ୍ ହୁଏ । ବାହ୍ୟ ପରିବେଶର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲେ ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିର ତୀବ୍ରତା କମିଯିବ ବୋଲି ଆଶ୍ୱସନା ଜାଗେ । ସୁତରାଂ ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିଟି କାହିଁକି ଜନ୍ମିଛି, ତା'ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଅସହାୟ ବୋଧର ମାତ୍ରାକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରେ ।

ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିଟି କେତେ ଦିନ ରହିବ-ଏ ବିଶ୍ଳେଷଣର ଭଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟ କମ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିଟି ଆଜି ଅଛି କାଲି ଚାଲିଯିବ- ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ବିଶ୍ୱାସ ଅସହାୟତାକୁ କ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ କରିଥାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଏ ଦେଶରେ ଆଉ କେବେ କିଛି

ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ-ଏପରି ଚିନ୍ତା ସବୁ ଅସହାୟତାକୁ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ କରେ । ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତି ଯେତେ ବେଶି ସମୟ ଲାଗି ରହିବ ବୋଲି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ସେହି ଅନୁପାତରେ ତା'ର ଅସହାୟତାର ସ୍ଥାୟୀତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।

ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବିହୀନ ଘଟଣାଟି ଜୀବନର କେଉଁ ଦିଗକୁ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ କରୁଛି, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦୁର୍ଘଟଣାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଦକ୍ଷିଣହସ୍ତଟି ହରାଇ ବସିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଭାବି ବସେ ଯେ ତା' ଜୀବନର ସବୁ କିଛି ହରାଇଛି । ଏପରି ଚିନ୍ତା କରିବା ଫଳରେ ଅସହାୟତା ବ୍ୟାପକ ହୁଏ । ଏ ପ୍ରକାର ଦୁର୍ଘଟଣାର ଶିକାର ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ଭାବିବ ଯେ ହାତଟି ହରାଇଥିବାରୁ କାମରେ ତା'ର ଅସୁବିଧା ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କାମ ସେ ଅନ୍ୟ ହାତରେ କରିପାରିବ । ମୋଟ ଉପରେ ଖରାପ ଘଟଣା ଗୋଟିଏ ଦିଗକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ କରୁଛି ବୋଲି ଭାବିଲେ ଅସହାୟତାବୋଧ ସୀମିତ ରହେ । ଜୀବନରୁ ସବୁ ଚାଲିଗଲା ବୋଲି ଭାବିଲେ ଅସହାୟତା ବ୍ୟାପକ ହୁଏ ।

ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ଆମର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଭଙ୍ଗୀ ଅସହାୟତାକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କିମ୍ବା ପରିବ୍ୟାପ୍ତ କରୁଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ଅସହାୟ ମନେ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଭଙ୍ଗୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଯେତେ ଅସ୍ଥାୟୀ ଓ ଯେତେ ସୀମାବଦ୍ଧ ମନେ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କର ଅସହାୟତାବୋଧ ସେତେ ଅଧିକ ହ୍ରାସ ପାଇବ ।

ପ୍ରଦର୍ଶନ ଯୁକ୍ତ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ ମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ବିଶ୍ବବିଶ୍ରୁତ ନାଟ୍ୟକାର ସେକ୍ସପିୟର୍ ବିଶ୍ବର ନରନାରୀଙ୍କୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀ ରୂପେ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଭୂମିକାଟିକୁ ବିଶ୍ବରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ପରିବେଷଣ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଉଦ୍ଭିର ଅନ୍ୟ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମଞ୍ଚର ଅଭିନେତା ବା ଅଭିନେତ୍ରୀ ନିଜସ୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଟିକୁ ଦୂରେଇ ରଖି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଭୂମିକାର ଖେଳ ଗ୍ରହଣ କଲାପରି ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସ୍ବଭାବିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଟିଠାରୁ କିଛି ଦୂରେଇ ଯାଇ ଅନ୍ୟପରି ବ୍ୟବହାର କରେ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଦେଖଯିବ ଯେ ନିଜକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ଦୁଇଟି ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଶୈଳୀ ରହିଛି । କେତେକ ଲୋକ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଆତ୍ମ ସତ୍ତା ଓ ପରବେଷିତ ସତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ବେଶ୍ ବ୍ୟବଧାନ ରଖନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ High Monitors ବା ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଏମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଅଭିନୟ ବେଶ୍ କୁଶଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ସାମାଜିକ ପରିବେଶରେ ଏମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଅନ୍ୟମାନେ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ କ'ଣ ଆଶା କରୁଛନ୍ତି ତାହାର ଜାଣିପାରି ସେଇ ଅନୁସାରେ ନିଜର ବ୍ୟବହାରକୁ ବଦଳାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ନିଜର ନିଜସ୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ନିଜର କଥା ଅନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଆବେଗ ପ୍ରକାଶରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଶାନୁରୂପ ହେଲାଭଳି ପରିପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । କୁଶଳୀ ଅଭିନେତା ପରି ଅନ୍ୟର ମନକୁଆଁ ଭାବଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରୁଥିବାରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ଭଲଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଏମାନେ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି ।

ନିଜର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସତ୍ତା (Private self) ଏବଂ ପରିବେଷିତ ସର୍ବସାଧାରଣ ସତ୍ତା (Public Self) ମଧ୍ୟରେ ଦୂରତ୍ବ ବଜାୟରଖି ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କିପରି ଲୋକପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରନ୍ତି, ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆମର ଅଗୋଚର ନୁହେଁ । ନିଉୟର୍କ ନଗରୀର ଏକସମୟର ନଗରପାଳ ଲାଗାର୍ଡିଆଙ୍କ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଲାଗାର୍ଡିଆଙ୍କ ବିଷୟରେ କୁହାଯାଏ ଯେ ସେ ଯାହାକୁ ଭେଟନ୍ତି ତାଙ୍କଭଳି କଥାବାର୍ତ୍ତ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଓ ଆକାପ ଆଲୋଚନା କରିପାରୁଥିଲେ । ଲାଗାର୍ଡିଆଙ୍କର ବହୁ ବାବ୍ଦହାନ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଏବେ ବି ଗଚ୍ଛିତ ଆଛି । ସେଗୁଡିକ ଦେଖିଲେ ଲାଗାର୍ଡିଆଙ୍କୁ ଚାହିଁ ସହଜରେ ଜାଣିହେବ ଯେ ସେ କେଉଁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ।

ନିଉୟର୍କ ଏକ ବହୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଶିଷ୍ଟ ନଗରୀ । ଏଠାରେ ଗ୍ରୀକ୍, ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ୍, ଇଟାଲୀୟ, ଭାରତୀୟ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ଭାଷାଭାଷୀ ଓ ବହୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ବସବାସ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲାଗାର୍ଡିଆ ଇଟାଲୀୟ ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ସତ୍ତାରେ ଭାଷଣ

ଦେଲାବେଳେ ଇଟାଲାୟ ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଉଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସଭାସମିତିରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲାବେଳେ ଭାରତୀୟ ଭଙ୍ଗୀରେ ନମସ୍କାର ଜଣାଇ ନିଜର ଶୁଭେଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ସେହିପରି ପିଲାମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସେ ପିଲାଙ୍କ ମନଶୁସି ହେଲାଭଳି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମେଳରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଭିନ୍ନରୂପ ନେଉଥିଲା । ମୋଟ ଉପରେ ନିଜର ଭାବଭଙ୍ଗୀକୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଅନ୍ୟର ଅନୁରାଗଭାଜନ ହେବାର ଶୈଳୀଟି ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ସର୍ବସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏ ପ୍ରକାର କୁଶଳତା ସେମାନଙ୍କୁ କେତେକ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଆଣିଦେଇଥାଏ ।

ପ୍ରଦର୍ଶନ ମୁକ୍ତ ବା (Low Monitors) ମନେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଭାପ୍ରତି ଅଧିକ ଅନୁଗତ୍ୟ ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ବ୍ୟବଧାନ ରଖନ୍ତି । ପରିସ୍ଥିତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ଶୈଳୀରେ ବାରମ୍ବାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନକୁ କ'ଣ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ, ଅନ୍ୟମାନେ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ ହେବେ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ କିପରି ଉଚ୍ଚ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିବେ - ସେ ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଅଭିପ୍ରେରଣା ନଥାଏ । ଫଳତଃ ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏମାନେ କୁଶଳୀ ଅଭିନେତା ନୁହନ୍ତି । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଭାପ୍ରତି ଏମାନେ ଅଧିକ ଅନୁରକ୍ତ ।

ଆମ୍ଭ ପରିବେଷଣର ଏ ଦୁଇଟି ପୃଥକ ପୃଥକ ଶୈଳୀ ଆମ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବପ୍ରକାଶର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ । ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ ଶୈଳୀଟି ଯେ ସବୁବେଳେ ପ୍ରଦର୍ଶନମୁକ୍ତ ଶୈଳୀଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ, ଏହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପ୍ରକାଶର କେତେଟି ସାମାଜିକ ସୁବିଧା ରହିଛି । ସର୍ବସାଧାରଣସ୍ତରରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ଅନୁକୂଳ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଦକ୍ଷତା ଯୋଗୁ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକମାନେ ଅଧିକ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜସ୍ବ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଆତ୍ମସଭା ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ରହି ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରେ । ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ରୋତରେ ନିଜେ ଭାସି ନଯାଇ ଅନ୍ୟକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ସଫଳ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ନିଜର ଶୈଳୀଟି ପ୍ରଦର୍ଶନଯୁକ୍ତ ବା ପ୍ରଦର୍ଶନ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଟି ଶୈଳୀର ସଦୁପଯୋଗ କରାଯାଇପାରିବ ।

ନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକ ନିତ୍ୟ ପରିଚିତ ଘଟଣା । ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ଓ ତିରସ୍କାର ଲାଭ ମଧ୍ୟ ତିରାଚରିତ ଘଟଣା । କିନ୍ତୁ ଜୀବନକୁ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବା ଏସବୁ ଘଟଣା ମୂଳରେ କିଏ ରହିଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ସମାନ ନୁହେଁ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନରେ ପୃଥକ ପୃଥକ କାରଣ ଜନ୍ମ ନିଏ । କିନ୍ତୁ କୌତୁହଳର ବିଷୟ ଯେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର କାରଣଗତ ଶୈଳୀ ଲୋକଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶୈଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣକୁ ବିଚାର କରୁଥିବାରୁ ଏ ପ୍ରକାର ଶୈଳୀ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପରେଖଦିଏ ।

ପ୍ରଥମ ଶୈଳୀଟି ହେଉଛି, ସ୍ବ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଶୈଳୀ । କେତେକ ଲୋକ ବାହ୍ୟ ଓ ନିଜ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଳରେ ସେମାନେ ନିଜେ ଦାୟୀ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ରଟି ପରୀକ୍ଷାରେ ଭଲ କଲେ ସେ ଭାବେ ଯେ ନିଜର ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ଯୋଗୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ସେ ଛାତ୍ରଟି ପରୀକ୍ଷାରେ ଖରାପ କଲେ ତା'ର ମନେହୁଏ ଯେ ନିଜ ପରିଶ୍ରମ ଅଭାବରୁ ଏପରି ବିଫଳତା ଆସିଛି । ସେହିପରି ବ୍ୟବସାୟୀଟି ସଫଳ ହେଲେ ସେ ବିଚାରକରେ ଯେ ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ କୌଶଳ ଫଳରେ ସେ ସଫଳ ହୋଇଛି । ଉକ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀଟି କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭାବେ ଯେ ନିଜର ଅବହେଳାଯୋଗୁ ଏପରି ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ମୋଟ ଉପରେ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତନର ଉପ ନିଜଠାରେ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ହେଉଛି, ନିଜ ଚେଷ୍ଟା ବା କୁଶଳତାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଭିତ୍ତିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ।

ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଦ୍ବିତୀୟ ଶୈଳୀଟି ହେଉଛି, ବାହ୍ୟ କାରଣ ସବୁକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଉପ ରୂପେ ମାନିନେବା । ବ୍ୟକ୍ତିର ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି କିମ୍ବା ବିଫଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜର କୌଣସି ଭୂମିକା ଅଛି ବୋଲି ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଚିନ୍ତାକରେ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ବୃତ୍ତିଗତ ସଫଳତା ମିଳିଲେ ଏହା ଭାଗ୍ୟ ଅନୁକୂଳରୁ ସମ୍ଭବ ହେଲା ବୋଲି ବିଚାର କରେ ! ବ୍ୟବସାୟିକ ବ୍ୟର୍ଥତା ଆସିଲେ ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ଦୋଷ ଦିଏ । ସେହିପରି ଛାତ୍ରଟି ପରୀକ୍ଷାରେ ଭଲ କଲେ ଯେପରି ଅଦୃଷ୍ଟର ହାତ ଅଛି ବୋଲି ଧରିନିଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ଖରାପ ହେଲେ ନିୟତିର ଚକ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ଭାବିବସେ । ମୋଟ ଉପରେ ଏ ପ୍ରକାର ଶୈଳୀରେ ଘଟଣା ସବୁର କାରଣକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବାହ୍ୟିକ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣହୀନ (ଯଥା ଅଦୃଷ୍ଟ ଭାଗ୍ୟ କର୍ମ ନିୟତି ଇତ୍ୟଦି) ଉପାଦାନ ସବୁକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଭିତ୍ତି ବୋଲି ସ୍ବାକାର କରେ । ଏ ପ୍ରକାର ଶୈଳୀ ଏକ ପ୍ରକାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ରୂପରେଖ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସାଫଲ୍ୟ ବା ବିଫଳତାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଛି ବୋଲି ଚିନ୍ତା କଲେ, ତାହାର ମାନସିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରସନ୍ନତା ଓ ବ୍ୟବହାରିକ ଶୈଳୀ ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଥମତଃ, ନିଜର ସଫଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନିଜର ଭୂମିକାକୁ ସ୍ବାକାର

କରୁଥିବାରୁ ସେଥିରେ ସେ ଆମ୍ଭ ସନ୍ତୋଷ ଜାତ କରେ । ଏହା କେବଳ ତା'ର ମାନସିକ ପ୍ରସନ୍ନତା ବୃଦ୍ଧି କରେ ନାହିଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ନେଇ କର୍ମତତ୍ପର ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଟି ବିଫଳ ହେଲେ ସେ ନିଜର ଉଦ୍ୟମଶୀଳତାର ଅଭାବରୁ ଏପରି ଘଟିଛି ବୋଲି ଭାବେ । ଫଳତଃ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନରେ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରେ, ସମୟ ବିନିଯୋଗ କରେ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାବେଳେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନବାନ ହୁଏ । ବେଳେ ବେଳେ ବିଫଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ କୌଶଳର (Strategy) ତ୍ରୁଟି ରହିଛି ବୋଲି ବିଚାର କରେ । ଫଳରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନା କଳାବେଳେ ସେ ନିଜେ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବା କୌଶଳ ଗୁଡିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରେ ଏବଂ ସେଗୁଡିକର ସମ୍ବୁଦ୍ଧିକରଣ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରେ । ସ୍ଥୂଳତଃ ସ୍ୱନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଦକ୍ଷତାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରିବାର ମାର୍ଗ ସଦାସର୍ବଦା ଉଦ୍ଭୁତ ରଖେ । ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣଗୁଡିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣଶୀଳ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ଇଚ୍ଛା କଲେ ଏଗୁଡିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇପାରିବ ବୋଲି ତା'ର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ ।

ସ୍ୱ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ପର୍କ ଲୋକମାନେ ନିଜ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଯେପରି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନିଜର ନିକଟସ୍ଥ ପରିବେଶରେ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାରେ ନିଜର ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକାକୁ ସେହିପରି ବିଚାର କରନ୍ତି । ଏପରି ବିଚାର ଫଳରେ ସେମାନେ ସାମାଜିକ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସକ୍ରିୟ କର୍ମତତ୍ପର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବାହକ । ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ଉତ୍ପାଦନଶୀଳତା ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେଇଥାଏ । ପ୍ରତି ଦେଶର ସମାଜ ସଂସ୍କାରକମାନେ ବହୁମାତ୍ରାରେ ସ୍ୱ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ପର୍କ ।

ପରିବର୍ତ୍ତନର ଗତିପଥ ମୂଳରେ ଆକର୍ଷକତା ବା ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଉପାଦାନ ସବୁ କାମ କରୁଛି ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି, ଆବେଗ ଓ ବ୍ୟବହାର ଭିନ୍ନ ଧରଣର । ଅଦୃଷ୍ଟ ଉପରେ ସବୁ ଛାଡିଦେଇ ଏମାନେ ଶିଥିଳତା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ନିଜର ସଫଳତାରେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଯେପରି କମ୍‌ଥାଏ ନିଜର ବିଫଳତାରେ ବ୍ୟଥିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ କମ୍ ରହେ । ଏମାନେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନିଷ୍ପ୍ରୟ, ଉଦ୍ୟମହୀନ ଓ ଉଦାସୀନ । ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ନିଜର ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କରେ ସହିହାନ ଥିବାରୁ ସାମାଜିକ କ୍ରିୟାକଳାପରେ ଏମାନେ ବିଶେଷ ଅଂଶ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଜୀବନର ସୁଖ ଓ ସନ୍ତୋଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଭୟ ପ୍ରକାରର ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ହୁଏତ ଉଣା ଅଧିକେ ସମାନ ପରିମାଣରେ ସୁଖୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର କର୍ମ ପ୍ରବଣତା, ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ପର୍କ ଲୋକ ଅଧିକ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳତା ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣଶୀଳ ଉପାଦାନ ଉପରେ ଅଧିକ ଆସ୍ଥା କେବଳ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣେ ନାହିଁ, ଏଗୁଡିକ ସାମାଜିକ ବିକାଶର ସହାୟକ ହୁଏ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ଜୀବନରେ ସାଫଲ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ କାମ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ଲୋକେ ସମାନ ପରିମାଣରେ ସଫଳତାର କର ସ୍ୱର୍ଗ କରି ନଥାଆନ୍ତି । କେତେକ ଲୋକ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରି ସଫଳତାର ଦୂର ସୀମାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହେବା କଷ୍ଟକର ହୋଇ ପଡ଼େ । ସଫଳତାର କାହାଣୀ ସବୁ ଆମକୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲେ ବି ସଫଳକାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିର କେଉଁ ଦିଗଟି ତାକୁ ବିଶେଷ ସହାୟକ ହୋଇଛି, ସେ ଦିଗରେ ଅନୁଶୀଳନ କରିବାର ଅବକାଶ କମ୍ ମିଳେ । ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ (Achieving) ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଏ ଦିଗରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ଥାଇ ଏ ଧରଣର ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ମାନସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ରୂପ ଦିଏ । ପ୍ରଥମତଃ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କ୍ଷତିର ହିସାବ କଲାବେଳେ କିଛି ପରିମାଣରେ କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁକୁ ହାତକୁ ନିଏ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇ ପାରେ । ଧରାଯାଉ, ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ରିଜ୍ଜବଲ ଦିଆଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ରିଜ୍ଜବଲ୍‌ଟି ଗୋଟିଏ ବୋତଲ ଉପରକୁ ପକାଇବାକୁ କୁହାଗଲା । ସେମାନଙ୍କୁ କୁହାଗଲା ଯେ ରିଜ୍ଜବଲ୍‌ଟି ଯେପରି ବୋତଲଟିକୁ ବୁଲାଇ ଦିଅନ୍ତି ତା' ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କୁ ବୋତଲଠାରୁ ନିଜର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ଦୂରତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଏବେ ଦେଖାଯିବ ଯେ କେତେକ ଲୋକ ବୋତଲଠାରୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦୂରରେ ଠିଆ ହୋଇ ରିଜ୍ଜବଲ୍‌ଟି ପକାଇଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଏପରି ଦୂରତ୍ୱ ବାଛିନେଇଛନ୍ତି ଯେପରି ବିଫଳ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଆଦୌ ନାହିଁ । ଏପରି ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସାବଧାନ ଏବଂ କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନାକୁ ନିଜ ହାତକୁ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ ବୋତଲଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଠିଆ ହୋଇ ରିଜ୍ଜବଲ୍‌ ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏମାନେ ବହୁ ସମୟରେ ବାଛି ନେଇଥିବା ଦୂରତ୍ୱ ଏତେ ବେଶି ଯେ ସଫଳତାର ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରାୟ ନଥାଏ । ନିଜର ବାହାଦୂରୀ ଦେଖାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏପରି ଲୋକମାନେ ଅତ୍ୟଧିକ କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ରିଜ୍ଜବଲ୍‌ ପକାଇଲା ବେଳେ ସେମାନେ ଏପରି ଦୂରତା ବାଛିନ୍ତି ଯେଉଁଠାରେ ମଧ୍ୟମ ମାତ୍ରାର କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ମଧ୍ୟମ ମାତ୍ରାର କ୍ଷତି ସମ୍ଭାବନା ଥିବା ଦୂରତ୍ୱ ବାଛିଲା ପରେ ସେମାନେ ସେ ଗୁଡ଼ିକରେ ସଫଳତା ପାଇଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯତ୍ନ କରନ୍ତି । ଏବଂ ଅନେକାଂଶରେ ସୁଫଳ ହେଲାପରେ ଆଉ ଟିକିଏ

କଷ୍ଟକର ଦୂରତ୍ୱ ବାଛି ନିଅନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ, ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସହଜ ବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସାଧ୍ୟ କାମ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ନ ଦର୍ଶାଇ ମଧ୍ୟମ ଧରଣର କଷ୍ଟକର କାମ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହର ହୋଇଥାଏ ।

ମଧ୍ୟମ ଧରଣର କଷ୍ଟକର କାମ କଲାବେଳେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏମାନେ କାମକଲାବେଳେ କାମଚିତ୍ତ ସୁଚାରୁରୂପେ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଏମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପର୍କରେ କେହି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସହାୟକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ ଏମାନେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅନ୍ୟ କେହି ଭଲଲୋକ ବା ଭଲନାଗରିକ ଇତ୍ୟାଦି ବିଶେଷଣରେ ଭୂଷିତ କଲେ ସେମାନେ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଭଲ ମେସିନ୍ ସଜାତି ପାରିବ କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଗୃହ କର୍ମରେ ନିପୁଣ ଇତ୍ୟାଦି କାମ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନ୍ତବ୍ୟ ପାଇଲେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ କାମଟି କରୁଛନ୍ତି ସେ କାମଟି କେତେ ମାତ୍ରାରେ ସୁସମ୍ପାଦିତ, ସେଥିରେ କି କି ପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ରହିଛି, କାମର କେଉଁ କେଉଁ ଅଂଶରେ କୁଶଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ସେ ସଂପର୍କରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଥାଏ । ଫଳରେ ନିଜର ବହୁ, ସହକର୍ମୀ ଓ ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଲେ ସେ ବିଶେଷ ଖୁସି ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ସବୁ ସୂଚନା ଗୁଡିକ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତି ପରେ ପରେ ପାଇବା ପାଇଁ ଆଶା ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ସୁଦୀର୍ଘ ସମୟ ବ୍ୟବଧାନରେ ଏହି ସବୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅତିବେଶି ଆନନ୍ଦ ଦିଏ ନାହିଁ । ମୋଟଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଶା କରୁଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟ ଗୁଡିକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, କାର୍ଯ୍ୟ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ, ଓ ସମଯୋଚିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶୈଳୀରେ ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଲାଳନପାଳନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିଜର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ ଉଚ୍ଚମାନଦଣ୍ଡ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ବାଧୀନତା ଦିଅନ୍ତି । ବାପା ଓ ମା ମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଗବେଷକ କେତେ ଗୁଡିଏ ସରଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ କେଉଁ ବୟସରେ କଇଁଚିରେ ଖେଳିବା ପାଇଁ ଛାଡିଦିଆଯାଇ ପାରେ ? ପିଲାମାନଙ୍କୁ କେଉଁ ବୟସରେ ଏକୁଟିଆ ରାସ୍ତା ପାରିହେବା ପାଇଁ ଛାଡି ଦିଆଯାଇ ପାରେ ? ପିଲାମାନଙ୍କୁ କେଉଁ ବୟସରେ ଦିଆସିଲି ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ଦିଆଯାଇ ପାରେ ? ବାପା ମା ମାନେ ଦେଇଥିବା ଉତ୍ତରରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଗଲା ଯେ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାଙ୍କର ବୟସ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ ଥିବା ସମୟରେ ଏ ସବୁ ଆଶା

କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାକୁ ସ୍ବାଧୀନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଉଠାହ ଦିଅନ୍ତି ଓ ଅନୁରୂପ ଆଶା ରଖନ୍ତି । ତା' ଛଡ଼ା ଏପରି ପିତା, ମାତା ପୁତ୍ରକନ୍ୟାର କୃତ୍ରିମ ଦେଖିଲେ ତାକୁ କୋଳରେ ନେଇ ବା ହସି କରି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ନିଜର ଆନ୍ତରିକତା ଜଣାନ୍ତି ।

ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠନ ଦିଗରେ ସୁଚିନ୍ତିତ ତାଲିମ ଦିଆଯାଇପାରିବ । କ୍ରମାନ୍ୱୟ ଭାବରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟକର କାମ ହାତକୁ ନେବା, କାର୍ଯ୍ୟ ଶୈଳୀର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷାକରିବା, ଅନ୍ୟର ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ଚିନ୍ତିତ ପରାମର୍ଶକୁ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ରକ୍ଷା କରିବାର ତାଲିମ ଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଉତ୍ତରପୁରୁଷ ମାନଙ୍କଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ମଧ୍ୟ ଉଠାହ ଦେବାକୁ ହେବ ।

କ୍ଷମତା ଲିପିସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ପରିବେଶ ଉପରେ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ଏହି ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଅଭାବ ପଡିଲେ ସେମାନେ ଅଶୁଦ୍ଧ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ପେରାଇ “ଆଶିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ମାତ୍ର ଏହି ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ବିଚ୍ଛାରିତ ରୂପରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମନୋଭାବ ଖୁବ୍ ତୀବ୍ର” ଏପରି ଲୋକମାନଙ୍କର କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେରକ(Motiveve) ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଏବଂ କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତର ଅଭିପ୍ରେରଣା ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କେତୋଟି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନସ୍ତାତ୍ବିକ ଦିଗ ରହିଛି ।

କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କ୍ଷମତା ଆହରଣ ପାଇଁ ଯେପରି ସକ୍ରିୟ ଆଶାନ୍ତି ସେହିପରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେମାନେ ଅଧିକ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବା ପ୍ରୟାସରେ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ରହନ୍ତି । ଅଧିକ କ୍ଷମତାଲାଭର ଆଶା ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ସକ୍ରିୟ ରଖେ । ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଦେଖିଛନ୍ତି ଯେ କ୍ଷମତାର ଆଶା(Hope of power)ର ଅନ୍ତରାଳରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପଟକୁ ଟାଣୁଥିବା ମନୋବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି କ୍ଷମତା ବିକାୟର ଭୟ । ବହୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାରୁ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ବସ୍ଥ (Structured) ଏବଂ ସଠିକ ଭାବରେ ମୂଲ୍ୟାୟନ ହୋଇପାରୁଥିବା ଅବସ୍ଥା ଅପେକ୍ଷା ଅସ୍ବସ୍ଥ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ବସ୍ଥ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିର କ୍ଷମତାର ମାତ୍ରାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସଠିକ୍ ମୂଲ୍ୟାୟନର ସମ୍ଭାବନା ଥିବାରୁ ନିଜର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଗୋପନୀୟ ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା ଏପରି ମନୋଭାବକୁ ରୂପଦିଏ । ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ଯେ କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ଛାତ୍ରମାନେ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ(objective) ପରିମାଣ ତୁଳନାରେ ପ୍ରତୀକ-ଧର୍ମୀ ଉତ୍ତର ଦେବାପାଇଁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ।

କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଉପସ୍ଥାପନ ଶୈଳୀ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର ସମ୍ବଳ, ସମ୍ମାନ ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଚିତ୍ର ଦିଅନ୍ତି । ବାହ୍ୟ ଆତ୍ମର ପ୍ରତି ଏମାନଙ୍କର ନଜର ଥାଏ । ବେଶ ପୋଷାକରେ, କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଏବଂ ନିଜର ଆସବାବସେତ୍ରରେ ବାହ୍ୟ ଚାକଟକ୍ୟ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି ।

କ୍ଷମତାଲିପିସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବହୁ ନିର୍ବାଚନରେ ବିଶେଷତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ଏବଂ କାମ ଆକର୍ଷଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଏମାନେ ନିଜର ବହୁରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ଲୋକମାନେ

ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ପ୍ରତି ଅଯଥା ବିପଦ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଏମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଥାଏ ।

ସମୟ ଓ ବିପଦ ପ୍ରତି ଏମାନେ କମ୍ ସଚେତନ ଥିଲାପରି ମନେହୁଏ । କ୍ୟାଲେଣ୍ଡରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାଟା ଏକ ପ୍ରକାର ବ୍ୟସନ ବୋଲି ଏମାନେ ମନେ କରନ୍ତି । ଫଳରେ ଏମାନଙ୍କର ସମୟ ଯେ ସାମିତ ଏବଂ ଏହି ସାମିତ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରିବାକୁ ହେବ-ଏପରି ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ପନ୍ଥାକୁ ବାଛି ନେବାକୁ ଏମାନେ ଅଯଥା ବ୍ୟସନ ମନେ କରନ୍ତି । ସ୍ୱତରାଂ ସମୟକୁ ବେପରୁଆ ଭାବରେ ବିନିଯୋଗ କରି ଏମାନେ ନିଜର କ୍ଷମତା ବିସ୍ତୃତ ବୋଲି ଜାହିର କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

କ୍ଷମତାଲିପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର ପଦ୍ମାମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭରଶୀଳ ରୂପେ ଦେଖିବାର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖନ୍ତି । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ସର୍ବେକ୍ଷଣ କଲାପରେ ନିଜର ପଦ୍ମାକୁ “ଆଦର୍ଶପଦ୍ମା” ରୂପେ ଅଭିହିତ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବିଶେଷତା ଯାଞ୍ଚ କରାଗଲା । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷମତାଲିପ୍ତ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଗଲା ଯେ ସେମାନେ ନିଜର ନିର୍ଭରଶୀଳ(Dependent)ପଦ୍ମାମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ପଦ୍ମା ରୂପେ ବିବେଚନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ କହିଲେ ଏପରି ପଦ୍ମାମାନେ ନିଜର କ୍ଷମତାଲିପ୍ତ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପ୍ରୀତିକର ବିରୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରୁନଥିବାରୁ ଏପରି ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ମାର୍ଗ ସୁଗମ ହୋଇଛି ।

କ୍ଷମତାଲିପ୍ତ ଏବଂ ମଦ୍ୟନିଶା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସଂଯୋଗ ରହିଛି । କ୍ଷମତାଲିପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମନେକରନ୍ତି ଯେ ମଦ୍ୟପାନ କ୍ଷମତାର ପରିସରକୁ ବିସ୍ତୃତ କରେ ଏବଂ କ୍ଷମତାର ଏକ ସ୍ୱଳ୍ପ ସୂଚକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ଏ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କ୍ଷମତାଲିପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଦ୍ୟପାନ ଆରମ୍ଭକରନ୍ତି ଏବଂ କ୍ରମେକ୍ରମେ ଏହା ଏକ ନିଶାର ରୂପ ନିଏ ।

ସ୍ମୃତତଃ କ୍ଷମତାଲିପ୍ତଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେରଣା ଅଧିକ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ତାହାର ପ୍ରତିଫଳନ ଦେଖାଯାଏ । ଉଚ୍ଚାନ୍ୱିତ ଆତ୍ମଉପସ୍ଥାପନ, ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଗ୍ରହଣ, ସମୟ ଓ ବିପଦ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନତା ଏବଂ ମଦ୍ୟନିଶା ପରି ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଅଧିକତ୍ର ଏମାନଙ୍କର କ୍ଷମତାମୁଖୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣରେ ଅସୁବିଧା ଉପୁଜିଲେ ଏମାନେ ଅଯଥା ବିରକ୍ତି ଓ ମାନସିକ ଚାପ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ବିପକ୍ତତାରେ ଅଧିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳତା (Reactivity) ଦର୍ଶାଇବାର ଦୁର୍ବଳତା ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ।

କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିଭାଷା କେବଳ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ଦିଗରେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦାନ ରହିଛି । ଷଷ୍ଠ ଦଶକରେ ଦୁଇଜଣ ଡାକ୍ତର ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ସୂଚନା ଦେଲେ, ତାହା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଓ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କଲା । ଏହି ଡାକ୍ତର ଦୁଇଜଣ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ହୃଦରୋଗୀ ମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିଲେ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ହୃଦରୋଗୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଫଳରେ ସେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ହୃଦରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଏହି ଡାକ୍ତର ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଗବେଷଣା ଓ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦୁଇଟି ଦିଗ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା । ଏହି ଗବେଷକ ମାନଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ଲକ୍ଷାଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିକ୍ରୟ ହୋଇ ପ୍ରଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଛି ।

ଗବେଷକ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦୁଇଦିଗକୁ ସୂଚାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ଗତାନୁଗତିକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନାହାନ୍ତି । ଦୁଇ ଦିଗକୁ ସେମାନେ କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ(A-Personality) ଓ ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ(B-Personality) ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ତିନୋଟି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏହି ଦୁଇଟି ବିପରୀତ ଧର୍ମୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ରୂପ ଦିଏ ।

କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କର ତିନୋଟି ବିଶିଷ୍ଟତା ରହିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଏମାନଙ୍କର ସମୟପ୍ରତି ପ୍ରଚୁର ଆନୁଗତ୍ୟ ସମୟକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବିନିଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କଠାରେ ବ୍ୟସ୍ତତା ଓ ବ୍ୟଗ୍ରତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ କମ୍ପାନୀର ଉଚ୍ଚ କର୍ମକର୍ତ୍ତା(Executive)ମାନେ ଯେପରି ବ୍ୟସ୍ତତା ଦର୍ଶାନ୍ତି, କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ଲୋକମାନେ ସେପରି ବ୍ୟସ୍ତତା ସୂଚାନ୍ତି । ଏଭଳି ଲୋକମାନଙ୍କର ଦିନଲିପି ଗୁଡ଼ିକ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଦିନର ପ୍ରତିଟି ଘଣ୍ଟାକୁ ଏମାନେ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ ନିଜର ଆଗାମୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ସମୟର ଅପଚୟ ଘଟିଲେ ଏମାନଙ୍କ ଠାରେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଏବଂ ସମୟ ଅନୁସାରେ କାମ ନ ହେଲେ ଏମାନେ ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନାମୁଖୀ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏମାନେ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ସେହି ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ବେଳେ କିଛି ପରିମାଣରେ କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ଥିବା ଜାଣି ମଧ୍ୟ କାମ ସବୁ ହାତକୁ ନିଅନ୍ତି । ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କାମ କରୁଥିବାବେଳେ କାମର ଦୋଷଗୁଡ଼ି

ଅନ୍ୟକୁ ଯେପରି ସୂଚାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ନିଜର କାମ ସଂପର୍କରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମତାମତକୁ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମରେ ବୃତ୍ତି ରହିବା, କାମର ସଫଳତା ପରେ ପ୍ରଚୁର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବା ଏବଂ ବିଫଳତା ଭିତରେ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସୂଚାଇବା ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିଶିଷ୍ଟତା । ମୋଟ ଉପରେ କର୍ମତତ୍ପରତା, ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ଓ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ନିଜକୁ ସକ୍ରିୟ ରଖି ପାରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଏମାନଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଯାଏ ।

କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ତାହା ହେଉଛି ମଧ୍ୟମ ମାତ୍ରାରେ କ୍ରୋଧ । ଏମାନଙ୍କ ସମୟ ବ୍ୟସ୍ତତା ଓ କର୍ମଭିମୁଖତା ଅଧିକ ହୋଇଥିବାରୁ କାମ ସବୁ ଠିକ୍ ସମୟରେ ଓ ଠିକ୍ ରୂପରେ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ, ଏମାନଙ୍କ ଠାରେ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଅସହିଷ୍ଣୁ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ସବୁ ସମୟରେ ବାହ୍ୟିକ ଭାବରେ ନିଜର କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତରରେ ଏମାନେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୁଅନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ । କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ବେଳେ ବେଳେ ଅଧିକ ଅଧିକ କାମ କରି ପକାଇବା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲା ଭଳି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ କାମ ସବୁକୁ ସାରିଦେବା ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ମୋଟ ଉପରେ କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ “ଦୌତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ” କୁହାଯାଇପାରେ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଉତ୍ପାଦନଶୀଳତା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବାହକ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୀର୍ଘ ଦିନର ବ୍ୟସ୍ତତା ଓ କ୍ରୋଧ ଭାବ ଫଳରେ ଏମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ କ୍ଷତି ଘଟେ । ବ୍ୟସ୍ତତା ଜନିତ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଶରୀର ଉପରେ ବିଶେଷ କରି ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦ ଉପରେ କୁ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ । ଫଳରେ ହୃଦ୍‌ରୋଗର ସମ୍ଭାବନା ଏମାନଙ୍କ ଠାରେ ଅଧିକ ।

କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବନାହିଁ ଯେ କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମାନସିକ ସୁସ୍ଥତାର ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇ ଥିବାରୁ, ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବର୍ଜନୀୟ । ଗବେଷକ ମାନେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁଇଟି ସୁଚିତ୍ରିତ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଏକ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ଅତିମାତ୍ରାରେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିବା ଉଚିତ୍ ହେବନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ନିଜର କ୍ରୋଧ, ମାତ୍ରାଧିକ ଆବେଗ ଏବଂ ଅତ୍ୟଧିକ ବ୍ୟସ୍ତତାକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ ଆବଶ୍ୟକ । ପୁଣି କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ବ୍ୟବହାର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଅବସର ବିନୋଦନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ।

ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମନ୍ଦର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ କୌଣସି ପରିବେଶରେ ତତ୍ପରତା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଧୀର ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ବ୍ୟଗ୍ରତା ନ ଥାଇ ମନ୍ଦର ଗତିରେ କାମ କରନ୍ତି । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୁଡିକ ସେପରି

ସୁପରିକଳ୍ପିତ ବା ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବ୍ୟର୍ଥତା ଆସିଲେ ତାହା ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଅଧିକ ଅସ୍ଥିରତା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏମାନେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରତି ଯେପରି ବୀତସ୍ମୃତ, ଅନ୍ୟର କାମ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେପରି ଆଗ୍ରହହୀନ । ମୋଟ ଉପରେ ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିପରୀତ ଧର୍ମୀ । ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିନ୍ଦୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ନେଇ ଚାପ (Tension) ଅନୁଭବ କରୁ ନ ଥିବେ । ଏମାନଙ୍କର ହୃଦରୋଗର ଶରବ୍ୟ ହେବା ସମ୍ଭାବନା କମ । ମାତ୍ର ଜୀବନର ଗତିଶୀଳତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏମାନେ ପଛୁଆ ରହନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଲାଭବାନ ହୁଏନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଚାହିଦା ସହିତ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ଲୋକମାନେ କିଛି ପରିମାଣରେ ତାଲିମ୍ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାଲିମ ଦ୍ୱାରା ଏମାନଙ୍କୁ ପୂରାପୂରି କର୍ମପ୍ରବଣ କରି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି ପରିମାଣରେ ଚଞ୍ଚଳତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏପରି ଚଞ୍ଚଳତା ଖ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସମନ୍ୱୟଶୀଳ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୁଏ ।

କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ଓ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କି ଧରଣର, ତାହା କେବଳ ତା'ର ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରାଯାଇ ନଥାଏ । ମଣିଷ ନିଜର ପରିପାର୍ଶ୍ବକୁ କିଭଳି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଛି ଓ ନିଜର ପରିବେଶ ସଂପର୍କରେ କିପରି ଧାରଣା କରୁଛି, ତାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଲୋକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସଂପର୍କରେ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ଏହିପରି ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଭିତ୍ତି କରି ମଣିଷ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଆଲୋକିତ ପରିବେଶରେ ସିଧାସଳଖ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ବସ୍ତୁ ସ୍ବଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ । ସମତଳ ଭୂମି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ବୃକ୍ଷ ସିଧା ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ଘରର ଟେବୁଲ, ଚେୟାର ଓ କବାଟ ଇତ୍ୟାଦି ସିଧା ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଅପ୍ରକାଶିତ ପରିବେଶରେ ଲୋକେ ସିଧାସଳଖ ବସ୍ତୁକୁ କିପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ଲୋକ ଗବେଷଣା କରୁଥିଲେ । ଅସମତଳ ପାହାଡ଼ରେ ଚଲାବୁଲା କରୁଥିବା ବେଳେ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ନ ଥିବା ଅନ୍ୟ ଏକ ପାହାଡ଼ ଛିତ ଗଛ ଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଦେଖାଯିବ? ଏହିଭଳି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି । ବୃକ୍ଷ ଗୁଡ଼ିକ ସିଧାସଳଖ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର କଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଦେଖନ୍ତି ଯେ ବୃକ୍ଷଟି ଯେଉଁ ଭୂମି ଉପରେ ଅଛି ସେହି ଭୂମି ଅନୁସାରେ ବୃକ୍ଷଟି ସିଧା ରହିଛି କି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ବୃକ୍ଷଟି ଭୂମି ସହିତ ନବେ ଡିଗ୍ରୀ କୋଣ ସୃଷ୍ଟି କରି ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଗଲେ ଗଛଟି ସିଧାସଳଖ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । ଭୂମି ଅନୁପାତରେ ବଙ୍କା ରହିଥିଲେ ଏହାକୁ ସିଧା ଚିତାର କରାଯାଇ ନଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ବାହାରର ଖୁଅକୁ (ଯଥା-ଗଛ ଦଣ୍ଡାୟମାନଥିବା ଭୂମି) ଧରି ବସ୍ତୁଟି ସିଧା କି ବଙ୍କା ବିଚାର କରନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ବିଚାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ନିଜର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଅନୁସାରେ ଗଛଟି ସମାନ୍ତରାଳ ରହିଛି କି ନାହିଁ । ନିଜର ମେରୁଦଣ୍ଡ ସହିତ ଗଛଟି ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ଥିଲେ ସେମାନେ ଗଛଟିକୁ ସିଧାସଳଖ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । ନିଜର ସିଧାସଳଖ ଅବସ୍ଥା ଅନୁପାତରେ ଗଛର ସଳଖତା ବିଚାର କରାଯାଏ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ କେତେକ ଲୋକ ନିଜର ଅବସ୍ଥାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ବୃକ୍ଷଟି ସଳଖ ବା ବଙ୍କା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି ।

ବାହାରର ଖୁଅକୁ ଭିତ୍ତି କରି କି ନିଜ ଶାରୀରିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଜଣେ ଗଛଟିର ସଳଖତା ବିଚାର କରୁଛି, ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଏଇ ଗଛ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବା

ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ନିଜକୁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ସୂତ୍ରକୁ ଭିତ୍ତି କରି ବସ୍ତୁର ସ୍ୱଳ୍ପତ୍ୱ ବିଚାର କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ମାନଦଣ୍ଡ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବାହ୍ୟ ଜିନିଷ ଅନୁସାରେ ତୁଳନା କରି ବସ୍ତୁର ସ୍ୱଳ୍ପତ୍ୱ ବିଚାର କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରତିକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାହ୍ୟସୂତ୍ର ସବୁକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବର୍ଗାକୃତି ଆଲୋକ ବନ୍ଧନୀ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଆଲୋକ ଦଣ୍ଡର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ବର୍ଗାକୃତି ଆଲୋକ ବନ୍ଧନୀ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆଲୋକ ଦଣ୍ଡଟି ବଙ୍କାକରି ରଖା ହୋଇଥିଲେ ବାହ୍ୟସୂତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଏହା ବଙ୍କା ଦେଖାଯିବ । ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଅନୁସାରେ ଆଲୋକଦଣ୍ଡଟି ସିଧାଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଟି ସିଧା ଦେଖାଯିବ । ବାହ୍ୟ ସୂତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶୈଳୀ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ । ବାହ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଏହି ରୂପରେଖ ନିଏ । ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ(Field-Dependent) କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ନିଜ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଖୁଅକୁ ଧରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ (Field-Independent) ।

କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ସାମାଜିକ ଗୁଣରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନ୍ୟର ନାମ ଓ ମୁଖାକୃତି ବେଶି ମନେରଖନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଲ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ପାଖରେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟର ଭାବ ଓ ଆବେଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଲ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ପାଖରେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟର ଭାବ ଓ ଆବେଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ମିଳିମିଶି ଚଳିବାରେ ଏମାନେ ଦକ୍ଷ । ମୋଟ ଉପରେ ଏମାନଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଦକ୍ଷତା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂପର୍କକ୍ଷେତ୍ର ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ଲୋକେ ବେଶି ଭାବରେ ବିଶ୍ଳେଷଣମୂଳକ ଦକ୍ଷତା ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଏମାନେ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବାରେ ଓ ମାନସିକ କ୍ରିୟାକଳାପରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖନ୍ତି । ବାହ୍ୟ ପରିବେଶଠାରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଓ ଭାବନା କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିପାରନ୍ତି । ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ଓ କ୍ଷେତ୍ରମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ଦକ୍ଷତାର ଅଧିକାରୀ ।

ସୂଚନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିଭିନ୍ନ ନାମକରଣ ବିକାଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଓ ଉପାଦାନ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବ୍ୟବହାରର ସମ୍ପର୍କ ଆଲୋଚନା କଲାପରେ ମନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଲୋଚନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ତାହା ହେଉଛି କି ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଆମର କାମ୍ୟ । ପ୍ରକୃତରେ ବିଚାର କଲେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ଯେ ସବୁ ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ସରସ ଓ ସ୍ୱହଣୀୟ ରୂପ ଦିଏ । ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ହେଉଛି ସୂଚନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ସୂଚନଶୀଳତା କେବଳ କଳା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ସୂଚନଶୀଳତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ ରୂପ ଦିଏ । ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ସୂଚନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ପରିସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ପ୍ରଥମତଃ, ମନର ଉଦ୍ବୃତ୍ତତା ସୂଚନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ମନର ରୁଚିତା ସୂଚନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅନ୍ତରାୟ । ରୁଚି ମନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅହଂକେନ୍ଦ୍ରୀ ଭାବନା ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ରହେ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଲୋକ ନିଜର ରୁଚି, ବିଶ୍ୱାସ ଜୀବନଯାତ୍ରାକୁ ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ମନେ କରେ । ଅନ୍ୟର ବିଶ୍ୱାସ ଜୀବନଯାତ୍ରା ପ୍ରତି କୌଣସି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନଥାଏ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ଅବରୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ନେଇ ଲୋକଟି ନିଜର ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଦଳକୁ ମଧ୍ୟ ସର୍ବୋନ୍ନତ ମନେକରେ । ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀର ମାନଦଣ୍ଡ ନେଇ ଅନ୍ୟକୁ ବିଚାର କରୁଥିବାରୁ ବାହାରର ସବୁ ଜିନିଷ ତାକୁ ହେୟ ମନେ ହୁଏ ।

ରୁଚି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ଲୋକ ସହନଶୀଳତା ହରାଇ ବସେ । ବାହ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଅନ୍ୟର ଚିନ୍ତାଧାରା ସାମାନ୍ୟ ପୃଥକ୍ ହେଲେ ସେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟକୁ ଦୋଷାରୋପ କରେ । ଏହିପରି ମନୋଭାବର ଉଗ୍ର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଥିଲା ନାଜିମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ । ନାଜିମାନେ ସହନଶୀଳତା ହରାଇ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କୁ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଥିଲେ । ନାଜିମାନଙ୍କ ପରି ଏତେ ଉଗ୍ର ରୂପ ନ ନେଲେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ଜୀବନଯାତ୍ରାରେ ରୁଚି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ନିଜର ପ୍ରଭୁତ୍ବକାମୀ ମନୋବୃତ୍ତି ଦର୍ଶାଇଥାଆନ୍ତି । ନିଜର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଜାଆଁରେ ମଣିଷ କରିବାର ବଳବତୀ ଇଚ୍ଛା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପରିତାଳନା କରିବାର ଦୃଢ଼ କାମନା ଏମାନଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତ କରେ । ମୋଟ ଉପରେ ରୁଚି ମନର ପରିପ୍ରକାଶ ସୂଚନଶୀଳତାକୁ ନିଷ୍ପ୍ରୟ କରି ଏକ ପ୍ରଭୁତ୍ବକାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପରିପ୍ରକାଶରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଉଦ୍ବୃତ୍ତ ମନ ଅନ୍ୟର ବିଚାରଧାରା ଓ ଜୀବନଯାତ୍ରା ପ୍ରତି ଅଧିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ । ଏପରି ମନ ନୂତନ ପରିସ୍ଥିତି ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଘଟଣା

ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି, ସେଗୁଡ଼ିକ ବୁଝିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରେ । ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣା ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ଆବିଷ୍କାର କରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ ନ ରଖି ଅନ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରତି ସଚେତନ ଥିବାରୁ ନିଜର ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତା ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ଏମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ନ ହୋଇ ବହୁମୁଖୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଉନ୍ନତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ଦ୍ବିତୀୟତଃ, ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସମନ୍ବୟଶୀଳତାକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସମନ୍ବୟ-ଶୀଳତା କିଛି ଖରାପ କଥା ନୁହେଁ । ଜୀବନର ଜଟିଳ ପିରାକ୍ଷିତି ଓ ମାନସିକ ଚାପ ସହିତ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମନ୍ବୟ-ଶୀଳତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମନ୍ବୟ ସର୍ବସ୍ବ ନୁହେଁ । ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ସମନ୍ବୟଶୀଳତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଯାଇ କିଛି ନୂଆ ଜିନିଷ, ନୂଆ କୌଶଳ ଓ ଅଭିନବ ପନ୍ଥାର ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେତେକ ସମୟରେ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ । ତଥାପି ଜାଣିଶୁଣି ସେ କେବଳ ଖାପ ଖୁଆଇବାର ଆଦରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସର୍ବସ୍ବ ଓ ସମନ୍ବୟ ସର୍ବସ୍ବ ନ ହୋଇ ନିଜର ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ଓ ଆଗାମୀ ଦିନର ଚିନ୍ତାରେ ସ୍ବପ୍ନାବିଷ୍ଟ ରହେ ।

ଖାପଖୁଆଇବା ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନ ଦେଇ ଅଭିନବତ୍ବ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଉଥିବାରୁ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ଥିବା କେତୋଟି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ହାତକୁ ନିଏ । ପକ୍ଷତଃ ଏପରି ଲୋକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କ୍ଷତିର ଶରବ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳ ଉଦ୍ୟମ ବୃହତ୍ତର ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ସମାଜକୁ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିଥାଏ । ସମାଜର କର୍ମନାୟତାକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ପରିପ୍ରକାଶକୁ ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିହେବ ।

ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ତୃତୀୟ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ଏହାର ସମ୍ପ୍ରସାରଣଶୀଳତା । ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ନିଜର ଅନୁଭୂତିର ସୀମାକୁ ନିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ତତ୍ପର ।

ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଓ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବଳିଷ୍ଠ ଉପାଦାନ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅନୁଭୂତିର ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତାକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଅନ୍ତି । ବିଶିଷ୍ଟ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ମାସ୍‌ଲୋ ଏପରି ଅନୁଭୂତିକୁ ଶିଖର ଅନୁଭୂତି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ଜୀବନଟି ନୂଆ ନୂଆ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ହେଲା ପରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଜୀବନର ଆଭିମୁଖ୍ୟରେ କୌଣସି ସୀମା ନଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ସୀମାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଚାଲିଥାଏ ।

ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚତର ଏବଂ ଗଭୀରରୁ ଗଭୀରତର ଅନୁକୃତି ପାଇଁ ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଦା ସକ୍ରିୟ । ଉପନିଷଦ ଭାଷାରେ ଏପରି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଉତ୍ତରଣ କୁହାଯାଇପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିକାଶ କାରି ଉଦ୍ୟମ କରେ । ଏହି ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଛାଣୁ ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ଢାଞ୍ଚା ଅବଲମ୍ବନ ନ କରି ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନୂଆ ନୂଆ ଶୈଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କରେ । କଳା ହେଉ ବା ବିଜ୍ଞାନ ହେଉ, ସାହିତ୍ୟ ହେଉ ବା ସଙ୍ଗୀତ ହେଉ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ମନୋନିବେଶ କରିଥିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଉତ୍କର୍ଷ ଆଣିବା ପାଇଁ ନୂଆ ନୂଆ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ଚଳାଇ ଥାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୃଜନକାମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ସଚେତନ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।

ମୋଟ ଉପରେ ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଦୈନନ୍ଦିନ ଧାରାବନ୍ଧା ଗତାନୁଗତିକତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସରସ କରେ । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବଳୟର ଦୂରକୁ ଯାଇ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହୁଏ । ପ୍ରତି ଲୋକଠାରେ ଏପରି ଚେଷ୍ଟା ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖାଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସୃଜନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଏପରି ତପ୍ତରତା ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥାଏ । ସୃଜନମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମନ୍ୱୟକେନ୍ଦ୍ରୀ ନ ହୋଇ ସାଧନାକେନ୍ଦ୍ରିକ ହୋଇଥାଏ ।

ନାରୀତ୍ବ, ପୁରୁଷତ୍ବ ଓ ସମନ୍ୱିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ

ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ କେଉଁ କେଉଁ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ, ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସହଜ ଓ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ । ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ନାରୀସୁଲଭ ଓ ପୁରୁଷ ସୁଲଭ ଗୁଣ ସବୁର ତାଲିକା ଦିଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନଟିକୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପଚରାଯାଇପାରେ । ଜଣେ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତି କେଉଁ କେଉଁ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ, ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଉତ୍ତମ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ପୁରୁଷ ସୁଲଭ ଓ ନାରୀ ସୁଲଭ ଗୁଣର ସମନ୍ୱିତ ତାଲିକା ଦିଅନ୍ତି । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ଦୃଢ଼ ଓ ନାରୀ ପରି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ-ତାହା ହେଉଛି ନାରୀ ସୁଲଭ ଓ ପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣାବଳୀର ସମନ୍ୱୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ନାରୀସୁଲଭ ଓ ପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣାବଳୀର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି ତାକୁ Androgynous ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପନ୍ନ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଏକ ସମନ୍ୱିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।

ନାରୀ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାମାଜିକ ପ୍ରତିଛବି ରହିଛି । ନାରୀମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦୟାଳୁ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ, ଭାବପ୍ରବଣ, ସହଯୋଗୀ, କୋମଳମନା ଓ ସହାନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । ତା’ବ୍ୟତୀତ ନାରୀମାନେ ସ୍ନେହୀ, ଲଜ୍ଜାଶୀଳା, ସରଳା, ଉଦ୍ର, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶୀଳା ଓ ନିର୍ଭରଶୀଳା ବୋଲି ଆମ ସମାଜରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ । କୌଣସି ମହିଳା ଏହିସବୁ ଗୁଣାବଳୀର ଯେତେ ସନ୍ନିବିତବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ତାକୁ ସେତେବେଶି ନାରୀତ୍ବର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯାଏ । ଏଥିରୁ ଯେତେ ଅଧିକ ବିରୁଦ୍ଧ ଘଟେ ସମାଜରେ ତାକୁ ସେତେ ଅଧିକ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରାହୁଏ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭଳି ଗୁଣ ଦେଖାଉଥିବା ବାଳିକା ଓ ମହିଳାକୁ ‘ଅଣ୍ଡିରିଚଣ୍ଡୀ’ ପରି ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ସାମାଜିକ ଡିରସ୍ୟାମ ଦିଆଯାଏ । ମୋଟ ଉପରେ ନାରୀସୁଲଭ ଗୁଣାବଳୀର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖି ସମାଜ ଓ ସମାଜରେ ଚଳୁଥିବା ଲୋକେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ବା ଅସମ୍ମାନ ଦେଖାନ୍ତି ।

ସେହିପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣକୁ ପୁରୁଷୋଚିତ ବିଚାର କରାଯାଏ । ପୁରୁଷମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦୃଢ଼, ସ୍ୱାଧୀନ, ଅଭିଳାଷୀ, ଦୁଃସାହସୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିଗାମୀ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ତା’ ଛଡା ନିଜକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା, ନେତୃତ୍ବଗୁଣ ଦର୍ଶାଇବା, କର୍ମପ୍ରବଣ ହେବା, ପ୍ରତିଯୋଗୀ ମନୋଭାବ ଦର୍ଶାଇବା ଓ କିଛି ପରିମାଣରେ କ୍ରୋଧୀ ହେବା ଇତ୍ୟାଦି ପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣ ବୋଲି ସମାଜ ସ୍ୱୀକାର କରେ । ଏପରି ଗୁଣସବୁ ଦର୍ଶାଉଥିବା ପୁରୁଷବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ପୁରୁଷତ୍ବ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ନ କରି

ପୁରୁଷ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣଙ୍କ ନାରୀଜନୋଚିତ ଗୁଣ ଦର୍ଶାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ ଚିରସ୍ଥାର ମିଳେ । ‘ମାଉତିଆ’ ଇତ୍ୟାଦି ବିଶେଷଣ ପ୍ରୟୋଗ କରି ତାଙ୍କୁ ନିରୁସାହିତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ହୁଏ ।

ସମାଜ ଭେଦରେ ହୁଏତ ନାରୀସୁଲଭ ଓ ପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣାବଳୀ ତାଲିକାରେ କିଛିଟା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥାଇପାରେ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଜରେ କେତୋଟି ଗୁଣ ନାରୀପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ବିଚାର କରାଯାଉଥିବାସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ଗୁଣ ପୁରୁଷ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ବିଚାର କରାଯାଏ । ବହୁ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ଏସବୁ ସାମାଜିକ ପ୍ରତିଛବି ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ବନ୍ଦୀ ରଖନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ପୁରୁଷମାନେ ପୁରୁଷୋଚିତ ଗୁଣର ଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ଏବଂ ନାରୀମାନେ ନାରୀଜନୋଚିତ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସଫଳତାର ମାତ୍ରା ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ଲକ୍ଷ୍ୟବିହୀନ କିନ୍ତୁ ସାମାଜିକ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଅନୁସାରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୁଏ ।

କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କ’ଣ ନାରୀତ୍ୱ ଓ ପୁରୁଷତ୍ୱର ସଂଜ୍ଞା ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ? ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମତରେ, ନାରୀହେଉ ବା ପୁରୁଷ ହେଉ, କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ସମାଜ-ସୃଷ୍ଟି ସାମାଜିକ ପ୍ରତିଛବି ମଧ୍ୟରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ନିଜଠାରେ ନାରୀସୁଲଭ ଓ ପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣାବଳୀର ଏକ ସୁନ୍ଦର ସମନ୍ୱୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ପୁରୁଷ ଭଳି ଆତ୍ମ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଅଥଚ ନାରୀ ପରି ସହାନୁଭୂତି ସମ୍ପନ୍ନ । ଏମାନେ ପୁରୁଷ ପରି ପ୍ରତିଯୋଗୀ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଥଚ ନାରୀ ପରି ସାମାଜିକ, ପୁରୁଷୋଚିତ ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ଓ ନାରୀଜନୋଚିତ ମିଷ୍ଟଭାଷୀ । ମୋଟ ଉପରେ ପୁରୁଷ ନାରୀର ଭଲ ଗୁଣର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଘଟି ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏକ ସମନ୍ୱିତ ରୂପରେଖ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଶରୀରରେ ନାରୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଗୁଣାବଳୀର ସମନ୍ୱୟରେ ସେ ମହିଳାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହୁଏ । ଦେହରେ ପୁରୁଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପୁରୁଷଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୁଏ । ସମନ୍ୱିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ କେତେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରଥମତଃ, ନାରୀ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ପୁରୁଷ ହୁଅନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଖୁବ୍ ସରଳ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱାଧୀନ ମନୋଭାବ ଦାବୀ କରୁଥିଲେ ଏମାନେ ସ୍ୱାଧୀନମାନା ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ବାହ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଚାହୁଁଥିଲେ ଏମାନେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇପାରନ୍ତି । ବ୍ୟବସାୟିକ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଏମାନେ ଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ହୋଇପାରନ୍ତି ସାମାଜିକ ମିଳନ ବେଳେ ଏମାନେ ସେପରି ନିଜର ଆବେଗ ଅନୁଭୂତି ସ୍ପେଷ୍ଟ୍ରାଲ ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏକସ୍ୱରୀ ଗୁଣ ଦେଖାଉଥିବା ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କଠାରେ ବ୍ୟବହାରର ଏପ୍ରକାର ସରଳତା ଦେଖାଯାଇ ନଥାଏ ।

ନେତୃତ୍ୱ : ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ

ଆମର ପ୍ରଚଳିତ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ନେତୃତ୍ୱ ଶବ୍ଦ ବହୁ ବ୍ୟବହୃତ । ତଥାପି ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଆମର ବହୁ ଧାରଣା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ପୃଥୁଳକାୟ ଧାରଣା କରିଛି । ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଯେ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ମତ ଅନୁଶୀଳନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ସେ କଥା ଅନେକ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଶେଷକରି ରାଜନୀତିରେ କଥାକଥୁତ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଧରିନିଅନ୍ତି ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଜ୍ଞାନ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ୱ ବିଷୟରେ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ମତ ତଥ୍ୟରାଜିର କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ସେ ଦିଗରେ ନିଜକୁ ପରିଚିତ କରାଇବାକୁ ହେଲେ ଧ୍ୟାନଶୀଳତା ସହ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ ।

ପରିବାର ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଷ୍ଟ୍ର ପରିଚାଳନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିକ୍ଷେତ୍ରରେ ନେତୃତ୍ୱର ଭୂମିକା ରହିଛି । ବୋତାମ ନିର୍ମାଣ କାରଖାନାଠାରୁ ଆଣବିକ ଅସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିବା ସଂସ୍ଥାକ୍ଷେତ୍ରରେ ନେତୃତ୍ୱର ଗୁରୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକୃତ । ଅନୁଷ୍ଠାନଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଉ ବା ବୃହତ୍ ହେଉ ସଂସ୍ଥାର କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ଦିଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଗେଇ ନେବାରେ ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ପ୍ରତି ସଂସ୍ଥାର ସଫଳତା ବହୁ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାରଣା କରାଯାଉଥିଲା ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଟ ଗୁଣ । କବିର କବିତ୍ୱ ପରି ନେତୃତ୍ୱ ହେଉଛି ଏକ ଜନ୍ମଗତ ଦକ୍ଷତା । ଏପରି ଧାରଣା ବଦଳି ହେବା ମୂଳରେ କେତେକ ଐତିହାସିକ କାରଣ ରହିଛି । ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ଏବଂ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ହିଟ୍ଲର, ମୁସୋଲିନି, ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ନେତୃତ୍ୱ ଲୋକଙ୍କୁ ଚମକିତ କରିଥିଲା । ଅନୁକରଣ କରି ଶିକ୍ଷାଦିକ୍ଷ ଦେଇ ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶ ଘଟାଯାଇ ପାରେ ବୋଲି ସାଧାରଣ ଲୋକ ଗ୍ରହଣ କରୁନଥିଲେ । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ନେତୃତ୍ୱକୁ କେତେକ ମୁଷିମେୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ଗୁଣ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏପରି ଚିନ୍ତାଧାରାର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଦୁର୍ଗତି ହେଉଛି ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଭୂମିକାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା । ନେତୃତ୍ୱର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଲିମ ପ୍ରଦାନ ଯେ ବେଶ୍ ସହାୟକ ହୋଇପାରେ, ଏପରି ସମ୍ଭାବନାକୁ ଏତାଇ ଦିଆଯାଉ ଥିଲା । ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଉଦ୍ଗେଷ୍ଟ ଓ ବିକାଶ ଘଟିଛି ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନେତୃତ୍ୱର ବିଚାର ଆଲୋଚନାରେ ଉପଯୋଗୀ ତାଲିମ ବା ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଗୁରୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନେତୃତ୍ବର ଯେଉଁ ସଂଜ୍ଞାକରଣ କରାଯାଇଛି ସେଥିରେ ନେତୃତ୍ବକୁ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା (Process) ରୂପେ ବିବେଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ଜଡ଼ିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ନେତା, ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦ ଓ ଆନୁସଂଗିକ ଅବସ୍ଥା । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନକୁ ବାଦ ଦେଇ ନେତୃତ୍ବର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନପାରେ ।

ନେତୃତ୍ବକୁ ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦ ଓ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରିବାର ଏକ ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ତାହା ହେଉଛି ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦ ଓ ଅବସ୍ଥାକୁ ବାଦ ଦେଇ ନେତୃତ୍ବର ପ୍ରଭାବଶାଳୀତା ବିଚାର କରିବା ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ନେତା ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦ ଓ ଅବସ୍ଥାର ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ଫଳରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ୱଇଚ୍ଛା ପୂର୍ବକ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣରେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିବୃନ୍ଦଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ନେତୃତ୍ବ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ରୂପ ନେଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଧରଣର ଅନୁଗାମୀ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୁଏ ଅନ୍ୟ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇନ ଥାଏ ।

ସେହିପରି ପ୍ରତି ଅବସ୍ଥା ବା ପରିସ୍ଥିତିର ମଧ୍ୟ କେତେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି । ଜଣେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ନିଜର ଶୈଳୀକୁ ଏକ ସ୍ଥାଣୁ ବା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ କୌଶଳ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର ନକରି ଅବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ ସେଥିରେ ସ୍ୱଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣନ୍ତି । ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ବିବେଚନାରେ ନେତୃତ୍ବ ଶୈଳୀର ରୂପରେଖ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ନେତୃତ୍ବକୁ ଲୋକର ସାଧୁତା ସମୟାନୁବର୍ତ୍ତିତା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ ପରି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣ ରୂପେ ବିଚାର ନ କରି ଏହାକୁ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ରୂପେ ବିବେଚନା କରିବା ଉଚିତ । ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ନେତା, ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅବସ୍ଥା ପରସ୍ପର ସହିତ ଜଡ଼ିତ । କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଏବଂ କିପରି ଧରଣର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ କି ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ବ ଶୈଳୀ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ତାହା ହିଁ ନେତୃତ୍ବ ଆଲୋଚନାର ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ । ଏହାର ବିଧିବଦ୍ଧ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

ନେତୃତ୍ୱ : ଗୁଣାଶ୍ରୟୀ ବିଚାର

ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଅବତାରଣା କଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି । ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ୱ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରଭାବହୀନ ହୋଇପାରେ । ସୁତରାଂ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବାଦଦେଲେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଶୈଳୀର ପରିକଳ୍ପନା ଅସାମ୍ଭବ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ କେଉଁ ଶୈଳୀଟି ଉପଯୋଗୀ, ସେ ଦିଗରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଆଲୋଚନାର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି ।

ଏପରି ବିଚାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ଧରିନେବାକୁ ହେବ ଯେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତାର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣାବଳୀ ନାହିଁ । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଚାହିଁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ନିଜ ଗୁଣାବଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଏ । ଏହା ବହୁ ପରିମାଣରେ ସତ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ସ୍ୱୀକୃତି ପୂର୍ବରୁ ନେତାର ଗୁଣାବଳୀ ସଂପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ଘଟିଥିଲା । ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏ ଗୁଣାବଳୀ ସଂପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ସଂପର୍କରେ ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋଚନାତ କ୍ରିତବାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତତା ରହିଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ଯେ ନେତା କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ।

ପ୍ରତି ନେତା ଯେ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ଏପରି ଚିନ୍ତାଧାରା ଲୋକମାନଙ୍କର “ମହାପୁରୁଷ” ସଂପର୍କୀୟ ପରିକଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ, ଚର୍ଚ୍ଚିକ ଓ ବୁକ୍‌ରେଲ୍‌ଟଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ଐତିହାସିକ ମହାପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ ଗୁଣାବଳୀ ଅନୁଶୀଳନ କରି ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଧାରଣା କରାଯାଇ ପାରିବ । ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀରେ ଲୋକ ନିଯୁକ୍ତି ଓ ପଦୋନ୍ନତି ପାଇଁ କେତେକକ ମନୋନୟନ ମାପ କରି (Selection Test) ପରିକଳ୍ପନା କରାଗଲା । ଏହି ମାପକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଇତିହାସରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇ ପାରିବା ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିର କି ସବୁ ଗୁଣ ରହିବା ଉଚିତ, ସେହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ମାପ କରାଗଲା । ଏହି ଭିତ୍ତିରେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ମୋଟ ଉପରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣ ଅଛି ସେପରି ବିଶ୍ୱାସକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଲୋକ ନିଯୁକ୍ତିର ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଏବେ ମଧ୍ୟ କିଛି ପରିମାଣରେ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଅନୁସୂଚି ହେଉଛି । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ପୃଥକ ପୃଥକ ଧରଣର ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କର ସୁଦକ୍ଷ ପରିଚାଳକ ମାନଙ୍କୁ ଇକ୍ଷ୍ୟ କରି ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ପରିଚାଳନା ବିଶେଷଜ୍ଞ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ନେତୃତ୍ୱ

ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ । ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ ଓ ସଂଗଠିତ କରି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରିବାରେ ଏମାନେ ନିଜର ପରିଚାଳନା ଦକ୍ଷତା ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣ ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ସାଧାରଣତଃ ପାଞ୍ଚୋଟି ଗୁଣ ସଂପର୍କରେ ପରିଚାଳନା ବିଶେଷଜ୍ଞ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତେକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା, ଆତ୍ମବିଶ୍ବାସ, ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନମୁଖୀ ମନୋଭାବ, ନିଷ୍ଠା ନେବାର ଦକ୍ଷତା ଓ ଅନ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବିଚାର କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ।

ପରିଚାଳନା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମତରେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ପ୍ରତି ନେତାର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଅଧିକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପାରିପାଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ସମନ୍ବୟ ରକ୍ଷା କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଏହି ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପରିଚୟ । ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ନେତା ନିଜ ସଂସ୍ଥାର ସମସ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ଭାବେ ଅନୁଶୀଳନ କରିପାରେ ଏବଂ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଲାଗି ଅନୁଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କି ପ୍ରକାର ଦକ୍ଷତା ରହିଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ରୂପେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସଂସ୍ଥାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ପାରିପାଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବୁଦ୍ଧି ନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନେତୃତ୍ବର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

ଦ୍ବିତୀୟରେ ନେତୃତ୍ବ ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମବିଶ୍ବାସ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଦୃଢ଼ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ନିଜର ବିଶ୍ବାସ, ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ଥାଇ ସେସବୁକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଏବଂ ସେ ଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଦିଗରେ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ଲାଗି ସକ୍ଷମ ହେବା ନେତୃତ୍ବ ଗୁଣର ଅଙ୍ଗାଭୂତ । ନିଜକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଜାହିର କରି ନ ପାରିଲେ ନେତୃତ୍ବ ଗୁଣ ଭଲ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇନଥାଏ ।

କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମ-ନିଶ୍ଚୟତା(Self-assertion) ଦର୍ଶାଇବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ନେତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାସୀନ ରହିବ । ବରଂ ସଫଳକାମୀ ନେତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ବିଚାରଧାରା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଓ ପଦବୀରେ ନିଜକୁ ମନେ ମନେ ରଖି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବୁଝିବାକୁ ଯତ୍ନ କରେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଦର୍ଶାଇବା ନେତୃତ୍ବର ଅନ୍ୟତମ ଗୁଣ ।

ଚତୁର୍ଥରେ ପ୍ରତି ନେତା ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନମୁଖୀ । ଏମାନଙ୍କର କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଥାଏ ଏବଂ ସେ ଦିଗରେ ସେମାନେ କେତେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛନ୍ତି ମଝିରେ ମଝିରେ ତା'ର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ବହୁ ସମୟରେ କିଛି କ୍ଷତିର

ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ କାମ ହାତକୁ ନିଅନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ କିଛି କଷ୍ଟକର କାମକୁ ସଂପାଦନ କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ କର୍ମ ଯୋଜନାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣ ଦର୍ଶାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣରେ କୁଶଳତା ସୂଚାନ୍ତି । କୌଣସି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ବେଳେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବିକଳ୍ପର ବିଚାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଧାନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଏମାନଙ୍କର ବେଶି ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକ କଷ୍ଟକର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବା ବେଳେ ଯେପରି ମାନସିକ ଦୃଢ଼ ଦର୍ଶାଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ବହୁ ସମୟର ଅନେକ ଭୁଲ କରିଥାନ୍ତି ନେତା ସେପରି କରନ୍ତିନା । ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି । ନେତୃତ୍ୱର ଗୁଣ ବିଚାର କଲାବେଳେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିସମୂହ ଓ ପରିସ୍ଥିତିର ବିଚାର ଉପରେ ଆଶ୍ରୟ କରେ । ତଥାପି କେତୋଟି ଗୁଣ ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ଓ ବହୁ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କେତୋଟି ଗୁଣର ବିକାଶ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଛି ।

ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ: ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା

ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ କିପରି ହେବା ଉଚିତ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଜନମତ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ବହୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେବ । ଏପରିକି ବ୍ୟବହାର ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ ମତାମତ ରହି ଆସିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବିଗତ କେତୋଟି ଦଶକ ଧରି ବିଧିବଦ୍ଧ ଗବେଷଣା ଓ ଆଲୋଚନା ଫଳରେ ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା କ୍ରମଶଃ ସ୍ପଷ୍ଟତର ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବଶାଳିନୀତା ଉପରେ ଗବେଷଣାଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟସବୁ ମିଳିବାରେ ଲାଗିଛି ।

କିପରି ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ବିଚାରରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଛି, ତାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସମ୍ପର୍କରେ ସାମାନ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ । ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ଏବଂ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିଲା ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଟ ଗୁଣ । କବିତ୍ୱ ପରି ନେତୃତ୍ୱ କାହାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଗୁଣ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଏ । ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ, ହିଟଲର, ମୁସୋଲିନିଙ୍କ ପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନେତାମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଏପରି ଧାରଣାକୁ ଦୃଢ଼କଲା । ମାତ୍ର କ୍ରମଶଃ ଏପରିସବୁ ଧାରଣା ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ବ୍ୟବହାରବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ଆମର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଜଗତରେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁପରିଚାଳନା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଟି । ନେତା କାର୍ଯ୍ୟାଭିମୁଖୀ(Task Oriented) ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ଲୋକାଭିମୁଖୀ(People Oriented) ହୋଇପାରେ ।

କାର୍ଯ୍ୟାଭିମୁଖୀ ନେତା ଶେଷ ହେବାକୁ ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟଟି କେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟଟି ଶେଷ କରିବା ପାଇଁ ସମୟ ସୀମା ଧାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଶେଷ କରିବା ପାଇଁ ଅଧ୍ୟବ୍ଧାନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଅନ୍ତି । ଉତ୍ତମରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରଶଂସା ଓ ପୁରସ୍କାର ଦେବାସ୍ଥଳେ କାମରେ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତି ଶାସ୍ତିବିଧାନ କରିବାରେ ପଛଦୁଆ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ନେତାମାନେ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ନେତା ଓ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ଏବଂ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ସଦ୍ଭାବ ତାଙ୍କର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଏ । ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେପରି

ସୁଖ ସନ୍ତୋଷ ପାଇବେ, ହସସ୍ମୟରେ ସମୟ କାଟିବେ ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଆଏ । ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ କଲ୍ୟାଣକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଯୋଜନା କରନ୍ତି । ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ଏପରି ନେତାଙ୍କର ମୌଳିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

ବିଂଶ ଶତକର ଷଷ୍ଠ ଦଶକ ପୂର୍ବରୁ ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ, ଏପରି ଦୁଇଟି ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇପଟ ପରି । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି କର୍ମାଭିମୁଖୀ ହେବ କିମ୍ବା ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହେବ । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ଜଣେ ନେତା କର୍ମାଭିମୁଖୀ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଲୋକସମ୍ପର୍କଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯିବ । ସେହିପରି ଜଣେ ନେତା ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହେଲେ ସେ କର୍ମାଭିମୁଖୀତାଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯିବ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ସମୟରେ ଏ ଦୁଇଟିର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ନିଜ ଶୈଳୀରେ ସଂଯୋଜିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ କୁ ତାକୁ ବାନ୍ଧିନେବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ଷଷ୍ଠଦଶକ ପରେ ଏ ଧାରଣାର ଆମୂଳତ୍ୱକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଗବେଷଣାରୁ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ଜଣେ ନେତା ନିଜର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ଏ ଦୁଇଟି ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରୁ ବିଭିନ୍ନ ପରିମାଣର ଉପାଦାନ ଅଂଶୀଭୂତ କରିପାରିବ । ଏହା ଫଳରେ କର୍ମାଭିମୁଖୀ ଓ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ପରି ଦୁଇଟି ଶୈଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାରୋଟି ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ରୂପନେଇ ପାରିବ ।

ପ୍ରଥମ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀଟିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏପରି ନେତାମାନେ ଲୋକସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତି ଆଦୌ ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ପୁରାପୁରି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ନିଜେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଅନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ କେବଳ ଅନୁଗତମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି । ଅନୁଗତମାନେ ଏପରି ଘୋଷିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀକୁ ପ୍ରରୋଚନାମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ପର୍କ ଉଭୟରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ଦୁଇଟିଯାକ ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ରଖନ୍ତି । ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଶୁଣାଇ କାମ କରାଇନେବା ପଦ୍ଧତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତି । ସୁସମ୍ପର୍କ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ ପରି ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କରେ ।

ତୃତୀୟ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀର ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ; କାମ ଉପରେ ବିଶେଷ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପର୍କମୁଖୀ ନେତା କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ହସ୍ତାନ୍ତର ଶୈଳୀ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏପରି ନେତାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ପାଦନା ତଥା ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ

ଉପରେ ପୁରାପୁରି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରେନାହିଁ । ଅନୁସରଣକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ଭାଳିନେବେ ଭାବି ଏମାନେ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ରଖନ୍ତି । କେବଳ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ହେଲେ କିଛିଟା ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ଚାରୋଟି ଶ୍ରେଣୀର ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, ପ୍ରରୋଚନା ଶ୍ରେଣୀରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଉପାଦାନକୁ(କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ପର୍କ) ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବାସ୍ଥଳେ ଦାୟିତ୍ୱ ହସ୍ତାନ୍ତର ଶ୍ରେଣୀରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଉପାଦାନ କମ୍ ରହିଛି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପର୍କମୁଖୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ସମ୍ପର୍କକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବା ସ୍ଥଳେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶ୍ରେଣୀରେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀଟି ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ବା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରାଗଲେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭରସା ଦେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଗବେଷଣାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଭେଦରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀ ଉପଯୋଗୀ ବା ଅନୁପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଅନୁସରଣକାରୀଙ୍କ ପ୍ରକୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରାଯିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ।

ନେତୃତ୍ବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶୈଳୀ

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନା ଅନୁଯାୟୀ ନେତୃତ୍ବ ଚାରୋଟି ସମ୍ଭାବିତ ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶୈଳୀ ଅନ୍ୟତମ । କୌଣସି ନେତା ନିଜର ନେତୃତ୍ବ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଉପରେ ଖୁବ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇ ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ଖୁବ କମ ନଜର ଦେଲେ, ସେପରି ନେତା ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶୈଳୀ ଅନୁସରଣ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟଟି ସମ୍ପର୍କରେ ବାରମ୍ବାର ସୂଚନା ଦେବା, ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ଏକାଧିକବାର ତଦାରଖ କରିବା ଏବଂ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ କଠୋର ମନୋଭାବ ଦର୍ଶାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ଏହି ନେତୃତ୍ବ ଶୈଳୀର ଏପରି ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି । ଆପାତତଃ ଏହି ଶୈଳୀଟି ଅଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଓ ଅନୁପଯୋଗୀ ମନେ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଶୈଳୀର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ସାମାବଦ୍ଧ ହେଲେ ହେଁ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ଉପଯୋଗୀତା ରହିଛି ।

କୌଣସି ଶୈଳୀର ଉପଯୋଗୀତା ସ୍ଥିର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦୁଇଟି ଦିଗ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଅନୁଗାମୀ (Followers) ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଓ ଗୁଣାବଳୀକୁ ବାଦଦେଇ ନେତୃତ୍ବ ପ୍ରଭାବଶାଳୀତା ବିଚାର କରିବା କଷ୍ଟକର । ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତାରୂପେ ସ୍ବାକୃତି ପାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଭାବହୀନ ହୋଇପାରେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ।

ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଓ ସ୍ବଭାବ ନେତୃତ୍ବକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପରିପକ୍ୱତା ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ । ପରିପକ୍ୱତାକୁ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି କାର୍ଯ୍ୟଗତ ପରିପକ୍ୱତା । କର୍ମଚାରୀ ଜଣକର ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଖୁବ୍ କମ୍ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ତାଲିମ ଓ ଦକ୍ଷତାର ଅଭାବ ଥିଲେ ଏପରି ପରିପକ୍ୱତା କମ୍ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ କର୍ମଚାରୀ ଜଣକର ଦକ୍ଷତା ଓ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ କାର୍ଯ୍ୟଗତ ପରିପକ୍ୱତା ଅଧିକ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିପକ୍ୱତାଟି ବ୍ୟକ୍ତିର ମାନସିକ ଅଭିପ୍ରାୟକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି । କାମ କରିବାକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ଓ ମାନସିକ ତତ୍ପରତା ଥିଲେ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ପରିପକ୍ୱତା ଅଧିକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ।

ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟଗତ ପରିପକ୍ୱତା ଓ ମାନସିକ ପରିପକ୍ୱତାକୁ ବିଚାର କରି କୌଣସି ଅନୁସ୍ଥାନର କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଅପରିପକ୍ୱ, ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ପରିପକ୍ୱ ବା ଖୁବ୍ ପରିପକ୍ୱ

ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅପରିପକ୍ୱ ହୋଇଥିଲେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରଥମରୁ ତରବରିଆ ଭାବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ତରବରିଆ ଭାବେ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିବା ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟିରେ ଅଧିକାଂଶ କର୍ମଚାରୀ ଅପରିପକ୍ୱ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ବେଶୀ । ବହୁଲୋକ ପ୍ରଥମ ଥରପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଗତ ଦକ୍ଷତା ଓ ତାଲିମ ଖୁବ କମ୍ ହେବା ସ୍ୱଭାବିକ । ସେହିପରି ପୂର୍ବରୁ ପାରସ୍ପରିକ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ନଥିବାରୁ ସହଯୋଗ ମନୋବୃତ୍ତିର ଅଭାବ ମଧ୍ୟ ରହିପାରେ । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବାରୁ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକଙ୍କର ଧାରଣା ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ଏପରିସ୍ଥଳେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ବା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚନା କିମ୍ବା ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଲେ, କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ଖୁବ ଅଧିକ ଥାଏ । ବହୁ ସମୟ ବାକ୍ ବିତଣ୍ଡା ଯୁକ୍ତିତର୍କରେ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବାରେ ଅଯଥା ବିଳମ୍ବ ଘଟେ । ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ବା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଏକ ନେତାରୂପେ ନିଜେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ୱଳ୍ପ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଘୋଷଣା କରି ଏହି ଆଭିମୁଖ୍ୟର ପରିପୂରଣ ଦିଗରେ ପଛା ଦର୍ଶାଇ ପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏପରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାତ୍ମକ ଶୈଳୀ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ଶୈଳୀ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଏକ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ନେତାଜଣକ ଅନ୍ୟ କିଛି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ନଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବାରୁ ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ କାମର ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ସୂଚନା ପାଆନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଓ ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀରେ କିଛି ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଛି । ଏହା ବହୁ ପରିମାଣରେ ନେତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତି କୈନ୍ଦ୍ରିକ ହେଉଥିବାରୁ ଏପରି ଶୈଳୀରେ ମନୋମୁଖୀ ଶାସନ, ଉତ୍ପାଦନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଅପରିପକ୍ୱ, ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପରିପକ୍ୱତା ବୃଦ୍ଧି କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ନେଇ ଏହି ଶୈଳୀକୁ ଏକ ସଂଯତ ଓ ଉପଯୋଗୀ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ । ନେତାଜଣକ ଏହାକୁ ଏକ ସାମୟିକ ଆୟୁଧ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଲୋକମାନଙ୍କର କର୍ମ ତତ୍ପରତା ବୃଦ୍ଧି କରିପାରନ୍ତି । କାମଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା, ଶେଷ କରିବାର ସମୟ ସୀମା ଦର୍ଶାଇବା ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ସେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରନ୍ତି ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ବୋଲି କହିଲେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମୟ ରେଖା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ନେତାଜଣକ ନିଜ ଶୈଳୀରେ ଲୋକଙ୍କର ଅପରିପକ୍ୱତା କମାଇ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ପରିପକ୍ୱ କଲାପରେ ନିଜଶୈଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ଉଚିତ । ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କିଛି ପରିମାଣରେ କାର୍ଯ୍ୟଗତ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କଲାପରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ତାହାର ଉପଯୋଗୀତା ହରାଇଥାଏ । ଅନୁଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ପରିପକ୍ୱତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲାପରେ ଅନ୍ୟଏକ ଶୈଳୀର ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇଥାଏ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ବିଜ୍ଞ ଓ କୁଶଳୀ ନେତା ନିଜ ନେତୃତ୍ୱର ଅନୁରୂପ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିଜ ଶୈଳୀରେ ଆଣିଥାଆନ୍ତି । ଏପରି ଶୈଳୀର ଆଲୋଚନା ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କରାଯିବ ।

କିପରି ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ କେଉଁ ପ୍ରକାର ଅନୁସରଣକାରୀ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ?

ପୂର୍ବ ଆଲୋଚନା ଅନୁଯାୟୀ ନେତୃତ୍ୱ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଟ ଗୁଣ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ପୂର୍ବରୁ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିଲା ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏବଂ ସବୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଭାବଧାରାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଗୋଟିଏ ଧରଣର ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ (Followers) ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ହେବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୁପଯୋଗୀ ବିଚାର କରାଯାଉଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ- କିପରି ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେଉଁ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହେବ ? ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କୁ କିପରି ଉପାୟରେ ବିଭାଗୀକରଣ କରାଯିବ । ନେତୃତ୍ୱାନ୍ତରୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପରି ଅନୁସରଣକାରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅଛି । ଏବଂ ଲୋକ ଲୋକ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ତଥାପି ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଦିଗଟି ସବୁଠାରୁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ତାହା ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର ପରିପକ୍ୱତା (Maturity) ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିପକ୍ୱତାର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରାଯାଉ । ପରିପକ୍ୱତାକୁ ଦୁଇଟି ଦିଗରୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ଜନିତ ପରିପକ୍ୱତା ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଅଭିପ୍ରେରଣାଗତ (Motivational) ପରିପକ୍ୱତା । ଲୋକଟିର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦାକ୍ଷତା ଥିଲେ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ହାସଲ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅତୀତରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ତାଲିମ ସବୁ ପାଇଥିଲେ, ତାର କାର୍ଯ୍ୟ ଦକ୍ଷତା ଜନିତ (Job Maturity) ପରିପକ୍ୱତା ରହିଛି ବୋଲି ଧରାଯିବ । ସେହିପରି କାମକରିବା ପାଇଁ ଲୋକଟିର ଇଚ୍ଛା, ଆଗ୍ରହ ଓ ଅଭିପ୍ରେରଣା ଥିଲେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ପରିପକ୍ୱତା ରହିଛି ବୋଲି ଧରାଯିବ । ଏ ଦୁଇଟିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍ଥାର କର୍ମଚାରୀମାନେ ଅପରିପକ୍ୱ, ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ପରିପକ୍ୱ, ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ପରିପକ୍ୱ ଏବଂ ଖୁବ୍ ପରିପକ୍ୱ- ଏହିପରି ମୋଟାମୋଟି ଚାରିଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି- କେଉଁ ପ୍ରକାର ଅନୁସରଣକାରୀ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେଉଁ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱଶୈଳୀ ଉପଯୋଗୀ ?

ଗବେଷଣାରୁ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ, ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କର ପରିପକ୍ୱତା ନଥିଲେ (ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ଅପରିପକ୍ୱ ହୋଇଥିଲେ) ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ (Authoritarian ବା Telling) ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୁଏ । ଏପରି ନେତା ନିଜେ ନିଜେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଅନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଘୋଷଣା କରି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ

କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ଵାରା ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ହଠାତ୍ କରି ଗୋଟିଏ କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ସେପରି କିଛି ପୂର୍ବ ପ୍ରସ୍ତୁତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅଭିଜ୍ଞ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରତି ଆଲୋଚନାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣର ସୁଯୋଗ ଦେଇ ନୀତି ନିୟମ ପ୍ରଣୟନ କଲେ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସୂଚରାଂ ପ୍ରାନ୍ତମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନିଜେ କେତେକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇ ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟକରଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେବେ । ଏପରି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତି ଧୀରେ ଧୀରେ ବଢ଼ିବ । ସେମାନେ ପରିପକ୍ୱତା ଆଡ଼କୁ ଗତି କଲେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନିଜର ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶୈଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ଅନ୍ୟ ଶୈଳୀର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ ହେବ ।

ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କର ଅଳ୍ପ ଓ ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ପରିପକ୍ୱତା ଆସିବା ପରେ ନେତୃତ୍ଵ ଶୈଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନେତା ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହେବେ ଏବଂ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଲୋଚନାରେ ଭାଗ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ପରିପକ୍ୱତା ଯେତିକି ବୃଦ୍ଧିପାଇବ, ନେତା ନିଜର ଭୂମିକା ସେତିକି କମାଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଂଶୀଦାର କରିବେ । ଅଂଶଗ୍ରହଣର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦେବ ଏବଂ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇବ ।

ବିକାଶ ସୋପାନରେ ହୁଏତ ନେତା ଏପରି ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରନ୍ତି ଯେ ସମସ୍ତ ଅନୁସରଣକାରୀମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିପକ୍ୱତା ଦର୍ଶାଉଛନ୍ତି । ଏପରି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନେତା ଦାୟିତ୍ଵ ହସ୍ତାନ୍ତର (Deligating) ଶୈଳୀର ଉପଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁସରଣକାରୀମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦାୟିତ୍ଵଶୀଳ ହୋଇଥିବାରୁ ନେତା ସେମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଭାର ଦେଇ ନିଜର ଭୂମିକାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୀମିତ ରଖିବେ ।

ଅନୁସରଣକାରୀମାନେ ଖୁବ୍ ପରିପକ୍ୱ ବା ଦାୟିତ୍ଵଶୀଳ ହେବାପରେ ନେତା ସୀମିତ ଭୂମିକା ନେବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ନେତା ଶିଥିଳତା ବା ସୁହାହୀନତା ଦର୍ଶାଇବେ । କୌଣସି ନେତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ଵର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦଳ ନଥାନ୍ତି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏକାଧିକ ଦଳ ରହିଥାନ୍ତି । ସୂଚରାଂ ଦକ୍ଷ ନେତା ଖୁବ୍ ପରିପକ୍ୱ ଦଳଟି ପାଇଁ ଦାୟିତ୍ଵ ହସ୍ତାନ୍ତର ଶୈଳୀର ଉପଯୋଗ କରିବାସ୍ଥଳେ ଅପରିପକ୍ୱ ଦଳ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମୁଖୀ ଶୈଳୀର ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦଳପାଇଁ ସୀମିତ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ସମୟର ଉପଯୋଗ ଘଟାଇ ସେ ଯେଉଁସବୁ ସମ୍ଭବ ସଞ୍ଚିତ ରଖନ୍ତି ସେସବୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ପରିପକ୍ୱ ଦଳ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏପରି ବିଚାରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଯେ ଏକ ସମୟରେ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ନେତା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନୁସରଣ ଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ନେତୃତ୍ଵ ଶୈଳୀର ଉପଯୋଗ କରନ୍ତି ।

ନେତୃତ୍ୱ ଓ ପରିସ୍ଥିତି

ସବୁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସମାନ ପ୍ରକାର ନେତୃତ୍ୱ ସଫଳତା ହାସଲ କରିପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ୱ ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ସଫଳ ହୁଏ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଏ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବିଲୟ ଘଟିଛି । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଚାହିଁ ନିଜର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରେ ।

କେଉଁ ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିରେ କେଉଁ ଧରଣର ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଉପଯୋଗୀ ବୁଝିବା ନେତୃତ୍ୱପାରିବ? ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀର ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଦୁଇଟି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି କର୍ମାଭିମୁଖୀ(Task-Oriented) ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଲୋକାଭିମୁଖୀ(Relationship-Oriented) । କର୍ମାଭିମୁଖୀ ଶୈଳୀର ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମ୍ପାଦିତ ହେବାକୁ ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟଟି ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟଟି କିପରି ସୁସମ୍ପାଦିତ ହୋଇପାରିବ ତାହାର ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । କାମଟି ଶେଷ ହେବାର ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତି ସଚେତନ ରୁହନ୍ତି । କୁଶଳତାର ସହିତ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଏବଂ ଠିକ୍ ସମୟରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଓ ପାରିତୋଷିକ ଦିଅନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ କର୍ମାଭିମୁଖୀ ନେତା କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ନିଜର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶାନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ନେତାର ଦୃଷ୍ଟି ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ । ନେତା ଓ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିପରି ସୁସମ୍ପର୍କ ରହିବ, ସେ ଦିଗରେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି । ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିପରି ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିବ, ସେ ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି । ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ହାନିଲାଭ ଏପରି ନେତାମାନଙ୍କର ମୂଳ ଭାବନା ରହିଥାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିର ପ୍ରକୃତି ବିଚାର କରାଯାଉ । ସାଧାରଣତାବେ କହିଲେ ପରିସ୍ଥିତିଟି ଅନୁକୂଳ କିମ୍ବା ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇପାରେ । ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିର ତିନୋଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ରହିଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେବାକୁ ଥିବା କାର୍ଯ୍ୟଟିର ରୂପରେଖ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସରେ ସାମଗ୍ରୀ ସବୁର ବିକ୍ରୟ ଏବଂ ଅଫିସରେ ଟାଇପିଷ୍ଟ ହିସାବରେ କିଛି ଟାଇପ୍ କରିବା ଏ ଧରଣର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବ, କେତେ ପରିମାଣରେ କରାଯିବ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟର କିପରି ମୂଲ୍ୟାୟନ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେଖ ରହିଛି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ରାତି ଅଧରେ ଖାଲରେ ଗଳିଯାଇ ଗାଡ଼ିର ଚକଟି ଅଟକିଯାଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ କିପରି

ସ୍ୱଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ହେବ, ସେପରି କାମର ସ୍ୱସ୍ତତା କମ୍ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନେତା ଓ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସମ୍ପର୍କ ଥାଏ । ଅନୁସରଣକାରୀମାନେ ନେତାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଏହା ହୋଇ ନଥିଲେ ଅବସ୍ଥାଟି ପ୍ରତିକୂଳ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ତୃତୀୟରେ ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନେତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ଥାଏ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ଯେ କେହି ପଣିଯାଇ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷକ କହି ନେତୃତ୍ୱ ଜାରୀ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ୱୀକୃତିର ସମ୍ଭାବନାକୁ ବୁଝି କରିବା ପାଇଁ ଅନେକ ସମୟରେ ଜଣେ ପୂର୍ବସ୍ୱୀକୃତିପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ନବାଗତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନେଇ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଏହା କରିବା ଦ୍ୱାରା ନବାଗତଙ୍କ ଭିତ୍ତିଭୂମି ସ୍ୱଳ୍ପ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ ହୁଏ । ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନେତାଙ୍କର ଏପରି ସ୍ୱୀକୃତି ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଇନସଜ୍ଜତ ଅଧିକାର ରହିଛି, ଏହା ସମସ୍ତେ ମାନିନେଇ ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଖରାପ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନେତା ଏପରି ସ୍ୱୀକୃତି ହାସଲ କରି ନଥାନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥଶାବ୍ଦ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ପରିସ୍ଥିତି ଖୁବ୍ ଅନୁକୂଳ କିମ୍ବା ଖୁବ୍ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଥିଲେ କର୍ମାଭିମୁଖୀ ନେତାମାନେ ଅଧିକ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିଚାର କରାଯାଉ । ମନେ କରାଯାଉ ଯେ ବ୍ୟୋମଯାନର କ୍ୟାପଟେନ୍ ବ୍ୟୋମଯାନଟିରୁ ଅବତରଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ପରିସ୍ଥିତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିକୂଳ । ଖରାପ ପାଗ ଯୋଗୁଁ ଅବତରଣର ବହୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହିଛି । ସାମାନ୍ୟତମ ତୃଟିବିରୂପି ହେଲେ ବ୍ୟୋମଯାନଟି ଧକ୍କାଖାଇ ଧୂସ ପାଇପାରେ । ଏପରି ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ କ୍ୟାପଟେନ୍ ବା ବ୍ୟୋମଯାନର ନେତାଜଣକଙ୍କ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହେବା ଆଦୌ ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ବ୍ୟୋମଯାନର ଅନ୍ୟସବୁ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ମତାମତ ଲୋଡ଼ିବା ସମୟରେ ଘୋର ଅନର୍ଥ ଘଟିଯାଇପାରେ । ସୁତରାଂ ନେତା ଯଥାଶୀଘ୍ର ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବେ ଏବଂ ତାହାକୁ ତୁରନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଏପରି ଖୁବ୍ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ କର୍ମାଭିମୁଖୀ ଶୈଳୀ ଅଧିକ ସହାୟକ ହେବ । ସେହିପରି ପରିସ୍ଥିତି ଖୁବ୍ ଅନୁକୂଳ ଥିଲେ, କର୍ମାଭିମୁଖୀ ଶୈଳୀ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ସର୍ବେକ୍ଷଣରୁ ଜଣାଯାଇଛି ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟମ ଧରଣର ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ଶୈଳୀ ଫଳପ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ପରିସ୍ଥିତି ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ ବା ଅଧିକ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇ ନଥିଲେ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ଶୈଳୀ ସହାୟକ ହୁଏ ।

ଲୋକସମ୍ପର୍କ ନୈପୁଣ୍ୟ

ସଫଳ ନେତୃତ୍ବ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ହେଉଛି କୁଶଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋକ ସମ୍ପର୍କ । କୌଣସି ସଂସ୍ଥା ବା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ସମୟରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ଦକ୍ଷତା ସହିତ ଲୋକ ସମ୍ପର୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ନେତୃତ୍ବ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ନେତାଙ୍କ ସହିତ ଅନୁସରଣକରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅବିଚ୍ଛେଦ ଅଂଶବିଶେଷ ହୋଇଥିବାରୁ ନେତା ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ କି ପ୍ରକାର ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷାକରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ ।

ସଫଳ ଲୋକସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବିକାଶରେ ମୁଖ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ହେଉଛି ନେତାଙ୍କର ଯତ୍ନମୁଖୀ ଓ ସ୍ନେହଶୀଳ ମନୋଭାବ । ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ଶିଶୁର ଯତ୍ନ ନେବା ପରି ଦକ୍ଷ ନେତା ଅନୁସରଣକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଓ ଚାହିଦା ପ୍ରତି ସଜାଗ ଥାଆନ୍ତି । ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯତ୍ନମୁଖୀ ଓ ସ୍ନେହପ୍ରବଣ ସକ୍ରିୟ ମାନସିକତା ରହିଥାଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସେ ଅନୁକରଣକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମସ୍ତ ଭୌତିକ ଚାହିଦା ପୂରଣ କରନ୍ତି । ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ନେହ ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ଜଣେ ଜଣେ ମା' ଶିଶୁର ସମସ୍ତ ଚାହିଦା ଏବଂ ଅଳିଅର୍ଦ୍ଧଳ ପୂରଣ କରି ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏହା ଫଳରେ ପିଲାଟି ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ସ୍ନେହ ପ୍ରବଣ ନେତୃତ୍ବ ଏ ଧରଣର ନୁହେଁ । ଜିନିଷପତ୍ରର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବା ଉପରେ ଏହା ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ ନୁହେଁ । ଆନ୍ତରିକତାର ସହ ଅନୁଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏପରି ନେତୃତ୍ବର ନିଦର୍ଶନ ।

ଏ ଆଲୋଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ପ୍ରଭାବଶୀଳ ନେତା ତାଙ୍କର ଅନୁଗତମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ରୂପେ ବୁଝିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚାହିଦା ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଗତ ରହିଥାନ୍ତି । ଉପଯୋଗୀ ଯୋଗା ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରନ୍ତି । ସଫଳ ନେତା ନିଜର ଅନୁଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଚାହିଦା ପ୍ରତି ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ, ତାଙ୍କର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନହୋଇ ଦଳଗତ ହୋଇଥାଏ । “ତୁମେ” ବା “ତୁମ୍ଭେମାନେ” ପରିବର୍ତ୍ତେ “ସେ” “ଆମେ” କିମ୍ବା “ଆମ୍ଭେମାନେ” ଶବ୍ଦ ବେଶୀ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏପରି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଦଳଗତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଦୂରାନ୍ୱିତ କରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳତା ମିଳିଲେ ସେ ଦଳର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ସଫଳତା ପାଇଁ ସେ ଦାୟି ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବିଫଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜେ ବିଫଳତାର ଦାୟିତ୍ବ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟର

ସଫଳତା ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେ ସଦା ସର୍ବଦା ଉଦ୍‌ଗ୍ରାବ ରହନ୍ତି ଏବଂ ସଫଳତା ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଅନ୍ତି । ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାରେ ଅଯଥା କାଳକ୍ଷେପଣ ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦେଖାଯାଏ ଯେ ସଫଳ ନେତାମାନେ ସଫଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାସ୍ଥଳେ ବିଫଳ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏକାନ୍ତରେ ଡାକି ଚିରସ୍ମାର କରନ୍ତି । ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ସଂଶୋଧନ ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିକାଶ ବର୍ଦ୍ଧନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

ନିଜର ସାମାଜିକ ପରିସରକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସମ୍ପ୍ରସାରଣଶୀଳ କରିବା ପାଇଁ ନେତା କେତେକ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । ସ୍ଥିତହସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖରେ ଅନ୍ୟକୁ ସ୍ଵାଗତ କରିବା, ନାମ ସବୁ ମନେରଖି ସେଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ରୂପେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସାମାଜିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଏଧରଣର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ । ସମୟ ସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା'ର ଭଲ ମନ୍ଦ ପଚାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରିବାରର ଭଲମନ୍ଦ ପଚାରିବା ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଦେଇଥାଏ । ସେହିପରି ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆୟୋଜିତ ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦାନ କରିବା ଏକ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଳଖିଆ କିମ୍ବା ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏପରି ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କକୁ ଦୃଢ଼ କରେ ।

ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କର ବିକାଶ ଘଟାଇବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଲୋକମାନେ ଆମର ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ କି ଅଧିକ୍ଷକ କର୍ମଚାରୀ କିମ୍ବା ସହକର୍ମୀ, ସେ ଦିଗ ପ୍ରତିମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖାଯାଏ ।

ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା କରିବା ସମୟରେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେବାର କଥା ଯେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିମିଶି କାମ କରୁଛୁ ବୋଲି ନିଜର ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଫଳତା ଉପରେ ମାତ୍ରାଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୁଏ । ସେହିପରି କୌଣସି ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ବଂଚିତ କରି ଅଯଥା ଲାଭ ବା ସୁଯୋଗ ହାସଲ କରିବାର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସୁସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ବାଧାଦିଏ ।

ନିଜର ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ଓ ମାଲିକଙ୍କ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ କୌଶଳ ରହିଛି । ସୁସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଜୁଜ୍ଞାକରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ବିଷୟରେ ସବିଶେଷ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ଆବଶ୍ୟକ ସମୟରେ (ସଭା ସମିତିରେ) ନିଜର ଉଚ୍ଚକର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ସୁଗୁଣ, ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଦିଗ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେବେ । ସେହିପରି କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଯେଉଁସବୁ ଦାୟିତ୍ଵଦେବେ ତାହା ମନନଶୀଳତାର ସହିତ ସମ୍ପାଦନ କରିବେ । ଶୁଣିଲାବେଳେ ଧ୍ୟାନଶୀଳତାର ସହ ଶୁଣିବେ ଏବଂ କହିବା ସମୟରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ

କହିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିବେ । ପ୍ରତି କଥାରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷକୁ ବିରକ୍ତ ନ କରି ଯଥାସମ୍ଭବ ନିଜର ସମସ୍ୟା ନିଜ ସ୍ତରରେ ସମାଧାନ କରିବାର ଯତ୍ନ କରିବେ ।

ସ୍ଥଳତଃ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଅସୁନା କାହିଁକି, ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ନେତୃତ୍ୱ ଭାବର ବିକାଶ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ଲୋକସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରସାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଦୂରାନ୍ୱିତ କରିବ । ଆପଣ ନିଜ ଲୋକଙ୍କ ବିଷୟରେ କେତେ ଜାଣନ୍ତି?

ନିଜ ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

ଆପଣଙ୍କ ନିକଟସ୍ଥ ପରିବେଶରେ ଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମତେ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ । ଗୋଟିଏ ସାଦା କାଗଜରେ କ୍ରମିକ ସଂଖ୍ୟା ଲେଖି ତାହା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉତ୍ତର ଲେଖନ୍ତୁ । ଉତ୍ତର ଜାଣି ନଥିଲେ ସେହି କ୍ରମିକ ସଂଖ୍ୟା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଚିହ୍ନ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ନିକଟସ୍ଥ ପରିବେଶର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନାମ ମନେ ମନେ ଠିକ୍ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନଟିର କାଳ୍ପନିକ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ଆପଣ ସେହିପରି ଭାବରେ ସାଦା କାଗଜରେ ଉତ୍ତର ଲେଖିବେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ	ଉତ୍ତର
୧ ଆପଣ ମନେ ମନେ ଠିକ୍ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜେଜେଙ୍କ ନାମ?	ରବି ଶୁକ୍ଳା
୨ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜେଜେମା'ଙ୍କ ନାମ?	X
୩ ଅଜାଙ୍କ ନାମ?	X
୪ ଆଇଙ୍କ ନାମ?	X
୫ ଧର୍ମ?	X
୬ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ(ସହର/ଗ୍ରାମ)?	X
୭ ସେ ପ୍ରଥମ ଚାରିବର୍ଷ କେଉଁ ସ୍କୁଲରେ ପଢୁଥିଲେ?	X
୮ ବାପାଙ୍କର ନାମ?	X
୯ ବାପାଙ୍କର ବୃତ୍ତି ବା ବ୍ୟବସାୟ?	X
୧୦ ମାତାଙ୍କ ନାମ?	X
୧୧ ମାତାଙ୍କ ପେଶା?	X
୧୨ ପିତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା?	X
୧୩ ମାତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା?	X
୧୪ ଭାଇ/ଭଉଣୀମାନଙ୍କ ନାମ?	X

- ୧୫ ଏହି ଭାଇ ଭଉଣୀ ମାନେ କ'ଣ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ବା କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି? X
- ୧୬ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ? X
- ୧୭ ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଭଲଗୁଣ କ'ଣ? X
- ୧୮ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା କେଉଁ ବିଷୟରେ? X
- ୧୯ ଆପଣ ତାଙ୍କ ଘର ସହିତ ପରିଚିତ କି? X
- ୨୦ ସେ ଅବସର ସମୟ କିପରି କଟାନ୍ତି? X
- ୨୧ ସେ କେଉଁ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି? X

ମୂଲ୍ୟାୟନ

ଆପଣଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଏକ କାଳ୍ପନିକ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇଛି । ସେଇଟିକୁ ବାଦ ଦିଅନ୍ତୁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁ ପାଇଁ ପ୍ରତି ଉତ୍ତର ପାଇଁ ୧ ନମ୍ବର ଦିଅନ୍ତୁ । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ, ସବୁପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇଥିଲେ ସର୍ବାଧିକ ନମ୍ବର ୨୦ ହେବ । ଆପଣଙ୍କ ନିଜର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବା ପରେ ମିଳିଥିବା ନମ୍ବର ୧୬ ବା ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଦେଲେ ଲୋକସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚୁର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ୧୦ ନମ୍ବର ବା ତହିଁରୁ କମ୍‌ଥିଲେ ଏହାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସଚେତନଶୀଳ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯିବ ।

ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ

ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ୱପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଏବଂ ଲୋକସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପାଦାନସବୁର ଅନୁପାତ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ନିଜର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ନେତାର ଉପଯୁକ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି(Expression) ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କର ସୁଖ ଦୁଃଖ ବିଷୟରେ ନେତା ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଅଭିମତ ଏବଂ ପରିକଳ୍ପନା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ପରିପ୍ରକାଶର ପ୍ରାଞ୍ଜଳତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବେଶ୍ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଅଧିକାଂଶ ସଫଳ ନେତାମାନଙ୍କର ପରିପ୍ରକାଶ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ କମନୀୟ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ବିକାଶ ଚାହୁଁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନଶୀଳ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ନିଜର ଭାବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଖାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅସାବଧାନତା ଦର୍ଶାନ୍ତି । ଭାବର ପରିପ୍ରକାଶ ସମୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ଯତ୍ନ ଓ ସାବଧାନତାର ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଧରି ନିଅନ୍ତି ଯେ ଅନ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର କଥାସବୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝିପାରିବେ । ଏପରି ଅନୁମାନ ବହୁସମୟରେ ଭ୍ରମାତ୍ମକ, “ମୁଁ ଯଦି ବୁଝିପାରୁଛି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରୁଥିବେ”-ଏପରି ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେମାନେ ନିଜର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟର ଭାଷାଜ୍ଞାନ, ବୋଧଶକ୍ତି ଏବଂ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନଥାଏ । ବୁଝିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲଦିଦେଇ ସେମାନେ କହିଚାଲିଥାନ୍ତି । ଏହା ଅସଫଳ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଏପରି ସମସ୍ୟା ଦୂର କରିବାକୁ ହେଲେ ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଶ୍ରୋତାମାନେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଏପରି ଉତ୍ସୁକ ଚିନ୍ତା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ସଫଳତା ବୃଦ୍ଧି କରିବ ।

ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ କଥିତ ଭାଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରେ ନାହିଁ । କଥିତ ଭାଷା ୩୦ ପ୍ରତିଶତ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟସବୁ ଉପାଦାନ ପ୍ରଭାବ-ସୃଷ୍ଟିର ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ବକ୍ତାଙ୍କର କହିବାର ସ୍ୱର, ଆନ୍ତରିକତା, ପ୍ରଭାବ ପକାଇବା ଭଳି ଶବ୍ଦକମ୍ପନ ଆଦି ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ଭାଷାକୁ ବାଦ ଦେଲେ ଭାଷାବିହୀନ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଉପାଦାନର ଭୂମିକା ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସୁଦକ୍ଷ ନେତା ଏସବୁର ସୁଦର ଉପଯୋଗ କରନ୍ତି । କେତୋଟି ମୁଖ୍ୟ ଭାଷା-ବିହୀନ ଉପାଦାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଶରୀର-ଭିତ୍ତିକ ଭାଷା । ଶ୍ରୋତା ଓ ବକ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ଭୌତିକ ଦୂରତ୍ୱ, ସ୍ପର୍ଶ, ଚାହାଣୀ, ମୁଖର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ଶରୀରର ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଏବଂ ହାତପାଦର ଚାଳନା ଏ ଧରଣର ଉପାଦାନ । ଏଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ମନରେ

ପ୍ରଶ୍ନ ଉପିପାରେ-କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ଆମେ କେତେ ପରିମାଣରେ ଦୂରତ୍ୱ ରଖିବା ଠିକ୍ ହେବ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ସଠିକ୍ ଦୂରତ୍ୱ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପ୍ରଥମତଃ ଉପଯୁକ୍ତ ଦୂରତ୍ୱର ପରିମାଣ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନଦଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ସାଧାରଣତଃ ଆମେରିକୀୟ ଲୋକମାନେ ଅନ୍ୟ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ କିଛିଟା ଦୂରତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଦୂରତ୍ୱ ନ ରଖିଲେ ସେ ଅନ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିସୀମା ଉଲଙ୍ଘନ କରୁଛି ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ଇଟାଲୀୟମାନେ ଆମପରି କମ ଦୂରତ୍ୱ ରଖନ୍ତି । ଶ୍ରୋତା ସହିତ ବଂଧୁତ୍ୱ ଯେତେ ନିବିଡ଼ ହୁଏ, ଏପରି ଦୂରତ୍ୱ ସେହି ଅନୁପାତରେ କମେ ।

ଅବଶ୍ୟ ଦୂରତ୍ୱର ପରିମାଣ ଅବସ୍ଥା ବା ପରିସ୍ଥିତି ଉପରେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭରକରେ । ପରିସ୍ଥିତିଟି ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍ୱଭାବର ହୋଇଥିଲେ କିଛି ପରିମାଣରେ ଦୂରତ୍ୱ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ପଢ଼ାଉଥିବା ସମୟରେ କିମ୍ବା ଜଣେ ବକ୍ତା ଗୋଟିଏ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦେଲାବେଳେ ଦୂରତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଏପରି ସର୍ବସାଧାରଣ (Public)ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦୂରତ୍ୱ ରକ୍ଷାକରିବା ଉଚିତ ମନେ କରାଯାଏ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଅବସ୍ଥାଟି ଘରୋଇ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହୋଇଥିଲେ ଦୂରତ୍ୱ କମାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ନିଜର ବଂଧୁକୁ ବା ପ୍ରିୟଜନଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ କିଛି କହିବା ପାଇଁ ଆମେ ଖୁବ୍ ପାଖକୁ ଆସି କଥାଟି କହିଥାଉ । ଏପରି ଅଳ୍ପ ଦୂରତ୍ୱ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ସୂଚକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକରେ ।

ଚାହାଣୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ବିଚାର ରହିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଦେଶମାନଙ୍କରେ ବିଶେଷ କରି ଆମେରିକାରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୋତାର ଆଖି ସହିତ ଆଖି ମିଳାଇ କଥା କହିବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷା ରଖାଯାଏ । ଏପରି ନକଲେ ବକ୍ତାଜଣକ ଭଦ୍ରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର କରୁନାହାନ୍ତି ଏବଂ କଥୁତ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ ବୋଲି ଧରିନିଆଯାଏ । ମାତ୍ର ଆମ ଦେଶରେ ମାନଦଣ୍ଡ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର । ଆମର ଉଚ୍ଚପଦ୍ମ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ବା ଆମର ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ସିଧାସଳଖ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁବା ଏକପ୍ରକାର ବିନମ୍ରତା-ବୀରୋଧୀ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । ଏପରିକି ଆମେରିକାର ପଡୋଶୀ ଦେଶ ମେକ୍ସିକୋରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ବିଚାର କରାଯାଏ । ମୋଟ ଉପରେ ଦୂରତ୍ୱ, ସର୍ତ୍ତ ଓ ଚାହାଣୀ ପରି ଭାଷା ବିହୀନ ଉପାଦାନସବୁକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ବିଚାରରେ ଉପଯୋଗୀଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବା ଉଚିତ ।

ପୋଷାକ ପ୍ରସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ, ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା ଓ କେଶସଜ୍ଜା ମଧ୍ୟ କିଛି ପରିମାଣରେ

ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଉପାଦାନ । ଲୋକରୁଚି, ପରିସ୍ଥିତି, ଜୀବିକା ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଷ୍ଟନୀ ଅନୁଯାୟୀ ଏସବୁର ଉପଯୋଗ କରାଯିବା ବିଧେୟ ।

କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଏବଂ କେତେବେଳେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସଂପାଦିତ ହେଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବଶୀଳତାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ଅଫିସ୍ ବା କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ବ୍ୟବସାୟଗତ ବା ବୃତ୍ତିଗତ ହେବାର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରହେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଘରେ ଅନ୍ୟ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ସାମାଜିକ ହାନିଲାଭର କଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଥାଏ । ସେହିପରି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ନିନ୍ଦା କରିବା ଏବଂ ସର୍ବସାଧାରଣ ବା ତାଙ୍କର ଜଣାଶୁଣା ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ଯେପରି ଫଳପ୍ରସ୍ତ ହୁଏ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ଗାଳିଦେବା ଏବଂ ଏକାନ୍ତରେ ପ୍ରଶଂସା କରିବାର ଫଳାଫଳବିପରୀତ ହୁଏ ।

ସ୍ଥଳତଃ କଥିତ ଭାଷା ସହିତ ଉପଯୋଗୀ ଭାବରେ ଭାଷାବିହୀନ ଉପାଦାନସବୁ ପ୍ରଯୋଗ କରିବା ଫଳରେ ନେତାଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶୀଳ ହୁଏ । ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ କଥିତ ଭାଷା ସହିତ ଉପଯୋଗୀ ଉପାଦାନର ସମନ୍ୱୟ ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରି ସମନ୍ୱୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦକ୍ଷତାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ ।

ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା

ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପରି ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ । ଅନ୍ୟର କଥା ବିଶେଷ କରି ଦୀର୍ଘ ସମୟର କଥା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଯୈର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନଥାଏ । ମାତ୍ର ନେତୃତ୍ୱ ଶୁଣର ବିକାଶ ଘଟାଇବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏପରି ଦକ୍ଷତାର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଅନ୍ୟର କଥା ଶୁଣିବା ହେଉଛି ଏକ ବୌଦ୍ଧିକ ଏବଂ ଭାବଗତ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାଧ୍ୟମରେ ଶ୍ରୋତାଜଣକ ବକ୍ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟରୁ ଅର୍ଥ ବାହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ବୁଝିବାର ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର କଥା କହିବାର ମାତ୍ରା ଏବଂ ଶୁଣିବାର ମାତ୍ରା ଭିନ୍ନ । ବ୍ୟକ୍ତି କେତେ ପରିମାଣରେ କହିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ଏବଂ କେତେ ପରିମାଣରେ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ଏହାକୁ ଭିନ୍ନ କରି ଏକ ଶ୍ରବଣ ସୂଚକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରେ ।

$$\text{ଶ୍ରବଣ ସୂଚକ} = \frac{\text{ଶୁଣିବା ସମୟ}}{\text{କହିବା ସମୟ}}$$

ଏପରି ସୂଚକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ସୂଚକକୁ ଧ୍ୟାନରେ ରଖି ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରନ୍ତି । କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ ଏହି ଅନୁପାତ ଅଂକରେ ହର (କହିବା ସମୟ) ଯେତିକି କମିବ ଏବଂ ଲବ (ଶୁଣିବା ସମୟ) ଯେତିକି ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଶୁଣିବା ଅଭ୍ୟାସ ସେହି ଅନୁପାତରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତାମାନଙ୍କର ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ।

ଆମର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଶୁଣିବା ଦକ୍ଷତାର ବେଶ୍ ଅଭାବ ଦେଖାଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥାରେ ପରିଚାଳକ ବା ନେତୃତ୍ୱାନ୍ତରୀୟ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ କରାଯାଉଥିବା ଏକ ସର୍ବେକ୍ଷଣରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଜଣେ ପରିଚାଳକ ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟଦିବସର ହାରାହାରି ପ୍ରାୟ ୪୦ ପ୍ରତିଶତ ସମୟ ଶୁଣିବାରେ କଟାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ସେ ଶୁଣିଥିବା କଥାର ମାତ୍ର ଏକ-ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବୁଝିଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି କେତେ ପରିମାଣରେ ଶୁଣେ ଏବଂ କେତେ ପରିମାଣରେ ବୁଝେ ସେ ବିଷୟରେ ବାଦାନ୍ତବାଦ ଥାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଏହା ସ୍ୱୀକୃତ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ଠିକ୍ ଭାବରେ ଖୁବ୍ କମ୍ କଥା ଶୁଣେ । ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ମତରେ ଦକ୍ଷ ପରିଚାଳକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସମୟର

ଶତକଡା ୫୦ ଭାଗ ଶୁଣିବାରେ, ୨୦ ଭାଗ କହିବାରେ, ୧୫ ଭାଗ ପଢ଼ିବୁଝିବାରେ ଏବଂ ୧୦ ଭାଗ ଲେଖିବାରେ ବିନିଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ କେବଳ କିଛି ନ କହି ବସ୍ତା ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ସମୟ ଦେବା । ପ୍ରକୃତ ଶୁଣିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତିନୋଟି ଉପାଦାନ ଥାଏ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଅଭିନିବେଶ ବା ଧ୍ୟାନଶୀଳତା । ଅନ୍ୟତ କଥା ଶୁଣୁଥିବାବେଳେ ଖବର କାଗଜ ଉପରେ ଆଖି ବୁଲାଇବା କିମ୍ବା ସେହିପରି କିଛି କିଛି ଶୁଣିବା ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅନ୍ତରାୟ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ଶୁଣିବା ସମୟରେ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ହେବ । ତୃତୀୟରେ ଶୁଣିଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁର ମୂଳ ଅଂଶ ସବୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ସୁତରାଂ ଅଭିନିବେଶ, ବୁଝିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏବଂ ସ୍ମରଣକ୍ରିୟାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଶ୍ରବଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ସବୁଠାରୁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି ଶୁଣିବା ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ କରାଯିବ କିପରି ?

ଶୁଣିବା ଦକ୍ଷତାର ବିକାଶ ପାଇଁ କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯିବ ତହିଁ ଦେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମତଃ, କୌଣସି ବିଷୟ ଶୁଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଶୁଣିବାପାଇଁ ଅଭିପ୍ରାୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ବିନା କାରଣରେ ଶୁଣିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଭାବିଲା ମାତ୍ରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟରୂପି ଘଟିଥାଏ । କୁଶଳୀ ନେତାମାନେ ଅନ୍ୟକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଅନ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ପାଇଁ ଶୁଣିବାରେ ସମୟ ଦିଅନ୍ତି । ଶୁଣିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥହୀନ ଯିବନାହିଁ ବୋଲି ନିଜକୁ ନିଜେ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଶୁଣିବା ସମୟରେ ବସ୍ତାଙ୍କର ଆରମ୍ଭରୁ ଅଳ୍ପ ଅଂଶ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ତାର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରନ୍ତି । ବସ୍ତା କ'ଣ କହିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, କାହିଁକି କହିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ହୋଇ ମନେମନେ ଠିକ୍ କରିନିଅନ୍ତି । ଫଳରେ ଅଧିକ ଶୁଣିବାରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ନିଜର ହଠାତ୍ ହଠାତ୍ ବିଚାର ସବୁ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ହେବ । ବେଶ୍ କଥା ଶୁଣିଲା ପରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ, ମାତ୍ର ତରବରିଆ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦକ୍ଷ ଶୁଣିବା ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅନ୍ତରାୟ ।

ତୃତୀୟତଃ ଅନ୍ୟର କଥା ଶୁଣୁଥିବା ସମୟରେ ବାହାରର ଅନାବଶ୍ୟକ ଆକର୍ଷଣ ସବୁ ଏତାଇ ଯିବାକୁ ହେବ । ଆମେ ଅନ୍ୟର କଥା ଶୁଣୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ବାଟରେ କିଏ ଚାଲିଯାଉଛି ଅନ୍ୟ ସବୁ କ'ଣ ହେଉଛି, ସେ ସବୁ ପ୍ରତି ନଜର ଦେଲେ ଶୁଣିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ସୁତରାଂ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଅଭିନିବେଶ ଆବଶ୍ୟକ । ଚତୁର୍ଥରେ, ନିଜକୁ କହିବାର ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତାଜଣକ ନିଜର ବସ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ଶୁଣିବାରେ ଦକ୍ଷତାପାଇଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଅଛି ।

ପଞ୍ଚମରେ ଦକ୍ଷଶ୍ରୋତା ମନେରଖିବା ଉଚିତ୍ ଯେ ଆମର କହିବାର ଗତି ଏବଂ ମଞ୍ଜିଷ୍ଠ ଶବ୍ଦସବୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକ ପ୍ରତି ମିନିଟ୍ରେ ପ୍ରାୟ ୧୦୦ ରୁ ୧୫୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୋତାର ମଞ୍ଜିଷ୍ଠ ପ୍ରତି ମିନିଟ୍ରେ ପ୍ରାୟ ୪୦୦ ରୁ ୫୦୦ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ଏହା କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ଜଣେ ବକ୍ତା କହୁଥିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୋତା ଅଧିକ ଦୂତଗତିରେ ଭାବିନେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ଫଳରେ ଶ୍ରୋତାଜଣକ ହଠାତ୍ ହଠାତ୍ ସିନ୍ଧାନ୍ତ ନେଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷ ଶ୍ରୋତା ହେବାକୁ ହେଲେ ଏପରି ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଛାଡ଼ି ବକ୍ତାଙ୍କ ସହିତ ସମତାଳରେ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତାବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଶ୍ରୋତା ବକ୍ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ କଥାମଧ୍ୟରୁ ସାରାଂଶ ସବୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ କରିବେ । ଏଭଳି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଅର୍ଥହୀନ ମନେ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ଶୁଣିବା କାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ଫଳ ଯାଇଛି ବୋଲି ମନେ ହେବ ନାହିଁ । ପୁଣି କହୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିମାତ୍ରାରେ ଭାବାବେଗ ଯୋଗୁଁ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁନଥିଲେ ଶ୍ରୋତା ମଝିରେ ମଝିରେ ବକ୍ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟର ଅଂଶବିଶେଷରୁ ଚିକିଏ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଅସମାପ୍ତ କଥାକୁ ଆଗେଇ ନେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ।

ଶୁଣିବାର ଦକ୍ଷତା ଏକ ବିଶେଷ ଧରଣର ସାମର୍ଥ୍ୟ । ପାରସ୍ପରିକ ଯୋଗାଯୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଏକ ଅବଲୁକ୍ୟ ଅଂଶ । ଏହାର ସଫଳ ଉପଯୋଗ କରି ନେତା ଓ ଅନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର ପ୍ରଭାବଶାଳତାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୃଦ୍ଧି କରିପାରନ୍ତି ।

ଭାବ ଅଙ୍କ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଅଙ୍କ: ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ପାଇଁ କେଉଁଟି ବେଶି ଲୋଭା?

ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଖୁବ୍ ପୁରାତନ; ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନ ସମାଧାନ ଦିଗରେ, ନୂତନ ତଥ୍ୟର ସଦ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ଖୁବ୍ ଅଭିନବ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶେଷଜ୍ଞ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱାକାର କରନ୍ତି ଯେ ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ବୈଷୟିକ ଦକ୍ଷତା । କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ନୂତନ ଶୈଳୀ, ନୂତନ ପ୍ରଯୁକ୍ତିବିଦ୍ୟା ଏବଂ ଦକ୍ଷ ସମ୍ପାଦନ କ୍ଷମତା ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଦକ୍ଷତାଟି ହେଉଛି ଜ୍ଞାନଗତ ଦକ୍ଷତା । ବିଚାର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ବିଜ୍ଞ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେବା ଏହାର ସୂଚକ । ତୃତୀୟ ଦକ୍ଷତାଟି ହେଉଛି ଲୋକସମ୍ପର୍କ ଦକ୍ଷତା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସହଯୋଗିତା ଲାଭ କରିବା ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରାଇ କାମକରାଇନେବା ପରି ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ।

କିନ୍ତୁ ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି-ଏ ତିନୋଟି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ଉପାଦାନଟି ଅଧିକ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ? ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଧାରଣା ରହି ଆସିଥିଲା ଯେ ମଣିଷର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ସବୁ ସାଫଳ୍ୟର ଭିତ୍ତିଭୂମି ହୋଇଥିବାରୁ ନେତୃତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ । ଉଚ୍ଚ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଏହାର ସୂଚକ । ଉଚ୍ଚ ବୁଦ୍ଧିଅଙ୍କ ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରେ ।

ଏପରି ଚିନ୍ତାଧାରାରେ କ୍ରମଶଃ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି । ପରିଚାଳନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ ଖୁବ୍ ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସଂସ୍ଥାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ସମସ୍ୟା ବିଜଡ଼ିତ ହେବା ସ୍ଥଳେ ସାଧାରଣ ପରିମାଣର ବୁଦ୍ଧିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ସଫଳତାର ଉଚ୍ଚ ସୋପାନକୁ ଯାଇ ପାରୁଛନ୍ତି । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଥିବା ଉଚ୍ଚ ନେତୃତ୍ୱ ସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଇ ଭିନ୍ନ ଏକ ଚିତ୍ର ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଛି ।

ସର୍ବେକ୍ଷଣରୁ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ଉଚ୍ଚ ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱର ଅନ୍ତରାଳରେ ସକ୍ରିୟ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ ଗୁଣ ହେଉଛି ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା । ଆଧୁନିକ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷାରେ ଏହାକୁ ଭାବବୁଦ୍ଧି କୁହାଯାଇପାରେ ଏବଂ ଏହାର ପରିମାଣାତ୍ମକ ପ୍ରକାଶକୁ ଭାବ ଅଙ୍କ କୁହାଯାଇପାରେ । ଆଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ଭାବବୁଦ୍ଧି ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଟି ଉପାଦାନ ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ ।

ଉଚ୍ଚ ଭାବଅଙ୍କ ଥିବା ନେତା ଆତ୍ମସଚେତନ, ସେ ନିଜର ଦୋଷ ତୁଟି ସଂପର୍କରେ ଯପରି ସଚେତନ ରହନ୍ତି, ନିଜର ଦକ୍ଷତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ନିଜର ଦୋଷତୁଟି ପାଇଁ ମାତ୍ରାଧିକ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରୟୋଗ ନ କରି ନିଜେ ବୁଝିବା ଶିଖିବା ଏବଂ ସଂଶୋଧନ କରିବାର ମନୋବୃତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ନେତୃତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାବବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ୟତମ ସହାୟକ ସମ୍ବଳ ହେଉଛି ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ । ଭାବବୁଦ୍ଧିର ଅର୍ଥ ଭାବର ଦାସତ୍ୱ ନୁହେଁ । ବରଂ ଉଚ୍ଚ ଭାବ ଅଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପର୍କ ନେତା ନିଜର ଭାବ ଓ ଆବେଗକୁ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି । ଏପରି ଦକ୍ଷତା ଫଳରେ ସେ ନିଜର କ୍ରୋଧକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଏପରି ନେତୃତ୍ୱ ପରିଚାଳିତ ଦଳରେ ଅନ୍ତର୍ବିବାଦ କମ୍ ହୁଏ । ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସଭାବ ଓ ସହଯୋଗ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।

ଭାବବୁଦ୍ଧିଚାଳିତ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ଉପରେ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ ତତ୍ପରତା ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ । ସକଳ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସତ୍ତ୍ୱେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ସବୁପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

ଭାବବୁଦ୍ଧିର ଏକ ବିଶେଷ ଉପାଦାନ ହେଉଛି ସମାନ ଅନୁଭୂତି । ଅନ୍ୟମାନେ କିପରି ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କି ଧରଣର ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାବାବେଗ ଜାଣିବାରେ ପ୍ରୟତ୍ନ କରନ୍ତି । ଦୁଃଖ ଶୁଣିଲା ବେଳେ ନିଜକୁ ମନେ ମନେ ଦୁଃଖ କହୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ବିଚାର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି ।

ଭାବବୁଦ୍ଧିର ପଞ୍ଚମ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ସାମାଜିକ ଦକ୍ଷତା । ପ୍ରାତିପଦ କଥାବାଚା, ମଧୁର ସାମାଜିକ ସଂପର୍କ ଓ ଭାବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନରେ ସଫଳତା ଏହାର ସୂଚକ ।

ନେତୃତ୍ୱ ପାଇଁ ତାଲିମ ଏକ ଜରୁରୀ ଓ ଜଟିଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ

ନେତୃତ୍ୱ ଏକ ସରଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେଁ । ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ବେଳେବେଳେ ତୁମ୍ଭ ନେତୃତ୍ୱର ବିପଳତାର ସ୍ୱାଦୁ ଚାଖୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭାବପ୍ରାୟ ନେତୃତ୍ୱକୁ କୁପଥରେ ଚାଳନ କରିଛ । ତଥାପି ନେତୃତ୍ୱ ବିନା ମାନବ ସତ୍ୟତା ଆଜିର ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନଥାନ୍ତା । ବିଶେଷ କରି ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଜୀବନର ଉନ୍ନତି ମୂଳରେ ନେତୃତ୍ୱ ଅନୁସାଧାର୍ଯ୍ୟ ।

ଅନେକଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ କବି ପରି ପ୍ରକୃତ ନେତା ମଧ୍ୟ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣ ନେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରେଣୀ ଗୃହରେ ପିଲାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ତାକୁ ଶିକ୍ଷିତ କରାଯାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାଲିମ ଦିଆଯାଇ କାହାକୁ ନେତା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଅନେକଙ୍କର ଏପରି ଧାରଣା ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୁହେଁ । ବିଶେଷ କରି ଆଧୁନିକ କାଳରେ ବ୍ୟବହାର ବିଜ୍ଞାନମାନେ ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ନେତୃତ୍ୱକୁ ଠିକ୍ ପ୍ରଣାଳୀରେ ତାଲିମ ଦେଇ ପାରିଲେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତା'ର ବିକାଶ କରାଯାଇପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ଏପରି ତାଲିମ ଯୋଜନା ସରଳ ନୁହେଁ । ତାଲିମ ପାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସ ଓ ତା'ର ଶୈଶବ ଓ କୈଶୋରକାଳୀନ କେତେକ ଅନୁଭୂତି ଏ ଦିଗରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ତଥାପି ଉପଯୁକ୍ତ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ନେତୃତ୍ୱ-ବିକାଶମୁଖୀ ତାଲିମ ଦିଆଗଲେ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣର ଉନ୍ନେଷ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥାଏ ।

ନେତୃତ୍ୱ ପାଇଁ ତାଲିମ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ କଥା ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଶେଷ କରି ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ନେତା ଶବ୍ଦଟି କହିଲେ ଅନେକ ଔପଚାରିକ ଅର୍ଥରେ ମ୍ୟାନେଜର ବା ପରିଚାଳକଙ୍କୁ ବୁଝିଥାନ୍ତି ।

ବାସ୍ତବରେ କିନ୍ତୁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମ୍ୟାନେଜର ବା ପରିଚାଳକମାନେ ନେତା ନୁହଁନ୍ତି, ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରଶାସକ । ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଓ ପୂର୍ବସ୍ଥିତି ବଜାୟ ରଖିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଏମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କ ସେପରି କିଛି ଉଚ୍ଚ ପରିକଳ୍ପନା ନଥାଏ କି ଅନୁଗତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଭାବଧାରା ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଉଦ୍ୟମ ନଥାଏ । “ନେତୃତ୍ୱ ପାଇଁ ତାଲିମ” କଥା କହିଲାବେଳେ ଏପରି ସାଧାରଣ ମ୍ୟାନେଜର ବା ପ୍ରଶାସନିକ କଥା କୁହାଯାଉନାହିଁ । ନେତୃତ୍ୱର ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଭବିଷ୍ୟତର ରୂପରେଖ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ କର୍ମଯୋଜନା କୌଶଳ, ଉଦ୍ୟୋଗଶୀଳତା, ପ୍ରଚଳିତ ଅବସ୍ଥାର ରୂପାନ୍ତର ଘଟାଇ ଉନ୍ନତ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରତାପଶୀଳୀ ଅଙ୍ଗୀକାର, ନିଜ ଭାବପ୍ରକାଶ କରିବାର ପ୍ରତାପଶୀଳୀ

ଶୈଳୀ ଏବଂ ଅନୁଗତ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ମନୋବଳ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ । ତାଲିମ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତିଟି ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସବୁର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବହୁବ୍ୟକ୍ତିକଠାରେ ବେଶ୍ କିଛି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ବିକାଶ ଅଣାଯାଇ ପାରିବ ।

ନେତୃତ୍ୱ ତାଲିମ ଯୋଜନାର ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଟି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଥାଏ । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଉପଯୋଗୀ ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ବ୍ୟକ୍ତିମାନରେ ସଚେତନଶୀଳତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଏବଂ ଏହା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ସବୁର ବିକାଶ ମୂଳରେ ନିହିତ କାରଣମାନ ସୁଚାଇବା । ଏହି ତାଲିମ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ କେତେ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ତାଲିମ ଯୋଜନାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ହେଉଛି, ଉପଯୋଗୀ ଆୟୋଜନ ମାଧ୍ୟମରେ ଆବଶ୍ୟକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟସବୁର ବିକାଶ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାକରଣ । ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଆବଶ୍ୟକ କୌଶଳର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ, ତାଲିମରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ବ୍ୟବହାର ପରିବର୍ତ୍ତନର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଏ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରାହୁଏ ।

ବ୍ୟବହାର ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଗବେଷଣାରୁ ଦେଖା ଯାଇଛି ଯେ ନେତୃତ୍ୱ ଶୈଳୀର ବିକାଶ ପାଇଁ ପାଞ୍ଚୋଟି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ବିକାଶ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ପାଞ୍ଚୋଟି ଉପାଦାନ ହେଲା ପରିସ୍ଥିତିର ମୁଲ୍ୟାୟନ ଓ ସମସ୍ୟା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ କର୍ମ ଯୋଜନା କ୍ଷମତା, ପ୍ରଭାବଶୀଳୀ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ରେଖାପାତ କଲାଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟବହାର ଓ ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତିଭାବାପନ୍ନ କରିବାର କୌଶଳ । ପ୍ରତିଟିର ବିକାଶ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧରଣର ଯୋଜନା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପ୍ରକୃତ ନେତା ଏକ ଜଟିଳ ଓ ସମସ୍ୟା ସଙ୍କୁଳିତ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ବିକାଶ ଘଟାଏ । ଅବସ୍ଥା ଅପାତତଃ ଅସ୍ଥିରତାଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନେତା ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ୟା ଦେଖେ ଏବଂ ତା'ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦିଗରେ ସଚେତ୍ନ ହୁଏ । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ନେତା ତା'ର ପରିବେଶରେ ଥିବା ସଙ୍କଟ ପ୍ରତି ସଦା ସଚେତନ ଏବଂ ପ୍ରଚଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଯାଇଥିବା ତୃଟି ପ୍ରତି ସେ ସଜାଗ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ସମସ୍ୟା ଖୋଜି ବାହାର କରେ ଏବଂ ଏହାର ସମାଧାନର ପୁଷ୍ଟ ଭୂମି ଉପରେ ସେ ନିଜ ନେତୃତ୍ୱ କ୍ରିୟାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟାଏ ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୃଟି ବାହାର କରିବା ଏବଂ ପ୍ରଚଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସମସ୍ୟା ଚିହ୍ନଟ କରିବା ନେତୃତ୍ୱ କୌଶଳର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କି କି ପ୍ରକାର ସମସ୍ୟା ରହିଛି, କି

ଧରଣର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ରହିଛି ଏବଂ କି ପ୍ରକାର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଉପୁଜୁଛି, ସେ ସବୁ ବାହାର କରିବା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାରେ ସୁଯୋଗ ତାଲିମ ଯୋଜନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ବିଭିନ୍ନ କାଳ୍ପନିକ ଏବଂ ବାସ୍ତବ ଅବସ୍ଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇ ତାଲିମ ପାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରିପାରନ୍ତି । ଅବସ୍ଥା ସବୁକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଅବଧାରଣା କରିବା ଏବଂ ସମସ୍ୟା ସବୁର ନୂତନ ସଂଜ୍ଞାକରଣ ତାଲିମ ଯୋଜନାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ତାଲିମ ଯୋଜନାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଏକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ବାସ୍ତବ ଅଥଚ ଗତାନୁଗତିକତାହୀନ ପ୍ରଣାଳୀ ବାହାର କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ବହୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ଅନେକ ସମୟରେ ନୂତନ ଓ ଗତାନୁଗତିକତାରହୀନ ପଛାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଏ ପଛାଗୁଡ଼ିକ ନୂତନ ଅଥଚ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନରେ ବାସ୍ତବମୁଖୀ । ଏଭଳି ପଛା ସବୁର ଚିନ୍ତାପାଇଁ ନେତାକୁ ସୃଜନଶୀଳ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନେତା ମନରେ ସୃଜନଶୀଳତାର ଉଦ୍ଘେଷପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉପାୟ ତାଲିମ ଯୋଜନାରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରେ । ସୃଜନଶୀଳତା ମୂଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବହୁମୁଖୀ ଚିନ୍ତା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ବହୁ ଦିଗରୁ ଚିନ୍ତା କରିପାରେ ସେଥି ପାଇଁ ତାକୁ ବିଭିନ୍ନ କୃତ୍ରିମ ଉପାୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରେ । ଗତାନୁଗତିକ ଚିନ୍ତାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ନିର୍ଜର ପୂର୍ବ ଅଭ୍ୟାସ ସବୁ ବଦଳାଇବାର ତାଲିମ ଦିଆ ଯାଇପାରେ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ନୂଆ ନୂଆ ସମାଧାନ ବାହାର କରିବାର କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ଉଦାହରଣସ୍ଵରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ତାଲିମ ପାଉଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ଉକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭବିଷ୍ୟତରେ କି ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରେ ଏବଂ କି ପ୍ରକାର ସମ୍ଭାବନାର ଦ୍ଵାରସ୍ଥ ହୋଇପାରେ, ସେ ବିଷୟରେ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାର ଓ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆ ଯାଇପାରେ । ଏହି ମୁକ୍ତଚିନ୍ତା ଅଧିବେଶନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ କର୍ମପଛାର ଆଭାସ ଦେବାପାଇଁ କୁହାଯାଇପାରେ । ପରେ ପରେ ଆଲୋଚିତ ସମସ୍ତ ସମାଧାନ-ଉପାୟ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଅଧିକ ବାସ୍ତବମୁଖୀ ଓ ସମ୍ଭବପର ତାହା ଚିହ୍ନଟ କରିବାର ତାଲିମ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ ସୃଜନଶୀଳତାର ଉଦ୍ଘେଷ ପାଇଁ ଏକ ଗତାନୁଗତିକତାହୀନ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇ ମୁକ୍ତଚିନ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦ୍ଵରାନ୍ୱିତ କରାଯିବା ଉଚିତ ।

ତାଲିମ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ତୃତୀୟ ଉପାଦାନ ହେଲା ପ୍ରକାଶରଙ୍ଗୀର ଦକ୍ଷତା । ଏହାର ଦୁଇଟି ଦିଗ ରହିଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଲା ନିଜର ବସ୍ତବ୍ୟକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଶୈଳୀ ଏବଂ ଦ୍ଵିତୀୟଟି ହେଉଛି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମନୋଭାବ ଓ ଚାହିଦା ଜାଣି ସେଇ ଅନୁସାରେ ନିଜର ଭାବଧାରାକୁ ରୂପ ଦେବାର ଶୈଳୀ । ଅନୁସରଣକାରୀ

ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆବେଗ, ଅନୁଭୂତି ଓ ଚାହିଦା ପ୍ରତି ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ଅନ୍ୟମାନରେ ପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ଭବିଷ୍ୟତର ରୂପରେଖ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟି (vision) ଥିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ବରଂ ଏ ଉଚ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ଭବିଷ୍ୟତ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଲୋକଙ୍କର ଆକାଂକ୍ଷା ଆବେଗ ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ କରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଉପାୟରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରିବା ବିଶେଷ ଦରକାର । ନେତାଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥାପିତ ଯୋଜନାଟି ଯେ ସେ ସମୟ ପାଇଁ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ଖୁବ୍ ପ୍ରୟୋଜନ, ଏ ଦିଗରେ ଅନୁକୂଳ ଲୋକମତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲାଭଳି ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଆବଶ୍ୟକ ।

ସୁତରାଂ ନିଜର ଭାବଧାରା ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ରଖିବାର ଶୈଳୀ, ଉପସ୍ଥାପନର ଶୈଳୀ ଏବଂ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଖୁବ୍ ସହାୟକ । ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଥମେ ଗତାନୁଗତିକ ପଦ୍ଧତି ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନର ତାଲିମ ଦିଆଯାଇପାରେ । ପରେ ପରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ମାର୍ଟିନ ଲୁଥର କିଙ୍ଗ ଏବଂ ନେଲ୍ସନ୍ ମାଣ୍ଡେଲାଙ୍କ ପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତାମାନଙ୍କର ଭାଷଣ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରାମାଣିକ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଦେଖାଯାଇପାରେ । ଭାଷଣ ଦେଲାବେଳେ ପରିବେଷିତ ଭାବଧାରାକୁ ଚାହିଁ ପ୍ରକୃତ କଷ୍ଟସ୍ୱର, ଭାଷଣର ଗତି ଓ ଆବେଗ ସଂଯୋଜନା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଲିମ ଦିଆଯିବା ବିଧେୟ । ସେହିପରି ଭାଷଣର ବିଷୟବସ୍ତୁର ନିର୍ବାଚନ ଓ ସଂଯୋଜନା ମଧ୍ୟ ତାଲିମର ବିଷୟ । ଭବିଷ୍ୟତର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ସରଳ ଅଥଚ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାପାଇଁ ଏକ ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ତାଲିମ ଦରକାର । ମାର୍ଟିନ ଲୁଥର କିଙ୍ଗଙ୍କ ବିଷୟରେ କୁହାଯାଏ ଯେ ତାଙ୍କର କେବଳ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ନଥିଲା, ସେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁଥିଲେ । ଗଭୀର ଚିନ୍ତାକୁ ସରଳ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଷଣ ଶୁଣି ମନେହେଉଥିଲା ଯେ ସେ କହୁଥିବା ପ୍ରତିଟି ବିଷୟ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏ ପ୍ରକାର ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭାଷଣ ସବୁ ଶୁଣି ଏବଂ ଭାଷଣ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତାଲିମ ଗ୍ରହଣ କରି ଏପରି ଦକ୍ଷତା ବିକଶିତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଭାଷଣ ଦେଲାବେଳେ ବକ୍ତା ଜଣକ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଚାହିଦା ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହିବା ଦରକାର । ଅନ୍ୟକୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଶୁଣିବାର କୌଶଳ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦେଖି ତଦନୁସାରେ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଶୈଳୀ ଶିଖିବାର ବିଷୟ । ମୋଟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବାହାସୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବାପାଇଁ ଏବଂ ନେତା ଓ ଅନୁସରଣକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ନେତାର ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ବେଶ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ନେତୃତ୍ୱପାଇଁ ତାଲିମ ପ୍ରଦାନର ଚତୁର୍ଥ ଉପାଦାନଟି ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଦର୍ଶ ବ୍ୟବହାର ଓ ଅନ୍ୟ ମନରେ ରେଖାପାତ କରିପାରିବାର ଦକ୍ଷତା । ନେତାର ଆଦର୍ଶପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି, ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଗେଇ ନେବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଅଧିବସାୟ, ଅତୁଟ

ଅଜ୍ଞାକାର ପ୍ରଭୃତି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନେତାର ରୂପ, କଥା ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବା ଦରକାର । କେଉଁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏ ସବୁଥିରେ ସଫଳ ହେବ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପ୍ରଥମତଃ, ଅନ୍ୟ ସମକ୍ଷରେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ବା ନମୁନାର ଉପସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତାର ବ୍ୟବହାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରଣୋଦିତ ନହୋଇ ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ହେବା ଉଚିତ । ନିଜେ କ୍ଷତି ସହି ଅନ୍ୟର ଉପକାର କରିବାର ମନୋଭାବ ତା' ମଧ୍ୟରେ ଅଛି- ଏହା ତା' ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷତି ସହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ସୁଯୋଗ ଦେବାରେ କୌଣସି ଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜର କ୍ଷତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ ପାଇଁ କାମ କରିବାର ମନୋବୃତ୍ତି ରଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣରୁ ବେଶୀ ଲାଭବାନ ହୁଅନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଦର୍ଶ, ବ୍ୟବହାର, ବେଶଭୂଷା, ଗତିବିଧି ଓ କଥନ ଶୈଳୀ ନେତୃତ୍ୱର ପ୍ରଭାବଶାଳତାକୁ ଉନ୍ନତ ରୂପରେଖ ଦିଏ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ସେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ହେଉଛି, ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କର ମନୋବଳ ବୃଦ୍ଧି କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବାରେ ନେତାର ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି । ଏହା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ନେତା ମନରେ ବଳ ଓ ସାହସ ନଥିଲେ ଏହା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ନିଜର ଶକ୍ତି ଓ କ୍ଷମତା ଉପରେ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲେ ଅନ୍ୟ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରିବା କଷ୍ଟକର ହୁଏ । ସୁତରାଂ ନେତୃତ୍ୱପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସବୁବେଳେ ନିଜେ ଶକ୍ତି ଭାବାପନ୍ନ ହେବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବ ।

ନିଜକୁ ବଳଶାଳୀ ମନେ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସକୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜିନିଷ ବଢ଼ାଇ ଦିଏ । ପ୍ରଥମତଃ, ଅଧ୍ୟସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କଠାରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଶ୍ୱା ସୂଚାଇବା, ଏ ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୁଏ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ, ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ ବେଳେ ଅଂଶ ନେବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ୍ । ତୃତୀୟରେ, ଯଥା ସମ୍ଭବ ଅନୁସରଣକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅମଳାତନ୍ତ୍ରର ମୁକ୍ତି ଦିଆଯିବା ବିଧେୟ । ସର୍ବୋପରି ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏପରି ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଅବତାରଣା କରାଯିବ ଯେଉଁ ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟମାନ ସେମାନଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଣାପଡ଼ିବ ।

ଉପର ଆଲୋଚନା ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତିଟି ଉପାଦାନ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କୌଣସିଟି ଉପାଦାନକୁ ପୃଥକୀକୃତ ଭାବରେ ନୁହେଁ, ସଂଯୋଜିତ ଭାବରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଙ୍ଗୀକୃତ କରିପାରିଲେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ ନେତୃତ୍ୱ ବିକାଶର ସମ୍ଭାବନା ଉତ୍କଳ ହେବ ।

ଆତ୍ମବିକାଶର ଦିନଲିପି

ଏହା ସର୍ବସ୍ବାକୃତ ଯେ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ସମ୍ଭାବନା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ରୂପ ନେବାପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦ୍ୟମ ଓ ପରିବେଶଗତ ସହାୟତା ଲୋଡ଼ା, ତାହାର ଅଭାବ ଫଳରେ ବହୁ ପ୍ରତିଭା ପରିସ୍ତୁତ ହୋଇପାରେନାହିଁ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛିକା କିଛି ପରିମାଣରେ ନେତୃତ୍ୱ ଗୁଣ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିକାଶରେ ବହୁ ସମୟରେ ଉଦ୍ୟମର ଅଭାବ ଘଟେ । ବିକଶିତ ନେତୃତ୍ୱ ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ ଓ ବିଧିବଦ୍ଧ ଉଦ୍ୟମ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ବିଶ୍ୱର ବିଖ୍ୟାତ ନେତା ରୂପେ ସଫଳ ହୋଇଥିବା ନେତାମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ମତାମତ ଓ ଜୀବନୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କେତୋଟି ଉପାଦେୟ ତଥ୍ୟ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ପ୍ରଥମତଃ, ବହୁନେତା ଅତୀତର ବିଶ୍ୱବିସ୍ତୃତ ନାୟକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ପାଠ କରି ସେଥିରୁ ମାନସିକ ସମ୍ବଳ ସଂଚୟ କରିବା ବହୁ ନେତାଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକ ଆରିଷ୍ଟଟଲ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ରାଟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଚାଣକ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ ସଲ୍ଲାଲମଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଚାଟା, ଲୌହ ଓ ଇସ୍ପାତ କମ୍ପାନୀର ପୂର୍ବତନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ରଷି ମୋଡିଙ୍କୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନେତାର ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଏ । ଥରେ ତାକୁ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱର ସଫଳତାର କାରଣ ପଚରାଯିବାରୁ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଯେ ପିଲାଦିନେ ନେପୋଲିୟନ ଓ ବିସମାର୍କଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

ଐତିହାସିକପୁରୁଷମାନଙ୍କରଜୀବନ କାହାଣୀ ପାଠ କରିବା ସହିତ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ପଛାଟି ନେତୃତ୍ୱ ସମ୍ଭାବନାକୁ ତୃରାନ୍ୱିତ କରେ ତାହା ହେଉଛି ଆତ୍ମବିକାଶର ଦିନଲିପି । ଦିନଲିପି ବା ଆତ୍ମବିକାଶର ତାଏରୀ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି, ଯାତ୍ରାପଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟହାସଲକୁ ସଫଳ ରୂପ ଦେଇଥାଏ ।

ନିଜର ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରତିବ୍ୟକ୍ତି ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ଦିନଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହାକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ରୂପ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ବିଶ୍ୱର ମନିଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତାଏରୀ ଲେଖିଥିବା ଜନନାୟକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍ ଅନ୍ୟତମ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତକର ଆରମ୍ଭରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ଏହି ଆମେରିକାବାସୀ ସଫଳତାର ଶିଖର ସୋପାନକୁ ଯାଇପାରିଥିଲେ । ଗଭୀର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ସେ ସଫଳ ବ୍ୟବସାୟୀ କୃତନୀତିଜ୍ଞ, ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତିଜ୍ଞ, କଳାକାର ଏବଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ହୋଇପାରିଲେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜତରେ ଏପରି ବହୁ ପ୍ରତିଭାର ସମନ୍ୱୟ କୃତ୍ରିମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ନିଜ ଜୀବନର ସୁପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ନିଜର ତାଏରା ଲେଖୁଥିଲେ । ସେ ଜୀବନରେ ତେରଟି ଉପାଦାନକୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେକରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- ଆତ୍ମସଂଯମ, ନାରବତା, ଶୃଙ୍ଖଳା, ସଂକଳ୍ପ, ମିତବ୍ୟୟତା, ପରିଶ୍ରମଶୀଳତା, ନିଷ୍ଠା, ନ୍ୟାୟଭାବ, ସମଭାବ , ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା, ପ୍ରଶାନ୍ତି, ନିଷ୍ପତ୍ତତା, ଓ ବିନମ୍ରତା, ପ୍ରତିଟି ଗୁଣର କି ଅର୍ଥ ରହିଛି ତାହା ସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ସଂଜ୍ଞା ଲେଖିରହିଥିଲେ ।

ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଟେବୁଲ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରତିଟି ସ୍ତମ୍ଭ ସପ୍ତାହର ପ୍ରତିଟି ଦିନ (ଯଥା-ସୋମବାର, ମଙ୍ଗଳ ଇତ୍ୟାଦି) ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥାଏ । ପ୍ରତିଟି ଧାତିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ଲେଖାଯାଇଥାଏ । ଦିନର ଶେଷରେ ସେ ନିଜର ନିଜେ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଦିନ ସେ ବିଚାର କରନ୍ତି ଯେ ସେହି ଗୁଣଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଛି କିମ୍ବା ବିରୁଦ୍ଧ ଘଟିଛି । କିଛି ବିରୁଦ୍ଧ ଘଟିଥିଲେ ସେହି ଗୁଣ ଏବଂ ସେହିଦିନକୁ ବୁଝାଉଥିବା ଘର (Cell)ଟିରେ ପେନ୍‌ସିଲ ଦାଗ ଦିଅନ୍ତି । ଅଧିକ ବିରୁଦ୍ଧ ଘଟିଥିଲେ ଦୁଇଟି ଦାଗ ଏବଂ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ବିରୁଦ୍ଧ ଘଟିଥିଲେ ତିନୋଟି ଦାଗ ଦିଅନ୍ତି ।

ଏକ ଆଦର୍ଶ ଦିନଲିପିର ନମୁନା (ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନୀରୁ)

ଚଳିତ ସପ୍ତାହ : ଆତ୍ମ ସଂଯମର ସପ୍ତାହ

	ସୋମ	ମଙ୍ଗଳ	ବୁଧ	ଗୁରୁ	ଶୁକ୍ର	ଶନି	ରବି
୧.	ଆତ୍ମ ସଂଯମ						
୨.	ନାରବତା						
୩.	ଶୃଙ୍ଖଳା						
୪.	ସଂକଳ୍ପ						
୫.	ମିତବ୍ୟୟିତା						
୬.	ପରିଶ୍ରମଶୀଳତା						
୭.	ନିଷ୍ଠା						
୮.	ନ୍ୟାୟଭାବ						
୯.	ସମଭାବ						
୧୦.	ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା						
୧୧.	ପ୍ରଶାନ୍ତିଭାବ						
୧୨.	ବିନମ୍ରତା						

କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ ବେଞ୍ଜାମିନ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଏ ଟେବୁଲରେ ଲେଖାଥିବା ଗୁଣ ସବୁର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଏବଂ ବିରୁଦ୍ଧ ଦୂର

କରିବା । ପୁଣି ଜୀବନର ବିକାଶ ପାଇଁ ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଧ୍ୟାନ ସେ ପ୍ରଥମ ଗୁଣ (ଆତ୍ମସଂଯୋଗ) ଉପରେ ରଖନ୍ତି । ପୁରା ସପ୍ତାହରେ ଯେପରି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ବିଦ୍ୟୁତି ନ ଘଟିବ, ସେ ଦିଗରେ ମନଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତି । ସୋମବାରର ତୃତିବିଦ୍ୟୁତି ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହଟି ପରେ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପାଦାନ (ନୀରବତା) ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତି । ଏହି କ୍ରମରେ ତେରଟି ସପ୍ତାହ ଚାଲିଗଲା ପରେ ପୁଣି ପ୍ରଥମ ଗୁଣ ପ୍ରତି ଅଭିନିବେଶ ଦିଆଯାଏ । ଆତ୍ମବିକାଶର ଦିନଲିପିର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍ଙ୍କ ଜୀବନକୁ କେତେ ମହତ୍ତ୍ୱର କରିଛି, ଇତିହାସ ତା'ର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଥାଏ । ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଜୀବନରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ଦିଗଟି ପ୍ରତି ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ସତୋଷ ଲାଭ କରିନଥିଲେ ।

ଜୀବନରେ ନେତୃତ୍ୱ ବା ଅନ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱର ଗୁଣର ବିକାଶ ଲାଗି ଏପରି ଏକ ତାଏରୀର ଭୂମିକା ଅନବଦ୍ୟ । ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅନୁଯାୟୀ ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍ଙ୍କ ସୂଚିତ ଗୁଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ୟସବୁ ଉପାଦାନ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିପାରନ୍ତି । ତେରଟି ଗୁଣ ବଦଳରେ ତା'ଠାରୁ କମ୍ ବା ବେଶୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିପାରନ୍ତି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣର ଚାଲିକା ଏବଂ ସେ ସବୁର ସଂଖ୍ୟା ଅପେକ୍ଷା ଦୈନିକ ଭିତ୍ତିରେ ନିଜର ନିରପେକ୍ଷ ଓ ନିଷ୍ଠାପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଖୁବ୍ ଉପଯୋଗୀ । ପୁଣି ବିଦ୍ୟୁତିସବୁକୁ ଦୂରକରିବାରେ ସଂକଳ୍ପ ଅଧିକ ଦରକାରୀ । ନେତୃତ୍ୱ ଓ ସଫଳତାର ସ୍ୱାଦୁ ଅସ୍ବାଦନ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମ-ବିକାଶର ତାଏରୀ ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ କୌଶଳ ।

କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତା

ଅନୁଷ୍ଠାନର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନେତୃତ୍ବ ଭୂମିକା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥାର ନେତା କହିଲେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମ୍ୟାନେଜର ବା ପରିଚାଳକମାନଙ୍କୁ ବୁଝିଥାଉ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି—“ଅନୁଷ୍ଠାନର ମ୍ୟାନେଜର ବା ପରିଚାଳକମାନେ କ’ଣ ପ୍ରକୃତରେ ନେତା?” ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ପରିଚାଳକମାନେ ସଂସ୍ଥାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ ଧରାବନ୍ଧା କାମସବୁର ସୁସମ୍ପାଦନ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାରେ ଏମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ସୀମିତ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ଯେ ପ୍ରକୃତ ନେତା ନିଜକୁ ଗତାନୁଗତିକ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରଖି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଏକ ଉନ୍ନତ ରୂପରେଖ ଦେବାରେ ସହାୟକ ହୁଅନ୍ତି ।

ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଏପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟେ ବୋଲି ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥାନ୍ତି । ଧର୍ମପ୍ରଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ସେହିପରି ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ନେତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଇତିହାସରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ଗାନ୍ଧି, ନେହେରୁ, ଚର୍ଚ୍ଚିଲ, ରୁଜଭେଲ୍ଟ ଓ ମଣ୍ଡେଲାଙ୍କ ପରି କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାମାନଙ୍କରେ ବିକାଶ ଘଟିପାରେ । ଗତ ଦଶକରେ ଆମେରିକାର ଅନ୍ୟତମ ବୃହତ୍ତମ ମୋଟର କାରଖାନା କ୍ରାଏସ୍ଲର ଦୁର୍ଘଟନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । ଏହି ସଂସ୍ଥାର ଲାଭ କମି କମି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ବହୁ କର୍ମଚାରୀ ଚାକିରି ହରାଇଲେ ଏବଂ ଏହାର ଶାଖାସବୁ ବନ୍ଦ ହେବାରେ ଲାଗିଲା । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଲା ଯେ କାରଖାନାଟି ପୁରାପୁରି ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଦେଖାଗଲା ।

ଏପରି ଏକ ସଙ୍କଟମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲି ଆୟୋକକା ନାମକ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ସଂସ୍ଥାର ଦାୟିତ୍ବ ନେଲେ । ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଅଭୂତପୂର୍ବ । ସେ ଏହି ସଂସ୍ଥାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଦାୟିତ୍ବ ନେଲାବେଳେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ସେ ନିଜର ଦରମା ବାବଦରେ ପ୍ରତୀକ ସ୍ୱରୂପ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଡଲାର ମାସିକ ବେତନ ନେବେ । ଏପରି ଘୋଷଣା ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଫଳାଫଳ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ବହୁ କର୍ମଚାରୀ ଏଥିରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ନିଜ ଚାହିଦାର ସୀମାଙ୍କନ କଲେ । ଅନେକ କର୍ମଚାରୀ ଅନ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ କାର ନ କିଣି ନିଜ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦିତ କାର

ସବୁ କିଣିଲେ । ସଂସ୍କାର ରୂପରେଖ ଏବଂ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତିରେ ଗଭୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା ।

ଏପରି ନେତୃତ୍ୱର ଫଳସ୍ୱରୂପ କ୍ରୀଷ୍ଣର ସଂସ୍କାର ଭବିଷ୍ୟତ ଏକ ଭିନ୍ନ ମୋଡ଼ ନେଲା । ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାକୁ ବସିଥିବା ସଂସ୍କାତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲାଭ ହାସଲ କରି ଅଗ୍ରଗତି ଲାଭକଲା । ଏହାର ବ୍ୟବସାୟିକ ସଫଳତା ଦେଶରେ ଏକ ଚମକ ସୃଷ୍ଟି କଲା ।

କ୍ରୀଷ୍ଣର ସଂସ୍କାରେ ଯାହା ଘଟିଲା ତାକୁ ଆୟୋଜକା ଘଟଣା ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଯାଇ ନେତୃତ୍ୱର କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଦିଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଗଲା । ଲି ଆୟୋଜକା ନିଜ ସଂସ୍କା ପାଇଁ ଯାହା କରିଗଲେ ତାହା ସେ ନିଜ ଦେଶ ବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ କରିପାରିବେ ବୋଲି ଭାବି ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥିଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପଦ ପାଇଁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିବାକୁ । ଆୟୋଜକା ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ନଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଗଲା ।

ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିପାରେ, ଏହାର ସମ୍ଭାବନା ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଏକ ବିଶେଷ ଆଶା ସୂଚାର କରିଛି । କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାମାନଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ବିକାଶ ସଂପର୍କରେ ଗବେଷଣା କରାଯାଇ ବହୁ ଉପାଦେୟ ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରାଯାଇଛି । ଏପରି ବିକାଶର ତିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରହିଛି ।

ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ବିକାଶ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନେତା ନିଜ ପରିବେଶରେ ଥିବା ଏକ ତ୍ରୁଟି ବା ଅଭାବପ୍ରତି ସଚେତନ ହୁଅନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକ ଏବଂ ତଥାକଥିତ ନେତା ନିଜ ପରିବେଶରେ ଥିବା ତ୍ରୁଟି ଦେଖି ମଧ୍ୟ ନ ଦେଖିଲା ଭଳି ଭାବ କରି ସେଇଟିକୁ ଏତାଇ ଯାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତରେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାର ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଖୁବ୍ ସଚେତନଶୀଳ । ନିଜ ସମାଜର, ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀର ଏବଂ ନିଜ ପରିବେଶର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଭାବ ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସେ ସେଦିଗଟି ପ୍ରତି ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଏହା ଦ୍ୱାରା ସମାଜ କିପରି କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଛି ସେ କଥା ଭାବି ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ଚପ୍ପର ହୁଅନ୍ତି ।

ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଗତାନୁଗତିକ ପଦ୍ଧତିରେ କର୍ମଚାରୀମାନେ କାମକରି ନିଜର ଗୁରୁତ୍ୱାତ୍ମକ ମେଣ୍ଟାଇବା ଘଟଣାଟି ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଦିନ ଦିନ ଧରି ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ଚାଲିଆଇପାରେ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଏକ ସମୟରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି

ମନରେ ଏହା ଦାରୁଣ ଆଘାତ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ହୋଇ ଅନୁଶୀଳନ କରିପାରେ ଯେ କେଉଁ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ବିକାଶ ଘଟିବ ଏବଂ ସବୁ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସୁସ୍ଥକତା ଆସିବ? ଏପରି ଅନୁଭବପ୍ରବଣତା କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତୃତ୍ବର ଅଭ୍ୟୁଦୟର ପ୍ରଥମ ସୂଚନା ।

ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଚଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ରହି ନୂଆ ନୂଆ କଥା ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଯେମିତି ଚାଲିଛି ସେମିତି ଚାଲିଥାଉ । ଏପରି ଭାବନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ପ୍ରଚଳିତ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ଘଟାଇ ଲୋକ ଜୀବନରେ ବିକାଶ ଆଣିବାର ଇଚ୍ଛା ଏମାନଙ୍କର ବଳବତୀ ହୁଏ । ମୋଟ ଉପରେ ପ୍ରଚଳିତ ଦୁରବସ୍ଥାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ନେଇ ଅନୁଭବୀ ମନନେଇ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ଘଟାଇବାର ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସକ୍ରିୟ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଖୁବ୍ ବେଶି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନେତାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଦୃଷ୍ଟିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟେ । ତଥାକଥିତ ନେତା ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଘଟଣା ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟରେ ବାଟ ହରାଇଲା ବେଳେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତା ନିଜର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ହୁଏ । ତା'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିନ୍ଦୁ ସାଧାରଣଙ୍କ ପରି ନ ହୋଇ ସେଥିରେ ଅସାଧାରଣତ୍ବ ରହିଥାଏ ।

ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟବିନ୍ଦୁ କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତି କୈନ୍ଦ୍ରିକ ନ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ଓ ପ୍ରଗତି ସହିତ ବିଜଡ଼ିତ ହୋଇଥାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିନ୍ଦୁଟି ଏପରି ରୂପରେଖ ନେଇଥାଏ ଯେ ବହୁଲୋକ ଏପରି ଲକ୍ଷ୍ୟପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ନେତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ।

ମହତ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ଏପରି ନେତାଙ୍କର ଥାଏ । ଭାଷାଗତ ଦକ୍ଷତା ଉପସ୍ଥାପନର ଶୈଳୀ ଏମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର । ସୁତରାଂ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବୁଝାଇ ପାରନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିପାରନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଭବିଷ୍ୟତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଗଠନ, ସେସବୁର ଯଥାର୍ଥ ଉପସ୍ଥାପନ ଓ ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ଅନୁରାଗ ଲାଭ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାସ୍ତବ ରୂପ ନିଏ ।

ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

ଅନ୍ତିମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାରରେ ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହୁଏ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଏବଂ ଗତାନୁଗତିକ ନେତା ସାଧାରଣତଃ ଧରାବନ୍ଧା ନିୟମ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ସାମାଜିକ ନିୟମ କାନୁନ୍ ସବୁକୁ ମାନି ନିଅନ୍ତି ଏବଂ ଲାଭ କ୍ଷତିର ହିସାବ କରି ନିଜର ବ୍ୟବହାରକୁ ରୂପ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାଜଣକ ଏ ସବୁର ଉତ୍ସର୍ଗରେ । ସେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲାଭ କ୍ଷତିର ହିସାବ ନ କରି ସାମୂହିକ ମଙ୍ଗଳର କଥା ଚିନ୍ତାକରନ୍ତି । କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ହାତକୁ ନିଅନ୍ତି ।

ଏଥିପାଇଁ ସମାଜ ଅନୁମୋଦିତ ପଛା ଛାଡି ଯଦି କିଛି ଦୂଆ ମାର୍ଗ ଉପଯୋଗୀ ହେବ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ତେବେ ସେପରି ମାର୍ଗର ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଏଥିପାଇଁ ତାକୁ ହୁଏତ ସାମାଜିକ ଅପମାନ ସହିବାକୁ ପଡିପାରେ, ତଥାପି ସେ ଗତାନୁଗତିକତାହୀନ ପଛା ଆଚରଣ କରନ୍ତି ।

ଗତାନୁଗତିକତାହୀନ ପଛା ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ ହେଁ ଏମାନେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଜାତିର ଜନକ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆଶୁତଳକୁ ଜୁଗା ପିନ୍ଧିବା କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଏପରି ଆଚରଣ କେବଳ ଗତାନୁଗତିକତାହୀନ ନ ଥିଲା । ଏହାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଲୋକମାନେ ବୁଝିପାରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଏହା ସାଧାରଣ ଲୋକ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ନ କରି ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

ଏକ ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମଧାରାରେ ନୂତନତ୍ୱ ଥାଏ । ଏକ ସୁକନାମ୍ବଳ ଶୈଳୀରେ ସେ ନିଜର କର୍ମ ଯୋଜନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି ।

ଆଲୋଚିତ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଗୁଡିକ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ଯେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତାର ବିକାଶ କେତୋଟି ସୋପାନ ଦେଇ ଗତିକରେ । କ୍ରାନ୍ତିକ୍ରୀରୀ ନେତାମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶର ଧାରାକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଏବଂ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଥିବା ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଗୁଡିକର ବିକାଶ ଲାଗି ଉପଯୁକ୍ତ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆ ଯାଇପାରିବ । ଅନେକଙ୍କର ହୁଏତ ଧାରଣା ହୋଇପାରେ ଯେ କ୍ରାନ୍ତିକ୍ରୀରୀ ନେତା ଜଣକ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତା ନେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଧାରଣା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଆଲୋଚିତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଗୁଡିକ ଏକ ଉପଯୋଗୀ ପରିବେଶରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରିବ । ଏପରି ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କଷ୍ଟକର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗତାନୁଗତିକ ନେତାର ଗୁଣାବଳୀର ଉତ୍କଳ ଯାଇ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ନେତୃତ୍ୱର ବିକାଶ ଦିଗରେ ଥିବା ସମ୍ଭାବନାକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସବୁ ବିଚାର କଲେ ପ୍ରଗତିର ମାର୍ଗ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ।

ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣ

- ଆଧୁନିକ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଓ ନେତୃତ୍ବ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ।
- ଆତ୍ମ ବିକାଶ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ ।
- ଆକର୍ଷଣୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠନପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ କୌଶଳ ।
- ଉନ୍ନତ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତୃତ୍ବର ବିକାଶପାଇଁ ସଫଳ ସୂତ୍ରରାଜି ।

ଡକ୍ଟର ଫକୀର ମୋହନ ସାହୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ମନୋବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ (ଅଗ୍ରଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର)ର ପ୍ରଫେସର । ସେ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ ବୃତ୍ତି ଲାଭକରି କାନାଡ଼ାର କୁଇନ୍ସ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ତାଙ୍କର ପି.ଏଚ୍.ଡି. ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିଛିକାଳ ପାଇଁ ପରିବର୍ତ୍ତକ ପ୍ରଫେସର ରୂପେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗବେଷଣା ସମ୍ପର୍କୀୟ ତାଙ୍କର ବହୁ ପୁସ୍ତକ ଓ ନିବନ୍ଧମାନ ଦେଶବିଦେଶରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କାନାଡ଼ାରେ ଅଧ୍ୟୟନ ବ୍ୟତୀତ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବାପାଇଁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନୀ, ବେଲଜିୟମ, ହଲାଣ୍ଡ, ସ୍ୱେନ୍, ଜାପାନ ଓ ତୁର୍କୀ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସମ୍ପ୍ରାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟପତ୍ରିକା “ସହକାର” ଓ “ଜୀବନରଙ୍ଗ” ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଲେଖାପାଇଁ ସମ୍ମାନିତ କରିଛନ୍ତି । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଲେଖା ବ୍ୟତୀତ ପାଞ୍ଚାମୃତ ଭାବ ସମ୍ପନ୍ନ ଲେଖା ଓ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ରୂପେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ ମହଲରେ ସେ ବେଶ୍ ସୁପରିଚିତ ।